

રાજરાત, દાનવીર શેઠશ્રી નાનજીભાઈ કાલિદાસ મહેતા, પોરબંદર
 જેમણે પૂજારીઓની વિનંતીથી આશરે સ્થ દળ્લરના અર્થે સં. ૧૯૯૮ માં
 અહીંનાં મંદિરોનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવી આપ્યો છે. (વિગત માટે જુઓ પ. ૩૬)
 (પોરબંદરનાં ભાગ્ય મંદિર જેમનો કલાપ્રેમ જનારે છે.)

વિજાત ભક્ષનો શૂરવીર પુત્ર વીર વિંઝરો (મળાસરમ)
(વિગત માટે જુઓ પૃષ્ઠ ૨૪)

એ બોલ

મૂળદારકા ધામ એ ભારતવર્ષમાં મહત્વનું તીર્થધામ છે એનો ઇતિહાસ ને મહિમા વર્ણવતા આ ગ્રંથ વિશે 'એ બોલ' ગ્રંથવાની ભાર્ગવી પુરુષોત્તમગિરિની ઇચ્છાને હું નમ્રગી ગમ્યો નહિ, કેમકે પહેલી વાર એ કે મારો એમની સાથે એટલો ધનિક સંબંધ છે અને ખીણ વાન એ કે દેવસ્થાનો એ ગ્રેગ્લાના ગ્થાનો છે, તીર્થધામો અને યાત્રા એ માનવજીવનમે ઘડનારી મહદ્ વસ્તુ છે, એમ હું માનુ છું. કાળે કરીને તીર્થધામોનો મહિમા વિસ્તાર્યો છે, યુરુઓ ને ઉપેક્ષા સિદ્ધો ને મદાભાઓના વંશને પૂનરી ગન્યા છે, દેવલાક મનિદા ગ્રેગ્લાના ગ્થાનોને જદલે આવડના સાધનો ગન્યા છે અને યાત્રીઓ પ્રવાસીને સહેનાણી ગન્યા છે આર્ચકવિમુનિઓનો આગય ઉચ્ચ હતો, પરંતુ આજે તે બુનાઇ રહ્યો છે. આ ગ્રંથ આપણને ખરો માર્ગ દર્શાવે છે, તીર્થોનો મહિમા જાણવાથી યાત્રીની ભાવનામાં વધારો થાય છે, આ ઇતિહાસ લખના પાણ એવો મહદ્ આશય રહેલો છે.

પ્રાચીન કાળમાં યાત્રા કરતી એ આજના જેટલી સરળ ન હતી. ત્યારે તો ભાવના ને શ્રદ્ધા હોય તે જ યાત્રા કરી શકતો આજે તો પૈસા હોય તો ગમે ત્યા જઈ શકાય આથી યાત્રીઓના ટોળા વધ્યા છે પણ ભાવના ઘની છે ચારે ધામની યાત્રા કરીને જીવતો ઘેર આવે તે મહાપુણ્યશાળી, ખરો ભાગ્યશાળી મનાતો દેવલાક આડે રસ્તેથી પાછા ફરી જતા ને પૂરી યાત્રા દેખાની જૂની વાત કરતા, પરંતુ તે જમાનામાં 'મૂળદારકાની છાપ' જેમણે મરાતી હોય, તેમજે જ પૂરી યાત્રા કરી છે એમ મનાવુ આમ ચારે ધામની યાત્રામાં મૂળદારકાનુ રચાત યાત્રીને યાત્રા પૂરી કર્યા જદનના પ્રમાણપત્ર આપવા જેટલું મહત્વનું હતું, મતલબ કે અખિન ભારતવર્ષના ચારે ધામ અને અડસઠ તીર્થમાં મૂળદારકાનું તીર્થ આવડુ બહુ મહત્વનું લેખાય છે યાત્રી મૂળદારકાની-ચતુર્થુજ ભગવાનના રાખ, ચક્ર, મદા ને પદ્મ-છાપને ચિરસ્મ-શ્રદ્ધા રાખી પવિત્ર ને પ્રભુમય જીવન ચુનરી માનવ જન્મને સાર્થક કરતો. સમય જતા આ 'મૂળદારકાની છાપ'નો તો જે તે વતમાં રક્ષણોગ થઈ ગયો 'મૂળદારકાની છાપ' લાગી કે તે પછી

માટે મનગયો. દુકંમાં 'મુજદારકાની છાપ'ની મદત અરુણ છે.

આ પરથી જોઈ શકાય છે કે ભગવતનાં સર્વ તર્થોમાં મુજદારકાનું સ્થાન અદિતીય છે. આના મદત્વના તીર્થના આધારભૂત મથની અનિવાર્ય જરૂર હતી, તે આ મંથથી દ્વે પૂરી પડે છે. આ ખોટી પૂરી પાડવા બદલ બાકીની પુરુષોત્તમગિરિને ધન્યવાદ સહ અભિનંદન આપવા વગર રહી શકતો નથી. એમણે સ્થાનનો સાચો દનિદાસ મેળવવાની જે જરૂરમન હોયી જે, તે સ્તુત્ય છે.

આ મંથમાં મુજદારકા તીર્થની ઉત્પત્તિ, દેવસ્થાનોની સ્થાપના, મંદિરો બંધાવવામાં વંશપરપરાગત ગુરુઓએ ભક્તો દ્વારા જીવેલા ભાવની મધ્યસ્થ ગાદિની આપી છે, દાનાઓ અને ભક્તોની ગુરુગાથા વર્ણવી જે, મદેર જનિની વીરતા અને ભાવભરી ભક્તિને ભવ્ય અંકુશ આપી છે, સમાજજીવનપદ્ધતિમાં અમમાન ભાવના અને તીર્થના સુવર્ણમય મદિમામાં સુગંધ પૂગનાર વર્ષ દરમિયાન ભરાતા મેળાઓ ને ત્સવોની પરપરાનું વર્ણન પણ મંથની ઉપયોગિતામાં વધારો કરે છે સમાજજીવન વિકાસમાં મેળાઓ, ધાર્મિક મેળાઓ કેવો બદમુલો ફાંગો આપે છે, ગ્રામ્યપ્રજા કેવી રીતે જીવનમાં જ્ઞાનદ્રવ્યોદ્ભાવે છે, છતાં વિવાસને બદલે સંવમ પામે છે, તે દર્શાવાયુ છે મુજદારકા એટલે મંદિરોનું ધામ, એક મંદિરને બદલે સત્તર મંદિરોનું નિર્માણ શી રીતે થયું ? એમાં શ્રી રજુડોડરામ, શ્રી સિદ્ધેશ્વર મહાદેવ અને જ્ઞાનકુંડનો મદિમા વિશેષે વર્ણવાયો છે. ચમત્કારિક પ્રસંગો અને પરચાઓનું વર્ણન ભક્તોની ભક્તિમાં રંગ પૂરે છે. દેવોનાં વર્ણનરૂપ અને સ્તુતિરૂપ દાન્યપુર્વક મથની વિશિષ્ટતા છે. શ્રી સિદ્ધેશ્વર મહાદેવની વ્રતકથા જાનિક ભક્તોને પ્રેરણારૂપ છે.

દગ્ગરો વર્ષથી એકધારી રીતે ગુરુપરંપરા ધરાવતા ગિરિનામધારી મંદિરના અગ્નિદાના મહત્તો-ગોખામી મહાનુભાવો સ્થાનના મદિમાને અખિત ભારતવર્ષમાં પુનઃ દેશામ્વા ને અધિકાધિક પ્રયાસો કરતા ગેંરી એવી હજી સહ આજી જકન કરું છું. આ મંથનો પ્રકાશ સર્વન પ્રસરો ને સાનુભાવ 'મુજદારકાધીશ્વરી જ્યંથી મુંજી જીડો.

રનામી નર્મિદુગિરિ મહિગિરિ મહેના કનામમામ (સરત)

શ્રી માતદેવભાઈ રાણા કેશવાજ્ઞાનો અભિપ્રાય સ્વધર્મપ્રેમી શ્રી પુસ્તકોત્તમગિરિ સુંદરગિરિ.

આપ શ્રીમાને “શ્રી મૂળદ્વારકાનો ઇતિહાસ” એ નામનું હસ્ત-
લિખિત લખાણ મને વાંચવા માટે મોકલ્યું, એ મારા વાંચવામાં
આવ્યું પુસ્તકમાં પંચાવન વિષય રાખવામાં આવ્યા છે. તે સઘળા
વિષયો મેં પ્રેમપૂર્વક વાંચ્યા છે. આપશ્રીને જન્મજૂમિ અને સ્વધર્મ
પ્રત્યેની જે શ્રદ્ધા તેમ જ ભક્તિભાવ છે, તે લેખોમાં સ્પષ્ટ નરી
આવે છે. આપશ્રીનું આ લખાણ માત્ર ઉપગ્રહનું જ નહિ પરંતુ
આપના અંતરના જીંજાણમાંથી નીકળતા અંતરાત્માના અવાજનું
આવેખન છે. તેમ જ હૃદયના પ્રેમના ઉમળકાથી લખાણ લખવામાં
આવ્યું છે. એની મારા હૃદયમાં સુંદર ડાપ પડી છે. વીરતાના,
પ્રભુભક્તિના, આનિષ્વસત્કારના, ઉદારતાના વગરે સુંદર પ્રસંગો
લીધા છે, એટલું જ નહિ પણ મૂળદ્વારકામાં વસનારાં નરનારીઓમાં
સદ્ગુણો અને અવગુણો પણ દર્શો છતાં આપે ગુણગ્રાહક બનીને
એમના અવગુણો તરફ લક્ષ ન આપતાં આપશ્રીએ એમનામાં રહેલ
પ્રભુભક્તિ, અતિથિ સત્કાર, દિવની ઉદારતા, વીરતાદિ સદ્ગુણોને જ
આપના લિપિમાં વસાવ્યા છે, અને આ પુસ્તક દ્વારા પ્રસિદ્ધિમાં મૂક્યા
છે. એ એઓના પ્રત્યેના આપશ્રીનો પ્રેમ અને હૃદયની ઉદારતા એ જ
મુખ્ય કારણ છે તેમ બતાવી આપ્યું છે. આપશ્રીએ મૂળદ્વારકાનો
ઇતિહાસ મેળવવામાં તથા મૂળદ્વારકાના મંદિરો બંધાવનાર વિશે જે
સત્ય હકીકત પ્રસિદ્ધ કરી છે એ ખરેખર પ્રશંસનીય છે, વળી એનો
ખરો અને દૃઢાયેનો ઇતિહાસ આજમુખી પ્રસિદ્ધિમાં મૂકવા માટે કોઇએ
લક્ષ આપ્યું નથી ત્યારે આપશ્રીએ આ સુંદર રીતે પ્રસિદ્ધ કરેલ છે.

આ “મૂળદ્વારકાનો ઇતિહાસ” એ પુસ્તકમાં આપે લુહા લુહા
પ્રસંગો પર જે કાવ્ય બનાવ્યાં છે તે કાવ્યની સુંદરચના અતિ
ઉત્તમ છે અને અસરકારક છે, એકંદર રીતે એનાં આ પુસ્તક જે કોઇ
સન્નનો વાંચશે તેને જરૂર પ્રિય લાગશે એવું રસપ્રદ લખાણ છે.
આપે આપશ્રીની શિક્ષક તરીકેની ફરજ બજાવવાની સાથે સાથે

સમયનો અમૂલ્ય જોગ આપી આ પુસ્તક લખ્યું છે તેને માટે હું
 માગ હૃદયથી આપને ધન્યવાદ આપું છું. મહેર તાતિના જે દેવ
 બાઈએ આ પુસ્તક વાંચશે, વંચાવશે તેને જરૂર પ્રિય લાગશે, ખરી
 રીતે તો દરેકે દરેક મહેર બાઈએ આ પુસ્તક પોતાના ઘરમાં રાખવાની
 જરૂર છે અને પોતાનાં બાળકોને વાંચી સંજાળાવી વીરનાના, નીરનાના,
 પ્રભુ ભક્તિના પ્રસંગો આ પુસ્તકમાં વર્ણવેલા છે, તે બાળકોને
 સમજાવી તેમના જીવનમાં ઉતરાવી, બાળકો સંઘારી બને, પ્રભુ-
 પરાયણ બને, એમનું જીવન પરમાર્થપરાયણ બને અને ન્યાય તેમ જ
 નીતિને પધે ચાલનારું બને એ માટે બાળકોના નિર્મળ હૃદયમાં
 શુભ સંસ્કારોની છાપ પડે તે માટે માતૃપિતાએ પોતાની ફરજ છે
 એમ સમજીને આ પુસ્તક દરેકે ખરીદ કરી એનો સદુપયોગ કરવો.

આ પુસ્તકના લેખક શ્રી પુરુષોત્તમગિરિને પોતાની જન્મભૂમિ
 માટે તથા મહેર તાતિ તરફ કેટલી સદ્ભાવના છે એ સ્પષ્ટ જોવામાં
 આવે છે અને એ કેવળ નિઃસ્વાર્થ પ્રેમ છે, એમ મારા જોવામાં
 આવે છે, એટલે મને તેમના પ્રત્યે માન છે અને પ્રેમ છે એઓશ્રીની
 અભિલાષાઓ પરમકૃપાળુ પરમાત્મા સંકળ કરે એ જ અંતિમ યાચના.
 શુભેચ્છક : માલદેવ રાણા કેશવાલા, શ્રી રામ નિવાસ-પોરબંદર.

શ્રી ડૉ. દયાશંકરભાઈ મહેતાનો અભિપ્રાય,
 રેનેડી બાઈશ્રી 'ગિરિ'ભાઈ.

આપના પ્રેમાળ અને નિઃસ્વાર્થભાવે લખેલું 'મૃગદારકનો ઇતિહાસ'
 નામનું પુસ્તક મન્યું. આપું પુસ્તક પ્રેમથી વાંચી ગયો. આપનું
 પુસ્તક વાંચતાં જ અહીં જોઈં છતાં મૃગદારકના મંદિરોની દૃશ્યમાં
 ઝાંખી થવા લાગી. આપને આપની જન્મભૂમિ અને મહેર જાતિ
 પ્રત્યે જે પ્રેમભાવ છે તે આ પુસ્તકમાં પણ ચૂરિત થાય છે. આપે
 આ ઇતિહાસ તૈયાર કરવામાં જે શ્રમ અને કાળજી લીધાં છે તે
 પ્રશંસાને પાત્ર છે. વળી આપે આ પુસ્તક પાછળ આપના અમૂલ્ય
 સમયનો જે જોગ આપ્યો છે, તે આ પુસ્તકને જરૂર સંકળના

અપાવશે, એવી અને ખાતરી છે. વળી આપની સેવા, પરાપકારી
ખાવના, સ્નેહાળ દિવ, મિલનસાર અને નીંદર સ્વભાવ, ગરીબો
પ્રત્યે સદાનુભૂતિ ઝાળવતું મન, વિદ્યાર્થીઓ અને શિક્ષકો
સાથે પ્રેમભર્યો સંબંધ, કર્તવ્યનિષ્ઠ, આત્માશુદ્ધિ, સૌદાતિક અને નીતિ-
પરાયણ જીવન વગેરે આપના સદ્ગુણોને લઈને આપ જ્યાં જ્યાં
ગયા છે ત્યાં ત્યાંથી માન, પ્રેમ અને કીર્તિ સંપાદન કર્યાં છે. આપે
અમારા મામે બે વખત આવીને ખૂબ જ પ્રેમ અને માન મેળવ્યાં
છે. હજી પણ અમારું આપું ગામ આપને યાદ કરે છે, આ પુસ્તક
એ યાદીને તાજી બનાવીને એમાં વધારો કરાવશે. અમારા ગામમાં
આપી આપે 'શ્રી મદાલકમીની સ્તુતિ' સ્ત્રી આપી હતી એની ૧૦૦૦
પ્રત મેં છપાવીને આપ્યા ઉનેવાળ વણિક, બ્રાહ્મણ તથા ઇતર
સમાજમાં પ્રસાદીરૂપે અહીં તથા મુંબઈ મોકલી આપી હતી અને
મુંબઈમાં પણ આપ પ્રત્યે ઉનેવાળ સમાજ પ્રેમ અને માન દાખવે છે.
તેથી ઉનેવાળ બ્રાહ્મણો, વણિવાઓ તથા ઇતરવર્ગના બાઈઓ ખુશ
થઈ ગયા છે અને હજી પણ પ્રેમથી આપને યાદ કરે છે. તેઓ
બધા આ પુસ્તક ખરીદીને તેમ જ આ પુસ્તકની વધારે નકલો ખરીદ
કરી ખીજાઓને ભેટ આપશે-અપાવશે એવી તેઓને મારી વિનંતી
છે, જેથી ગિરિભાઈના પ્રેમની યાદી હંમેશાં નગર સમક્ષ જોવા મળે.
અને એ સ્તુતિની પ્રસાદી બદલ યોગ્ય બદલો વાળી રાખીએ.

વળી આ પુસ્તકમાં દત્તિદાસ ઉપરાંત "શ્રી સિદ્ધેશ્વર
મહાદેવ મત મહિમા" બાણીને દૂર વસનારી ઘણી બહેનો પણ શ્રી
સિદ્ધેશ્વર મહાદેવનું મત શ્રદ્ધા અને જાતનાથી કરશે. એટલે આ પુસ્તક
દરેક બાઈબહેનને મળી જશે. આ પુસ્તકની વધારે નકલો ખરીદ
કરીને, ભેટ આપી, અપાવીને લેખકને સાથ અને સહકાર આપશે,
જેથી લેખક ખીલું પુસ્તક દિંદીમાં તરતમાં પ્રસિદ્ધ કરી શકે. અંતમાં
આપની સર્વે મનોકામના મંથર સફળ કરે, એવી પરમકૃપાળુ પરમશ્રદ્ધા
પ્રત્યે પ્રાર્થના. -

સ્નેહાધીન દયારાંકર જી. મહેતા, સીમરજાંદર બિના

-: નિવેદન :-

હું પશ્ચિમ તરફ પહેલાં ભાગ મિત્ર ભરનાનાં લખન કરીને મદા-
 દિપરામિતનાં રાજ, ઉપલેટા રેલવે રેલવેને દિલ્હિ લઈ પોતે ફોર્મ પર
 બોલો હતો ત્યાં. યોડીવાર થઈ તેટલામાં ટ્રેન આવી પહોંચી. હું ટ્રેનના
 એક ડબ્બામાં બેસવા જતો હતો, ત્યારે પાછળના ડબ્બાઓ તરફથી
 “મૂળદારદાંપીસડી જલ...”નો છુપ્પંદ અવાજ મારા દાનો પર
 અથડાયો. આથી હું એ અવાજ તરફ આકર્ષાયો ત્રાશ રીતે
 મારા દિલમાં વતનનો સાદ સંભળાયો. તેથી હું એ યાત્રીઓ પાસે
 જતો. એ ભાવિક યાત્રીઓ મિત્રોના હતા. એમને જોઈને, એમની
 જૂનિયું ઐતિહાસિક દ્રશ્ય મારી નજર સમગ્ર તરવરવા લાગ્યું. હું એ
 વિચારવખતમાં માનસિક રીતે યુંથાયેલો હતો, ત્યાં ખાખીમળિયા
 રોશન આવતાં, એ યાત્રીઓ ફરી “મૂળદારદાંપીસડી જલની, ઉપરાઉપરી
 જમકાર ભરી ગળનાંઓ બોલવા લાગ્યા. એ જમકારમરી છુપ્પંદ
 ગળનાંઓ જ મારા દિલમાં આ ઇતિહાસ લખવાનો પ્રથમ ભાવ જાગૃત
 થયો હતો. તેથી એને આ પુસ્તકમાં પ્રથમ પ્રકરણરૂપે સ્થાન આપ્યું
 છે. ત્યારબાદ કતારગામ મુકામે શ્રી નૃસિંહગિરિજી તરફથી મોળવેલી
 “શ્રી હાંનારેશ્વર સ્તુતિ-કાવ્ય સ્પર્ધા”માં અને પારિતોષિક મળેલું હોવાથી
 હું સં. ૨૦૧૪ના ગૌરવ વર્ષ બીજાના રાજ કતારગામ(સુરત)મુકામે મોળવેલા
 “પારિતોષિક વિતરણ સમારંભ”માં હાજરી આપવા ગયો હતો.
 ત્યારે અને દિલમાં થયું હતું કે આ સ્પર્ધામાં ભાગ લીધો ત્યારે મારી
 જન્મજૂમિ-તાર્યજૂમિ છે તો એનાં મુજબાન શા મારે ન ગાવાં ?
 આથી એક વેકેશનનો ઉપયોગ ઇતિહાસ લખવામાં માળવો, એવો દૃઢ
 વિચાર મનમાં થયો હતો પરંતુ પ્રતિકૂળ પરિસ્થિતિને લઈને એ વિચર
 આજે સફળ થયો. વળી મારા મિત્રો, સ્નેહીજનો, ગામના અમુક
 સજ્જનો, કેટલાક બહાદુર વિદ્વાનો અને કેટલાક ભાવિક યાત્રીઓનો
 આમદ, “મૂળદારકાનો ઇતિહાસ પુસ્તકરૂપે જોવાનો હતો તે આજે
 ફક્ત એ સૌને આનંદ થશે.

આ પુસ્તકનાં ૧૪૪ પૃષ્ઠ ઉપાધ ગયા બાદ અમુક બનાવો તથા
 વિગતો ઉપરથી જાણવા મળ્યું કે વિજાત બકનની પહેલાં પશુ અહીં
 મંદિરો હતાં, જેથી આ પુસ્તકમાં આમજ આપેલી ફત્તયા બોલી

દરી ત્યારે આ મદિરા ક્યારે અને કેવી રીતે બંધાઈ હશે ? એ પ્રશ્ન
 પર વધારે સંશોધનની આવશ્યકતા જાણતાં પુસ્તકનું જાપકામ બંધ
 રખાની તપાસ શરૂ કરી. પુરાતત્ત્વ-સંશોધનમાં રસ લેનારા ધર્મપ્રેમી
 મિત્રો, અમારી માતિના જૂના ઇતિહાસો માતિના ચોપડાઓ,
 ખારોટોના ચોપડાઓ, દારકા, કાંથી વગેરે મદિરાના ઇતિહાસો, માતા
 મોટા બાપુના સંશોધન કરેલા પ્રસંગોની નોંધો, રજતજ્વલી અથવા વગેરે
 વિગતો જાણીને આ પુસ્તક તૈયાર કર્યું છે એ મુજબ અહીંના મદિરા
 તથા તમકકે બંધાયેલા છે ગુરુ સ્વામી ધર્મગિરિની મદિરા બંધાવવાની
 ઇચ્છાથી તેમના અહીંના શિષ્ય દેશવાના મહેર જુડાણએ તથા બીજા
 શિષ્ય કાશીના હરિદ્વંશગિરિએ ગુરુ ધર્મગિરિને મદિરા બંધાવવા
 માટે જે રકમ ભેટ આપી હતી, અર્થાત્ જે રકમ ચરણે અર્પણ કરી
 દીધી હતી, તેમાંથી તેમણે સ. ૧૧૫૮ થી ૧૧૬૦માં શ્રી સિદ્ધવર
 મહાદેવનું તથા બી રણકોડશાયનું જે બને મદિરા બંધાવ્યા હતા.
 ત્યાર પછી ગુરુ દેવગિરિને ચરણે તેમના શિષ્ય અહીંના ડેશવાલા
 મહાર આડવાણએ જે રકમ ભેટ ધરી દીધી હતી, તેમાંથી ગુરુ
 દેવગિરિએ સ. ૧૨૨૧ થી ૧૨૩૨માં શ્રી બીડમજન મહાદેવનું તથા
 મદિરાનું મૂખજી બંધાવેલું છે એ પછી ગુરુ શિવગિરિના શિષ્ય
 અને પ્રખ્યાત ભક્ત વિજાત ભક્તે મદિરા બંધાવવા માટે જે રકમ
 ગુરુને અર્પણ કરી દીધી હતી તે તથા ગુરુ શિવગિરિને દારકાથી
 દાનવીરો, વિદ્વાનો અને ભક્તોએ જે રકમ ચરણે ધરી હતી તેમાંથી
 તેમણે ખાર નાનાં મદિરા ૧૨૬૦ થી ૧૨૬૨માં બંધાવેલા છે જેની
 વિગતવાર ઐતિહાસિક વિગત પૃષ્ઠ ૧૬૮ ઉપર આપવામાં આવી છે
 આથી હવે પછી આ મદિરા અગે કોઈપણ દત્તકથાને સ્થાન નહોતું
 નથી ઉપરની રીતે ગુરુ સ્થાપિત આ મદિરાની મના પૂજા અને વહીવટ
 તેમના ગિરિવંશના વંશવારસદાર ગૃહ તો કરતા આ યા છે, અને
 આજેપણ તેમના વંશવારસદાર મહતો સેવાપૂજા અને વહીવટ કરી રહ્યા છે.

આ પુસ્તક લખવાનો મૂળ ઉદ્દેશ અહીંનાં આચાર્ય તીર્થધામ
 શ્રી મૂળદારકા મદિરાની, ગામની તેમ જ આ ભૂમિને ગૌ વંશંતી
 બનાવનાર મહાપુરુષોની વિગતોથી ભાવિક યાત્રિકો તથા રત્નેશી જનોને
 વાંચક કરવા પૂરતો છે તેથી આ પુસ્તક દરેક ભાવિક યાત્રિકને

ઉપયોગી થઈ પડશે તો હું મારો શ્રમ સફળ થયેશે માનીશ અહીંનો શ્રી સિદ્ધેશ્વર જન મદિમા પણ વિધિ-કથા-આરતી થાગ તેમજ ફેલા સદિત આપવામાં આવ્યો છે, વળી એક વિચાર ક્યાં પૂર્ણ થાય છે એની નીચે ખાલી રહેતા પૃષ્ઠની જગ્યાએ "આર્થ ધર્મ નીતિમાર" પુસ્તકમાંથી તારવેલા પુષ્પચરિત્ર આપવામાં આવી છે, જે ભાવિક-જનોને ઉપયોગી થઈ પડશે.

આ પુસ્તકની પ્રસિદ્ધ કરવાની પ્રાયશ્ચિક વિધિ અંગે આચાર્ય સ્વામી શ્રી નૃસિંહગિરિ મ મહેતાએ (તેમની વિગત જુઓ પૃ ૧૦૬) અનેકવિધ માર્ગદર્શન આપ્યું છે, એ જદવ તેમનો આ તો આભાર માનું છું. મહેરજાતિના સમાજ સુધારક અને વિદ્યાપ્રેમી શ્રી માનદેવભાઈ રાણા કેશવાનાએ મારા પ્રત્યે પ્રેમ અને લાગણી દાખવી અ પુસ્તક માંના ખોલો પૃષ્ઠી ચાર ખોલો ઉપયોગ મટે આપ્યા છે, એ જદવ તેમનો પણ આભાર માનું છું. મારા સહકાર્યકર અને ક્યાચિદાક શ્રી અરિસિંહભાઈ રાણા કેશવાનાએ પોતાના સમ્યક્ ભોગ આપીને મૂળફેલાના આધારે ખોલો જનાવવા માટે જે ચિત્રો તૈયાર કરી આપ્યા છે, જે જદવ તેમનો પણ આભાર માનું છું અહીંના મહેર શ્રી જેઠાભાઈ માનદેવ, શ્રી માલદેવભાઈ જેસા, શ્રી જુરાભાઈ હરજમ તથા શ્રી જીમજીભાઈ રામજીએ જે વિગતો કહી છે તે જદવ તેમનો પણ આભાર માનું છું. મારા લલુજી-મિન ડે. પ્રમુખનિની હજી પણ ફેટલાક સમય થયાં એવી હતી કે હું કોઈ પુસ્તકનું સર્જન કરું, જે આજે ફગતાં અહીં તેને પણ યાદ કર્યા વગર કેમ રહી શકાવ ? તદુપરાંત આ પુસ્તકમાં જે ખોલો આપ્યા છે તેના ફેલા ખેચનાર અને આ પુસ્તકનું મૂક રીડીંગ કરનાર ભાઈશ્રી ધર્મગિરિને પણ આ તો જૂની શકાય તેમ નથી વળી કાન્તિ પ્રેસના માલિક શ્રી બામુભાઈ તથા જમવાનજીભાઈ, કમ્પોઝીટર શ્રી મોહનભાઈ તથા પ્રિન્ટર શ્રી લાખાભાઈ તથા પ્રેસના તમામ સ્ટાફે ચીવટથી અને ધૈર્યથી આ પુસ્તકનું કાર્ય કર્યું છે, એ જદવ તે સૌનો આભાર માનું છું.

સમયના અભાવે આ પુસ્તકને ફરી વાંચી જવાનો સમય મળ્યો નથી, તો કોઈ ક્ષતિ રહી ગઈ હોય, મુદ્રક દોષ રહી ગયેન હોય તો વાચકજન કૃપા કરી માફ કરશે, એવી આશા રાખું છું.

સ્નેહાધીન પુ સ. ગિરિ મૂળદારકા-પોરબાદ જેડ સુ ૮ સં. ૨૦૧૬

અનુક્રમણિકા

પાંકિ	વિષય	પૃષ્ઠ
૧	‘મૂળદારકાધીશ કી જગ’-વતનનો સાદ.	૧
૨	મૂળદારકાનું સ્થાન અને વિસિષ્ટતાઓ.	૬
૩	મૂળદારકા તથા રણછોડાજી નામ કેમ પડ્યાં ?	૯
૪	લક્ષ્મી વિજાતની દરબક્ષિત અને શ્રી કૃષ્ણદર્શન	૧૫
૫	શૂરવીર વિજરાની વીરતા.	૨૪
૬	મૂળદારકા મંદિરોનો જીર્ણોદ્ધાર.	૩૩
૭	મૂળદારકા મંદિરોના જીર્ણોદ્ધારક શૂરવીર નાનજીભાઈ મહેતા.	૩૬
૮	મૂળદારકા મંદિરોના ચમત્કારી પ્રસંગો.	૪૨
૯	જદ્દાનો મહિમા	૪૬
૧૦	મંદિરો અને ધાર્મિક શિક્ષણ.	૫૬
૧૧	મૂળદારકા ગામની વસ્તી અને મહેર સોડાના રીતરિવાજો	૫૯
૧૨	મૂળદારકા મંદિરોએ પૂરેલા પરચાઓ.	૬૫
૧૩	મૂળદારકા ભૂમિનું ગૌરવ વધારનાર માણસો.	૭૧
૧૪	મહેર યાત્રિનો વર્તમાનયુગનો વિજાત લક્ષ.	૮૯
૧૫	બર્ડાના બે ટેરાસી-નરસિંહો	૯૩
૧૬	મહેરોએ આરતી દરમિયાન દારા કૃતિયાણામાં દાખલેલી મહાનગી	૧૦૦
૧૭	યાત્રિકોની ધર્મલાવના	૧૦૫
૧૮	મેળા-ઉત્સવો.	૧૦૮
૧૯	મૂળદારકા મંદિરોના વહીવટ કરતા-મહંતો પૂજારીઓ.	૧૧૬
૨૦	પૂજારીઓ-મહંતોના માર્ગદર્શક શ્રી જી. મ. મહેતા.	૧૨૯
૨૧	મૂળદારકા મંદિરોનું વિગતવાર વર્ણન.	૧૩૨
૨૨	જાપના મહિમા સાથે ધાર્મિક સંબંધ.	૧૪૪
૨૩	અવનવા યાત્રિકો.	૧૪૮
૨૪	યાત્રિકોનો સંસ્કૃતિ અને મનોરંજન.	૧૫૦
૨૫	નેવા લાયક અન્ય સ્થાનો.	૧૫૨
૨૬	મારા (લેખકના) અધ્યયન અને અધ્યાપનનાં શ્રી ગણેશ.	૧૫૪
૨૭	મહેરોના ગુરુઓ અને મંદિરોની સ્વતંત્ર સાથે સંબંધ	૧૬૮

૨૮ મૂળદ્વારકા સત્સંગ મંડળ.	૧૭
૨૯ મૂળદ્વારકા મંદિરોને સદાય કરનારા ઠાતાઓ.	૧૮
૩૦ પ્રભુપ્રાર્થના.	૧૮૧
૩૧ જન્મભૂમિને વંદના.	૧૮૨
૩૨ તીર્થભૂમિ	૧૮૩
૩૩ ધન્ય દો ભોમકા	૧૮૪
૩૪ ભગવાન શ્રી રણુભોજરાયના દર્શને.	૧૮૫
૩૫ શ્રી સિદ્ધેશ્વર મદાદેવને સરજો.	૧૮૬
૩૬ શ્રી મૂળદ્વારકા ધામ.	૧૮૭
૩૭ શ્રી બીડમંજન મદાદેવને વંદના.	૧૮૮
૩૮ કુતિયાળામાં આરતી હકમતની મદાદનો જન્મ.	૧૮૯
૩૯ ભૂમિનું ષષ્ઠ સૂચવળો.	૧૯૦
૪૦ ભૂમિનો નાદ.	૧૯૧
૪૧ દર્શન કરે સૌ તમારાં.	૧૯૨
૪૨ જનશૂન જનો.	૧૯૩
૪૩ શ્રી મદાદદમીની રત્નિ.	૧૯૪
૪૪ સદ્વિપરત્ન ગીત.	૧૯૫
૪૫ જનનીનો પ્રેમ.	૧૯૬
૪૬ મૂળદ્વારકા ભૂમિનું રત્ન	૧૯૭
૪૭ પુણ્ય પમશટ.	૧૯૮
૪૮ બર્માના મહેરોનો સરદાર	૧૯૯
૪૯ જન્મભૂમિનું મૌરવમાન	૨૦૦
૫૦ રત્નિ	૨૦૧
૫૧ આર્મંગળ	૨૦૨
૫૨ શ્રી સિદ્ધેશ્વર મદાદેવની મન-આરતી.	૨૦૩
૫૩ શ્રી સિદ્ધેશ્વર મદાદેવનો ચાળ	૨૦૪
૫૪ શ્રી સિદ્ધેશ્વર મદાદેવ મતમદિમા ૨૦૫ થી ૨૧૪+૧૪ આગળનાં	
૫૫ આર્યધર્મનીતિની પુણ્ય પરિમત. —હુટક પૃષ્ઠોમાં વેશાયેલી.	

૫૭-૧૭૫માં લીટી ૧૪માં તેના સ્વામી સિવગિરિ તથા નારાયણગિરિ, સિવગિરિના ત્રણ એમ વાંચનું.

‘મૂળદ્વારકાધીશકી જય’-વતનનો સાદ

હાશિવરાત્રિનો પવિત્ર દિવસ હતો. હું એ દિવસે મારા પ્રિય મિત્રનાં માંગલ્યમય લગ્નની મધુરતા માણીને, સંયોગ-વિયોગ અને દર્શ-શોકના વટોળિયાં જ્યાં વારંવાર અથડાયા કરે છે, એવા રેલ્વે સ્ટેશને આવ્યો. ત્યાં તો એ વટોળિયાની પરવાર કર્યા વગર કાલચંડિકા સમી, લાખ કષ્ટિધરોની પેઠે ફૂંદાઝા મારતી, રાક્ષસી રણસિંમાં જેવી વિસભો વગાડતી, કેટલાંક દિલોને આનંદ અને દર્પના ભાવોથી નવડાવતી અને કેટલાંક દિલોને વિરહની વેદનાથા રાવતી એવી ટ્રેન સ્ટેશનમાં આવી પહોંચી. ઘુરવજ કાઢિવારાનાં દરમાંથી જેમ કીડીઓ ઊભગતી હોય તેમ ટ્રેનમાંથી અને સ્ટેશનમાંથી માણસો ઊભરાવા લાગ્યાં, થોડીકવાર તો ટ્રેનમાંથી ઉતરનારાંઓ અને ચડનારાંઓ વચ્ચે દુન્દુક આદમુ. એવામાં એકાએક ‘મૂળદ્વારકાધીશકી જય’ની ઉપગ-ઉપરી બુલંદ ગર્જનાઓ સંભળાવા લાગી.

એ બુલંદ ગર્જનાઓ, ટ્રેનના ફૂંદાઝાને પણ પરાજીત બનાવીને તેમજ વાયુપર સવારી કરીને આસપાસના વાતાવરણમાં રેસાતી હતી. ‘જયકાર’ લરી એ બુલંદ ગર્જનાઓ શુદ્ધ ન હતી પરંતુ એમાં અનેાખી સકિત હતી, ભક્તિભરી જાવના હતી, હૈયાંની હંફ હતી, આસ્તિકની આરજૂ હતી, નીતિની નિખાવસના હતી વાણીનો વિમળના હતી. ઉરની ઉદારતા હતી, સરની સ્પર્ધા હતી, પ્રેમની પવિત્રતા હતી, ધર્મની ધીરતા હતી, મીતની ગેયતા હતી, સંતની સુવાસ હતી, દયાની દિવાવરતા હતી, મુખની મિઠાઇ હતી, આશા-

બરી અભિલાષા હતી અને સાધુતા જોવી સાદાઈ હતી. આવી
 રીતની મનમોહક-જાદુબરી 'મુળારકાષીશક્તી જયે' મારા દિનને
 એ તરફ આકર્ષુ-જન્મભૂમિની પ્રશંસા સાંભળી-વતનનો દિલમાં
 માદ સાબળ્યો. એટલે વતનનો સાદ સાંભળતાં સ્વાભાવિક રીતે
 માનવીનું મન આકર્ષાય છે કારણ કે દરે માનવીને પોતાની જન્મ-
 ભૂમિ પરત્વે મમત્વ હોય છે, પક્ષપાત હોય છે, પ્રેમ હોય છે, ઉત્તમ
 જોવાની અભિલાષા હોય છે, પ્રશંસા સાંભળવાની તાવાવેશી હોય
 છે અને એના તરફ દિલમાં પ્રેમ ભરુ આકર્ષણ હોય છે. એટલે
 જ જન્મભૂમિને સ્વર્ગ કરતાં પણ એટલું સ્થાન આપ્યું છે "જનની
 જન્મભૂમિષ્ઠ સ્વર્ગાદપિગરીયસી" આ કથન સત્ય છે જે
 જન્મભૂમિનાં અમ, જળ અને હવાથી માનવીનું શરીર સર્જાયું
 અને પોષાયું હોય છે એ જન્મભૂમિ પ્રત્યે આવું આકર્ષણ બળ
 રહે એ સ્વાભાવિક છે. વિદેશમાં જન્મ્યાં કે દેશમાં મમે તે સ્થળે
 ફરવા જઈએ પણ અમુક સમય થયા પછી વહાલી જન્મભોમકાને
 મળવા હૈયું ધનનનું હોય છે. દિલમાં કેવાં ઉત્કાષ્ઠાત મચાવી મૂકે
 છે. જાણે જન્મભૂમિ આપણને સાદ પાડીને જોવાની રહી હોય
 તેવો ભાસ થાય છે ! એ ગેમી સાદ સાંભળતાં જ મન આવવા
 માટે કેટલું આતુર થઈ જાય ! મનમાં કેટલી બધી અધીરાઈ આવે
 જાય છે. એ વખતે મન ક્યાં સ્થિત જનતુ નથી. આખતી
 અનુપ્ત અને મનની અચેતતા. બને એક સાથ તાલ નિભાવીને
 માનવીના દિલને ડાહ્યાની મૂકે છે તેથી જ્યારે માણસ જન્મભૂમિને
 આંગણે જવા તૈયાર થાય છે. ત્યારે દિલમાં કેટલો ઉત્સાહ, કેટલો
 આનંદ અને કેટલી બધી લાગણી, કુવાળની પંદે રેલાય છે.

અબ્બાસચી બકારગામ ગયેલ કામ લાઈ-જહેનોને આને
 અનુભવ થયો જ હતો. જ્યારે તેઓ પરીક્ષાનો સમય પૂર્ણ કરે
 અને બીજો દિવસે સવારમાં પોતાની જન્મભૂમિ તરફ પ્રયાણ કરવાનું

હોય છે ત્યારે દિલમાં ક્રોધો મનગનાટ જાગૃત થાય છે ! આનંદના આવેગમાં આખી રાત ઊંઘ પણ આવે નહિ, ઉઝમરો થાય છતાં ધામ્નું નામ નહિ, એ છેલ્લી રાત્રિ જાણે દુસ્મન બનીને લાંબી કેમ થતી જતી હોય ! એવો મનમાં ક્ષણિક ખ્યાલ જન્મે છે. દેશમાં એવો અરીગધનો વેગ જન્મે કે એ વેગ આગળ દરેક વાહનોનો વેગ પાછળ રહી જાય છે, ત્યારે તો મનમાં એમ થઇ આવે છે કે જાણે પાંખી બનીને જન્મભૂમિ તરફ ઊડી જઈએ !

એવી રીતે કાંઈ સાસરે રહેતી બહેનને પણ આનો અનુભવ થઇ આવે છે, તેને પોતાનાં સાસરામાં દરેક જાતનું સુખ હોય છતાં જ્યારે તેને પોતાના પિયરમાંથી બાંધ અગર સ્વજન તોડવા આવે તેમજ બીજે જ દિવસે પોતાની જન્મભૂમિ તરફ જવાનું નક્કી થાય ત્યારે એ આનંદ આગળ એનાં સાસરિયાનાં બધાં સુખો ફિક્કાં પડી જાય છે. એવો અનુભવ ઘણી બહેનોને થયો હશે.

એજરીતે કાંઈ નોકરિયાત બાઈ-બહેન શુભામી નોકરીની પ્રબળતાને લઈને જન્મભૂમિથી દૂર ફેંકાયેલો હોય અને રજા પડવાના કારણે અગર તહેવાર પ્રસંગે પોતાની જન્મભૂમિમાં જ્યારે આવવાનું થાય છે ત્યારે તેમના દિલમાં પણ કેવો આનંદનો કુવારો રેસાય છે. એવે વખતે કાંઈ અધિકારી ટુઆપ ચલાવે અગર રજા નામંજૂર કરે તો એ અધિકારી સામે દુસ્મનાવટ જેવી લાવના જન્મે છે.

એ રીતે વ્યાપાર અર્થે વિદેશ ગયેલો વેપારી પણ અમુક વર્ષો પછી જન્મભૂમિ યાદ આવતાં અને જ્યારે પોતાની જન્મ-ભૂમિ તરફ આવવાનું નક્કી થાય છે ત્યારે એમના દિલમાં પણ એવો જ લાવ જન્મે છે.

આ ઉપરથી જાણી શકાય છે કે કુદરતે માનવીના દિલમાં

જન્મભૂમિ પ્રયે ડેટુ' ઝનોપુ' આકર્ષણ મુક્યું છે.. એટલું જ નહિ, પરંતુ ડેટલક પશુઓમાં પણ એવી જાવના જોવા મળે છે. ગાય, ઘોડો કે કૂતરો વગેરે જનનવર પોતાના માસિકને ત્યાં અમુક વર્ગો મુધી જીડપ્પા પછી એનો માસિક એને વેચી દે છે અને લેનાર માણસ એને લાકને ન્યારે પોતાના પર તરફ જવા તૈયાર થાય છે ત્યારે એ જનનવર પણ બરતું નથી. એને જન્મભૂમિને છોડવાનું, મન થતું નથી. પરંતુ ખૂબ માર મારીને બળજબરીથી એને લઈ જવામાં આવે છે ત્યારે નવે ઘેર અમુક દિવસો સુધી તે ખાતું-પીતું પણ નથી. એમને પણ વહાલી જન્મભૂમિ વાદ આવે છે. તેથી જન્મ-ભૂમિની દિશા તરફ ખુબ રાખીને વિયોગ મૂરતું જીભું રહે છે, 'પરપીડ' ભણવાનું જેમનું હૃદય હોય તેઓ જ એ મૂક પશુની જાણા મમજી શકે છે.

આપણે બહારગામ-વિદેશ રહેતા હોય ત્યારે ત્યાં જન્મભૂમિનું માણસ તો ઠીક પરંતુ કોઈ કૂતરું આરીને મળે તો પણ તે કેતું પ્યાકું લાગે છે. એના તરફ આપણી જાવના સુંચાય જાય છે. આ રીતે જન્મભૂમિ પ્રયે માનવીના દિવમાં અત્યંત આકર્ષણ અને અનુ-ષ્ઠ મ પ્રેમ હોય જ છે. તેથી જન્મભૂમિની કોઈ પ્રશંસા માતા હોય ત્યારે એ પણ આપણને પ્રિય લાગે છે. આપણું મન એ તરફ જેંચાય છે.

એ રીતે 'મૂળદારકાંધીશક્તી જય'ની ખુલ્લુંદ ગર્જનાઓએ મારાદિલમાં એવો આનંદ અને ઉત્સાહ જાગૃત કર્યો, આથી હું એ તરફ આકર્ષિત. અને એ 'અવાજ ધરો' તરફ ચાલી, અંદર પ્રવેશ કરી તે યાત્રિકા પાસે જઈને બેઠો. તેઓ તો જેમ લગ્ન-જનનની બહેનો ન્યારે ગામ આવે અને ગીત શરૂ કરે તેમ તેઓ સ્થેશન આવે કે પુરત જ 'મૂળદારકાંધીશક્તી જય'ની ગર્જનાઓ લાંબા લહેરથી પેગમવા

લાગ્યા એ બુલંદ મર્જનાઓ કબીરનું ખમીર પણ જેવું તેવું ન હતું. ભારતમાં સર્વથેષ્ટ કુરમાનીઓ આપીને પ્રસિદ્ધ થયેલ મેવાડ ભૂમિનું -ચિતોડભૂમિનું હતું, ચિતોડ અને મેવાડ નામ પડતાં ભારતીય બંધુઓની નજર સમક્ષ રહેતો ચિતોડકા ઔર સન મદેયાં નજરે તરે છે, એનો અડગ ટેકીયો મહારાણો પ્રતાપ યાદ આવે છે. જેમણે સ્વદેશ રક્ષાકાળે પોતાના નેંધા પ્રાણ હસ્તેમુખે આપ્યા છે. એ મેવાડી વીરો યાદ આવે છે. સ્વર્ગની ગચ્છા ખાતર જૈહર કરીને હર્ષદેવી સંખ્યામાં હોમાઈ જનારી મેવાડી લલનાઓ નજરે તરે છે મીર્ગબાઈનું જીવન-કવન સ્મૃતિ પર ડોકિયાં કરે છે. આમ હું એ યાત્રિકોના પ્રદેશમાં જાનસિદ્ધ રીતે જમણું કરતો હતો. ત્યાં તે સ્ટેશન આવતાં 'મૂળદારકાધીશકી જય'ની મર્જનાઓએ મને જમણું કર્યો. એમણે તો 'મૂળદારકાધીશકી જય' દ્વારા સૂચની સ્વયં આપી કરી. એના સંઘમાં બોલતી વખતે 'જય'નો છેલ્લો અક્ષર લાંબા લહેકાથી વધારે વખત સુધી કાણુ બોલી શકે છે. તેનો સર સૌથી લાંબો ચાલી શકે છે અર્થાત્ એનો શ્વાસ વધુ વખત રહી શકે છે. એ વખતે જેમ કૂકડા મળું કુલાવીને લાંબા સ્વરથી બોલતા હોય છે. તેમ એ ભાવિક યાત્રિકો પણ મળું ખૂબ કુલાવીને સૂરને લાંબાવતા હતા અને ગમ્મત કરતા હતા.

આ રીતે આવા ભાવિક યાત્રિકોની 'મૂળદારકાધીશકી જય'ની બુલંદ મર્જનાઓ સાંભળીને દરેકને કુતૂહલ થઈ આવે છે કે મૂળદારકા એ શું છે? ક્યાં આવેલું છે? એનું માહાત્મ્ય શું છે? વગેરે પ્રશ્નો યાજ એ સ્વાભાવિક છે ભાવિક યાત્રિકોઓના કંઠ અનન્ય રીતે શુંયાય ગયેલી 'મૂળદારકાધીશકી જય' ઉપરથી મૂળદારકા માહાત્મ્ય કે એનો ઇતિહાસ જાણવાની દરેકને ઇચ્છા થાય જ, જે આ પછીના પ્રકરણમાં આપવામાં આવેલ છે. ★

મૂળદ્વારકાનું સ્થાન અને વિશિષ્ટતાઓ

ભારતભરમાં જ નહિ પરંતુ વિશ્વભરમાં પ્રખ્યાત અનેક મહાત્મા માંધીજીતી જન્મભૂમિ પોરબંદરથી (તીર્થભૂમિ તરીકે પ્રખ્યાત અનેક સુદામાપુરીથી) મોગ માધ્ય દર, અરબી સમુદયી એકે માઈલ દૂર અને બર્ડ પર્વતની નજીક મૂળદ્વારકા તીર્થધામ આવેલું છે. તીર્થભૂમિ તરીકે ભારતભરમાં મૂળદ્વારકા નામે જાણીતું છે, આ મામત્રું બીજું નામ વિસાવાડા પણ છે. આ તીર્થધામ પોતાની પ્રાચીન સંસ્કૃતિ અને સિદ્ધપક્ષની ઉજ્જવળ જ્યોતિ પ્રકાશિત કરતું, શ્રીકૃષ્ણની અદ્ભુત લીલાઓની ઝાંખી કરાવતું અને એમના અવશેષની સાક્ષી પૂરતું તીર્થરૂપે પોતાનો વિગ્ધધ્વજ સિંહાસન સંકેતવાળું બિંબું છે.

આ જામ, આઠાર-વિરનાની દ્રષ્ટિએ તો નાનું છે પણ અહીંની ભૂમિનો મહિમા મોટો છે. અહીંની ભૂમિનું ખમીર અદ્ભુત છે, અહીંનું પાણી સાહસિક સરવાણીઓમાંથી નીતરેલું અને પ્રેરણાનાં પિયુષ પાનારું છે, અહીંનું અમ નમણને સમજા બનાવે છે, અહીંનાં દેવો દિગ્ગતગાજ છે, અહીંની ભૂમિ ભારતમાં બાળ પાડે તેવી છે, અહીંનું આતિથ્ય અરમાનોને આનંદ આપનારું છે, બર્ડપર્વતના પુરુષાર્થની અડીખમ બહાદુરી અહીં વેરાયેલી છે, ધર્મની સદ્વિષ્ણુના મુશોભિત બનેલી છે. સંત અને સતીઓના સહવાસ છે, વીરના ભર્યા વીર-વીરંગનાઓ છે, મેવાલાની સેવકો છે, અકિતરસનો ભાવ ફેલાવનારા ભક્તો છે, સત્સંગની સુવાસ ભરનારા સંસ્કૃતો છે, ખેતી સાથે મહોબ્બત કરનારા ખેડૂનો છે, ધર્મને જાણનારા ધર્મવીરો

છે, પરમાત્માના ત્રેમી પૂજારીઓ છે, રિલાવર દાતાઓ છે. તદુપરાંત બીજી દૃષ્ટિએ એકાદ બે તક લેનારા તક સાધુઓ હશે, વર્તમાન સમયના નવલા નગીરાઓ પણ હશે, બંનાવટી બગમકતો પણ હશે, ખટપટના અબનગીઓ પણ હશે, અને નવરાસના નિંદાપણ હશે.

આ તીર્થજીમિમાં આવવા માટે “પોરબંદરથી મિયાણી બસ સર્વિસ” દિવસના ત્રણ વખત આવક અને જાવક કરે છે. પોરબંદરથી ઉપડતી ‘બસ-સર્વિસ’ કલાક સવા કલાકે અહીં આવી પહેંચે છે. અહીં યાત્રિકો દર્શન કરી લે ત્યાં સુધી ‘ગસ’ થોભે છે. ત્યારબાદ અહીંથી ‘બસ’ મિયાણી જાય છે. મિયાણી અહીંથી આઠ માઇલ થાય છે, ત્યાંથી યાત્રિકો (મિયાણી તથા દર્પદ માતાજીના મંદિર વચ્ચે ખાડી આવેલી છે.) હોડીમાં બેસી ખાડી પાર કરીને સામે કાંઠે દર્પદ-માતાજીનાં દર્શન કરીને ત્યાંથી ‘બસ’માં બેસી ભાટિયા રેલ્વે સ્ટેશન સુધી જાય છે. ત્યાંથી ટ્રેનમાં બેસી દ્વારકા જાય છે. અને ત્યાંથી બેટ દ્વારકા જાય છે. આ રીતે પોરબંદરથી ઓખા સુધીમાં યાત્રિક, સુદામાપુરી, મૂળદ્વારકા, દર્પદ માતા, દ્વારકા અને બેટ દ્વારકા એટલાં તીર્થસ્થાનોનાં દર્શન કરે છે.

હિંદુભાવન ‘આર ધામ’ની યાત્રાતો મહિમા ખૂબ જ પ્રખ્યાત છે. ઉત્તરમાં બદ્રિ-કેદાર, દક્ષિણમાં રામેશ્વર, પૂર્વમાં જગન્નાથપુરી અને પશ્ચિમમાં દ્વારકા. આ રીતે દ્વારકાની યાત્રાએ ભાગલેભાગલે ભાવિક યાત્રાજી આવે ■ પરંતુ દ્વારકા કરતાં મૂળદ્વારકાનો મહિમા વધારે છે. જ્યાંસુધી યાત્રિક મૂળદ્વારકાની યાત્રા ન કરે ત્યાં સુધી દ્વારકાની યાત્રા અધૂરી ગણાય છે, એવી માન્યતા ભાવિક યાત્રિકોની છે. પરંતુ દ્વારકા તથા મૂળદ્વારકા બંને એક જ તીર્થ રસ્તે જોડાયેલાં હોવાથી

આમળ જાણ્યા બુદ્ધિ બને તીર્થોનાં દર્શન આપોઆપ કરી શકાય છે.

મૂળદારકાનાં મંદિરો બારનબારમાં પ્રખ્યાત છે. અને દર વર્સે અહીં હજારો યાત્રિકો દર્શન કરવા આવે છે. જેમાં મુખ્યત્વે ગજરાયાન પ્રાંત, ઉત્તર પ્રદેશ તથા દક્ષિણ બારનના લોકો વધારે પ્રમાણમાં આવે છે, બાકીના પ્રાંતોમાંથી ઓછા પ્રમાણમાં આવે છે. મારવાડ પ્રદેશમાં તો ધણા અહીંની યાત્રા કરવાની બાધા-માનના કરે છે અને / કેટલાક તો અહીંની જ્યાંસુધી યાત્રા ન કરે ત્યાંસુધી લગ્ન-સંબંધથી જોડાતા નથી. તેઓમાં અહીંની યાત્રા કરી આવનારને ભામણાળી મળવામાં આવે છે. પરિણામે તેઓ પોતાનાં કામકાજમાંથી દુરસદ મેળવતા યાત્રાએ નીકળી પડે છે. તેઓ ઓછા-વત્તા પ્રમાણમાં દર વર્સે યાત્રાએ આવે છે. ત્યારે આપણે જોઈએ છીએ કે દ્રેન-મસ વગેરેમાં તેઓ 'જયંકાર' ભરી છુદ્દ મજનાઓ કરી આનંદ મેળવતા હોય છે 'મૂળદારકાધીસકી જય,' 'રણછોડરાયકી જય,' 'સુદામાપુરીકી જય' વગેરે જયનાદો બોલાવીને આસપાસનું વાત-વરણ ગુંજાવું કરી મોકે છે.

અહીંનાં તીર્થસ્નાને, અહીંનાં લોકોમાં ધાર્મિક ભાવના જાગૃત રાખી ■ તેમજ અનેક સંત પુરો-મહાત્માઓના સમાગમથી-સત્સંગથી કેટલાંક સદ્ગુણો જાળવી રખાયા છે. અહીંની જમિ સત, શરા અને સતીઓની જન્મદાતા છે. અહીંના પ્રખ્યાત ભક્ત વિજાત (કેશવાલા મહેર) થઈ ગયા છે. જેમણે ઈશ્વરની દદ ભક્તિ કરીને કૃષ્ણ દર્શન કર્યા હતાં (મંવન ૧૨૬૨માં).

વનમે ચંદન ભિમિયો, હસત લગી વનરાય;

સખ વૃક્ષ ચંદન ભયે, સખડો સુમધ દિલાય
એ મુજબ વિજાત ભક્તો આ જન્મભૂમિને તેમજ મહેર જનિને
ગૌરવવંતી બનાવી છે.

સૂળદારકા તથા રણછોડરાય નામ કેમ પડ્યાં

આશરે પાંચ-સાડા પાંચ હજાર વર્ષ પહેલાં ત્યારે ધરતી માતા પર પાપનો અસહ્ય બોળે વધી રહ્યો હતો, સત્યની સામે અસત્યનું પરિગળ દિન પ્રતિદિન વધતું જતું હતું, સાધુઓ, બ્રાહ્મણો, સ્ત્રીઓ, ગાયો, ધર્મે વગેરે સંકટમાં સપડ્યાં હતાં, ધર્મને લોપ થતો જતો હતો, ત્યારે બાજુ હિંસાનાં, અન્યાયનાં અને અત્યાચારનાં વાદળ ઉમટ્યાં હતાં, માણસો માનવતા ભૂલીને દાનવ જની હાહાકાર વર્તાવતા હતાં, મોટા ભાગના રાજાઓ રક્ષકને બદલે ભક્ષક બની પોતાનો રાજધર્મ ભૂલ્યા હતા તેમજ સંતો, ભક્તો, સતીઓ અને ઋષિમુનિઓના નિત્યકર્મમાં-દુષ્ટો વિધેતા નાખી-ભંગ પડાવતા હતા, ત્યારે ભગવાનને મનુષ્યરૂપે અવતાર ધારણ કરવાની દરજ પડી-ભગવાને ગીતમાં કહ્યું છે.

यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भारत ।

अभ्युत्थानमधर्मस्य तदात्मानं सृजाम्यहम् ॥

परित्राणाय साधूनां विनाશाय च दुष्कृताम् ।

धर्मसंस्थापनार्थाय संभवामि युगे युगे ॥

“હે અર્જુન ! જ્યારે જ્યારે ધર્મની હાનિ અને અધર્મની વૃદ્ધિ થાય છે, ત્યારે ત્યારે હું ઋષેક યુગમાં આત્માને સર્જું છું. કારણ કે સાધુ સંતો-ભક્તોનો વિનાશ કરવા માટે, દુરાચારીઓ-પાપીઓનો વિનાશ કરવા માટે તેમજ ધર્મની સ્થાપના કરવા માટે મારે દરેક યુગમાં અવતાર ધારણ કરવો પડે છે.”

ઉપર પ્રમાણે દ્વાપર અને ત્રિયુગની સંધિ સમયે ભગવાને

પિતા વસુદેવ અને માતા દેવદીપ્તિને ત્યાં મનુષ્ય રૂપે યુગની સર્વ-
શ્રેષ્ઠ રક્ષિત રૂપે અવતાર ધર્યો. અને તેઓ કૃષ્ણ અવતાર તરીકે
એળખાયા. ઉપગ્રસ્ત રીતે કૃષ્ણે ધરતીપર દુરાચારી અને અધર્મી રાજાઓ
-દ્વાનવોનો અચરત્રી રીતે વિનાશ કરવડું કાર્ય ધર્યું. કૃષ્ણનો મામે
કંસપણ એ વખતે પ્રગ્લભા હાહાકાર વર્તાવી રહ્યો હતો. કોઈ જોશી
મહારાજે કન્યુ હશે કે 'તારી બેનનો યુગ તને મારીને તારું' રાજ્ય
પ્રાપ્ત કરશે.' આથી કંસે પોતાના બનેલી તથા બહેનને કેટલાં પુત્રો
હતાં. તેથી જ્યારે દેવદીપ્તિ પેટે બાળક અવતર્યું ત્યારે તેને કંસ
મારી નખાવતો એને એવો નિશ્ચય હતો કે મારી બહેનના એક-
પણ બાળકને હું જીવતો રહેવા દરશ ત્યારે એ મને મારી નાખીને
મારું રાજ્ય પ્રાપ્ત કરશેને ! પરંતુ એનો એ નિશ્ચય ખોટો પડ્યો.
શ્રીકૃષ્ણ દેવી રીતે જન્મી ગયા એ વાત તો જગતભરે છે. પાછળથી
તેણે જ્યારે કૃષ્ણ તથા જગદેવની વાતો સાંભળી ત્યારે એના દિવમા
ધણે ભય બેસી ગયો. આથી કૃષ્ણ તથા જગદેવને મારી નાખવા
નાટે જુદીજુદી યુક્તિઓ યોદ્ધવી પરંતુ તે સફળ થયો નહિ. છેલ્લે
મધ્યયુદ્ધ કંગારી કૃષ્ણ તથા જગદેવને મારી નાખવા નકલી કન્યુ,
આથી શ્રીકૃષ્ણ તથા જગદેવને ગોકુલમાંથી બોલાવી, પ્રખ્યાત મથે
સાથે મધ્યયુદ્ધ કરાવ્યું પરંતુ એમાં પણ એ તોયદ્ધ-દૃષ્ટિ, ચાણુર
વગેરે મહોને શ્રીકૃષ્ણે હરાવી મારી નાખ્યા. આ રીતે કંસની એ
યુક્તિ પણ નિષ્ફળ બની એટલું જ નહિ પરંતુ કંસ સિંહા-
સન ઉપર બેઠો હતો, તેને કૃષ્ણે કૂદકો મારી, તેના કેશ પકડી
જમીન ઉપર પગાડ્યો અને કૃષ્ણ તેની જાતી ઉપર ચડી બેઠો કે
તુરંત જ ભયથી કંસના પ્રાણ ચાલ્યા ગયા.

ઉપર મુજબ શ્રીકૃષ્ણે દુરાચારી અને અધર્મી કંસનો નાશ
કર્યો તેથી કંસની બંને સ્ત્રીઓ પોતાના પિતા જરાસંધ પાસે ગઈ અને
બંને વિગતવાર ઘટના દલીલ સંભળાવી. પોતાની બંને વિધવા પુત્રીની

વિગત જાણનાં જરાસંધ ક્રોધિત બની ત્રેવીસ અસોદિણી સેના લઈ આખા યાદળકુળનો વિનાશ કરવા મટે ચાલી નીકળ્યો. પરંતુ એમાં હાર્યો. “હાર્યો જુભારી બેવડું રમે” એ મુજબ જરાસંધ હારતાં ખૂબ જ ગુસ્સે થયો. અને મથુરાપર સત્તર સત્તર વખત આક્રમણ કરી હતી પરંતુ એમાં પણ જરાસંધ નિષ્ફળ ગયો. આ રણમેદાનમાંથી વિજય પ્રાપ્ત કરીને (જુઓ ‘તેજચિત્રે’ પુસ્તક) કૃષ્ણ પોતાની રાજધાની દ્વારકા જવા નીકળે છે ત્યારે પ્રથમ નિવાસ—મૂળનિવાસ આ ભૂમિપર કરેલ હતો. એ વખતે અહીંનું કુદરતી સૌંદર્ય અદ્ભુત હતું. કૃષ્ણને પણ ગમી ગયું હતું જેથી કૃષ્ણે પ્રથમ અહીં નિવાસ કર્યો હતો. આથી આ સ્થાન મૂળદ્વારકા તરીકે પ્રસિદ્ધ થયું અને કૃષ્ણની કૃપાએ આ ભૂમિનું માહાત્મ્ય વધાર્યું. શ્રીકૃષ્ણે જ્યાં નિવાસ કરેલો હતો. એની પાછી રૂપે હાલ અહીં ‘ચણપાડકા’નું મંદિર આવેલું છે. શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન રણમેદાનમાંથી આવના હોવાથી અહીં રણકોડરાય તરીકે ઓળખાયા. એટલે અહીંની યાત્રાએ આવતા ભાવિકો ‘મૂળદ્વારકાધીરાદી જય’ અને ‘રણકોડરાયદી જય’ બેલાથી હર્ષથી અહીંનાં મંદિરોમાં આજોરે છે.

અમુક પુરાણમાં “રણકોડ” નામ પડવાનું બીજી રીતે વર્ણન કર્યું છે. “કૃષ્ણ જરાસંધ સાથે લડાઈમાં હારીને રણ કોડીને આવના હતા. એટલે કૃષ્ણ અહીં રણકોડરાય તરીકે ઓળખાયા. પરંતુ પણા વિદ્વાનોએ આ મતનો વિરોધ કર્યો છે. શ્રીકૃષ્ણને દિંદુ-ધર્મમાં ભગવાનના અવતાર રૂપે નવાજ્યા છે. ભગવાનની શક્તિ-ઓનો પાર નથી તેમ તેમની લીલાઓનો પણ કોઈ પાર પામી શકતું નથી. એટલે જ પરમાત્મા નિષે કહ્યું છે,

યં ઘણા ઘરુણેન્દ્ર-રુદ્ર-મરુતઃ સ્તુન્વન્તિ દિવ્યૈઃ સ્તૌ-
ર્વેદૈઃ સાંગ-પદ-ક્રમોપનિપદૈર્ ગાયન્તિ યં સામગાઃ ।

ધ્યાનાવસ્થિત - તદ્ગતેન મનસા પદ્યન્તિ યં યોગિનો
યસ્યાન્તં ન વિદુઃ સુરાસુરગણા દેવાય તસ્મૈ નમઃ ॥

આ રીતે બ્રહ્મા, વરુણ, કૃત્ત્વ અને પવન વગેરે દિવ્ય સ્તોત્રોપા
જ્ઞેમની શત્રુતિ કરે છે; સામદેવનું ગાન કરનારા મુનિઓ અંગે, પદ,
ક્રમ અને ઉપનિષદ સાથે વેદોના મંત્રોથી જે પરમાત્માની શત્રુતિ
કરે છે; યોગીઓ સમાધિ ચડાવીને પરમાત્મામાં ઝેલ્યા મન વડે
જ્ઞેમનાં દર્શન કરે છે, અને દેવતાઓ તથા દૈત્યો (રાક્ષસો) જ્ઞેમના
મહિમાના પારને પામતા નથી, તે શ્રી પરમાત્માને હું નમસ્કર
કરું છું.

ઉપરની રીતે ભગવાનને દિવ્યધર્મનો દરેક માનવી નવાજે છે.
તો ભગવાન હારીને-રજુડોડીને આત્મા જાય એમ જે પુરાણે વર્ણન
કયું છે. તેને વિદ્વાનો માન્ય ક્રમતા નથી. (જુઓ “તેજવિત્રો”
પુસ્તક તથા અન્ય વિદ્વાનોનાં પુસ્તકો) “આગે સે ચવી આતી હૈ”
મુજબ જે કાંઈ જોડું હોય અમર ભગવાન કૃષ્ણનું જેમાં અપમાન
થતું હોય એ કોઈ વિદ્વાન અથવા શિક્ષક નહિ. કૃષ્ણે મહાન શક્તિઓ
ધારણ કરીને મનુષ્ય રૂપે અવતાર ધારણ કર્યો હતો. તેઓ યુગની પ્રજા
અને સર્વશ્રેષ્ઠ શક્તિરૂપે હતા. કુષ્ટોને-ગદાસેને સહારવા માટેનું
તેમનું પ્રધાન કાર્ય હતું. એ કાર્ય પૂર્ણ કરી ધર્મની યુનઃ સ્થાપના
કરીને મનુષ્ય જીવન પૂર્ણ કરવાનું હતું.

આગળ જણાવ્યા પ્રમાણે દારકા જતાં રસ્તામાં અહીં કૃષ્ણ
ભગવાને મૂળ-નિવાસ કર્યો હતો એથી આ જૂમિનું નામ મૂળદારકા
પડ્યું અને રજુમાંથી આવેલા હોવાથી અહીં કૃષ્ણ ભગવાન શ્રી
રજુહોડગય તરીકે ઓળખાયા.

લક્ષ્મી ચિરોમજિ નરસિંહ મહેતાએ કહ્યું છે “ ઘાટ ધડિયા પછી નામ-૩૫ જૂઝવાં, અંતે તો હેમનું હેમ હોયે.” એ મુજબ જુદા જુદા સ્થાનમાં લગવાનની જુદાં જુદાં સ્વરૂપે નામે પૂજા યાગ છે. પરંતુ અંતે તો એ પરમાત્માનું-લગવાનનું એક જ ૩૫ છે. “ અખિલ પ્રલોકમાં એકતું શ્રી હરિ, જૂજવે ૩૫ અનંતભાસે.” આખી દુનિયામાં ભગવાન અનેક રૂપે ઓળખાય છે. પરંતુ અંતે તો હરિ એક જ છે. આ રીતે ભગવાનની લીલા-મહિમાનો પાર નથી, એને કાષ્ઠપથ જાણી શક્યું નથી. એટલે ભગવાનની સર્વશ્રેષ્ઠ શક્તિઓ ખ્યાલમાં રાખીને ભક્તપીરો, ઋષિમુનિઓ, મહાત્માઓ વગેરે ભગવાનની ભાષાનાં શુભચિન્તા કરીને વંદના કરે છે. અને મનમાં આનંદ પ્રાપ્ત કરે છે.

કૃષ્ણની જ્યાં નિંદા થતી હોય, એમને ઉતારી પાડવાનાં લખાણો હોય, કૃષ્ણને હાથકા ચિત્રવામાં આગ્યો હોય અને કૃષ્ણની શક્તિઓને નમણી વર્ણવી હોય, એને હિંદુ ધર્મ-ભક્તપીરો સ્વીકારતા નથી. એવાઓને હિંદુ ધર્મ અધર્મી ગણે છે એટલા માટે ભગવાન કૃષ્ણનાં શુભચિન્તા વગેરે કરી. કૃષ્ણને હંમેશાં ભગવાન સ્વરૂપે વંદના કરવી જરૂરી છે. કૃષ્ણને મુરેપમાં પણ “ લોડ કૃષ્ણ ” તરીકે નવાજવામાં આવેલ છે.

અહીંનાં મંદિરો ઉપરથી મૂળદારકા તીર્થધામ તરીકે ભારત-ભરમાં પ્રસિદ્ધ થયું છે. આગળ જણાવ્યા પ્રમાણે વાચક વર્ગને ખ્યાલ આવી જશે કે મૂળદારકા તથા સ્ફુટોદરાય નામ કેમ પડ્યાં ?

દંત કથા કહે છે કે ભગવાન કૃષ્ણે જ્યારે અહીં વાસ કરેલો ત્યારે સિદ્ધેશ્વર મહાદેવની સ્થાપના કરી હતી અને જ્ઞાનકુંડની

રચના કરીને એ તા જળ વડે સિદ્ધેશ્વર મહાદેવનો અભિષેક કર્યો હતો. ત્યારબાદ કૃષ્ણે મૂળદારદા નગરીની રચના-કરાવી હતી. સમય જતાં ભૌગોલિક ફેરફારોને લઈને એ મૂળદારદા નગરી અને જ્ઞાનકુંડ કાગનાગર્જમાં અદૃશ્ય થઈ ગયેલ. ત્યારબાદ જ્ઞાનકુંડ અને ભીડ-ભંજનનું મંદિર અહીંના કેદવાલા મહેર આડવાળએ બંધાવેલ.

ભગવાન કૃષ્ણ પોતાના શુભ કાર્યોની સદ્ગતિમાં સિવપૂજા કરતા એ વાત જાણીતી છે. અને રામચંદ્રજી પણ હંકામાં ગયા ત્યારે રામેશ્વર સિવસિંગની સ્થાપના કરી હતી, આ રીતે ભગવાન રામ અને ભગવાન કૃષ્ણે પણ સિવ-મહાદેવની પૂજા કરી હતી. આમ મૂળદારદા મંદિરમાં સિદ્ધેશ્વર મહાદેવ અને જ્ઞાનકુંડ એ બંને હાલ છે. એનું વર્ણન પાછળ કરવામાં આવ્યું છે,.... મૂળદારદા-ધીરાણી જય.....રણડોડાધણી જય.

“કૃષ્ણે કંસ, કાળવધન, જરાસંધ વગેરે બળવાન પરેતુ દુષ્ટ રાજાઓને યુદ્ધમાં મરી-પોતાનો હાથ બતાવી, (તેઓએ અમુક કિનારે દારિકા નગરીની સ્થાપના કરાવી હતી ત્યાં) તેઓ દારિકા આબ્યા હતા. તેમજ કૃષ્ણ, દ્વાપર અને દ્વસિયુગની સંધિ સમયે થયા હતા. તેઓ જન્મનમા સૌથી શ્રેષ્ઠ અત્રૌકિકે પુરય હતા.” (રમણુલાલ વસંતલાલ દેસાઈ ‘તેમગિનો’ પુસ્તકમાંથી).

શ્રી મુળદ્વારકાધીશ રજુહોડરાય ભગવાન. (પ્રાચીન ચોલાક્રમો)
તથા શ્રી નીલકંઠ મહાદેવ (વિગત ભુજો પૃષ્ઠ ૧૩૨)

અહીંના પ્રખ્યાત ભક્ત નિઝાતને ભગવાન દર્શન દે છે (સ ૧૨૬૧)
 (નિગત માટે જુઓ ૮૬ ૧૫)

ભક્ત વિંજાતની દૃઢ ભક્તિ અને કૃષ્ણ દર્શન

આપણે આગળ જોયું કે ભૌગોલિક ફેરફારોને લઈને મૂળ-દ્વારકા નગરી કાળના ગર્ભમાં અદૃશ્ય થઈ હતી. ત્યારબાદ અહીંનું ગામ બે ત્રણ વખત ઉલ્લંઘિત થઈ ગયું હતું. પ્રથમ વિશ્રાંતિપુર ત્યાર પછી વિસલપુર અને અત્યારે વિસાવાડા નામથી ઓળખાય છે. શ્રીકૃષ્ણે અહીં વિશ્રાંતિ લીધી હતી એ ઉપરથી ગામનું નામ વિશ્રાંતિપુર રાખવામાં આવ્યું હતું. સં. ૧૨૬૨ ની પહેલાં તથા ત્યારબાદ અમુક વર્ષો સુધી વિસલપુર તરીકે પ્રખ્યાત હતું. “વિંજાત તારે વિસલપુર આવું ને ખોલ રહીં સાચા” અર્થાત્ વિંજાત ભક્તના સમયમાં આ ગામ વિસલપુર તરીકે ઓળખાતું હતું. તીર્થરથાન તરીકે તો સં. ૧૨૬૨થી મૂળદ્વારકા નામે જ પ્રખ્યાત રહ્યું છે. અને આજે પણ મૂળદ્વારકા નામે પ્રસિદ્ધ છે.

અહીં સંવત ૧૨૬૨માં સૂર્યવંશી કેસવાજી મહેર રાણિમાં એક વિંજાત નામે પ્રખ્યાત ભક્ત થઈ ગયા છે. તેઓ આખો દિવસ ભગવાનનું ભજન કર્તિન કર્યા કરતા હતા. સાધુ-સંતોનો આદર-સત્કાર કરતા-સેવા આકરી કરતા અને ઉપદેશ મહણ કરતા. પોતે અભણ હતા. જેથી ધર્મમયોની અટમટી ભાષા સમજતા નહિ પરંતુ સાધુ-મહાત્માઓ પાસેથી ખરું અનુભવગદ્યાન-પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને પોતાનું જીવન પરોપકારી, નીતિપરાયણ, ધર્મપરાયણ, સદાચારી અને ભક્તિમય બનાવ્યું હતું. એટલું જ નહિ પરંતુ આંતરશત્રુઓ-કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ અને મત્સર પર વિજય પ્રાપ્ત કર્યો હતો. એટલે એમનું જીવન ઉંચકોટિનું હોય એ સ્વાભાવિક છે. સાધુ-સંન્યાસીઓના સતત સમાગમને લઈને રામાયણ, મહાભારત,

ગીતા, ભાગવત વગેરે દિંદુર્ધર્મ મથો સંભળીને પોતાને જોઈતું
ગાન સંપાદાન કર્યું હતું. કેટલાક મદાત્માઓને તો તેઓ કેટલાય
દિવસો સુધી પોતાને ઘેર ગમીને તેઓ પતિ-પત્ની ધર્મમથો સંભ-
ળતાં, અને ઉચ્ચ જીવન ગુણરતાં—

“પ્રાંતે જલો પારેવડો ને ઉગતાં મારે ઉગાદ;
સરખે રૂપાં જો મળે, લખ્યું હોય લલાટ.

એ રીતે વિજાત ભક્ત જેવા પરોપકારી અને સહચારી હતા તેવાં
જ તેમની ધર્મપત્ની પણ હતાં. જેથી તેનો ધર્મસંકાર સુખી હતો.
પોતાને ત્યાં જાએ જ કોઈ દિવસ સત્સંગ વિનાનો જતો. એમ
કરતાં કરતાં વિજાત ભક્તને જમવાન પણ ખૂબ દરદર જામીન થઈ.
એક દિવસ દૃઢ નિશ્ચય કર્યો “દારકાંધીય ભગવાન કૃષ્ણની ધ્વજનાં
દર્શન કર્યા પછી દરરોજ જામવું.”

વિજાત ભક્ત પાસે એક પાણીકાર ઘોડી હતી. જેથી દરરોજ
સવારે વહેલા ઊઠીને એ ઘોડી પર બેસીને દારકાંધીયના મંદિરની
ધ્વજનાં દર્શન થાય ત્યાંસુધી જતા. અને ત્યાંથી પાછા આવતી
પછી ઘેર ભોજન લેતા. એ રીતે ગમે તેવી દાદ હોય, તડકો હોય
કે વર્ષા હોય છતાં એની જગપણ દરકાર કર્યા વગર અંખડિત રીતે
ધ્વજનાં દર્શન કરવા જતા આવી, રીતે એમનાં મનમાં કૃષ્ણ સિવાય
ખીણું કોઈ રટણ ન હતું. ‘અજ તેવો ઓડકાર’ મુજબ દિવસના
જાણે અજાણે જેવા પિયારો કર્યા હોય તેવા રાત્રે સ્વપ્નામાં દરમ થાય
છે. એક વખત વિજાત ભક્તને રાત્રે સ્વપ્ન આપ્યું “આ જૂનિ
પ્રાચીન સમયમાં મૂળદારકા નગરી નામે પ્રસિદ્ધ હતી અને ભગવાન
કૃષ્ણે અહીં વાસ કર્યો હતો. તેમજ કૃષ્ણે મૂળદારકા નગરીની રચના
કરાવી હતી, પરંતુ કાળગળે મૂળદારકા નગરીનો લોપ થઈ ગયો
છે.” વિજાત ભક્ત દરરોજ પાંચ વાગ્યે ઊઠતા. એટલે આંખ ખોલી

તો બિંદવાનો સમય થઈ ગયો હતો. ત્યારે મામમાં ઘડિયાળ ન હતી. પરંતુ રાત્રિ જોઈને કેટલો સમય બાકી રહ્યો છે. એ બાણીને બોલી જતા.

મક્કા એ દિવસે બોલીને દરરોજના નિયમ પ્રમાણે પોતાની ઘોડી પર બેસીને જાય છે. પોતાને સ્વપ્ન આવેલ એના અધિરો કરના જાય છે. દારકા જતાં રસ્તામાં “કાખાનો પ્રદેશ” આવતો હતો. કાખાનો ધધો લૂંટકાટનો હતો. જેથી મુસાફરોને લૂંટી લેતા, એ દિવસે ભગવાને મક્કતની કમોટી કરી. ભગવાન આજણું ૨૫ વર્ષને વિંઝાત ભક્તને આગા કર્યાં. અને કહેવા લાગ્યા કે ‘હે ભક્ત! તમે અહીંથી પાછા વળી જાઓ નહિતર આમળ કાખા લોકો આગા બાંધીને બિમા છે એ તમને લૂંટી લેશે અને તમારી આ સુંદર ઘોડીને પણ લઈ લેશે. એમાં તમારી આખર લૂંટારો. માટે હું તમારા બહા માટે કહું છું, અહીં કોણ દેખે છે કે તમે ધનનાં દર્શન કર્યાં છે કે નહિ. માટે જીવ બચાવવો હોય અને આખર રાખવી હોય તો અહીંથી પાછા ચાલ્યા જાઓ.’ પરંતુ વિંઝાત ભક્ત અમલકત કે ટોંગી ભક્ત ન હતો. કે દુનિયાને બતાવવા માટે ભક્ત નોતો કરતો. એના આચાર વિચારમાં એકતા હતી. જેથી આજણ પર ચુસ્તે થઈ કહ્યું કે “તમે આજણ પ્રેમ કહેવો છું તમને પણ કહી શકતો નથી. પરંતુ હવેથી આવી શિખામણ કૃપા કરીને કાંઈને દેશો નહિ. હું મોતથી ડરતો નથી. કે જેથી એ કાખાઓથી ડરીને મારી ટેક તોડું! ‘રાખણ દારો રાખશે તે તો શું કરશે એ કાખા.’ એમ કહી ભક્ત તો ઘોડીને એડી મારીને આમળ ચલાવી ત્યાં તો આજણે કહ્યું “ભક્ત! બોલો રહે, તું તો મને જવાતું કહે છે પણ હું તને જવા દઈશ નહિ. એમ કહી મૂળસ્વરૂપ દેખાયું, ‘શંખ ચક્ર મદા પદ્મ ધરી દર્શન દીધાં દાતા.’ ભક્ત ઘોડી પરથી કૂંડેા મારી ભગવાનના ચરણમાં ઢળી પડ્યા. નિમ્નુદ્ધ હૃદય ભગાઇ આવ્યું. હૃદયમાં વડે ભગવાનના ચરણ ભીંજાવ્યા ભગવાને પ્રેમથી હાથ ઝાલી ભક્ત પર

ડબરો આપતાં ક્યું કે લે રીઠ, આ તારો ડબરો. બધા દાગીના ગણી લે ને. અને આજે વીસવપુર (વીસાવાડા) મારે ત્યાં રોકાઈ જજે કાસે પોરબંદર (સુદામાપુરી) જજે. એ રીતે ઝવેરભાઈ બીજો દિવસે પોરબંદર ગયો હતો.

[વિંઝાત, ભક્ત હતા પરંતુ ક્ષત્રિય હતા. જેથી મરીબ, કુંડખી, સીઓ, માથ, સાધુ સંતો વગેરેની રક્ષાને સમય ઓચિંતાનો આવી જાય એ માટે દુધિયાર પોતાની સાથે જ રાખતા હતા]

વિંઝાત ભક્તે ભગવાનના વચનની ખાત્રી કરવા માટે ચાન-કુંડમાં જઈને જોયું તો ચંખ-ચક્ર-ગદા અને પદ્મ-અનુભુજ ધારણ કરેલી મણીછોડરાયની મૂર્તિ નીકળી. એ મૂર્તિને ગામ લોકોએ હાથ ન્યાં ચણી પાકુકાનું મંદિર છે ત્યાં રાખી હતી. ત્યારનાં વિંઝાત ભક્ત દરિયાકિનારે મથા તો ભગવાને આપેલા સંકેત મુજબ વઢાણ હતું. એ સંપત્તિથી વિંઝાત ભક્તે મંદિરે બધાંબાં.

બીજો મત એમ છે કે દરિયા કિનારે ધણી વગરનું વઢાણ આવેયું છે. એની જણ રાજના માણસોને સમજેથી તેમણે અંદર જોયું તો વઢાણમાં કોઈ માણસ ન હતું પરંતુ અંદર કોઠસા-કાંકરાં વગેરે રૂપે એ સંપત્તિ જોવા મળી. કુદરતી સંપત્તિ જેમના હકની હોય તેને જ એ મુજ સ્વરૂપે દેખાય છે બીજાઓને ખીજા રૂપે દેખાય છે. આથી રાજના માણસોએ રાજને જાણકરી, જેથી રાજ ખુદ ત્યાં આવ્યા. અને તપાસ કરતાં જણ્યું થઈ કે આમાં જરૂર કુદરતી સંપત્તિ છે. વિંઝાત ભક્તની ભક્તિની કીર્તિ રાજએ સંભળી હતી. જેથી વિંઝાત ભક્તને બોલાવવા માણસો મોકલ્યાં. વિંઝાત ભક્ત ત્યારે દરિયા કિનારે આવ્યા ત્યારે રાજએ વિંઝાત ભક્તને ક્યું કે મક્કન ! તમારું વઢાણ આમ્યું લાગે છે. વિંઝાત ભક્તે ભગવાનના

વચનની વાત કરી જેથી એ વહાણની સંપત્તિ વિંઝાત ભક્તને સોંપવામાં આવી. એમાંથી વિંઝાત ભક્તે મંદિરો બંધાવ્યાં. અને જે સંપત્તિ વધી તે સિદ્ધેશ્વર મહાદેવના મંદિરની ધનના પડછાએ અમુક દિવસે—અમુક સમયે જમીનમાં અદ્ભુત કરી દીધી.

ત્રીજો મત એમ છે કે વિંઝાત ભક્ત આરગમનો ગરાસદાર હતો. જેથી એણે પોતાની પાસેના પૈસાથી મંદિરો બંધાવ્યાં છે.

આ મંદિરો સંવત ૧૨૬૨માં ફરી બંધાયાં છે. સિદ્ધેશ્વર મહાદેવના મંદિરમાં સં. ૧૨૬૨નો શિલાલેખ છે. વળી એ શિલાલેખ ઉપર એક મૂર્તિ છે એ વિષે પણ એ મત છે એક મત એવો છે કે વિંઝાત ભક્તે મંદિરો બંધાવી લીધાં એટલે ગળ વિક્રમાદિત્યની મૂર્તિ પધરાવી છે. વિંઝાત ભક્તને પોતાની મૂર્તિ રાખવાનો શાખ ન હતો, એ વિશુદ્ધ દિલનો—ભગવાનનો સાચો ભક્ત હતો તેમજ એ કીર્તિદાનનો ભૂખ્યો ન હતો. ભગવાનના સાચા માણસોને પોતાની મૂર્તિની પૂજા થાય એવી ભાવના હોતી નથી. આદર્શ રાજા એ ઇશ્વરનું અંગ ગણાતું એટલે વિંઝાત ભક્તે રાજાની મૂર્તિ પધરાવી છે અને ખીજો મત છે કે આ મૂર્તિ વિંઝાત ભક્તની છે. આ ખંને મત ચાલી આવેલી સોઝકથાને આધારે આપવામાં આવેલ છે.

આજેપણ અહીં જે જે યાત્રાળુ આવે છે. તે તે વિંઝાત ભક્તની કીર્તિ જાણી. ‘મૂળદ્વારકાધીસકી જય’ની સાથે ‘વિંઝાત ભક્તકી જય’ પણ બોલાવે છે. આ રીતે વિંઝાત ભક્તની કીર્તિ અમર બની ગઇ છે.—

“નામ રહંતા દરકરો ! નાણું નવ રહત,
કીર્તિ કેશં કોટડાં, પાક્યાં નવ પડત”

પ્રેમભાવ દાખવી કહ્યું “તારી દૃઢ ભક્તિ જાણી હું ખૂબ પ્રસન્ન થયો છું તારે જે માગવું હોય તે માગી લે.”

ભક્તના દિવમાં હજુ પોતાનાં સ્વપ્નના વિચારો પુરાયેલા હતા. વિજાત ભક્તે કહ્યું “પ્રજ્ઞ મને આ સંસારમાં કાંઈપણ જાનના મોહ નથી, પરંતુ અમારી મૂળદાગ્ધા નગરીનો ઉદ્ધાર કરીને તમે ફરી નિવાસ કરો. મૂળદાગ્ધાનો મહિમા વધારો. અને આ સંવત્સરે કૃપા કરીને આપના ચરણમાં રાખો.”

ભગવાને કહ્યું : “તારા મામને સમૃદ્ધ કિનારે કુદગતી સપતિથી ભરેલું વહાણ આવશે એમાંથી મહિમાજીવાવજો, અને ત્યાં જ્ઞાનકુંડ છે. એમાંથી મારી મૂર્તિ નીકળશે એ મહિમા પવરાવજો એટલે હું ત્યાં હાજર થઈશ. હવે તારે અહીં આવવાની જરૂર રહેશે નહિ અને તારી ભક્ત તરીકેની કીર્તિ અમર રહેશે.” એમ કહી ભગવાન અદ્યય થયા.

ભક્ત થોડીકવાર તો વિચાર સાગરમાં ડૂબી ગયા. બેભાન જેવા બની ગયા. પોતાને થયું કે હું અખામા તો નથી ને ? ભગવાને મને દર્શન દીધું એ શું અર્થ છે ? અવિમ આરના વખતમાં ગુંથાઈ ગયા. થોડીવારે જ્યારે સ્વપ્ન થયા ત્યારે પોતાના ઘર તરફ આવી નીકળ્યા એ રસ્તામાં એક વેપારી (ભાટિયાનો રહીશ ઝવેરભાઈ) પોરજાંદર જતો હતો એ મળી ગયો. એ વખતે ભાટિયાથી વિસાવાડા સુધીનો રસ્તો ભયંદર ગણાતો હતો. અરે ! આજથી મો વર્ષ પહેલાં પણ ભયંદર હતો લોકો ચોર-લુંટાનઆથી લુંટાઈ જતા. વિજાને કહ્યું કે મેઠ ! તારી પામે કંઈ જોખમ હોય તો મને, મારા પર ભરોનો રાખીને મોખી દેજો, કાગળ કે આ રસ્તો બીકવાળો છે ચોરી-લુંટાટની જગ્યા બીક રહે છે. શેઠ પામે પાંચ હજારના દાગીના

હતા એ પોતાના ખડિયામાં જ રાખેના હતા. પણ વેપારી ખરો ને! એટલે વનરાજીમાં દોહનો બરોએ કરવો નહિ, એ વિચારથી વિજાત ભક્ત આગળ પણ એણે વાત છુપાવીને કહ્યું, “તમે મારી ફિકર કરોમા, મારી પાસે કંઈ જોખમ નથી” એમ કહી બને આગળ ચાલતા જાય છે. ત્યાં તો કટારા (કાંટાવળુ ઝાડ)ની ઝાડી પાછળથી બુકાની બાપેલા બાર જણા નીકળી પડ્યા, તેમણે પકકાર કરી કહ્યું, “અમાઓ જોવા રહે જો! ખમરસાર! એક ડગલું પણ આગળ વધ્યા તો તમારૂં મોત છે. તુરત જ વેપારી તો દિમત હારી મથે અને ધાંધી કહેવા લાગ્યો. વિજાત બાપા મારી પાસે રૂપિયા પાંચ દુશ્મના દાગીના છે. હું તમારી પાસે ખોટું જોશ્યો છું માટે માફ કરજો અને મચાવ્યે છૂંકો છે એમ કહી શેઠે તો એ દાગીનાનો ડમરો વિજાતના હાથમાં સોંપી દીધો. વિજાતે કહ્યું કે હવે તું તારે ચાલવા માઠ છું જીવતો રહીશ તો તારા દાગીના પહોંચાડી હમણાં એમ વાતો ચમ રહી ત્યાં તો એ ભૂટારા નજીક આવ્યો મથા હોવાથી એ ભેઈ જાય છે

એક ઠંઠું એવ ધોડેસવાર! નાહક આ વાણિયા સારૂ ચઢને તું શા મારે મરવા તૈયાર થાય છે? એમ કહી વિજાત ભક્તની ઘોડીને ચારે બાજુથી ઘેરી લાંબી વિજાત ભક્તે બદ્ધકની ગોળાથી તેમના આગેવાનને વીવી લીધો અને ફૂંકે મારીને એકને જ બિચારી બોચ માટતો ક્યો તેમજ દુશ્મનોની કડિયાણી ડગિનો માર પોતાની બદ્ધકમાં ઝીલવો જાય છે એમ ઘોડીવારમાં ચાર જણાને ધાયલ કર્યા અને બે જણ તો તુરત સમસરણ પામી મથા હતા બાકીના દિમત હારી જવાથી ભાગી છૂટ્યા વિજાત ભક્તના શરીર ઉપર પછું પાંચ થા પડી ગયા હતા છતાં જરાપણુ દિમત હાર્યા વગર દુશ્મનો ભાગી છૂટ્યા બાદ પોતે આગળ રસ્તે પડ્યા અને ઘોડીથી પેલા વેપારીની નજીક પહોંચી જઈ, શેઠને દાગીનાનો

એ મુજબ વિંઝાત ભક્તની કીર્તિ અમર જની મઘ છે. તેણે આ આ ભૂમિને ઝોરવવંતી બનાવી છે. આજે ૭૫૦ વર્ષ થઈ ગયાં છતાં એજ રીતે યાત્રિકો " વિંઝાત ભક્તકી જય " બોલાવે છે. સત્પત્રની કિંમત છે, અસત્પત્રની નહિ. વિંઝાત ભક્ત પ્રભુના પ્યારા ભક્ત હતા. અભય હતા, છતાં ખરાદિવ્યથી પ્રભુની ભકિત કરી ભગવાનનાં દર્શન કર્યાં હતાં.

વિંઝાત ભક્તની કોઈ 'પરમાણ્ડ' નામના માણસે પ્રશ્ન-
તિયાના રાગમાં નીચેનું ગીત ગાયું છે—

એક ઈમાની વિંઝાત ભક્ત, નિત જ્ઞાન (વાવ) નાંતા,
હોકાર આગળ ભોગ ધરી, પછી પરસાદ પાતા.
પ્રાણજી રૂપે ભગવાન મગિયા, ભક્ત વળો હરે પાછા,
આગળ તમારે ઓઝા જંધાણા, લૂંટી બેગ કાના.
હુંડવાવળા મનને લૂટે પગ ન ભરં પાછા;
ગમજી હારો રાખજો તો તો શું કરશે એ કાળા.
સંખ ચક્ર ગદા પદ્મ ધરી દર્શન દીધાં કાતા;
વિંઝાત તારે 'વિસલપુર' આવું બોલ હઈં સાચા.
ડેરાં ચણાવી દાગડા કીધી રૂળી તમારી વાચા;
કર જોડીને બેસે 'પરમાણ્ડ' સખદના છે સાચા.

• વિંઝાત ભક્તના સમયમાં આ ગામનું નામ વિસલપુર હતું.
વિંઝાત ભક્ત સૂર્યવંશી કેસવલા મહેર હતા એનો મૂળ પુરુષ
નિહિર છે. તેને આજે ૧૨૫૦ વર્ષ થયાં છે. એટલે એની પેઢી,
વિંઝાત ભક્તનો સંબંધ દર્શાવી જોઈએ તો નીચે મુજબ છે.
મૂળપુરુષ નિહિર, એનો પુત્ર મેવરાજ, એનો પુત્ર લાખાજી, એનો

પુત્ર લુણાછ, એનો પુત્ર ભારમણ, એનો પુત્ર કેસવજી, એનો પુત્ર ધાધાજી, એનો પુત્ર ભુજાજી, એનો પુત્ર ખાસરજી, એનો પુત્ર મિયાઝરજી, એનો પુત્ર માણુજી, એનો પુત્ર વિંઝરાજી, એનો પુત્ર ચાડવાજી, એનો પુત્ર વિંઝાત ભક્ત અને એનો પુત્ર વિંઝરાજી.

વિંઝરાના ત્રણ પુત્રો (૧) ચાડવાજી (૨) લામોજી (૩) વજારાજી એ પછીની વિમત મળતી નથી. વિંઝાત ભક્તના કુટુંબમાં ઐતિહાસિક નોંધ લેવા થોડા-ભુડાજી, ચાડવાજી, વિંઝાત ભક્ત અને વિંઝરાજી એ પ્રખ્યાત પુરુષો થઈ ગયા છે. જેમની વિમત પાછળના પ્રકરણોમાં આપનામાં આવી છે.

અમુક પુસ્તકોમાં વિંઝરાને વિંઝાત ભક્તના પૌત્ર તરીકે લેખવામાં આવેલ છે. પરંતુ એમની પેઢી જોતા તેમજ શ્રી માલદેવભાઈ રાણાભાઈ કેસવાના પામેની હકીકતથી જાણતાં, વિંઝરો, વિંઝાત ભક્તનો પુત્ર હતો.

(૧) જીવ એકલો જ જન્મે છે, એકલો જ મરે છે અને એકલો જ પોતાનાં ચારા અને માંસ કર્મોનું ફળ ભોગવે છે.

(૨) નદીના પ્રવાહોમાં વહી જતું એજ પાણી જેમ ફરીને પાણું આવતું નથી, તેમ રાત્રિ અને દિવસની સાથે વહી જતું મનુષ્યનું આયુષ્ય પણ પાણું આવતું નથી.

(૩) મુવાવસ્થા, ૩૫, જીવન, દ્રવ્યનો સંગ્રહ, ઐશ્વર્ય વગેરે નાશવંત હોવાથી જ્ઞાનવાને તેમાં મોહિત થતું નહિ.

શૂરવીર વિંઝરાની વીરતા

પ્રમુખા પરમ ભક્ત વિંઝાદનો પુત્ર વિંઝરો ધણો જ બહાદુર હતો. એનું સિંહ જેવું શરીર હતું, વીરત્વ એના અંગે અનંતમાં ઉજાળા મારવું હતું, ક્ષત્રિય તેજ એના ચહેરા પર વ્યક્ત કરતું હતું એની આંખોમાં અગ્નિ જેવો જ્વરો હતો. એની વાણીમાં વીરતા તથા વિનય બંને વ્યક્તિતા હતાં તેમજ ઘોડી-દાસ-તલવાર એ એની પ્રવાસસાંગિનીઓ હતી.

એક વખત વિંઝરો દેશાટન અર્થે ફરતો ફરતો ધોળકાના દરબાર વીરગદેવ વાઘેલાના રાજ્યમાં આવી અડધો. અને ત્યાં રાત-વાસો કર્યો, ઢાલને ઝોસાંકે રાખી, તલવાર સોડમાં રાખી અને માણી ઘોડીને પોતાની લગભગ વૃક્ષના ઘડ સાથે બાંધીને પોતે કાગળિદાએ સૂતો. સવાર પડતાં સંજસ જવા માટે (ઝાડે ફરવા) મામથી દૂર જતો હતો ત્યાં રસ્તામાં એક ઢાંફતો ઢાંફતો-દોડતો દોડતો ગોવાળ સામે મળ્યો. તેને પૂછ્યું કે ભાઈ, તું આટલો બધો ઉતાવળો શા માટે દોડતો આવે છે? ત્યારે ગોવાળે જણાવ્યું કે આ સામે ભાઠ છે તેમાં એક સિંહ આબે છે તે હમણાં મારણ કરશે માટે મામમાં જાણ દેવા જઈ છું. વિંઝરો સીધો એ ભાઠ તરફ ચાલ્યો. ત્યાં ભાઠ આગળ જાય છે. ત્યાં તો સિંહ લમલમ માથ તથા આખલાની નજીક આવી ગયો હતો. વિંઝરો તુરંત જ મ્હાન-મંથી તલવાર કાઢીને સિંહ તરફ દોડીને ધા મારવા જાય છે એટલી વાગમાં તો પેલા આખલાને સિંહે પંખે મારી ભોંચ ચાડતો કરી દીધો હતો. વિંઝરાએ તલવારના એક ઝાટકે સિંહનું ગર્હન

ઉડાવી દીધું. આ રીતે આખલો હજી છેલ્લા મ્હસ ધૂંટવો હતો ત્યાં તો તેની પહેલાં વિંઝરાએ સિંહને ચમપુરીમાં મોકલી દીધા. અને માંધને બચાવી લીધી. વિંઝરાએ સિંહનો જમણો કાન તથા પૂંછડીનો થોડો છેડો કાપી લઈ પોતે સાથે લીધાં ત્યારપછી પોતે શૈયાદિ વિધિ પતાવી પોતાના મુકામે ગયો.

ત્યારબાદ કલાક-દોઢ કલાકે ગામનાં જવાંમંદોં હથિયારોં લઈને બાક તરફ ગયા. 'મર્મા ઉપર માર' મુજબ મરેલા સિંહ પર તેઓ ધા દરવા લાગ્યા અને રાજા આગળ સિંહ માર્યાની હરિદ્રાધ જાગી. એક કહે સિંહને મેં માર્યો છે, બીજો કહે મેં. એવી રીતે એક બીજા કહેવા લાગ્યા આથી રાજા ખુદ મરેલા સિંહને સ્થળે બાંધ્યો તેણે બારીકાઈથી જોયું તો સિંહનું લોહી ઠરી ગયું હતું. કલાક અગાઉ સિંહ મરેલો હોવો જોઈએ એમ મનમાં નક્કી કર્યું તેમજ બીજા સૂણે જોયું તો સિંહનો જમણો કાન તથા પૂંછડીનો છેડો કપાયેલાં જોયાં. આથી રાજાએ કહ્યું કે આ સિંહનો જમણો કાન તથા પૂંછડીનો છેડો જેની પાસે હાથ એણે સિંહને માર્યો ગણાય. આ સાંભળીને સૌ 'જમીન ખોતરવા લાગ્યા.' ત્યારપછી કોઈએ કહ્યું નહિ કે મેં સિંહ માર્યો છે. બહાઈ મારનારાઓ વીસે મોઢે નગરમાં આવ્યા. રાજાએ નગરમાં ડાંડી પિટાવી. કે જેણે સિંહ માર્યો હોય તે દરબારમાં હાજર થઈ મને મળે. ડાંડી પિટનામે આખા નગરમાં ફરતો ફરતો વિંઝરા પાસેથી પણ નીકળ્યો. વિંઝરા એ સાંભળીને રાજાના દરબારમાં હાજર થયો જઈને તેણે સિંહનો જમણો કાન તથા પૂંછડીનો છેડો અને રાજા આગળ મૂક કરતાં કર્યું કે એ સિંહને મેં મારીને મારો મર્મ બળ્યો છે.

રાજાએ ખુદ મહને તેની ઝાગખાણ પૂછી ત્યારે વિંઝરાએ કહ્યું "હું મોરક બૂંઝિમાં મૂળદારકા નામની તીર્થભૂમિ છે ત્યાંનો રહેવાસી

હું. મારું નામ વિંઝરો છે મહેર, ક્ષત્રિય વંશનો છું અને દેશાટન અર્થે નીકળ્યો. હું. રાજા જુગ ચઢને કહેવા લાગ્યો કે ‘મામ, માગ વિંઝરા, તારી બહાદુરી જોઈને હું ધણો જ જુગી થયો છું વિંઝરાએ કહ્યું ‘હે ગજા ! મેં મારો ધર્મ બળવો છે. ગાયોની રક્ષા કરવી એ ક્ષત્રિયનો ધર્મ છે, અને હું પણ મરાસિયો—જન્મનું છું. ભિખારી નથી કે તમારી પાસે માથું. જ્યાં તમારો બહુ આગ્રહ છે તો ક્ષત્રિય તરીકે ક્ષત્રિયને યોગ્ય છે માથું છ. “તમને બપોરે કુરસદ હોય ત્યારે મારે મામ આવી લગાઈ કરવાની માગણી કરે છું.” રાજા આ ચરણરના શબ્દો સલામીને જુગ થઈ ગયો. તેણે કહ્યું બપોરે જરૂર આવીશ રાજાએ વિંઝરાને એક દિવસ પોતાના મહેમાન તરીકે રાખી માન આપ્યું. નીચે દિવસે વિંઝરો, વીરજન દેવ વાદેલાની રજા લઈને આવી નીકળ્યો. અને મતાં જતાં કહ્યું કે મેં જે માગણી કરી છે એ ધ્યાનમાં રાખ્યો.

રાજા વીરજનદેવ તથા તેનાં ધર્મપત્ની રમાકુંવરે જાને ઉદાર જિલ્લાં હત્યાં. તેઓ છરોજ મંદિરે દર્શન કરવા જતાં. એક વખત રમાકુંવરે મૂળદારકા તથા દારકાની માત્રાએ જવાનું જણાવ્યું.

વીરજનદેવે જવની હા પાડી. તેથી રમાકુંવરે જે ત્રણ દાસીઓ તથા સાત—આઠ નોકરોને લઈને જવાનું નક્કી કર્યું. સાથે નગરનાં બીજા પંદરેક અદાળુ બાલિકા યાનિકા પણ તૈયાર થયાં. આ રીતે ફરતાં ફરતાં દારકા ગયા વળી વખતે મૂળદારકાનાં દર્શને આવ્યાં. વિંઝરાની વીરતા એ જાણી હતી. વિંઝરો અર્ધનો રહેવાસી છે એનો પણ એમને ખ્યાલ હતો. એ સંઘ જ્ઞાનકુંડમાં નાનેને પછી મંદિરમાં દર્શન કરવા ગયો. એ સમયે વિંઝરો પણ પોતાના નિત્ય-ક્રમ મુજબ પોતાને ઘેરથી જ્ઞાનકુંડમાં નાહવા ગયો હતો. ત્યાં જહાર બોલેલા રામચરિત પૂનરીને વિંઝરાએ પૂછ્યું. “પૂનરી, ક્યાંનો સંઘ

છ ? ” પૂછરી એ કહ્યું “ધોળકનો, વીશજદેવ વાથેનાનાં રાણી પણ સાથે છે.” તુરત જ પોતે એના નગરમાં સિંદને માર્યો હતો એ ઝોળખાણ હતી. તુરત જ મોંદરમાં જઈ રમાકુંવર પાસે જઈને, જે ને ક્યાં અને પછી કહ્યું “બહેન, મને ઝોળખો છે !” રાણીએ કહ્યું કેમ નહિ, હમણાં જ મારા મનમાં ગૂણદારકાધીરાનાં દર્શન કરતાં વિચાર આવ્યો હતો.” વિંઝરાએ ખૂબ આગ્રહ કરીને, એ સંધને તે પોતાને ઘેર લાવ મ્યો. ઘેર જઈને વિંઝરાએ પોતાની ધર્મપત્ની સુંદરબાઈને ઝોળખાણ આપી. સુંદરબાઈએ બધાંનો પ્રેમથી આદર સત્કાર તમને કર્યો. પ્રેમથી બધાંને જમાડ્યાં. વિંઝરાએ તથા તેની ધર્મપત્નીએ એ દિવસ રોકવાનો આગ્રહ કર્યો પણ તેઓ રોકાયાં નહિ. સુંદરબાઈના આતિથ્ય સત્કાર અને પ્રેમથી ખુશ થઈ રમાકુંવર વાદગીરી બદલ સોનાની એક વીંટી આપવા લાગ્યાં. પરંતુ સુંદરબાઈએ લીધી નહિ. ત્યારે વિંઝરાએ કહ્યું “બેન, તમે તો અમારાં અતિથિ ગણાવો વળી મેં તમને મનમાં બહેન મળેલ છે. માટે બહેનને અમારે કંઈક દેવું જોઈએ.” ત્યાં તો સુંદરબાઈ સમજી ગઈ. તેણે પ્રગામમાંથી એકસરની સોનાની કંડી લાવી રમાકુંવરની હેઠમાં પરાણે પહેરાવી દીધી. વિંઝરાએ કહ્યું “બહેન, હવે હેઠમાંથી એ ઉતારાતો મારા સમ છે.” ત્યારનાં રમાકુંવરે જવાની રજા માગી. વિંઝરાનું કુંદુંજ તથા પાડોશીઓ પાદર સુધી સંધને ચૂકવા આવ્યાં. તેમને પ્રેમથી વિદાય આપી. રમાકુંવર રસ્તામાં આવતા તીર્થસ્થાનોનાં દર્શન કરતાં કરતાં ધોળકા આવી પહોંચ્યાં. યાત્રાનું વર્ણન પોતાના પતિ વીશજદેવ પાસે કર્યું. એમના ગૂણદારકાના વિંઝરાનાં પણ વખાણ કર્યાં. અને એની સ્ત્રીએ મને વાદગીરી માટે આ સોનાની કંડી પહેરી છે તે આપી છે. આવીરીતે તેણે વિંઝરા તથા સુંદરબાઈનાં અનિ વખાણ કર્યાં. અમુક માણસોએ રાજના કાન લાંબેયાં હતાં. જેથી રાજ રમાકુંવરને સંકાની દૃષ્ટિએ જોવા લાગ્યો અને વિંઝરા સાથે આડો સંજો છે. એવો તેના પર આક્ષેપ મૂક્યો. આવીરીતે

“વહેમનું ઓસડ-હોતું નથી, પરિણામ ત્યાંમુઠી આવી ગયું કે વીરગદેવે-
રમાકુંવરને કહી દીધું કે આથી જા મારા મહાનમાંથી, મારી નજરથી
દૂર થા ! એવાં આકરાં કડવાકથો બોલી પરાણે રમાકુંવરને કાઢી મૂકી.
રમાકુંવરે ખૂબ વિનંતી કરી, પોતે તથા વિંઝરો ભાઈ-બહેન તરીકે
છે, શુદ્ધ ભાઈ-બહેનનો પ્રેમ છે. એ માટે કેટકેટલું ફંદન કરતાં
કરતાં કયું પણ બધું ‘પથ્થર ઉતર પાણી દોળવા’ જેવું થયું. તેણે એક
પણ વિનવણી માન્ય ન રાખી બિચટો રાગ ક્રોધિત થતો જતો હતો.
અને તે રમાકુંવરને જેરી વોંછી કરનાં પણ વધારે કદ્દવચન રૂપી
ડુંખ મારતો હતો. એને દબારને બતાવી આપવું હતું કે અમારો
બનેનો સંબંધ ભાઈ-બહેનનો શુદ્ધ અને પવિત્ર છે. એટલે તે સીધી
મુગ્ધાગ્ધા વિંઝરાને ત્યાં ગયા. આથી ન્યારે વીરગદેવને એ જાણ
થઈ ત્યારે તે વધારે ઉગ્ર બન્યો. વિંઝરો લગાડવું આમંત્રણ આપી
મથો છે એ બહાનાં દેહગ વિચાર કરી તુરંત જ વિશ્વાસુ માણસો
સાથે લઈ રાગ આવી નીકળ્યો.

વીરગદેવ જતાં પહેલાં મંદિરે દર્શન કરવા ગયો. ત્યારે દરેકજા
પૂજારી પુષ્પતી નમણ દેતો. પરંતુ આજે તેણે ન આપી. જેથી રાજાને
નવાઈ લાગી. તેણે કારણ પૂછ્યું, ત્યારે પૂજારીએ નીડરતાથી કયું
“ નિર્દોષ, ધર્મપરાયણ અને સતી રાણીને વચર વાકે, પૂગતી તપાસ
કર્તા વગર તમે કાઢી મૂકી એ અધર્મનું કાર્ય કયું છે. અને તમાગ
જેવા પૂરતી તપાસ કર્યા વગર કાઢી મૂકે એ કેટલું ખરાબ મણાય !
તો બીજાઓને તો શું કહેવું ? મને ખાત્રી છે કે સામેનો માણસ
દશે એ પણ પવિત્ર જ દશે અને શુદ્ધ ભાઈ-બહેનનો જ સંબંધ દશે
માટે પૂરતી તપાસ કરાવ્યા પછી જ ‘પથ્થર’ બરડું હતું. આજે
આપા નગરમાં ગ્રુપગ્રુપ વાતચીતો ચાલે છે, કે વીરગદેવે બદ
ખરાબ કયું છે. માટે હું વિનંતી કરું છું કે લગાઈ ન કરનાં પૂરતી

તપાસ કરશે.” વીશળદેવે પૂજારીના હાથના ખરા શબ્દો સાંભળ્યા. આથી પૂરતી તપાસ કરવા માટે તેમણે પોતાના અંગત વિશ્વાસુ શ્રમચરોને અગાધિ મોકલ્યા. અને કશું કે અમે આવીએ છીએ માટે એ પહેલાં બધી કુલ બાતમી બાણીને અમને સુદામાપુરી (પોરબંદર) આવડાને બાસુ આપી જતી. ત્યારપછી ત્યાં અમે આવ્યું.

એ પ્રમાણે શ્રુતચરો ચાલી નીકળ્યા. ત્યારપછી અંકવાડિયે વીશળદેવ પોતાનાં લશ્કર સાથે ચાલી નીકળ્યા. ત્યારે વીશળદેવ સુદામાપુરીમાં આવે છે ત્યારે શ્રુતચરો સાગી વસ્તુ બાણીને વીશળદેવ પાસે સામા આપ્યા. અને કહ્યું “રમાકુંવર બા અને વિંઝરાનો અંગવ સમા લાઇ-બહેન કરનાં પણ વિશેષ શુદ્ધ છે. વિંઝરાએ એક જુદો ઓરડો કાઢી આપ્યો છે એમાં રમાકુંવરના ભગન-કીર્તન કરે છે. તેમનું શરીર સુકાઈને અર્ધું થઈ ગયું છે. રમાકુંવરનાને તો આપણા નગરમાં જ મરી જવું હતું પરંતુ એમ કરતાં સાચબોટની ખજા શું પડત? અને એમ કરવાથી એને સદાનું કલંક રહેત, માટે એ કલંક દૂર કરવા અને શુદ્ધ અંગધની ખાતી કરાવવા માટે થઈને એવું પગલું લેવું નથી. તેથી જ સીધાં મૂળદારકા ગયા છે.” પોતાના વિશ્વાસુ બાણમના શબ્દો સાંભળીને વીશળદેવને ખૂબ જ પરતાવે મથે. પોતાની ધર્મપત્નીને વગર વાકે કાઢી મૂકી એ માટે હવે એના દિલને ખૂબ જ આઘાત લાગ્યો. અને તેમણે વિંઝરાને મનમાં ધન્યવાદ આપ્યા. આવી રીતે તેઓ રમાકુંવરને તેમના માટે મૂળદારકા મયા.

મૂળદારકામાં વીશળદેવ આવે છે. એ વાતની વિંઝરાને બાણ થતાં વિંઝરા તો લડવા માટે તૈયાર થઈ ગયો. અને પોતાની ધર્મપત્નીને કશું કે હું કદાચ લગાધમાં મરી પીડું તો વને કહી દઉં

હું કે આ, મારી ધર્મની બહેનનું બરાબર પાલન કરજે અને છોકરાઓને પણ કહી દેજે. રમાકુવરે તો એક જ વખત ફળફૂલ સિવાય કશું લેતી જ ન હતી એ પણ ચરીર ટકાવવા પૂરું જ.

વીણદેવે મામમાં જાણુ આપી કે “વિંઝરાને મોઢલગ્ને હું મારી જૂલ બલ્ય માફી માગવા આવ્યો છું. અને તમારી બહેનને તેડવા આવ્યો છું તો મંદિરે આવી જશો. અને મામના મોઢા મોઢા માણસોને પણ બોધાવતા આવશે.”

વિંઝરાને જાણુ થતાં વિંઝરો મંદિરે આવ્યો એ વાતનો જાણુ થતાં આખા મામના પુરોએ મંદિરે આમળના ચોકમાં એકઠા થયા. વિંઝરાને કશું કે વું ખરો વીર છે. તારી વીરતા બદલ હું ખુશ થયો છું અને તેં લગાઈ મામી હતી એટલે હું હાર્યો છું અને વું જીત્યો છે. માટે એવી રીતે વું આ અનાગ લશ્કરની વચ્ચે થઈને ખુશી તણવાર લઈને ઘોડી ઉપર બેસીને નીકળ, એટલે વું જીત્યો અને હું હાર્યો એવી રીત મઠ મણાય. જેથી તેં આગવડી કરી હતી એ પૂર્ણ થાય. તારા જેવા ચરતીર, નીનિવાન પુરોનો દેશમાં પ્રસંસા થાય છે. આ રીતે વિંઝરો વીણદેવના લશ્કર વચ્ચેથી નીકળે એ અમુકને સારું લાગ્યું નહિ. તેણી વીણદેવને કશું કે તમે નીકળો એ તો ઠીક કે અમારા, રાખ ગણાવો. પરંતુ વિંઝરો આવી રીતે અમારા જીવતા નીકળે એમાં અમારું અપમાન થયું ગણાય.

આ રીતે અમુક કહીઓ અને ચારણો તાડક્યા. ચાપરાજ-કહીએ છુટી તણવારનો ધા કયો એમાંથી વિંઝરો બચી જાય છે. કે તુરં જ વિંઝરાએ, ચાપરાજવાળા કહીને પ્રથમ દાર કયો. જેની નિશાની તરીકે ધર્મશાળા પાછળ ખીખા સમતના મકાન પાછળના

વાડામાં રચાન છે. હમ્મુરે પાછળથી વિંઝરા પર ધા કયો, એમાં વિંઝરાનું માથું ધડથી લુદ્ધું પડી ગયું. અને ફત કયા કહે છે કે તેથી વિંઝરાને અંગે અંગમાં એટલું ઝડપ ચડી ગયું હતું કે તેનું ધડ ચોડ્યુધી એવા જ જોશમાં તલવાર ચલાવતું, આડે આવતાં લરદરને કાપતું કાપતું પડી ગયું. ન્યાં ધડ પડ્યું એ જગ્યા ‘વિંઝરા ચોરા’ નામથી હાલ ઓળખાય છે. એ જગ્યાએ વિંઝરાનો પાળિયો છે. તેમજ માથું ન્યાં પડ્યું હતું ત્યાં પણ એક મોટો ખાંભો (સ્તંભ) છે (પરિયા ડેરીઓની પાછળ ગામમાં જતાં રસ્તા પર) એમાં ખારોટોના હાથે દરસર ચારણ મરાયો હતો. એનો ખાંભો પણ હાલ મોજૂદ છે. આ પિંગાણામાં એ પણ ખારોટો પણ મરાયા હતા જેના પાળિયા પણ હાલ મોજૂદ છે. એ ખારોટોના પાળિયા ઉપર મંદિરો બાંધેલાં છે જે હાલ “પરિયા ડેરીઓ”ના નામથી ઓળખાય છે પહેલાં ખારોટો કે ભક્તોનાં કે શૂરવીરોનાં માથુ થતાં ત્યારે જેની સમાધિ દેવાતી, તેની પાસે શિવલિંગની સ્થાપના કરવામાં આવતી, આથી ખારોટોના પાળિયા પાસે શિવ-લિંગની સ્થાપના કરવામાં આવી છે. આ રીતે ત્રણેય મંદિરો, પરિયાડેરીઓના નામે ઓળખાય છે.

‘નાગ’ કે દેવમરાડીને મારી નાખ્યા પછી એની પૂંછડી કટકોઠ સમય સુધી પછડાતી હોય છે. એવી જ રીતે શૂરવીર પુરુષોનું માથું પડી ગયા પછી એનું વીરત્વ-ઝનત-ધડમાં ન્યાં સુધી જોમ રહે ત્યાં સુધી એ જોશમાં ચાલ્યું જતું દરી, ઇતિ-હાસમાં જલ્પસિખરી ચાવડાની પણ એવી જ વાત ચાલે છે કે એનું પણ માથું પડ્યા પછી ધડ લડ્યું હતું. “શિર પડે ને ધડ લડે એવા શક્ત્યારી છે ન્યાં” એ આપણા દેશની વિશેષતા છે—

જનની જાણે ભક્ત જન, હાં દાતા હાં શુ.

નહિતર રે'જે, વાંઝણી, મત ગુમાવીશ તુર.

- આવી રીતે ધર્મ માટે બલિદાન દેનામ વિઝ્ઞાની વીરના અમર બની મર્યાદા છે.

(૪) જે ધર્મ બીજના ધર્મનો બાધ કરે છે તે અધર્મ છે. જે ધર્મ બીજના ધર્મનો વિરોધી નથી તેજ સાચો અને પ્રભાવશાળી ધર્મ છે.

(૫) સત્ય એ બ્રહ્મ રૂપ છે, તપ એ સત્ય છે. સત્ય વડે જ જગત ટકી રહે છે. અને સત્ય વડે જ મનુષ્ય સ્વર્ગમાં જાય છે.

(૬) મનુષ્યોને શુભ અને અશુભ બને પ્રકારનાં ફળ પોતપોતાનાં ક્રમેની ક્ષીણે મળે છે.

(૭) સત્ય, સુવિદ્યા, ધીરજ, ક્ષમા, અદિંસા, ચોરી ન કંવી, પવિત્રતા, ઇન્દ્રિયનિગ્રહ, શુદ્ધિ અને અક્રોધપણ એ ધર્મનાં લક્ષણો છે.

(૮) પુણ્ય અને પાપને જોનારો પુરુષ જ્ઞાનગીના હૃદયમાં સર્વદા વસે છે.

(૯) પ્રાણીઓ પ્રત્યે દયા, મિત્રતા, દાન અને મધુરવાણી એ ચારના જેવું વશીકરણ તરફે લોકમાં નથી,

મૂળદ્વારકા મંદિરોનો જીર્ણોદ્ધાર

સન ૧૨૧૨ થી સવન ૧૯૯૮ સુધીમાં મંદિરોનો જીર્ણોદ્ધાર થયો ન હતો એ સાત તો, છતીસ વર્ષમાં તો સમગ્રના અવનવા પ્રવાહો બદલાઈ ગયા આ મંદિરોની આસપાસ એકાદ બે માઠામાં ભયંકર ગીચ ઝાડી જંગી હતી, દિવસે પણ અધારુ પડે તેવું ગાઢ જંગલ બની ગયું હતું, તેથી આ મંદિરના દર્શન કરવા આવનારને ખૂબ જ મુશ્કેલીઓ નડતી-હિંસક ગ્રાણીઓનો તેમજ લૂટારાઓનો ખૂબ જ ભય જણાતો એટલે યાત્રિકોની સંખ્યામાં ‘મરજીવા’ જેવા જ આવતા-લગવાનના દર્શને આવવું એ ‘આથા સાટે મોઢી વસ્તુ સાવડા નહિ સહેલ જોન’ એ મુખ્ય ક્યારે હિંસક ગ્રાણીઓનો ચિકાર બની જવાય એ કહેવાતું નહિ એવું માલુ જંગલ મંદિરોની આસપાસ ફેલાયું હતું જાણે વનસ્પતિરૂપી સેનાએ મંદિરોરૂપી સેના સામે અવિરત યુદ્ધ આદ્યું હોય । એવીરીને જણાતું હતું. એ સતત યુદ્ધમાં શ્રીમૂળદ્વારકાધીશ અને શ્રીસિદ્ધેશ્વર મંદિરરૂપી બે મહારથીઓ સિવાય નાના મંદિરોરૂપી સૈનિકોના ચિરંજીવ ધણ ગયા હતા તેમના શરીર ઉપર દુશ્મન સેનાએ ઘણા બા માખાં હતા એ જાને મહારથીઓના સૈનિકો ઘાબળ થઈ ગયા હતા જેથી માનવીઓ સાથે, સહાય કરવા અજેના કોનડાર કર્યા । તુરત જ માનવ લશ્કર ઉભી પશુ કેટલાય સતન વધોના અખિસ્ત યુદ્ધને લઈને વનસ્પતિ સેનાએ હાર ખાધી તેથી એ જાને નિજેના મહારથીઓએ પોતાનો નિઃશસ્ત્ર અગમતાથી હરકાવેલો શરૂ કરી દીધો પ્રકાશના કિરણો પૃથ્વીપર પથરાવા લાગ્યા પરંતુ ઘાબળ થયેલ એ નાના મંદિરોરૂપી સૈનિકોને દવાદાર કરી સારવાર કરી રહે તેવો વૈદ મળતો ન હતો

શ્રી મૂળદ્વારકા મંદિરના જીર્ણોદ્ધારક

શેઠશ્રી નાનજીભાઈ કાલીદાસ મહેતા.

પોર્બંદરના રાજરત્ન, પ્રખ્યાત ઉચોગપતિ, આર્યકન્યા શુરુકુપ્ય પોર્બંદરના કુલપિતા અને પ્રણેતા, પ્રખ્યાત સાહમોદાગર, પ્રખરપુરુષાર્થી, વિદ્યાપ્રેમી, ધર્મપ્રેમી, કીર્તિમંદિર પોર્બંદર, મદિદા કોલેજ પોર્બંદરના પ્રણેતા, આર્ય સંસ્કૃતિના ઉપાસક, સ્વદેશ ભક્ત અને દાનવીર શેઠશ્રી નાનજીભાઈ કાલીદાસ મહેતાએ આ જૂમિની અંદર ત્રણ વરસ સુધી- (પાતાના સ્વ. મામાશ્રી રામજી વેલજીને ત્યાં ગદી) આયમિક શિક્ષણ પ્રાપ્ત કર્યું છે, તેમણે આ જૂમિમાં પાતાના જાળપણના અનેક યાત્રાગર દિવસો પસાર કર્યા છે, તેમનાં જયપણનાં અનેક સંસ્મરણો આ જૂમિના અણુએ અણુમાં સંગ્રહિત થયેલાં છે, તેમની રમત-ગમતોની શુભાખી શરતો આજ જૂમિપર મુંધાયેલી છે, સાગરની શુભદંડ ગર્જનાઓ હૃદયમાં ઝીંકીને દરિયાપાળ જવાની અનેક કષ્ટનાઓ તેમને આ જૂમિની અંદર પ્રગટ થયેલી છે, અનેરી આશાઓનાં મીઠાં સોણલાં આ જૂમિપર બેસીને તેમણે સંવેલાં છે તેમજ તેમનો નિખાલસ અને નીડર સ્વભાવ, દૃઢ મનોબળ, આમાણિખતા, સમ્યાધ ધાર્મિક ભાવના, ઉદારતા, સાહસિકતા વગેરે સહયુગોનાં ખીજ આ પ્રેરણાદામી જૂમિએ રોપ્યાં છે. એટલે જ શેઠશ્રીને આ જૂમિપર મમતા છે. તેથી જ્યારે જ્યારે તેઓથી અહીં આવે છે ત્યારે ત્યારે તેમનાં સંસ્મરણો જાણે જીવંત જનીને તેમને બેટલા આવતાં હોય તેમ જણાય છે.

તેઓશ્રીએ તેર-ચૌદ વર્ષની વયે આફ્રિકાની અતિ સાહસિક

સહેરોના ધ્રોગણેય કર્યા હતા. અનેક કસોટીઓ તેમના ઘેરને દબમચાવી મૂકતી હતી. છતાં દૈ મનોજળે તેમને વિજયમાળા આરોપી છે. અનેક વર્ષોના સતત પુરુષાર્થ અને અનેક મુશ્કેલીઓનો સામનો કર્યા બાદ તેમનો જાગ્ય સિતારો ઉદય પામ્યો-લક્ષ્મીદેવીએ ફેરા કરી પછી તો દિન પ્રતિદિન તેમણે પોતાના ધંધામાં અવનવા અતુલવો પ્રાપ્ત કરીને એને નિકસિત કર્યા. તેમની નીડરતા, સતત પુરુષાર્થ, વેપારનું કાઢસપણું અને આત્મવિશ્વાસને લઈને આફ્રિકા તથા ભારતભરમાં શાહસોદાગર તરીકેની ખ્યાતિ પામ્યા છે. કંપાલા, નાઇરોબી, મોમ્બાસા, લુગાન્ડા, જિન્જા વગેરે પૂર્વઆફ્રિકાના સહેરોમાં આલેસાન બંગલાઓ બનાવી સુખી જીવનમાં પ્રવેશ કર્યો. પરંતુ તેમના હૃદયમાં ઉદારતા, દયા, ધાર્મિકત્વદા, વિદ્યાપ્રેમ, મરીમો પ્રત્યે સહાનુભૂતિ, પરોપકારી ભાવના, કન્યા કેળવણી પ્રેમ વગેરે સદૃશ્યો અને સદ્ભાવો છુપાયેલા, તેથી એ ભાવોએ તેમના દિલમાં સંચાર કર્યો. તેથી તેમણે જીમઓને માટે-પરોપકાર અર્થે ધનનો સદુપયોગ કરવો શરૂ કર્યો.

પાની બારે નાવો, ધરમે બારે દામ,
દેનો દાય ઉલેચિયે, યકી સબ્બન કા કામ.

સમુદ્રમાં વહાણુ આણું જતું હોય તેમાં કોઈ ઉદ્યોગી વહાણની અંદર પાણી દાખલ થતું હોય, તેમજ ઘરમાં ધનનો વધારો થતો જતો હોય ત્યારે વહાણુમાંથી જાને દાચે પાણી ઉલેવવા લાગી જતું જોઈએ અને તેવીજ રીતે ધનનો પણ જાને દાચે સદુપયોગ કરવા લાગી જતું જોઈએ. જોમ કરે એ સજ્જન માણસનું કામ છે. આ રીતે શેઠાનો સબ્બન સ્વભાવ જાણીત થઈ ગયો. તેમના દિલાવર દિલે ઉદારતાને ઉજાગરી કરી-દાનનાં વડેણાં વડેણાં કરી મૂક્યાં. નાતજાત-રેશ-પરદેશનો જોડભાવ જુલી દાન દેનાં શરૂ કરી દીધા. જેમ જેમ

પૂજારીઓએ ધણા સદ્ગુણોને વિનંતી કરી હતી પરંતુ એ બધી
‘બહેરા કાને અથડાઈને’ પાછી ફરતી હતી.

એવામાં એક દિવસ પોરબંદર નિવાસી દાનવીર-રાજરત્ન શેઠશ્રી
નાનકભાઈ કાલીદાસ મહેતા પોતાના કુટુંબ સહિત અહીં આગ્યા
હતા. આ મંદિરોની રિથિનિત્યને તેમને પોતાનું બાળપણ યાદ આપ્યું
હતું. તેના સંસ્મરણે એક પછી એક તેમના હૃદયમાં તાત્કાલિક યદા સાચ્યાં.
તેમણે અહીં પોતાના મામાને ત્યાં રહી પ્રાથમિક શિક્ષણનાં ત્રણ વર્ષ
સુધી શિક્ષણ પ્રાપ્ત કર્યું હતું. ત્યારે તેઓ આ મંદિરોમાં ભાવિક
બનીને આવતા અને મંદિરમાં ચોખા ધરીને વંદના કરતા. તેમજ
એ વખતે દરરોજ સવારે અને સાંજે આરતી થતી વખતે તેઓ કાલ્પ-
વગાડવા માટે આવતા, દરરોજ મંદિરની આરતી થઈ ગયા બાદ
સાંજે જમવા જતા. દરેક મંદિરનાં દર્શન કરતા. ક્યારેક તેમનું મન
કલ્પનાની દોડમાં નિરાસ થતું ત્યારે મંદિરોની મૂર્તિઓ સામે
ધ્યાનમાં બેસી જતા. એક વખત ત્યારે તેઓને આદિકા જ્ઞાત્યું
હતું ત્યારે તેમના પિતાશ્રીએ જવાની ના પાડી. તેથી તેઓ અહીં
આવતા રહ્યા હતા. અને આ મંદિરોની મૂર્તિઓ સામે કેટલેક
સમય સુધી બેસી રહેતા. એમના દિવમાં ત્રિચાર આવેલો કે ભગ-
વાન મને આદિકા જવા દે અને ત્યાં હું ખૂબ પૈસા કમાઈ ત્યાર-
પછી આવા મંદિરો બંધાવીશ. અને આ મંદિરો પણ સારાં કરાવી
દેશ. પૂજારીઓએ મેઢાંબાને વિનંતી કરી; “શેઠશ્રી તમોને પ્રભુએ પૈસો
આપ્યો છે. માટે પ્રભુ લેએ આ મંદિરોમાં વાપરો તો મંદિરો
સારાં થઈ જાય, નહિતર બધાં પડી જશે.” આ સાંભળીને શેઠશ્રીએ
મનમાં દૃઢ નિશ્ચય કરી લીધો હતો કે મંદિરોનું જીર્ણોદ્ધારનું કાર્ય
તો કરાવું જ છે. તેમણે પૂજારીઓને કહ્યું કે ઇશ્વરની હિત્તજા હમે
તો થઈ જશે. યોગ્યક સમય મળ્યા બાદ પૂજારીઓની
ધીરજ રહી નહિ. એટલે બધા પૂજારીઓએ યોગી યોગી

તેમણે દાન રેલાવ્યાં તેમતેમ પ્રબુએ તેમનાં ધનમાં વૃદ્ધિ કરી.

ધર્મશાળાઓ, દવાખાનાંઓ, દેવમંદિરો, જાહેર આરોગ્યનાં સ્થાનો, દુઃશાળકુટો, ઉલ્લેખગૃહો, વિકાસગૃહો, લાઇબ્રેરીઓ, વિદ્યામંદિરો, મહાવિદ્યાલયો, કોલેજો, નદીપાટો, તળાવો, સ્મરણભૂમિઓ, વ્યાયામ-શાળાઓ, સોસાયટીઓ, વગેરે પરાપકારી સંસ્થાઓમાં દાનનાં પૂરે રેલાવી જીવનને મધમયાવ્યું છે.

ત્યાં ત્યાં નજર તારી કરી,	ત્યાં ત્યાં રેલાવ્યાં દાન તેં;
હિદાર . હાથે વાપર્યાં,	ના બેઠ જોયા જીર તેં.
આર્થકુલ તવ 'બાગ' ખીલી,	મુગધે દેશે દેશ જો,
હિદાર જીરથી આપિયાં,	'કાટિ' તણ્યાં તેં દાન જો.

— (ગિરિ)

પોસ્ટમંદરનું આર્થિક-આર્થિક ગુરુકુલ એ શેઠશ્રીની અમર કીર્તિનું અને વિદ્યાપ્રેમનું પ્રતીક છે, આર્થ સંસ્કૃતિનું ગૌરવ સ્થાન છે, કન્યા કેળવણી દ્વારા ભારતકુળને વિકસિત કરવાનું અને સમાજ ધણતરનું અનુપમ ગ્રામ છે, પ્રાચીન અને અર્વાચીન વિચાર સંસ્કૃતિઓનું તેમજ સંસ્કૃતિઓનું મિલન સ્થાન છે, જીવનની સર્વાંગીય કેળવણીનું વિદ્યાધામ છે, મહર્ષિઓ અને મહાત્માઓના સિદ્ધાંતોના પાયાપર ચળાયેલ જ્ઞાન ધમારતનું આલેશાન જ્ઞાનમંદિર છે. અનેક શિક્ષણશાસ્ત્રીઓના અજનરાઓને આજીવનું, મનમોહક સગવડતી-મંદિર છે, આ ભારતીને અનોખી રીતે લબ્ધ બનાવવાનું પ્રેરણાદાયી સ્થાન છે, 'શેઠશ્રી' અને તેમનાં કુટુંબના ત્યાગ અને ભોગોનું પ્રતિબિંબ છે તેમજ થી સવિતા બહેનના સંસ્કાર, સાહિત્ય, જ્ઞાન, તપ અને ત્યાગની સસ્તિઓનું વહન સ્થાન છે.

અહીંનાં મંદિરો તથા ધર્મશાળા, સોમનાથ જીર્ણોદ્ધાર,

મિયાણી, અખરલા, રાણાવાવ વગેરે સૌરાષ્ટ્રનાં કેટલાંક ગામડાંઓનાં દેવમંદિરો તથા ધર્મશાળાઓ શેઠશ્રીના ધાર્મિક પ્રેમની સાક્ષી પૂરે છે.

સૌરાષ્ટ્રનાં જુદાંજુદાં રાજેશની હોરપીટલો, બાગ બગીચાઓ, બહાર આરોગ્યનાં સ્થાનો શેઠશ્રીની સામાજિક કલ્યાણની ભાવના દર્શાવે છે.

કુશાળકુંડો, રાહતકુંડો, દરિદ્રનારાયણની ચેલીઓમાં ઉદાર હાથે દાન આપીને તેમની ગરીબો પ્રત્યેની સદાતુષ્ટિ વ્યક્ત થાય છે.

પૌરબંદર રાજ્યનાં ગામડાંઓ તેમજ સૌરાષ્ટ્રનાં બીજાં કેટલાંક ગામોની સ્ત્રીઓ તેમજ કન્યાશાળાઓ, આર્થિક-શુરુકુશ, મહિલા વિદ્યાલય વગેરે શેઠશ્રીનો વિદ્યાપ્રેમ બતાવે છે.

પૌરબંદરનું મહારાણા મિલ્લ અને પૂર્વ આફ્રિકાનાં જુદાં જુદાં સ્થળોએ તેમજ અન્ય સ્થળે, ફેક્ટરીઓ, છનેરીઓ, સિમેન્ટ ફેક્ટરીઓ, સુગર ફેક્ટરીઓ, ટી. ફેક્ટરીઓ, તથા જુદાજુદાં દેશો સાથે મોટા મોટા વેપારો કરી શાહ સાદાગર અને ઉદ્યોગપતિ તરીકેનું ગૌરવ સાર્થક કર્યું છે. તેમનો સ્કૂલ જીવનનો અભ્યાસ બોહો છે છતાં અનુભવ જ્ઞાન વિશાળ છે. ઇતિહાસ અને ભૂગોળનું ખૂબ જ્ઞાન નિશાળની આર દિવાલોની અંદર મેળવી શકાતું નથી. એવો પ્રવાસો-પર્યટનો સફરોથી-પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન મેળવીએ એ જ મનમાં મિસ્સાયાઈ રહે છે. પ્રવાસનો શોખ તો તેમને બચપણથી જ હતો. તેર ચૌદ વર્ષની વયે તો દરિયાપાસની સફર ઉપડેલા અને તેમાં અનેક જાતની કસોટીઓમાંથી તેઓ પસાર થયા હતા. અને એજ કસોટીઓએ તેમના સ્વભાવ ઘડતરમાં મુખ્ય ભાગ ભજવ્યો છે. તેમણે આપણા દેશ ઉપરાંત યુરોપ-ચીન-જાપાન આફ્રિકાના દેશો

વગેરેનો પ્રવાસ ખેડ્યો છે. પ્રવાસ કરતી વખતે તેમની મુદ્દમ, ચક્રાર અને કુશામ-શુદ્ધિને લઈ. જારીક નિરીક્ષણ કરી જ્ઞાન સંપાદન કર્યું છે. અને એ જ્ઞાન ફક્ત પોતાના હૃદયમાં જરીને એમાં પોતે સંતોષ માન્યો નથી. પરંતુ એ જ્ઞાનનો લહાવો ખીલ્યોને મળે એ માટે સમગ્રવનાઓ પણ આપી છે. ભારતનાં પ્રસિદ્ધ તીર્થસ્થાનો અને વિદ્યા મંદિરોની મુલાકાતો લઈને અનેક સંત-મહાત્માઓ-સંન્યાસીઓ-કવિઓનાં દર્શન કરી તેમણે પોતાનું જીવન ધન્ય બનાવ્યું છે.

તેમણે બાળપણમાં ગ્રામ્ય જીવનનો લહાવો લીધો છે, જેમણે ગ્રામ્યજીવનની મધુરી મિઠાશ આપી નથી તેમણે જીવનમાં ધણું શુભાશુ છે ગ્રામ્યજીવનનો એ આરોગ્યપ્રદ-શુદ્ધ ખોરાક-શુદ્ધ 'ધી-દૂધ-દહીં, શુદ્ધ દવા, શુદ્ધ પાણી, જુદી જુદી મોસમનો જુદો જુદો પાક-ખાવાની વીજો, સહેરના મેવા-મિઠાઈઓને લાત મારીને ઊગાવી દે તેવા હોય છે. પરંતુ જેમણે એ લહાવો લીધો નથી એમને એનો ખ્યાલ ન જ આવી શકે.

ગ્રામ્ય માણસોનો નિર્દોષ પ્રેમ, મેવાધેલાં કપડાં પણ નિર્દોષ દેવાં, કંઈક ને તોડી છતાં પ્રેમ નીતગતી વાણી, માનવતાનાં મોંઘાં દર્શન અને મામડાંની અનુષ્ઠ મહેમાનગીરી એ બધું ગ્રામ્યજીવનની વિશિષ્ટતા રૂપે છે. જોકે અત્યારે તો ગ્રામ્યજીવનમાં પણ સહેરોના સનત સંસર્ગને લઈ મલિન પવન ફૂંકાયો છે તેથી ફેરફાર થઈ ગયો છે છતાં હજી નામનિશાન રૂપે તો જોવા મળશે જ.

અહીં બધાં તેઓ ત્રીજી ચોપડી લજ્જતા ત્યારે મારા દાદાશ્રી આનંદગિરિ (જેમનું અવસાન તા. ૭-૬-૫૬ ના રોજ થયું છે.) તેમની પહેલાં ચોથી બાંધનાં. તેથી શુદ્ધીનો વિદ્યાર્થી જીવનના

અનેક રસપ્રદ પ્રસંગો મને કહેતા. શેઠશ્રીએ ખાતપણતા અનેક લાઠાવાળા આ જૂમિ પર લીધા છે જેથી તેઓ અહીં આવેછે ત્યારે આનંદમાં આવી જાય છે. તેમના કેટલાક જ.સમિત્રીની સાથે 'સંસ્મરણો તામ્ર' કરી હાસ્ય રેલાવે છે. મહેરાનાં એક હબર કુડુંબને તેઓ આદિશ લઈ ગયા છે, ત્યાં તેઓ જવા આજે સુખી છે તેઓથી અગર તેમનું કુડુંબ જ્યારે અહીં આવેછે ત્યારે પ્રથમ દરેક મંદિરનાં દર્શન કરી યોગ્ય ભેટદાનપરી-પ્રસાદપરી, પ્રસાદ લીધા પછીજ ગામની અંદર જાય છે. આ એમનો દરવખતનો નિયમ છે. તેઓ કહેછે કે આ જુધું પ્રભુની કૃપા સિવાય જનતું નથી. ધન્ય છે આવા દાનવીર શેઠશ્રીને કે જેમણે પુણ્ય દાન રેલાવીને (તેમની અનુભવ કથા' પુસ્તક આધારે કુલ રૂ. ૧,૭૬,૦૯,૪૨૪ નો દાનનો આંકડો પહોંચ્યો છે-આવી રીતે દાનવીર તરિકેનું ૫૬ સાર્થક કુળું છે. આવા સપુત્રો અમારી ભારતભૂમિ પર અવાર નવાર જન્મ ધર્યાં કરે જેથી પોતાની તથા પોતાના દેશની આજુ ચારેતરફ પુણ્યના પમરાટની પેડે ફેલાવે, મહાત્મા દમ્પીરદાસે કહ્યું છે—

હાક ખાઈ હરિ ભજન કર, કમ્ય બડા કષ્ટ દેહિ;

અકલ બડી ઉપકાર કર, જીવન કા ફલ એહિ.

એ રીતે શેઠશ્રીને પ્રભુએ ધન આપ્યું છે. જેથી તેઓ પોરોપકાર અર્થે દાન આપ્યા કરેછે અને જીવનને સાર્થક બનાવેછે.

(૧૦) જરૂર પડે તો કુળના હિત માટે માણસનો ત્યાગ કરવો; ગામના હિત માટે કુળનો ત્યાગ કરવો; દેશના હિત માટે ગામનો ત્યાગ કરવો અને પરમાત્મા પ્રાપ્તિરૂપ-આત્મહિત માટે સમગ્ર પૃથ્વીનો પણ ત્યાગ કરવો.

મૂળદ્વારકા મંદિરના ચમત્કારી પ્રસંગો

[મારી આ જન્મભૂમિમાં મેં કુલ ચૌદ વર્ષ ગાળ્યાં છે. જેમાં ત્રણ વર્ષ સિક્ષક તરીકે અહીં નોકરી કરી છે. એ સમય દરમિયાન નીચેના પ્રસંગો જોયેલા અગર સાબિતેલા છે. એ ઉપરથી અહીં રજૂ કરવામાં આવ્યા છે.]

ચમત્કાર પહેલો :-

અહીંના મંદિરનું જીર્ણોદ્ધારનું કાર્ય પૂર્ણ થઈ રહેવા આગ્રુ હતું. ત્યારે રણુછોડાચના મંદિરમાં જ આગળ, નીચેના ભાગમાં નીલકંઠ મહાદેવનું લિંગ છે, (આ મંદિરમાં દરિ અને દર બંને એક જ મંદિરમાં બિરાજે છે. એ ખાસ વિશિષ્ટતા છે) નીલકંઠ મહાદેવનું લિંગ જરા નીચે હતું. જેથી યાનિકો મંદિરના ધુમ્મટમાં આવે ત્યારે જ દર્શન કરી શકે છે. વળી શિવલિંગ-સિવજીના પોઠિયાની નજર હંમેશાં સિવલિંગ પર પડતી જોખએ અર્થાત્ પોઠિયો લિંગનાં દર્શન કરી શકે એવી સ્થિતિમાં હોવો જોખએ. આમ ન હતું જેથી નીલકંઠના લિંગને અખંડિત રીતે શદી નીચે એક ફૂટ ભરતી કરી સિવલિંગને મૂળસ્થિતિમાંથી એક ફૂટ ઊંચું કરવાની કડીઆઓની અગર શેઠશ્રી નાનજીભાઈની સફળતાવના હતી. સિવલિંગને અખંડિત રીતે શદવા માટે કડીઆઓ સિવલિંગની ચારે તરફથી ઊડે ખોદવા લાગ્યા થયે ઊડે સુધી ખોદ્યું છતાં સિવલિંગનો ઊડો જ આવ્યો નહિ. જેમ જેમ ઊડે ખોદતા ગયા તેમતેમ જ્યારે સિવલિંગ જમીનમાં વધતું જણું હોય તેવું જણાયું ત્યારે લગભગ આઠેક ફૂટની ઊંડાઈ સુધી ખોદ્યું હતું ત્યારે ખોદનારાઓ આંધળા જેવા બની

ગયા હતા, અને તેમના દિલમાં મુંઝવણ થવા લાગી હતી. ખોદનારાઓના હાથ જાણે ઢાઢ કાપી નાખતું હોય તેવું ખોદનારાઓને થવા લાગ્યું હતું. તેમજ નીચે લોહી નીતરતી માટી નીકળવા લાગી આથી ખોદ્યુ ખંધ દરમી પાછી ખોદેલ જગ્યામાં નીકળેલી માટી હતી તેમ ઢાંકી દીધી. એ વખતે આ સિવસિંગમાંથી એક અદ્ભુત પ્રકાર ચમક્યો હતો. સાડા સાતસો વર્ષ થયા અખંડિત રીતે લાખો માણસોની શ્રદ્ધા વડે જેમનું પૂજન થતું આવ્યું છે, એમાં એટલી શ્રદ્ધાનું બળ જાણે એ પ્રકાર રૂપે ચમક્યું હોય એમ જણાયું.

ચમત્કાર બીજો :-

ઢાઢ ધાર્મિક તહેવાર અગર એકાદશી જેવા ધાર્મિક મત આદિ દિવસોમાં આવણુ માસમાં ઢેઢક સમયે રાત્રિના લગભગ બારેક વાગ્યાના સમયે એક મોટો ચમત્કારી નાગ (આસરે આઠ નવ ફૂટની લંબાઈ જેવો) નીકળે છે. પ્રથમ એ શીસિકેશ્વર મહાદેવના મંદિરની પ્રદક્ષિણા કરે છે ત્યારપછી રણછોડરાયના મંદિરની પ્રદક્ષિણા કરીને ત્યાંથી એકાએક અદૃશ્ય થઈ જાય છે. એ પ્રદક્ષિણા કરતો હોય છે ત્યારે એના મુખની આસપાસ આજ પ્રકારની રેખા દેશાયેલી રહે છે અને મુખની આસપાસ જાણે માળા પહેરેલી હોય એવાં ટપકાં જોવા મળે છે. અને નાની મુઠો જેવું જણાય છે. એ નાગને મેં મારા અહીંનાં ચૌદ વર્ષના નિવાસ દરમિયાન બે વખત પ્રત્યક્ષ જોયેલ છે. મેં મારા ઘરને આ વાત કરી હતી, ત્યારે તેમણે કહ્યું કે એ ચંદરનો ભક્ત છે અને આવણુ માસમાં એક વખત પ્રદક્ષિણા કરવા નીકળે જ છે તેમણે તો ધણી વખત એ નાગને જોયેલ હતો.

ચમત્કાર ત્રીજો :-

મારી દરેક વર્ષની ઉંમર હતી ત્યારે અમારા કુટુંબમાં મંદિરનો ભાગીદારી રીતે અમારો પૂજનો વારો (દિવસો) ચાલતો હતો. એ દિવસે હું તથા મારા દાદા બંને જ હાજર હતા. (મારા પિતાશ્રી તથા દાદા બહારગામ ગયા હતા) મારા દાદા કહે "તું સિદેશ્વર મહાદેવની પૂજા કરી આવ, હે આ 'ફલ-અંદન' પાણીનો કળશ વગેરે, ત્યાં તો 'હું' ગ્લુહોડરાયની પૂજા કરી લઈશ" અને એ વખતે પૂજા વિધિ તો આવડતી ન હતી. પણ મુંદર રીતે ફૂલો શણગારનાં આવડતું હતું. સિવલિંગને ઝાનકુંડના પાણીથી ધરવી ધરવીને નવકાવ્યું, ભૂજોળમાં નદીઓનાં નામ આવેલાં જેથી ફક્ત નદીઓનાં નામ બોલતો જઈ અને પાણી સિવલિંગ પર રેડતો જઈ, પછી અંદન ચોપકું ત્યારબાદ સિવલિંગ પર મુંદર રીતે, ફૂલો શણગારતો. એ ગિધિ કરી લીધી ત્યાં તો પોરણદરથી 'બસ સવિસ્ત' આવી મથ. તેમાંથી યાત્રિકો દર્શન કરવા આવ્યાં. એકપછી એક દર્શન કરીને યાત્રિકો આપ્યાં મયાં. તેમાં છેલ્લે એક પડછંદ સંન્યાસી બમ્ બમ્ બોલેનાયની બૂમો પાડતો પાડતો મંદિરમાં દાખલ થયો, તેના હાથમાં એક દાળો ડંડ (જાડુમરો પામે હેલ ૩ તેવો) હતો. લગભગ બધાં યાત્રિકો મંદિરના ઉંબર આમળ ધુમ્મટમાં બિભીને દર્શન કરે છે, એ સંન્યાસી મંદિરની અંદર દાખલ થવા લાગ્યો, એટલે મેં ના પાડી 'બીતર નહીં જના' અને એવી બીક હતી કે આ સંન્યાસી મેં પૂજા કરી છે. એને ધોષ નાખશે તો. "દૂધનો દાઝેસો ઊસને પણ ફૂંકીને પીએ" એ મુજબ એક વખત એક સાધુએ મારી કરેલી પૂજા વિધિ ઉપર પાણી રેડીને બધાં ફૂલો ધોષ નાખ્યાં હતાં. જેથી મારે બીજી વખત પૂજા કરવી પડી હતી. તે દિવસથી મને મારા બાલ-સ્વભાવ પ્રમાણે મુસો ચડેલો કે હવેથી કાઈ મંદિરની અંદર આવે તો તેને એક લાકડીનો બળાકિયો (જે સિદેશ્વર મહાદેવના મંદિર અંદરની ઉપર એક હાજવી છે ત્યાં મૂકી રાખતો તે) મારી મારીને બહાર ઠાકી મૂકવો. એટલે મેં એ સંન્યાસીને અંદર જવાની ના પાડી.

તેણે કહ્યું કે મૈં જાગિંગા તો તુ ક્યા કરેગા ? (હું એ વખતે
 માત્રિકાના સહવાસને લઇને જેવું તેવું અગ્રુદ્ધ હિંદી બોલતાં શીખી
 ગયો હતો) એ કહ્યું 'તો મૈં લાકડી માફગા' સંન્યાસીએ કહ્યું
 'ક્યાં હૈ તેરી લાકી ?', એં તુરત જ શિવલિંગની જગાધારી ઉપર પગ
 દઇને પેસો લાકડીનો ખળિયો વધને તેને ખનાવ્યો. 'કીક હૈ લેકિન
 મૈં તુએ ઇસ શિવલિંગમેં એક છપ્પી ખતલાઈ તો મુજે જાને દેગા ?'
 મને જીદાજીદા ફેટાઓ જોવાનો અને રાખવાનો બચપણથી જ ભારે
 શોખ હતો. જેથી એ લાલચે હા પાડી. આથી તેઓ મંદિરમાં
 દાખલ થયા. તેમણે શિવલિંગ પરથી થોડા પૂચે દટાવી હા બાળક
 જેમ પોતાની માતાના ખભા પર માથું નાખી હેત કરે છે તેમ
 એ સંન્યાસી શિવલિંગને ખને હાથે ખાથ જરીને વઢાવ કરવા
 લાગ્યો. મને કુતુહલ થયું કે આ શુ કરનો દરો ? અને છપ્પી ખતા-
 વવાનું ક્યું છે એને જાહેર આ શુ કરવા માડ્યો. અને ધડીભરતો
 ઘઈ, આંખું કે તેના વાસાપર એ ખળિયા લગાવી દઉ. એવો ગુસ્સો
 ચડી ગયો. છતાં ધીરજ પકડાઈ ગઇ. ત્યારપછી તેણે શિવલિંગ પર
 પોતાનો કાળો દડ ત્રણ વખત ફેરવ્યો. અને મને કહ્યું "ખન્યા
 દેખ, ઇસ શિવલિંગમેં તુજે ક્યા દિખાતા હૈ ? ત્યારમાઠ શિવ
 લિંગમાં મને 'રાધાકૃષ્ણ'નો પ્રત્યક્ષ ફોગ દેખાયો. એ જોઇ મને એ
 સંન્યાસી ઉપર ભાવ જાગૃત થયો. અને હું એના પગમાં પડી ગયો.
 તુરત જ તેણે મને તેડી લીધો. તેણે મને કહ્યું કે "અમ, તુ મુજે
 મારેગા ? એણે જતા જતા મને કહ્યું "ઇસકી પૂજા અમણી તરફસે
 કરને રહના"

એ દરમ આજે પણ મારાથી બુવાતુ નથી. એના જેવો
 સંન્યાસી હજી સુધી મેં ક્યાય જોયો નથી. હરિદ્વાર, કિલ્હી, મીનાપ-
 દ્વારા, મયુરા જંદાબન, ગિરનાર, આગા વગેરે સ્થળે મને ક્યા સાધુઓ
 મહાત્માઓ મળ્યા છે પરંતુ એ સંન્યાસીનું તપ, તેજ અદ્ભુત હતું

તેમજથી લવાઈ, પડાઈ સરીગ અને સરીગ પર જમણું વસ્ત્ર, હાથમાં
 હમંડલ અને હંડ ધારણ કરેન. હું હંધારેક ધ્યાનમાં બેસી હોય
 ત્યારે “આ સિવલિંગમાં મને ‘રાધાકૃષ્ણ’ કેમ દેખાયાં? એ વિચારે હું
 તરંગમાં ચડી જાઉં છું, ત્યારે મને સમજાતું નથી.” આ પ્રસંગ પછીથી
 મને સિદ્ધેશ્વર મંદાદેવ ઉપર અખુટ શ્રદ્ધા જન્મી છે અને ક્યારેક
 તો એમ થઈ આવે છે કે નોકરી મૂકી દર્શન મૂખ્યો અને તરંગો
 આ વિષય સામે ધ્યાનમાં બેસી રહું. પરંતુ હજી સુધી શુભામી
 નોકરીની માયા તોડી શકતો નથી.

અમલકાર ચોધાર:—

અહીં જ્ઞાનકુંડ છે એમાં નાહવાનો મદિમાં યાત્રિકોએ વંચારે
 વર્ણવ્યો છે. એમાં શ્રદ્ધાપૂર્વક નહાવાથી યાત્રિકોનાં પાપ ધોવાય
 જાય છે અને જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે એવી લોક માન્યતા છે. ત્યાર-
 બાદ સૌ મંદિરોનાં દર્શન કરવા જાય છે. મેં આ કુંડમાં નહાવાનો
 ધણો લઢાવો લીધો છે. હવેથી ઠેકડા આરવા, મિત્રો સાથે ડુગડીદાવ
 રમણું તરવાની હરિશાધ-વગેરેનો આનંદ જયપણમાં ખૂબ માણ્યો
 છે. આ કુંડની અંદર કેટલાય ડુગડાળ પડેલાં છતાં પાણી બિલકુલ
 ખૂટ્યું નથી. આ કુંડની અંદર અમુક શ્રાવણ માસમાં(શ્રાવણ
 મહિનાને હિંદુ સમાજ બધા માસમાં પવિત્ર રીતે માને છે) અમુક
 સમયે પાણીની અંદરથી ત્રણેક ગેત્રી અવાજો થયા પછી
 પાણી ગંગાજી જેવું જળી જાય છે. આથી ગામનાં લોકો તથા
 આજુબાજુનાં લોકો જ્ઞાનકુંડમાં ગંગાજી નીકળ્યાં છે એવી ભાવના
 સાથે દર્શન આવે છે. અને ત્યારે એ પાણીમાં દીવાની વાટ મૂકવાથી
 દીવો દીની માફક જળ્યા કરે છે. ચોડા સમય બાદ પાણી મૂળ
 સ્થિતિમાં આવી જાય છે. આ પ્રસંગ ચૌદ વર્ષમાં મેં એક વખત
 પ્રવક્તા જોયેન છે.

ચમત્કાર પાંચમો:—

[આ પ્રસંગ સખપુરના એક જૂદ મહેર . ભક્ત પાસેથી સંભળેલો છે.]

હું અહીંની સૂક્ષ્મા તથા વર્ષ શિક્ષક . તરિકે હતો ત્યારે રાજનો દિવસ હતો. એ દિવસે અમાસ પણ હતી. હું સ્વર્ગદ્વાર આગળ બેઠો હતો. એવામાં એક જૂદ મહેર પોતાની ઘોડી ઉપર બેઠીને ગળે હાથે ઘોડીની સમાચ પકડી હતી અને જમણે હાથે થી ભરેલી માટીની કુરડી હતી. તે દર અમાસે સિદ્ધેશ્વર મંદિરના દીવા માટે શેર જેટલું થી આપી જતો. એ વ્રત તેણે અખંડિત રીતે ચાલુ રાખ્યું હતું ગમે તેવી ટાક, તડો કે ચોમાસું હોય છતાં એવું વ્રત ખંડિત થતું નહિ. અહીંથી એ ગામ દોઢેક માઈલ દૂર આવેલું એ ઘોડી ઉપરથી બેઠીને શાનકુંડમાં નાંવા એવો ત્યારબાદ સ્વર્ગદ્વાર આગળ થી (હું જ્યાં બેઠો હતો ત્યાંથી) નીકળ્યો ત્યારે મેં પૂછ્યું ભગન, તમારી શી માનતા છે કે દર અમાસે તમે થી લખને આવો છો તેમણે કહ્યું કે તારે વાત જાણવી હોય તો ઘોડીવાર બેસજો. હું આ થી અંદર પૂછીને આપી આવું અને દીવા કરી આવ્યા બાદ કહીશ. મારા મનમાં એ વાત જાણવાની જિજ્ઞાસા જાગૃત થઈ હતી તેથી હું તેમની સાથે બેઠીને બેઠો રહ્યો.

એ ભક્તના ગળામાં માગા ચોક્કસ હતી, સાધાર અને નમ્રતા એ તો ભક્તનાં આબૂપણ રૂપે હતાં અને વામુડીમાં નિર્દોષતા હતી, ઉંમર તે વખતે ૭૨ વર્ષનો હતી. પરંતુ જહાવર્યા વાંજ સિવાય ક્યાંય દેખાતી ન હતી, એવું ખડતલ ચેરીર અને સુદૃઢ બાંધો હતા. તે દર્શન કરી, સિદ્ધેશ્વર મહાદેવના મંદિરમાં દીપક જલાવીને પાંજી મારી પાસે આવ્યો. અને વાત ચાલુ કરી.

સિદ્ધેશ્વર મહાદેવનો દીવા તો અમારી પેઢીઓથી થતો આવે છે. મારો બાપ છળ્યો ત્યાં સુધી તેમણે ચાલુ રાખ્યું અને તેમનાં

મરણ પછી મેં ચાતુ રાખ્યું છે. તેમણે ક્યુ કે “ મારો બાપ કહેના હતા કે આપણા બાપ દાદાઓમાં એક પૂર્વજ સિવનો પગ ભડાવે હો, તે ત્યારે કંતો કરતો મૃગદારકાનાં દંત્રને આવ્યો હતો. ત્યારે મહાન્માઓ જેવા સંન્યાસીઓ પણ આવ્યા હતા, તેમ! એ બંને વચ્ચે “સિદ્ધેશ્વર મહાદેવના પોઠિયા અંગે વાદવિવાદ થયો હતો. સિદ્ધેશ્વર મહાદેવ પછી તેના પોઠિયાની પણ પૂજાવિધિ થાય છે. એક સંન્યાસી કહે કું આ પોઠિયાને ધાસ ખવડાવી દઉં, બીજો કહે એ ન બને. આતો પથ્થરનો છે. એ વગી કાંઈ ધાસ ખાતો હશે એમ વાદવિવાદ પૂજા જ ગરમ સ્વરૂપ ધાસ્ય કરવા લાગ્યો. કરના થઈ કે જે છને એ ગુરુ અને હારે તે સિધ્ધ બની જાય એની સાક્ષી રૂપે આપણા એ પૂર્વજને રાખવામાં આવ્યો હતો. પછીએ સંન્યાસી ધાસની કોરી લાગ્યો. એણે પોતાની ચેલીમાંથી લભૂનિ કાઢી તણુ વખત એ પોઠિયા પર મંત્રોચ્ચાર કરતાં કરતાં છાંટી ત્રીજી વખત છાંટતાં જ એ પથ્થરનો પોઠિયો ત્રાડ પાડીને મદિરની બહાર નીકળ્યો. અને એ સંન્યાસીએ ધાસની કોરી ખવડાવી. ત્યારત્યાદ ધાસ ખાધ લીધા પછી તેના ઉપર દાસ ફેરવતાં પાછો પોઠિયો મૃગસ્થિતિમાં ફેરવાઈ ગયો. ત્યારે પોઠિયે ત્રાડ પાડી ત્યારે એ પૂર્વજ બેજાન અવસ્થામાં પડી રહ્યો હતો અને ત્યારે ભાનમાં આવ્યો ત્યારે પેલા બે સંન્યાસીઓ ત્યાં ન હતા ત્યાંથી વંશપરંપરાની રીતે અમારો સિદ્ધેશ્વરનો દીવો સર થયો છે. પહેલા અમે જે મામ હતા ત્યાંના મહાદેવને દીવો કરતા. હવે અહીં (સખપુર) રહેવા આવ્યા છીએ, ત્યારથી અહીં દીવો કરવા આવીએ છીએ. અમાસને દિવસે લગભગ કું બહારગામ જતો નથી. આવી રીતે જ અમામે કું સિદ્ધેશ્વર મહાદેવનો દીવો કરવા આવું છું.”

શ્રદ્ધાનો મહિમા

શ્રદ્ધા એ સદ્ગુણ છે પરંતુ અંધશ્રદ્ધા એ દુર્ગુણ છે. હૃદય પૂર્વકની અનન્ય શ્રદ્ધા હોય અને સાચે પુરુષાર્થનો સહકાર હોય તો એમના હેતુપૂર્વકની અભિલાષાઓ સાકાર રૂપે ફર્શન આપે છે. આપણે જોઈએ છીએ કે સમજાવ દરેકના મક્કાનની અંદર ફેર્યાઓ હોય છે. ઉપરની દૃષ્ટિએ જોઈએ તો ફેર્યા તો જડવસ્તુ છે. એક કસાકારની પીછી વડે આલેખાયા હોય છે અગર ફેર્યાઆશી એવેશ હોય છે. આપણે જાણીએ છીએ કે આ જડ છે, ચેતન નથી. છતાં ધણાં માણસો, એ ફેર્યાઓ પર કેવી શ્રદ્ધાથી જુએ છે, એ ફેર્યાઓ જોઈને કેવી લાગણીઓ જન્મે છે. કેવો આનંદ અનુભવે છે. જાણે એ દ્વારા એના સદ્ગુણ સ્વરૂપને અનુભવતા હોય. તેવો સંતોષ લે છે. કાંઈ માણસ પિતાના પિતાના અવસાન બાદ તેમના ફેર્યાની પૂજા કરતા હોય છે. અને એની આગળ ધૂપ-દીપ આદિ કરતા હોય છે. તેમાં એ એવો અનુભવ-આનંદ-સંતોષ લે છે કે પોતે જીવિત પિતાની સેવા કરી રહ્યો હોય છે. એની આગળ ક્યારેક સુખ-દુઃખની હૈયાવગળા ઠાલવે છે.

એવી જ રીતે મંદિરની મૂર્તિઓ પણ કોઈ ચિત્ત્વીના હાથે સર્જાયેલી હોય છે એ ઘડનારને મન એ પદ્યાર છે. અને સૌ કોઈ જાણે છે કે એ પદ્યારની મૂર્તિ છે, છતાં હજારો લોકો શ્રદ્ધાથી પૂજે છે. માનવીનું મન એટલું અંચળ છે કે એ સ્થિર રાખવું મુશ્કેલ છે. અને જ્યાં સુધી અસ્થિર મન વડે કોઈ કાર્ય હાથ ધરવામાં આવે ત્યારે એ ભાગ્યે જ સફળ બને છે. એટલા માટે મૂર્તિઓ માનવીના મનને પોતાનામાં કેન્દ્રિત કરાવે છે. મનને સ્થિર બનાવે છે, પરિણામે

એક જ મૂર્તિઓ ધ્યાન કેન્દ્રિત બનતાં. એમાંથી શ્રદ્ધા પ્રગટે છે. શ્રદ્ધા માટે-અખૂટ બનતાં કાર્ય-ફળ સાધાર રૂપે દર્શન દે છે મૂર્તિઓ પર અખૂટ હૃદયપૂર્વકની શ્રદ્ધા જન્મતાં દિવ્ય-મન પવિત્ર બને છે, દિવ્યમાં પવિત્ર વાનાવરણ સર્જાય છે સફળતાનો જાગૃત થાય છે. પવિત્ર વિચારો રહી જાય છે, પાપાચાર કરતાં અટકે છે. એથી જીવન સદાચારી બનતાં એ જડ મૂર્તિ ખુદ પોતાના હૃદય-હૃદયર રૂપ બની જાય છે એટલે એ જડમૂર્તિએ હૃદયરૂપ જ રૂપ ધારણ કરી લીધું આ રીતે મૂર્તિ પરની દિવ્યપ્રતિદિન શ્રદ્ધા માટે બનતી જાય છે. અંતે હૃદય પૂર્વકની શ્રદ્ધા રહે જ છે.

આ રીતે એ મૂર્તિઓએ આસ્થિક માનવીના જીવનને ઉન્નત બનાવ્યું. અને એમાં એટલો તાલ્લીન બની ગયો કે એમાં ચેતનનો સાક્ષાત્કાર થયો. જાણીએ છીએ. આ રીતે જડ દ્વારા ચેતનનો આવિર્ભાવ થયો. જડ દ્વારા ચેતનની ભાવના જન્મભારવી એ સફળતા વાત નથી અને એજ હિંદુસંસ્કૃતિની વિશિષ્ટતા છે.

ભક્તગણેશમજિ નરસિંહ મહેતાનો દાખવો લઈએ-પોતાની જાણીએ મહેલું માણું " તાગ કરતાં તો ધોળીનો પથ્થર પણ સારો. જેથી ધોવા માટે તો કામ આવે " આ દોર વચન સાંભળીને ભૂખ્યો અને તરસ્યો નરસિંહ ધરમાં ન જતાં સીરો જંગલમાં ચાલી નીકળ્યો. જંગલમાં અખૂટ શિવલિંગ-જેવનાથનાં મંદિરમાં જઈ શિવલિંગને બાથ લીટીને પોકેપોકે શેવા લાગ્યો. પોતાના મનનો જામરો શિવલિંગ પર ડાલવવા લાગ્યો. અખૂટ શ્રદ્ધાથી દેવે લાગ્યો. " હું નિરાધાર બની તારે ચરણે આવ્યો છું તું જવાડે તો જીવું અને મારે તો મરવું " એ રીતે દૈવ શ્રદ્ધા અને દૈવ સંકલ્પને લઈ એ જડ મણાણું શિવલિંગ તેને મન ખુદ ચંદર ભગવાન જ હતા. પરિણામે તેમને ચંદર ભગવાને સાક્ષાત્ દર્શન આપ્યાં.

ખીતે દાખલો મીરાંનાઈતો, કૃષ્ણોલી મીરાં જ્યાં જતી ત્યાં
 કૃષ્ણની મૂર્તિને પોતાની સાથે લઈ જતી. તેની પૂજા કરતી, તેની
 સન્મુખ બજન કરતી-કીર્તન કરતી-ભક્તિ કરતી. અરે ! પ્રગ્ધર
 ખાંધીને કૃષ્ણની મૂર્તિ આમળ નાચતી ! એ રીતે કૃષ્ણમાં લક્ષ્મીન
 બની જતી. કૃષ્ણ સિવાય ખીલું કયું દેખતી નહિ. આખું જગત
 કૃષ્ણમય જોતી એમને મન કૃષ્ણની એ જડ મૂર્તિ નોંતી રહી પરંતુ
 સાક્ષાત્ કૃષ્ણનું જ રૂપ હતું પરિણામે રાણાએ મીરાંનાઈને મારવા
 માટે કેટકેટકી યુક્તિઓ કરી હતી છતાં કૃષ્ણે તેને બચાવી લીધી.
 “એરનો પ્યાસો અમૃત બની ગયો, કરંડિયામાં રાખેલો નાગ હાગ
 બની ગયો, રાજો તલવાર લઈને મીરાંને મારવા જાય છે ત્યારે
 અનેક રૂપે મીરાં દેખાવા લાગી વગેરે પ્રસંગોએ મીરાંને બચાવનાર
 કૃષ્ણ જ હતા. એટલે એને મન કૃષ્ણની જડમૂર્તિ ન હતી એ
 મૂર્તિ પર એમને કેટલી અદ્ભુત અને અખૂટ શ્રદ્ધા હતી.

શિષ્યોતો આદર્શ-શ્રદ્ધામૂર્તિ એકલબ, ત્યારે ધનુર્વિદ્યા
 શીખના માટે દ્રોણગુરુ પાસે જાય છે. ત્યારે દ્રોણગુરુ જણાવે છે “હું
 તો ફક્ત ક્ષત્રિય રાજકુમારોને જ ધનુર્વિદ્યા શીખવાડું છું” શુદ્રને નહિ
 “ત્યારે એકલબ નમ્રતાથી શુદ્રને વંદન કરી જન્મલભાં આશ્વેષો ગયો
 તેણે દ્રોણગુરુને શ્રદ્ધાથી પોતાના ગુરુ મણી લીધા. શુદ્રતમ તેણે દ્રોણ-
 ગુરુની માટીની મૂર્તિ બનાવી. તેમાં પોતાની અખૂટ અને દૃઢ શ્રદ્ધા
 રેડી. પરિણામે એકલબને મન એ જડ મૂર્તિ સ્ત્રી નહિ. પરંતુ
 સાક્ષાત્ દ્રોણગુરુ રૂપે હતી. તેથીજ ગુરુદ્રોણ પાસેથી એ રીતે ધનુ-
 વિદ્યા પ્રાપ્ત કરીને, ધનુર્વિદ્યામાં અર્જુન કરતાં પણ તે શ્રેષ્ઠ બાણાવળી
 બન્યો. શ્રદ્ધાના જણે ગુરુ પાસેથી ધનુર્વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી.

પાંડવોમાં અર્જુનનો નિયમ હતોકે શંકરની પૂજા કર્યા બાદ
 જમતું. ગમે ત્યાં જાય પરંતુ ચિવલિંગની પૂજા કર્યા પછીજ જમાય.

એટલે એને મન સિવલિંગ જડ ન હતું પણ સાચાત્ સિવરૂપે જ હતું. એક વખત તેમણે અગાત વેશમાં ફરતા ફરતા એક દુરમ્મ સ્થાનમાં નિવાસ કર્યો. જમવાના સમયને યોડીવાગ હતી. બીમને જદુ ભૂખ લાગી હતી. પરંતુ અર્જુન સિવની પૂજા ન કરી લે ત્યાં સુધી કોઈપણ જમી શકાય નહિ એવો ધર્મગત પ્રવિશિષ્ટનો આદેશ હતો. સિવલિંગ એ સ્થાનથી દૂર હતું બીમે વિચાર કર્યો “અર્જુન વેવશે છે. એટલે ત્યાં જમ અને આવે વળી પૂજા કરી લે ત્યાં સુધી મારાથી બુદ્ધિ ગટેવાય તેમ નથી.” આથી તેણે એક શક્તિ કરી, મામમાંથી કુંભારને ત્યાંથી માટીનો નાનો કુચ્છો લઈ આવ્યો. એને બિંધા વાળીએ એટલે નાના સિવલિંગ જેવો દેખાવ આવે છે. એ લઈને બાહુમાં જ નહીં કિનારે વડના વૃક્ષ નીચે બીમ તેને સિવલિંગના રૂપે ગોઠવીને, તેના ઉપર સારી રીતે ફૂલો રાજગારીને આવેલો રહ્યો, આવીને અર્જુનને બીમ કહેવા લાગ્યો; “અર્જુન, હું હમણું નહીં કિનારે ગયો હતો. ત્યાં એવું સરસ સિવલિંગ જોયું વળી તે વડના વૃક્ષ નીચે!” એ રીતે સિવલિંગની ખૂબ જ પ્રશંસા કરી ચાલ, તને હું જાણું. તું ત્યાં પૂજા કરી આવ. અર્જુન તો એ પ્રશંસા સાંભળીને ખુશ થઈ ગયો. એટલે પુનઃવિધિ કરવા ચાલી નીકળ્યો. એ તો સિવરૂપે શ્રદ્ધાથી એની પૂજા કરવા લાગ્યો. બીજા બાજુ બીમ એકલો મનમાં હસવા લાગ્યો “અર્જુન જેવો વેવશે કોઈ નથી. એની આજે ખરી ખાત્રી રહ્યો મારે હાથે જ મારીતો ફરડો રાખ્યો છે છતાં આ વેવશે એની પૂજા કરે છે. હવે એ પૂજા કરી લે ત્યારે વાત. “અર્જુને બવ, પ્રેમ અને શ્રદ્ધાથી પૂજા કરી લીધી. ત્યારે બીમને કહ્યું “ચાલો ભાઈ.” બીમે હમીને કહ્યું “અર્જુન, તારા જેવો મેં કોઈ વેવશે જોયો નથી. તે કોની પૂજા કરી?” અર્જુન કહ્યું, કેમ મેં તો સંકર ભગવાનની પૂજા કરી.” બીમે કહ્યું, “ધું ધૂન સંકર ભગવાનની પૂજા કરી” એ માટીનો ફરડો છે. એમાં ક્યાં તાન સંકર ભગવાન આવી ગયા” અર્જુનને કહ્યું; “ના, ભાઈ, એ સિવ

છે કુરડો નથી દેવની મરકરી કદી ન કરીએ." બીમને પોતાને તો ખાત્રી હતી કે કુરડો જ છે. "નાસ્તિકને મન જડ છે, આસ્તિકને મન ચેતન છે-સાક્ષાત્ છે." બીમે કહ્યું, "તો તારે ખાત્રી દરવી હોય તોહું ખાત્રી આ મદા તારા શિવલિંગ ઉપર મારું છું, કુરડો દશે તો કાચમાં જોડી જશે-આંગી પડશે અને તારા ખરા ચંદ્ર દશે તો લોહીની ધારાએ છૂટશે." અર્જુનને કહ્યું, "ના, ભાઈ શિવલિંગ ઉપર મદા ન મરાય," ત્યાં તો બીમે મદા ફટકારી એથી શિવલિંગમાંથી લોહીની ધારાએ કુવારાની પેટ છૂટીને બીમના ચરીર ઉપર પથ્થુ જોડી, અ.થી બીમે અર્જુનની માફી માગી ત્યારથી બીમે અર્જુનની શિવ-પૂજા અંગે કાંઈ દિવસ મરકરી કરવાનું છોડી દીધું. આ રીતે અર્જુનની અખૂટ અને દરબદાએ એ જડ શિવલિંગ, સાક્ષાત્ ચંદ્ર ભગવાન રૂપે જ હતું.

વળી બાલભક્ત નામદેવનો દાખલો પણ જાણીતો છે. તેમના પિતાને કાર્વ અંગે બહારમામ જવાનું ઘટનાં તેમણે નામદેવને કહ્યું. "એક નામદેવ, જેનું ભગવાન વિદ્યાભાને દૂધ પિવડાવીને પછે જન્મ્યો." તેને તો વિદ્યાભાની પૂજા કરવાનો માંડ મોકો જન્મ્યો હતો, જેથી ખૂબજ ખુશ થઈ ગયો. પિતાના વચનમાં એને મદા હતી કે વિદ્યાભાને દૂધ પિવડાવ્યા પછી જ જમાવ. આથી નામદેવ તો સવારમાં વહેલો જોડીને પ્રેમથી વિદ્યાભાની પૂજા કરવા લાગ્યો. ભોમ ધરનાનો સમય થયો ત્યારે દૂધથી જરેલો વાટકો-પ્યાલો વિદ્યાભા આગળ ધર્મે ચોડીવાર ધર્મ ત્યાં તો બાલક નામદેવે જોયું કે વિદ્યાભા દૂધ પી ગયા છે કે નહિ. પરંતુ દૂધ તો હળુ એમ જ પડ્યું હતું. એને તો દર અદા હતી કે વિદ્યાભા દૂધ પી જશે. વળી એને બાલ સ્વભાવ મુજબ વિચાર કર્યો કે દરરોજ મારા પિતા દૂધ પિવડાવે છે. અને આજે હું પિવડાવું છું એટલે કદાચ વિદ્યાભા દૂધ નહીં પીતા હોય. આથી તેણે વિદ્યાભાને કહ્યું "તમે દૂધ પી જાઓ, મારા પિતાશ્રી બહારગામ ગયા છે. એટલે તેઓ

મને કહેતા ગયા છે. એટલે એમની વતી હું દૂધ પિવડાવવા આવ્યો છું માટે તમે આવે ખુશીયા પી જાઓ, કાલે તો મારા પિતાથી આવી જશે.” એમ ખૂબ વિનંતી, કરી છતાં વિઠોળાએ દૂધ ન પીધું. આથી બાળક નામદેવ ગુસ્સામાં આવી ગયો. અને હાથમાં કટાર લઈને વિઠોળાને કહ્યું “જો તમે નહિ પીઓ તો હું આ કટાર ખાઈને મરી જઈશ. એમ કહી તેણે તો શુદ્ધ બાલે, કટાર છાતીમાં લગાવવા ભેંચી કરી, ત્યાં એનો કટાર પકડેલો હાથ-વિઠોળા-એ પકડી લીધો અને વિઠોળા દૂધનો પ્યાલો હસતાં હસતાં પી ગયા. આથી ખુશ થઈ બાળક નામદેવ રહેવા લાગ્યો. “કેમ, નો”તું પીતું ને! આ રીતે બાળક નામદેવના દહ સંકલ્પ અને શ્રદ્ધાના બળે નામદેવે, વિઠોળાને દૂધ પિવડાવ્યું.

એવો દાખલો બાલભક્ત પ્રહ્લાદનો છે-એમને ભગવાન રામે ઉપર અખૂટ શ્રદ્ધા હતી. રામના શત્રુ દિવ્યકશ્યપુ-પ્રહ્લાદના પિતાએ એને રામનામ છોડાવવા માટે પ્રહ્લાદ ઉપર કેટકેટલા જુલ્મો શુભળાં દતા. પરંતુ પરથી ફેંકાળ્યો, સાપના ગદ્ગદ પામે ચૂકાળ્યો, હાથીને પગે ચગદાળ્યો, દરિયાના પાણીમાં ડૂબાળ્યો, હોલિશના ખોળામાં બેસાડી સળગાવી નાખવા પ્રયત્ન કર્યો છતાં-પ્રહ્લાદની શ્રદ્ધા ડગી નહિ. પરંતુ વધતી ગઈ. ઉલ્ટે તેના પિતાએ લોહગત્ત બને ખૂબ લાલચટક જેવો તપાવીને કહ્યું કે તારો રામ આ સ્તંભમાં હોય તો આ સ્તંભને બાય બીડ, બાલભક્ત પ્રહ્લાદને તો બધે રામ દતા. જેથી રામનું નામ લઈ, પ્રહ્લાદ તો એ સ્તંભને, બેઠયો કે ગુસ્ત રામ ભગવાને નૃસિંહ અવતાર ધારણ કરીને દિવ્યકશ્યપુનો વધ, કરી ભક્ત પ્રહ્લાદને જીતાર્યો.

સૌરાષ્ટ્રની જમિ, સંત-શ્રંગ-સગી, ચાપરાની તેમજ તીર્થોની-જમિ ॥ સૌરાષ્ટ્રના કોઈપણ ગામ એવું નહિ હોય કે જેમાં એક

પણ નાનું અગર-મોટું મંદિર નહિ હોય ! દરેક ગામમાં-જે દેવનું મંદિર હશે-ત્યાં માણસો અદાથી તેમનાં દર્શન કરવા જાય છે. એ મૂર્તિ આગળ પોતાના પાપોનું પ્રાયશ્ચિત કરે છે, સદાચાર ટેળવે છે, પવિત્ર આચાર વિચાર રાખે છે. જાધા-માનતાઓ-પતો લે છે. અને પોતપોતાની મનોકામના પૂર્ણ થાયે અદાથી માનતાઓ કરે છે.

આ ઉપરથી ખ્યાલ આવે છે કે માનવીના હિસમાં ભાવ-પૂર્વકની અદા હોય છે તો તેનું ફળ મળે છે. એવી જ રીતે આ મંદિરો ઉપર ગામ તથા પરગામ-દેસ-વિદેશનાં માણસોને ખૂબ જ અદા છે. જેથી દૂર સુદૂરથી આવીને જ્ઞાનકુંડમાં નાહી, સારીરિક અને માનસિક થાકે ઉતારીને પવિત્ર વાતાવરણમાં પ્રવેશે છે. ત્યાર-બાદ અદાપૂર્વક આ મંદિરોનાં દર્શન કરી શુભગાન ગાય છે.

(૧૧). જેમ કાચો પોતાનાં સર્વ અંગોને સમેટી લે છે તેમ મનુષ્ય બ્યારે ઇન્દ્રિયોને વિષયમાંથી ખેંચી લે છે. ત્યારેજ મનુષ્યની શુદ્ધિ સ્થિર થાય છે.

(૧૨). સુખ હોય અથવા દુઃખ, શુભ હોય અશુભ, પરંતુ જે કંઈ આવી પડે તે હારી ગયા વિના દૃઢ ચિત્તથી સેવવું.

(૧૩). કોઈ પ્રાણીથી જે ભય પામતો નથી અને જેનાથી કોઈને ભય થતો નથી તે ઉત્તમ પુરુષ, વચાર્થ જ્ઞાની છે.

આજે તો નવી-ઝગતી પ્રજાનો મોટો ભાગ ધર્મથી વિમુખ બનતો જાય છે.—નાસ્તિક બનતો જાય છે. પરિણામે ચારિત્ર્યભ્રષ્ટ પણ બનતો જાય છે. ધર્મનો સંવચસ્પી અંકુશ દૂર થતાં નૈતિક અધઃપતન થયું, આજની પ્રજાનો મોટો ભાગ ધર્મ એટલે શું? ધર્મની સાચી બ્યાખ્યા પણ સમજતો નથી તો પછી ધર્મ અભિ-મુખ શી રીતે બને? આજે તો ચિયટોએ મંદિરોનું સ્થાન લઇ લીધું છે, અભિનેતાઓ અને અભિનેત્રીઓને દેવ-દેવીઓ રૂપે વંદના કરે છે. અને મંદિરની આફક સિનેમાનાં દર્શને જાય છે. અભિનેતા અને અભિનેત્રીઓનાં ગુણગાન ગાય છે. પરિણામે અવગે રાહે દોરાધને નૈતિક અધઃપતનને પથે વિનાશ નોતરે છે. ધર્મનું સાચું જ્ઞાન નહીં હોવાથી ધર્મની નિંદા કરે છે,—ધર્મનાં કેન્દ્ર સર્મા મંદિરોની ઉપેક્ષા કરે છે.

આજના પૂજારીઓએ સાચા ધર્મશુરુઓ તરીકેની લાવકાત કેળવી પ્રજાને ધાર્મિક શિક્ષણનું પાન દરારી—ધાર્મિક ભાવના જાગૃત કરીને—એવું સાહિત્ય પીરસીને આસ્તિક બનાવવા મહેનત કરવી જરૂરી છે. અને સમાજે પણ સાચા આસ્તિક બનીને સમજવું જોઈએ કે ચારિત્ર્ય વિશુદ્ધ બનાવવું હોય અને નૈતિક ધોરણ જીએ લાવવું હોય તો સાચા ધર્મને અપનાવ્યા વગર લઇ શકાયો નહિ. જ્યારથી પ્રજામાં ધાર્મિક ભાવ ઓછો થતો મથે ત્યારથી ખતરનાક પરિણામ આવ્યાં છે. દુગતાર, લાયદુસ્વત, કાળાંમજ્જર, અપ્રમા-લુકપણું, ખુન—ખરાબા, સમાજનું બિગ્ગલિત રીતે શોષણ, ચારિત્ર્ય-ભ્રષ્ટતા વગેરે આપણને જોવા મળે છે. એનું મુખ્ય કારણ આપણા દિલમાંથી ધાર્મિક ભાવના ધટી ગઇ કે ધાર્મિક શિક્ષણ લેવાની બેદર-કારીથી મંદિરો પ્રત્યે ઉપેક્ષા જ—મી છે. પરિણામે ચારિત્ર્ય ઉત્તન પથે ચડવાને બદલે અધઃપતનને માર્ગે દોરાયું છે. ★

મૂળદારકા ગામની વસ્તી-મહેર લોકોના રીત રિવાજો

આજથી પાંચ હજાર વર્ષ પહેલાં ભગવાન કૃષ્ણે અહીં મૂળદારકા નગરીની રચના કરાવી હતી અને દારકામાં રાજ્યાની તરીકે દારકા નગરીની રચના કરાવી હતી શ્રીકૃષ્ણના સમયમાં અહીંનું કુદરતી સૌંદર્ય અદ્ભુત હતું. પરિણામે જ કૃષ્ણના મનને ગમવાથી તેમણે દારકા જતાં અહીં વિશ્રાંતિ લીધી હતી. ત્યારનાં ભૌગોલિક પરિવર્તનને લાક્ષણિક મૂળદારકા નગરી કાળના મર્જમાં અદૃશ્ય થઈ ગઈ હતી. ત્યારનાં જ્યારે ફરી અહીં ગામ વસ્યું ત્યારે કૃષ્ણે અહીં વિશ્રાંતિ લીધી હતી એ ઉપરથી ગામનું નામ 'વિશ્રાંતિપુર' રાખવામાં આવ્યું હતું. લોકકથા કહે છે કે ત્યારે ગામ નાનું હતું અને દરિયા કિનારે નજીક હોવાથી યાચિયા લોકો અવારનવાર મોટી સંખ્યામાં આવી ગામને ભુંટી જતા અને ત્રાસ વર્તાવી જતા એટલે એ વખતે ગામ ઉજ્જડ પડી ગયું અને ફરી વસ્યું ત્યારે આ ગામ 'વિસલપુર' તરીકે ઓળખાતું. સંવત ૧૨૬૨માં પણ વિસલપુર તરીકે ઓળખાતું. સંવત ૧૨૬૨માં અહીં પ્રખ્યાત વિજ્ઞાત નામના પ્રભુના પરમ ભક્ત થઈ ગયા છે. એમની વિગત આજના પ્રકરણમાં આપવામાં આવી છે. જ્યારે કૃષ્ણે તેમને દર્શન દીધાં એ વિગત એક પ્રભાનિયામાં આવે છે. ત્યારે આ ગામનું નામ 'વિસલપુર' આપવામાં આવ્યું છે. " વિજ્ઞાત ત્યારે 'વિસલપુર' આવું ને બોલ દઈ સાચા." ત્યાર-પછી આ ગામનું નામ વિસાવાડ તરીકે ઓળખાય છે. એટલે ભારતભરમાં તીર્થજૂએ તરીકે 'મૂળદારકા' નામે પ્રસિદ્ધ છે. બધામાં તેમજ ભૌગોલિક રીતે 'વિસાવાડા' નામે ઓળખાય છે. આ ગામ બર્ધા પર્વતની પાસે આવેલું હોવાથી આ જાણુનો પ્રદેશ 'બર્ડા પ્રદેશ' તરીકે ઓળખાય છે. આ ગામની વસ્તી આજે અહીં હજાર-

મંદિરો અને ધાર્મિક શિક્ષણ

આપણો ભારત દેશ જેમ જેની પ્રધાન છે. તેમ ધર્મ પ્રધાન પણ છે. હિંદુધર્મ અને હિંદુ સંસ્કૃતિના ઉદ્દેશો એટલા જવા ઉત્તર, ઉદાર જન્ય, સરલ, કલ્યાણ-મનક અને સદિષ્ટતાભર્યા છે કે દુનિયાના બીજા કોઈ ધર્મમાં એવા જોવા મળતા નથી. પરિણામે દુનિયાની અન્ય સંસ્કૃતિઓ આધમી મધ-નામનિશાન રહ્યાં નથી ત્યારે હિંદુ સંસ્કૃતિ-ભારતીય સંસ્કૃતિ-આર્થ સંસ્કૃતિ-પોતાની એવીજ અદ્યતી અમર બની છે.

ભારતીય સંસ્કૃતિમાં મંદિરોનો ફાળો પણ નાનો સુનો નથી. મંદિરોએ પ્રજા જીવનને ધર્માભિયુષ જવાની પ્રેરણાનાં પાન પાયાં છે. અનેક મંદિરોએ ધાર્મિક શિક્ષણ દ્વારા સમાજને સદ્માર્ગે દોર્યો છે. મંદિરોએ પવિત્ર વાતાવરણ સર્જવામાં મુખ્ય ભાગ ભજવ્યો છે. યજ્ઞો, જીવનથી કંટાળેલો, દુનિયાની સ્વાર્થબાજીથી નિગમ થયેલો, સંસારની માયાવી જાળથી ફસાયેલો માનવી ત્યારે મંદિરના વાતાવરણમાં આવતો ત્યારે શાન્તિ મેળવી સતોષ અનુભવતો. ધાર્મિક શિક્ષણનો પ્રચાર મંદિરો મારફત ખૂબ જ થતો. એટલે પૂજારીઓ ધર્મગુરુઓનું કાર્ય પણ કરતા. મંદિરોમાં રામાયણ, મહાભારત, ભાગવત, ગીતા, ઉપનિષદો વગેરેનું વાચન કરીને સમાજને ઉપદેશો આપીને સદાચારને પથે દોરતો. તીર્થધામોમાં આ રીતે ધાર્મિક સત્સંગ ચાલુ રહેતો. અનેક સંતો-ભક્તો-વિદ્વાનો-મહાત્માઓ-સંન્યાસીઓ વગેરે વારંવાર મંદિરોનાં દર્શને આવીને તેઓ પણ સત્સંગમાં ઉપદેશો આપ્યા કરતા. એટલે સત્સંગો અને ઉપદેશો દ્વારા ધાર્મિક જીવનની ખીલતી

પ્રજાશ્રવનનું તેઓ ચારિત્ર્ય ધરાવ કરતા. તેથી મંદિરો ભારતીય સંસ્કૃતિનાં પ્રતીકો ગણાતાં. દુરાચારી માણસ પણ જ્યારે મંદિરોમાં પધ્મ મૂકતો ત્યારે ત્યાંના પવિત્ર વાતાવરણથી સદાચારી બની જતો. અનેક મહા-પુરુષોના ઉપદેશો મહત્વ કરીને જાવિક માનવી બક્ષિતના પંથે પ્રવાસ કરતો. આ રીતે મંદિરો ધર્મનાં અંગ ગણાતાં હતાં.

રાજા મહારાજાઓ શૈલ-સાહુકારો, મંદિરોના નિર્માણ અર્થે આર્થિક સહાયતા પૂરી પાડતા. ઘણા રાજાઓને એવા નિયમો હતા કે મંદિરોનાં દર્શન કર્યા પછીજ પોતાના નિત્યના કાર્યમાં જોડાતા. મંદિરો બંધાવવા પાછળ લાખો અને કરોડો રૂપિયા ઉછર હાથે વાપરતા. અને અત્યારે પણ લેપરાય છે. ગિરનાર સેતુંગ તથા અન્ય તીર્થસ્થાનોમાં જોવાથી સહેજે ખ્યાલ આવી જાય છે કે મંદિરો પ્રત્યે લોકોને કેટલી ઉમદા લાગણી અને અદા હતી. મંદિરોએ પ્રજા શ્રવનમાં ધાર્મિક ભાવના જાગૃત કરી ન હોત અમર કરી લાભ ન કર્યો હોત તો, ભોલો મંદિરો પાછળ આટલો પૈસો શા માટે વાપરત? મૂર્તિઓને જોવાથી જ માનવીના દિલમાં ધાર્મિક ભાવના પ્રગટે છે. સદ્વિચારો જન્મે છે, સદ્દેશ્યા મળે છે, શ્રવન પવિત્ર બનાવવાની જતિ વિકસે છે. અને જ્ઞાન મળે છે. શુદ્ધ-મહાવીરની શ્રવનકથા મૂર્તિઓ દ્વારા આલેખાયેલી છે. એને જોવાથી શુદ્ધ આત્મ શ્રવન કરીનેના મન ઉપર ખડું થઈ જાય છે.

દાનવીરોએ મંદિરો બંધાવ્યાં પરિણામે પ્રજામાં ધાર્મિક ભાવના વધુ વિસ્તૃત રીતે વિકસી. મંદિરોના રક્ષણાર્થે કેટલાય મોંઘાં બલિદાનો અપાયાં છે. સૌરાષ્ટ્રના જ દાખલો લાઈએ તો સોમનાથ પર મહામહારાજાનીએ આદ્યો કરી ત્યારે કેટલાય રાજા મહારાજાઓએ, શત્રુવીરોએ પોતાનાં બલિદાનો આપીને મંદિરોની રક્ષા કરી હતી.

ગી-છે, જેમાં મહેર, રમારી, લલચુ, લોહાણા, મુખાર, હુદાર, સોનો, પ્રભીપની, વાંસુદ, હરિ-નં અને હનુમ વગેરે જાતિનાં લોકો વસે છે. મોટા બાગની વચ્ચે મહેર જાનિની છે. કનિષ્ઠ-ર-પુત કામની એ શાખા છે. મહેર કામનો વંશ તેમજ હનિદાસ-એમની જાનિના આગેવાન અને શાંતિ ઉદારક શ્રીમાલદેવભાઈ રાણા દેવ-વાલાએ લખ્યો છે. [મહેર જવાંમદે ભાગ ૧થી૫ તથા બીજા પુસ્તકો લખ્યાં છે. એટલે મહેર વંશ તથા મહેર જાનિનો સંસ્કૃતિ જાણી હોય તેણે એ પુસ્તકો વાંચવા જરૂરી છે] મહેર જાનિનો જૂત કાળનો ઇતિહાસ લખ અને ઉજાવણ છે આ કામની અંદર અનેક શરાઓ, સતો અને કતીઓ-યર્ષ મયેલ છે. અનેક શુવીશોએ ધર્મની રક્ષા ખાતર સ્વધર્મ પાલન અર્થે દુશ્મનો સામે પ્રાણની બાજુ ખેંચી છે.

મહેરના કોઇ સુવાન પુરુષને જુઓ તો આથાપર આટિયાગી-પાવડી, પત્રમાં સુરવાલ(ચિરજો), શરીર પર કેડિયું(ચાંચડી), હાથમાં કુદાડી અમર લાટડી, ખંભેખેસ, કાનમાં સિમોરિયાં તથા છાપવાં અને ગળે ચણેહીવાળી સોનાની માળા પહેરેલી હોય છે. એ અડી-ખમ અને સચકા બાંધાનો સુવાન જ્ઞાતની કોઇપણ કામમાં અનેરી ભાત પાડે તેવો દેખાય છે. એનો વીરતાભર્યો મહેરો, મહાત્મી પ્રુમારી-ભરેલી આંખો, જોળપણ, ઉદારતા અને નિઃપદભાવ ભરેલ દિલ, કદર-તોડી છતાં નિર્દોષ અને સ્નેહાળ વાણી અને હિમનજાન તેમજ નીડર છાતી એ સ્પષ્ટ તરી નીજીયે

પારજંદના શેડથી નાનજમાઇ કાલીતાસ મહેતાએ આ કામની નીડરતા, સાહસિકતા અને નિખાલસના જોષને મહેરના હનુર કરતા પણ વધારે જાણ્યોને આક્રિષ્ટ લઈ ગયેલ છે. ત્યાં તેઓ સુખી છે.

મહેર કામની જાહેને પણ વીરાંગના જેવી સચકા બાંધાની, મોરીમોની જુરસાબરી તીલક આખે, કુદરની સ્વરૂપવંતી, ધર્મ-

પ્રદાયણ અને પુરુષોને ખેતીના કાર્યમાં સહકાર દેનારી સત્રાની, આર્ય-
 લક્ષ્મીઓમાં જુદીજ તરી આવે છે. બીજી ભૂતિઓમાં કેટલીક સ્ત્રીઓ
 પોતાના સ્વરૂપને કૃત્રિમ સાધનો વડે સુંદર બનાવવા પ્રયત્ન કરતી હોય છે.
 સિનેમાના અનુકરણને લઈને કેટલીક સ્ત્રીઓ પોતાના કુદરતી સૌંદર્યને
 તેમજ પૈસાની ખર્ચાદી કરે છે. દા.ત. રનો, પાવડર વગેરે ચહેરા
 ઉપર લગાડવાથી થોડો સમય સુંદર જનવાની દર્શકાઈ કરે છે. પરંતુ
 એને લઈને ચામડી પરનાં રજકણો પૂગાય જતાં મૂળ ચામડીનું તેજ
 વિકસવું નોંધ્યે, પીલવું નોંધ્યે એ ખીલવું નથી. એટલે કૃત્રિમ
 સાધનોએ ખરી રીતે તો એના કુદરતી સૌંદર્યને તુકસાન પહોંચાડ્યું
 છે. એટલે ત્યારે દરેકજ એ ચામડી ઉપર લગાડે અને એક દિવસ
 ન લગાડે તો એ ચામડી કેવી ખગળ લાગે છે! એ એની દુરનજ
 પ્રતીક્ષા છે. એટલે આખાપના પૈસા ખર્ચાદ કરનારી કન્યાઓએ દિલ્મ-
 તું અતુકચ્છુ છોડીને પોતાના કુદરતી સૌંદર્યને વિકસવા દેવું. જેથી
 સ્વરૂપનાં કિણ્ણો આપમેળે પોતાના ચહેરા ઉપરથી પ્રકાશિત થશે.
 કોઈ બહેનોને કુદરતી સૌંદર્યવંતી સત્રારીને આપ્યા ઉદાહરણ રૂપે
 જોવી હોય તો અમારા ચામડા રહેતી બહેનોને જોવી રનો, પાવડર
 વગેરે લગાવનારી-દિલ્મતું અનુકરણ કરનારી સ્ત્રીએ પોતાની સગિત
 હોય તેટલી બધી કૃત્રિમ સાધનોથી ચામડીને રાજુગારીને મહેર-બહેનો
 પાસે સરખામણી કરવા આવવું. એટલે નીચું મોઢું ધાસીને-નેમના
 કુદરતી સ્વરૂપ આગળ પરાજિત બનીને આવવું પડશે. મહેર બહેનોનો
 પોશાક-ક્રમા યુવાવસ્થામાં પ્રવેશ કરે (પિયરમાં મ્હે) ત્યારે કાપડું
 અને ધાસિયું પહેરે છે અને સાસ્ત્રે જાય છે ત્યારે ધાસિયાને બન્ને
 ઢાળવો પહેરીને જાય છે. ધાસિયું(અણિયા ધાધ-ને બદલે) સહે રંગતુ
 હોય છે અને ઢાળવો લાલ રંગનો હોય છે મહેર બહેનોમાં 'વડું' છે-
 કે 'દોકરી' એની ઝોળખાણ રૂકન આ ધાસિયું કે ઢાળવા ઉપરથીજ
 થઈ જાય છે. આ રૂઢિયું પાલન, યુવાન, પ્રૌઢ કે જદ્દ દરેક મહેર
 સ્ત્રીઓને કરવું પડે છે. તેઓ ઘરેણાંમાં, નાની હંમરની છોકરીઓ

ગઝામાં મોનાની અગર ચાંદીની દાંસડી, દુલર અને સારી પહેરે છે. કાનમાં ઝુમક તથા મોતીની વાળિયું, માથામાં સેંધાનાં સીંદુર નાખી મોનાની ડોડી બધે છે, મોટી સ્ત્રીઓ નાકમાં સોનાની નય, ગઝામાં મોનાની ફાનસમાળા, કાંકણી, ઝુમણાં, પોપટ દાર, છડા પહેરે છે. કાનમાં સિસોરિયા-વેદલા, પાંદડી વગેરે પહેરે છે, હાથમાં રૂપાની સુડ તથા કડિયા અને સરસિયા પહેરે છે. પગમાં રૂપાની કાંપી અને કડલાં પહેરે છે. ન્યારે મેળામાં ટોલેજાં મેરાણીઓ આવીને અહીં મહિર આવે છે ત્યારે એમનાં પગોમાંથી મધુર સંગીત રેલાતું હોય છે અને આસપાસના વાતારણમાં એના પડપા ઝુંબે છે.

મહેર બહેનો પોતાના પિતા-બાપ કે પતિને એનીના ધંધામાં પૂરેપૂરા સહકાર આપે છે. ટાક, તડકા કે વરસાદની પરવાર ક્યાં વગર એરે નામ છે. અને એતરમાં કામ કરે છે. રૂવાપર કોશ હાકે છે, એતરમાં ગાડું હાકે છે, વાહ કરે છે, અનાજ મસજીની વેખતે જગ-હતું હાલડું હાકે છે, આ ઉપરથી ખ્યાલ આવી નામ છે મેરાણીઓ એનીતું કાર્ય, પુરુષોની સાથે કરે છે. જેથી જ ખડતલ અને સશક્ત બાંધાની હોય છે. દિંમનવાન, સંયમી, પવિત્ર આચરણવાળી, ઉદાર દિવની, ધર્મપરાયણ, અનિયમો આદર કરનારી, નમ્રતાશીલ, વિરાગના અને જરૂર પડે તો હથિયાર પણ ધારણ કરનારી મેરાણી રજપૂત કોમમાં જુદી તરી આવે છે.

સૌથી વિસિષ્ટતા તો એ છે કે ધૂંધટ-પડદાનો રિવાજ મેરાણી-ઓમાં નથી. છતાં વડીલોની મર્વાદા જાળવવામાં-ધૂંધટ કાઢનારી કેટલીક સ્ત્રીઓ કરતાં અડિયાતી છે. ધૂંધટ-પડદાનો તેમજ બાળકાંબની પ્રથા, મુસવમાન મુઝથી સર થયેલ છે. એ વખતે એ દુરાચારી દુષ્ટો પોતાના રાજ્યમાં સ્વરૂપવાન સ્ત્રીઓને જોઈને કુદષ્ટિ કરતા. પરિણામે રજપૂતો વારંવાર મુસલમાનો સામે લડાઈઓ કરતા. આથી

કન્યાઓનાં મામાંજને ઘણી જ ચિંતા રહેતી, આવીરીતે બાળવમનની પ્રથા શરૂ થઈ. એ દુષ્ટે સ્ત્રીઓનાં મુખ જોઈ શકે નહિ એટલા માટે ધૂંધટનો રિવાજ શરૂ થયો. અત્યારે હવે એ જમાનો રહ્યો નથી. જેથી ભારતની લલનાઓએ મર્યાદાનું બરાબર પાલન કરીને ધૂંધટની પ્રથાને તિલાંજલિ આપવી જોઈએ. વડીલોએ એ માટે સહકાર આપવો જોઈએ. ધૂંધટનો કુરિવાજ સ્ત્રીઓના વિકાસને અવરોધે છે, માંચીન સમયમાં ધૂંધટની પ્રથા ન હતી. રાજવંશી સ્ત્રીઓ બ્યાલ સલામાં બેસતી અને ન્યાય પણ આપતી. સંસ્કારી મામાપોએ તથા વડીલભાઈઓએ પોતાની પુત્રવધૂઓ તથા જાતવધૂને પુત્રી સમ માનીને ધૂંધટની પ્રથા છોડાવવી જોઈએ.

મહેર કોમમાં નીચેના બનાવ ઉપરથી ધૂંધટનો કુરિવાજ દૂર થઈ ગયો. એક વખત મહેર કોમની દીકરી તથા પુત્રવધૂ બંને પાણી ભરવા ગઈ હતી. એમનો આવક જાવનો સરતો યોગ પાસે ચઢને નીમળતો. આથી એ દીકરી તથા પુત્રવધૂ પાણી ભરીને યોરા પાસેથી નીકળી, દીકરીએ ધૂંધટ નો'તો કાદવો જેથી યરમને લઈને નીચું જોઈ ચાલી આવી. પુત્રવધૂને ધૂંધટમાંથી જોવાની સગવડતા હતી. એથી યોરામાં કોણ કોણ બેઠું છે એ જોઈ લીધું હતું. ઘેર આવી ત્યારે દીકરીને એની માએ પૂછ્યું. “તારો જાણ, યોરે હતા કે નહિ ? દીકરીએ કહ્યું. મં જોયું નથી એટલે મને ખ્યાલ નથી. સુરત જ વચ્ચેથી પુત્રવધૂ જોવી જોડી કે દા, કુછ (સાસુ), મારા સસરા (મામા) યોરે બેઠા હતા અને ‘ફાણા’ની સાથે વાતો કરતા હતા. દીકરીએ ધૂંધટ નો'તો તાણ્યો છતાં મર્યાદા જાળવી, જ્યારે પુત્રવધૂએ ધૂંધટ તાણ્યો હતો છતાં મર્યાદા જાળવી નહિ. આ પ્રસંગ ઉપરથી મહેર કોમમાં પડાનો કુરિવાજ દૂર થયો. ત્યારથી આજ-સુધી મહેર કોમની સ્ત્રીઓ ધૂંધટ તાણતી નથી. ધૂંધટ એ કુરિવાજ છે. અને સ્ત્રીઓના વિકાસ આડે આવે છે. માટે હિંદુ સમાજની

બહેનોએ ઘૂંઘટને દૂર કરી દેવો. શરૂઆતમાં દોષ કુદષ્ટિ કરે તો સ્ત્રીઓએ પગનું ચંપલ તૈયાર રાખવું. જેથી માલ ઉપર પ્રસાદ ચખાડવામાં મદદ રૂપ બને.

મહેર દામ ૬૦ રૂા ખેનીનો ધંધો કરે છે, ફેળવણીનું પ્રમાણ ઓછું છે હવે થી માવદેવભાઈ રાણા કેશવાલાના ગૃહ પ્રવેશને લઈને ફેળવણી લેવાનું શરૂ કરાવ્યું છે. અને જાત્રાધોની સમવડના કરાવી આપેલ છે.

આ પ્રદેશના લોકો મહેનતુ, ખંતીલા, ઉદાર, અતિથિઓનું સન્માન કરનારા, નિખાનસ સ્વભાવના અને હૃદયના બેળા છે જેથી ફેટલાક રંધેઈ સાધુઓ જેમનેમ ફાસવાળી પોતાનું મનધાધુ કાર્ય કદાવી જાય છે. વળી 'જર, જમીન અને જોર એ ત્રણે કળિયાનાં છોડ' એ મુજબ મહેર લોકોમાં એક મોટો ફુર્મિલ છે અંદરો અંદર ખુન-ખરાબા-તકારો કરતાં. જેથી તેમની કમાણીનો મોટો ભાગ કોર્ટ-વકીલોને ચરણે ધગાય વળી ધર્મ ખાતર પ્રાણદેનારાઓ છે. આરત્રી હકૂમતમાં અહીંના મહેર વીરોએ કૃતિયાણાના જંગમાં પ્રયંસનીય કાર્ય કર્યું છે, જેનું વર્ણન હવે પછીના પ્રકરણમાં આપવામાં આવ્યું છે. મહેર યુવાનોને લશ્કરી તાલીમ આપવામાં આવે તો લશ્કરમાં પણ અનોખી ભાવ પાડે તેવા મહેર જવાંનરો છે.

(૧૪) આધીન યથેલા શત્રુનો અને હાથમાં આવેલા વીર પુરુષનો નાશ કરવાને શક્તિમાન છતાં પણ તેઓ પર દયા કરે છે, તેજ ખરો વીર પુરુષ કહેવાય છે.

મૂળદ્વારકા મંદિરોએ પૂરેલા પરચાએ

અહીં, વસ્તા દરદાસ નામનો પ્રખ્યાત મહેર ભક્ત થઇ ગયો. છે, તે પ્રભુનો પ્યારો ભક્ત હતો. એને મૂળદ્વારકાધીસ ઉપર અખૂટ અને અનન્ય શ્રદ્ધા હતી. તે વહેલી સવારે જીડીને શીયાદિ વિધિ પતાવ્યા બાદ જાનકુંડમાં નાહી લીધા પછી મૂળદ્વારકાધીસ રણુકેડ-રામની સામે બેસીને કસાક દોઢકસાક મુધી માળા ફેરવ્યા કરતો. આ એમનું 'દરશનનું' મન હતું. તે પોત્રાસ પટમાઇનું પણ કામ કરતો. જેથી એ રીતે તેમણે જે બદાવટિયાઓને પકડાવવામાં રાજ્યને વફાદારી બતાવી હતી. આથી એ પકડાયેલા બદારવટિયાના ખીખ બે બદારવટિયા મિત્રો હતા. તેમને યુરસો ચડ્યો જેથી વસ્તા પટેલને મારી નાખવા માટે ઝોડખાંધ્યા—કાવવશાં ગોઠવ્યાં. 'ધર ફૂટે ધર નય' એ મુળબ અર્થોના કોષ બે માણસો ખૂરી ગયા હતાં, તેમણે કહ્યું કે વસ્તો પટેલ દરશન મંદિરે માળા ફરવા નય છે. ત્યારે મારી નાખવો હોય તો મોકો છે. વસ્તો પટેલ તો દરશનના નિયમ-પ્રમાણે જાનકુંડમાં નાહીને ભગવાનના મંદિર સામે માળા ફેરવવા બેસી ગયો. ત્યારે માળા પૂરી થઇ રહેલા આવી હતી ત્યારે એ ખૂરેશ માણસોના કહેવા પ્રમાણે એ બંને દુરમનો આવ્યા એકના હાથમાં બંદૂક હતી. અને બીજાના હાથમાં તલવાર હતી. બંદૂક વ્યર્થ નય તો વસ્તા પટેલને તલવારથી ઠાપી નાખવો પણ પૂરો કરીને—મારીને જયુ' એવો દુરમનોનો સ્પષ્ટ અને મક્કમ નિશ્ચય હતો આથી પાછળથી દુરમને બંદૂક છોડી એજ દણે ભક્તની માળા પૂરી થઇ હતી ભક્તે ભગવાનને સાષ્ટાંગ દંડવત પ્રણામ કરવા માથું નમાવ્યું. આથી દુરમનેને જણ્યું કે વસ્તો બંદૂક વાગતાં નીચે પડી ગયો છે. જેથી

તેઓ બાળી છૂમ્યા. એ દુશ્મનને ક્યાંથી ખબર હોય કે ‘મારનાર એ હાથવાનો હનો લંચારે જયાતનારો હનર હાથવાગો હતો.’ વળી ભગવાનને ખોળે મસ્તક મૂકીને લલિત કરનારનું રક્ષણ કરતું એ ભગવાનનું કાર્ય હોય છે સકલની પન રાખવી એ ભગવાનને હાથ હતું. આથી બાંદૂકની ગોલી ઉપર યજ્ઞને પસાર થઇ ગઈ. હતી.

બીજી વખતે એ ખૂટેવ માણુમોએ ફરી જહારવટિયાઓને બાંધુ આપી કે વનો હણુ શ્રવે છે. આ વખતે જન્માશ્ટમીના મેળા વખતે મારી નાખવાનું કાવતરું જોડ્યું. વસ્તો પટેલ લીલી રેશમી બેટબાંધીને મૂગદારકાધીસના મંદિરમાં માળા કરવા ગયો ત્યારે એ ખૂટેવ માણુમોએ ઝાળખાઓ કે લીલી બેટ જાપિલ વસ્તો છે. આથી દુશ્મનો બાંદૂક ભરીને-મંદિરના અર્ચકાર (મંદિરનો આવક જવકનો રસ્તો છે) આગળ રાક જોઈને બેઠા. એ નીકળે એલે બાંદૂકથી હડાડી દેવો. એમ નિશ્ચય કરીને બેઠા. વસ્તો ભકત તો પ્રમુને ખોળે માથું મૂકીને દરોજના નિયમ પ્રમાણે માળા લઈને બેઠી ગયો. માળા પૂરી થઈ ત્યારે પોતે જાપિલી રેશમી બેટ જોઈને એને શરમ આવી કે આવી બેટ મને કેમ ? ભકત તો સાદો દેવો જોઈએ. એ વિચારે આવી બેટ બાંધવામાં એને શરમ આવી, જેથી કોઈ દેવો નહિ. એટલે એ કેડિયા (આંગડી) નીચે વીંટી દીધી. ત્યાં તો જન્માશ્ટમીના મેળાનો જરખવન થવાનો સમય થઈ જતાં જ્યાં લોકો દર્શન કરી કરીને પોતપોતાને ઘેર જતાં રહ્યાં. એની સાથે વસ્તો પટેલ પણ એ દુશ્મન આગળ અર્ચકારથી પસાર થઈ ઘેર જતો રહ્યો. દુશ્મન તો જધાની બેટ સામે નજર રાખીને બેઠા હતા. લીલી બેટવાળો કોઈ નીકળ્યો નહિ. જ્યાં માણુમો જતાં રહ્યા ત્યારે તેમણે મંદિરમાં જઈ જોયું તો કોઈ ન હતું આથી વીલે મોટે તેઓ જતા રહ્યા.

ત્રીજી વખત ગામની નજીક “લાંબીની ખજી” નામની જગ્યા છે એ જગ્યામાં ત્યારે કટારાની ગીચ ઝાડી હતી. તેમાં ગાયોનું ધણુ ગયું હતું. જેથી ખેતરમાં ખાતર નાખવા માટે વસ્તો ભગત ગાફુર લઇને ગયો હતો. ત્યારે દુશ્મનોએ ઝોણ બાંધ્યા હતા. પરંતુ કુદરતી કૃપાથી વસ્તો પટેલ જે રસ્તેથી ગયો હતો. એ રસ્તેથી પાછો ન આવનાં બીજેનું રસ્તેથી ગામમાં જતો રહ્યો. આવી રીતે દુશ્મનો કેટલોય સમય ભેદા રહ્યા. છેલ્લે નિરાશ થઇને ચાલ્યા ગયા. આ વખતે તો દુશ્મનો બહુજી ઝુસ્સે યઇ ગયા.

ચોથી વખતે હુતાશણીના મેળામાં મહેર લોકો ડાંડિયારાસ રમતા હતા ત્યારે લોકોને વિખૂટા પડવાનો સમય થયો હતો. ત્યારે એ ખૂટેલ માણસોએ આંખણી બતાવી કહ્યું કે એ બેઠો તે વસ્તો પટેલ છે એમ કહી એ બે માણસો ચાલ્યા ગયા. અને એ દુશ્મનો ‘પરિયા ડેરી’ નામની જગ્યાએ બેઠા. એ બહારવટિયા વસ્તો પટેલને ઝોળખતા નહિ પરંતુ એમને બે ખૂટેલ માણસો જે નિશાની આપતા તે ઉપરથી ખ્યાલ રાખના. આથી હુતાશણી પ્રસંગે રમાતી ડાંડિયારાસ પૂરી થઇ, એટલે બધા લોકો વિખરાયા ત્યારે વસ્તો પટેલને પકડ્યો. અને બાંકુ સાથે ધરી ત્યાં કેટલાંક માણસોએ કહ્યું કે વસ્તો પટેલ તો ગામમાં જતો રહ્યો ■ આ નિર્ણયને શું કામ પકડ્યો છે ! “કૂતરું કહીને બકરું પડાવી બેનાર ઠગોની માફક” બધા કહેવા લાગ્યા એટલે બહારવટિયાને ધણુ યયું કે કદાચ વસ્તો પટેલ જતો રહ્યો હશે. એમ જાણી તેને છોડી મૂક્યો. આવી રીતે ચાર ચાર વખત પ્રભુની કૃપાથી વસ્તો પટેલ જતી ગયો. ભગવાન રણછોડરાયમાં અખૂટ મદદ હતી જેથી મૂળદારકાંધીશે તેમનું રક્ષણ કર્યું. ત્યારપછી એ દુશ્મન-બહારવટિયા બીજે ધીંગાણામાં ડાર થઇ ગયા હતા.

એક વખત અહીંની દીકરી બીજા ગામે સાસરે હતી. ત્યાં અમુક વર્ષો પછી તેને તેનો પતિ તથા સાસુ અને ખૂબજ દુઃખ દેવા લાગ્યાં અને અસહ્ય મારફટ પણ કરતાં. તેની પાસેથી ઠેર કરતાં પણ ત્રિશેષ કામ લેવા લાગ્યાં. એ બહેનમાં ખાનદાનીના સંસ્કાર હતા. જેથી તે બધું મૂંઝે મોઢે દુઃખ સહન કરતી. એને સિદ્ધેશ્વર મહાદેવ ઉપર અપૂર્વ શ્રદ્ધા હતી. સિદ્ધેશ્વરનું વ્રત કરવાની તો એની સાસુએ નિશ્ચય ના પાડી હતી. જેથી તે દરરોજ રાત્રે આંગળીના વેદાને માળાના મણકા સમજીને એક માળા યાચ એટલાં સિદ્ધેશ્વર મહાદેવનાં નામ, મુતી વખતે લેતી અને ઊઠતી વખતે પણ એ રીતે લેતી. દર સોમવારે એક ટાણું કરતી. ત્યારે પણ તેના પર માળાનો વરસાદ વરસતો. છતાં એ સિદ્ધેશ્વરને પ્રાર્થના કરતી કે ‘હે મહાદેવ ! તમે મારા પતિ તથા સાસુને સહ્યુદ્ધિ આપજો. એની સાસુને પૈસાની લાલચે પુત્ર માટે બીજો કરવું હતું. જેથી આમ દુઃખ દેવાયાં એની મેળે એ કંટાળીને ચાલી જશે. પરંતુ એવી રીતે એ બહેનને કરવું ન હતું. આથી એક વખત આ માન્દીકરાએ કાવતરું રચ્યું. “ સંકરનાં દર્શને જઈએ અને રસ્તામાં ફેરો આવે છે તેમાંથી તેને પાણી સીંચવાનું કહેવું અને એ પાણી સીંચતી હોય ત્યારે તેને પાછળથી ધકકો મારી ફૂવામાં નાખી દેતી.” સોમવારનો દિવસ હતો ત્યારે એ બહેનને કહ્યું કે આજે આપણે સંકરનાં દર્શને જવું છે. એ બહેન તો બોળી હતી એને તો એમ થયું કે સિદ્ધેશ્વર એની પુદ્ધિમાં ફેર પાડી દીધો હશે, નહિતર આમ અને નહિ એ તો ત્રણે ગાંડામાં બેસી દર્શન કરવાનાં જાહાનાં નીચે નીકળ્યાં રસ્તામાં એકાંત ફેરો આવ્યો. ત્યારે સાસુએ કહ્યું લે, આ ધડો પાણી સીંચી લે એમ કહી ત્રણે ગાંડામાંથી જીત્યાં. બાઈએ તો નિર્દોષ ભાવે સિદ્ધેશ્વર મહાદેવનું નામ લઈ ફૂવામાં ધડો નાખ્યો. અને ધડો ઉપર સીંચવા લાગી. ધડો જ્યારે ઉપર આવવાને યોડે દૂર રહ્યો ત્યારે બાલુમાં બેઠેલાં પેલાં માન્દીકરાએ એ બહેનની પાછળ ધકકો મારવા હાથ લાંબાવ્યા ત્યાં તો પાછળથી એક અમરદારી પુવાને (સંન્યાસી જેવાં પાંપાકમાં)

પાછળથી એ બનેના હાથ પકડી રાખ્યા અને ચઢતી પકડીને કંબુ આજે તમને મનેને આ દુવામાં નાખી દેવા છે તમે આ દીકરીને પૂજ્ય દુઃખ દીધું છે એમ કહીએ બનેને દુવા ઉપર લાગવવા માગ છે ત્યારે એ બહેન જેના યુવાનને પગે પડીને મહેવા લાગી “ એમ કરો નહિ, તેમને છોડી મૂો ” આથી એ બહેનના કહેવાથી એ મા-દીકરાને છોડી મૂક્યા ત્યારે એ બંને જણા યુવાનને પગે પડી ગયા અને કહેવા લાગ્યા કે અમને માફ કરજો હવથી કોઈ દિવસ એને દુઃખ નહિ હજીએ ત્યાં તો એ યુવાન અદ્વય ઘણું ગોઠાવ્યો આથી ત્યારથી એ બહેનને નિદેશવર મદારેવનું મન કરવાની પળ એની સાસુએ હા પાડી તેઓ બંને પણ મદારેવ ઉતર થઈ રાખવા લાગ્યા

એક વખત અમુક માણસો બીજાઓની ઉરકેરણીથી મદિર તેમજ પૂજારીઓની ખૂબ ખટપટ કરવા લાગ્યા એ વાતની જાણ મદિરના હિતેશ્વરોને થતા તેમણે સમગ્રની દીધા કે “ તમને ખબર નથી કે આ મદિરનું જે કોઈએ જલેચુકે અદિત કર્યું છે એના દેવા સુરા હાન થયા છે એની જાણ નથી ? અમુક તો મતી વખતે પણ પસ્તાવો કરતા ગયા કે અમારેથી બીજાની ‘હા એ હા’ કરવામાં મદિરનું જરા અદિત ગરામ ગયું છે પણ હવેથી બીજાઓ પોતાનું તથા પોતાના કુળનું બનું ધ્વજ્જતા હોય તે કોઈ ખટાટ કરશો નહિ અમુક માણસને જીવાનીનું અને લક્ષ્મીનું અભિમાન હતું વળી તે પોતાની જાતને હોશિયાર માનતો એણે ખટપટમાં મુખ્ય ભાગ ભજવ્યો હતો જેથી એમને ખૂબ ઠોકર લાગી આથી એ સમજા ગયો કે હવે પછીથી દુ મદિરની ખામી કરીશ નહિ અહોંના વૃદ્ધ અનુભવી માણસો કહે છે કે આ મદિરની અદેખાઇ તરતારા કોઈએ ખટપટની મેની રમતમાં અગર અદિત કરવામાં જીભ વાળી હોય તેઓને પ્રથમ કોઈ ઠોકર લાગે છે છતાં જો જાગૃત ન બને તો એ આ દુનિયામાંથી સદે તે માટે વિગત લઈ લે

છે. એને કોઈ એવા અસાધ્ય દરદો થાય છે, કે એમાંથી બેરોગ થઈ શકે નહિ એવે આ મંદિરો પર થતા રાખના, દિનકરનારના કુટુંબ મુખી છે અને પ્રજાનું ખગ દિનની રમણ કરનારને સુ રૂં ફળ આપે છે ત્યારે અહિં કરનારનો વિનાશ સર્જાય છે “વિનાશ તો વિપરોત બુદ્ધિ” ત્યારે માણસની બુદ્ધિ જાગે અને છે ત્યારે તેમને સજ્જનો સમજાવે, ધરની ઝીંઝો સમજાવે ત્યાં કોઈની સમજે અને ધર્મ વિરુદ્ધ પડે ત્યારે પોતાના અભિમાનમાં આવી જઈ બેકામ રીતે વર્તે, મદમા આધારા બની ખનખ વર્તન કરે ત્યારે સમજ લેવું કે તેમનો વિનાશ નજીકમાં આવીને—નહી જોઈને હોય છે

એટલા માટે દરેક માણસે જની શકે તો જીવનના બના માં જીવનઓનું ભત્રી કરવામાં-પગેપગી દગ્ગામાં મત મેલેવું ‘કર બના હોવા બધા’ ભત્રી કરનારનું ભત્રીજા થાય છે ભત્રી કરનારની મુશીબી દેવાય છે ભત્રી કરનારનેની અપમાનિ દેવાય છે ભત્રી કરનાર પ્રત્યે ભોગે માનની નજરે જુએ છે ભત્રી કરનાર તરફ નિરહારની રીતે જુએ છે “જનાઈ કે કરનેવાસે, જનાઈ કિયેલ, જુરાઈ કે બદને જનાઈ કિયેલ ”

અહીંની મેર જાહેરો પુરો કરના પશુ મંદિરો પર વધારે થતા રાખે છે. અહીંની દગ્ગાઓને સામગ્રી કશું દુષ્કાર દોષ તો તે સિદ્ધેશ્વર મહાદેવની પ્રતિષ્ઠા કરે છે જેથી તેમનું દુષ્કાર થઈ જાય છે જાહેરના આગ્રહને લઈને “સિદ્ધેશ્વર મહાદેવનો મન મંદિરો” દેશ-પરદેશની જાહેરો પશુ કરી શકે એ માટે પાછળ વિધિ સદિન જાળુ રહે છે.

મૂળદ્વારકા ભૂમિનું ગૌરવ વધારનાર માણસો

અહીંની ભૂમિ શરવીરોની ભૂમિ છે, સંત અને કવિઓની જન્મદાત્રી છે, સાયર અને સર્જકોને પ્રેરણા અર્પનારી ભૂમિ છે, સાદસને સર્જવનારી ભૂમિ છે, પ્રેમ, પુરુષાર્થ અને પ્રગતિનાં પિયૂષ પાનારી છે, ધર્મખાતર પ્રાણુ દેનારાઓની કુરબાનીકથા ગુંગવનારી ભૂમિ છે, સિદ્ધ જેવા શરવાસે અને ધરતી જેવી ધીરજ ગખનારી આર્થ લક્ષનાઓની જન્મભૂમિ છે, આવી મુહુર્વંતી અને પ્રેરણાદાયી ભૂમિમાં અનેક વીરપુરુષોએ જન્મ લઈને આ ભૂમિનું ગૌરવ વધાર્યું છે તેમનો ઇતિહાસ અહીંનાં અણુએ અણુમાં કયો પડ્યો છે, રણવીરોની રણવીરતા, ભક્તોની દદ્દભક્તિ, સતોની સ્વચ્છાઈ અને સતીઓની સુવાસ વગેરે અહીં વેર વિખેર-પથરાયેનાં પડ્યાં છે. જેમણે આ ભૂમિનું પોતાની કોઈપણ સક્રિયતા ગૌરવ વધાર્યું છે, ભૂમિની ઉન્નતિ સાધવામાં ફાળો આપ્યો છે અને જેમણે પરોપકારી કાર્યો કરી, કરાવીને આ ભૂમિને ગૌરવવંતી બનાવી છે. એમનો અહીં સંક્ષિપ્ત રીતે ઉલ્લેખ કર્યો છે.

કૃષ્ણની દદ્દ ભક્તિ કરનાર વિઝાત ભક્ત, વીરતાનો ચણમાર વિઝરો અને ભક્તવીર વરતો પટેલ એ ત્રણની વિગત આ પહેલાંના પ્રકરણોમાં આપવામાં આવેલી છે. એ સિવાય ખાડીનાંની આ નીચે વિગત આપવામાં આવેલ છે.

કેશવરા જુડાણ :- અહીંના વિખ્યાત ભક્ત વિઝાતના આપદાદાઓની પેઢીમાં એ પરોપકારી માણસો ચર્ચ મલા છે. જેમાં પ્રથમ જુડાણ(જુડાણાતા) થયા ત્યારપછી વિઝાત ભક્તના પિતા ચાડવાણ

ચહ ગયા છે (વંસ-પેટી માટે જુઓ પ્રકરણ- ભગ્ન વિજાનની દંડ-
લકિત) જુગાજી તથા તેના વંસજનોના કુલ ૨૪ પાદર હતાં (મહે-
જવામદ ભા ઉગના આધારે) જેમાં ૧૯ ગામનાં નામ આ નીચે
જણાવેલ છે. ૧ કેસવ, ૨ વિદ્યાવાડ, ૩ મોડવાડ, ૪ સખપુર, ૫
આબારામ, ૬ ખાંડામ, ૭ બેટાળી, ૮ સુરિયાવર, ૯ ભગવદર, ૧૦
દુહડા, ૧૧ રાતડી, ૧૨ બ-ડિયું, ૧૩ સીસલી, ૧૪ વિંગાનિયું,
૧૫ મોખાણુ, ૧૬ ડેવર, ૧૭ બેતું, ૧૮ અજિયાળી, ૧૯ કમકડી
વગેરે (ઉપરના ગામો દેદાય એકાદ બે વખત ઉત્તર બની ફરી
વમેલા છે) -

જુગાજીને સૌ જુગાઆતા તરીકે સંબોધતા તેઓનો સ્વભાવ
ધણો-પરોપકારી હતો એનો અતિવિ સત્કાર આજુબાજુના પૂજ્ય
પ્રખ્યાત બની ગયો હતો જુગાઆતાને ત્યાં કોઈપણ અતિવિ મહે-
માનગીરી માફયા વગર જતો નહિ એટલુંજ નહિ પણ મહેમાન ખુશ થઈને
જતો. તેઓ ગરીબોને પુષ્કળ દાન આપ્યા કરતા તેઓને કાઠિયારાસ
રમાડવાનો ભારે શોખ હતો. જેથી તહેવાર-ઉત્સવ પ્રસંગે જુગાઆતા
દાગર-હીને શાખારી આપતા. જેથી મહેર યુવાનો બમણા નેરથી
કાઠિયારાસની રમત-મતા ત્યારબાદ પ્રોત્સાહન રૂપે રમનારને તેઓ
સારી રીતે ધનામ આપતા તેમને લગ્નનો સાલજવાનો
પણ ભારે શોખ હતો તેઓ દરરોજ કાકોરના ફર્ન કરવા જતા
અને 'ગિરિ' વંસના પૂજ્યરીઓને કંઈ મુશ્કેલી હોય તો જણાવવાનું
કહેતા વાર-તહેવારે પૂજ્યરીઓને ધોતિય-મુગટા વગેરે ભેટ આપતા,
કાકોરના વાધા-વગર મદિરની ધજા વગેરે ચડાવતા એટલે જુગાઆતા-
ના વખતમાં પણ અહીં કાકોરજીનાં મદિરો હતા આ ઉપરથી અનુમાન
થાય છે, કે ભગવાન કૃષ્ણે મૂળદારકા નગરીની ન્યના કસવી ત્યાર પછી
આ ભૂમિ પર મદિરો પડી જતા અને ફરીથી કોઈ જીર્ણોદ્ધાર કરાવવું.
એટલે અત્યારે જે સગર મદિરો છે એને સ્થાને જુગા આતાના

સમયમાં એક દોકારનું તથા બીજું મિલેશ્વર મહાદેવનું મંદિર હોયું
 નેમ્મએ વિંઝાત ભક્તના પિતા આડવાણએ અહીં એક બીડાંજન
 મહાદેવનું મંદિર બંધાવ્યું હતું. એવી વિગત અમુક બનાવો પરથી
 જાણી શકાય છે જુઝાઆતાના સમય પહેલાં આ ગામ વિશ્વાતિપુર તરીકે
 ઓળખાતું હતું અને ત્યારપછી આ ગામ ઉજ્જડ બની ગયું હતું
 જેથી મંદિરો પણ જમીનદોસ્ત બની ગઈ, જમીન જેવી જમીન
 બની ગઈ હતી. ત્યારબાદ ફરીથી ગામ વસેલ અને વિસલપર તરીકે
 જાણીતું થયું. વિંઝાત ભક્તના પિતા આડવાણ પહેલાં આ ગામ
 'વિસલપર' તરીકે ઓળખાતું હતું. આડવાણએ બીડાંજન મહાદેવનું
 મંદિર તથા જ્ઞાનકુંડ ફરીથી બંધાવેલ છે. જુઝાઆતા માનતા કે
 કાષ્ઠપણ મહેરાએ દેવને ધરેલી અથવા મંદિરમાં આપેલી ચતુના
 ધણી અથવા નદિ, એ તો આપી દીધાં એટલે થઈ ગયું. દીધાં દાન
 પાછાં લેવાય જ નહિ. ધર્મ અને મંદિરનું અસ્તિત્વ હરીએ એમાં
 આપણા મહેરાવંશને હાંક લાગે પૂજારીઓને પ્રેમથી રાખ્યા
 નેમ્મએ, એમનું દિલ મહેરા છત્તાં જરાપણ દુઃખાય એમાં મહેરાની
 શોભા નથી. મહેરા અહીં "ગિરિ" પૂજારીઓને ગુરુ તરીકે
 ધારણ કરતા અને અત્યારે પણ. દર છે. ત્યારે તેઓ 'ગુરુ ધારણ
 કરવાની વિધિ' કરાવે છે. અને ગુરુઓને પોતાથી બનતી બેટા
 આપે છે. પોતાને ત્યાં શુભ પ્રસંગોએ ગુરુઓને આમંત્રે છે અને
 આજ્ઞા પાળે છે. જેથી જુઝાઆતા મંદિરોના પૂજારીઓનું બહુ માન
 જળવતા. પૂજારી એમને પૈર જતા ત્યારે તેઓ માન જળવવા માટે
 બેઠા હોય તો બિલા થઈ પડેન કન્ટા.

જુઝાઆતાએ પોતાની પુત્રી ગાસરને પરણાવી ત્યારે જુઝાઆતા
 એ મહેરાનાં ચોવીસ ગામોમાં સાંઘિયાસવારને દોકારીઓ લખાં મોક-
 લાવી હતી અને તેમાં જણાવ્યું હતું કે મહા માસથી ફાગણ શુ.૧૧
 સુધીમાં અહીં આવવું અને જે કાષ્ઠપણ ગરીબ માણસને પોતાની

દીકરીનું કન્યાદાન આપવું હોય તે અહીં આવે એનો કન્યાદાનનો સર્વ ખર્ચ ભુગાઓએ આપશે.

એ વખતે વિસાવાડ ગામથી અત્યારના હિંજીગિયાની ધાર સુધીમાં જમીન સાર કરાવીને મહેમાનોને અલગ અલગ સમવડ કરાવી આપી હતી એ વખતે સમગ્ર ૨૦ થી ૨૫ હજાર માણસો અહીં ભેગાં થયાં હતાં. હજારો સ્ત્રીઓ, ઠાંબી કડલાં પહેરીને ગામની શેરીઓ રજકારોથી ગાજી ઉઠાવતી હતી. સ્વયંસેવકો અને યોદ્ધાઓનો હથિયારખંડ પાકો બંધબન્ન હતો તેઓ રાત દિવસ વહાણરીથી પ્રેમપૂર્વક કાર્ય કરતા હતા. આ ગામના દરેક યુવાન-પુરુષોએ ત્યારે સ્વયંસેવક તરીકે કાર્ય બજાવ્યું હતું. કેક દેકાણે માંડવાઓ બંધિવામાં આવ્યા હતા. દરેકને પૂરતાં માદકાં ગોદાંની સમવડતા કરી આપી હતી. જેટની સ્ત્રીઓ આવી હતી એ બંધીને ગામનાં દરેક ઘરમાં સમવડતા કરી આપી હતી. આવી રીતે અહીં સં. ૧૧૯૧ના મહા સુઃ પાંચમને દિવસે ભુગાઓતાની પુત્રી બાસરના લગ્ન થયાં હતાં ત્યારે ધુમસીથી મહારાણાજાપુ પણ આવ્યા હતા અને ભુગાઓતાને ધન્યવાદ આપ્યા હતા. બાસરને સાચી જરીયન ઝોઢણી, કીનખામનો પોષાક, સોનાની એક ઘાસર તથા એક હજાર રૂપિયા વધારે ક્યોં હતો.

એ વખતે અહીં ગામમાં અગાઉથી તૈયાર કરી રાખેલી ટાંકીઓ બધાવી હતી તેમાં ઘી તથા તેલ ભર્યાં હતાં. આ રીતે ઘી-તેલની ટાંકીઓ, પાણીની ટાંકીઓની માફક છૂટી વપરાતી હતી. ભુગાઓતાનો સ્વભાવ ઉદાર હતો એટલે એમણે કાર્ય કરનારાઓને કહી દીધું હતું કે જરા પણ લોભ કરવાનો નથી. કોઇ પણ માણસ આપણી બૂલ કાઢી ન જાય એ માટે ધ્યાન રાખશો. કન્યાદાન માટે કેટલીય કન્યાઓનાં કન્યાદાન અહીં દેવાયાં હતાં. આ રીતે ત્યારે આ

ગામની શેઠા અને કીર્તિ આજીવન જીવે ગઈ હતી. એટલે જુડાયાનાં આ જમિની ઉબજવડ કીર્તિ એમને દેખાવી હતી. કેશવાલા ચાડવાણ:- તેઓ અહીંના પ્રખ્યાત વિજાત ભક્તના પિતા થાય તેઓ પણ ધર્મપરાયણ, ઉદાર, કર્તવ્યનિષ્ઠ અને પ્રજાના ધ્યાન ભક્ત હતા. તેણે અહીં બીડભંજન મહાદેવનું મંદિર બંધાવેલ છે. તેમજ બાળુમાં જ્ઞાનકુંડ છે. એ પણ એણે જ પુનઃ બાંધાવેલ છે. “વડ તેવા ટેકા અને બાપ તેવા બેટા” એ મુજબ ચાડવાણના મુણે તેના પુત્ર વિજાતમાં જીવ્યા હતા. ચાડવાણ પણ દરરોજ સવાર-સાંજ ભગવાનની માળા કરતા, ગરીબોને ઉઠાર હાથે દાન દેતા. સાધુ-સંતોની સેવા કરતા. અને તેમની સાથે સ્વસંગ રહ્યા કરતા. સારો વાર-તહેવાર હોય ત્યારે ગરીબોને દાન આપતા. તેઓ બીડભંજન મહાદેવના પરમ ભક્ત હતા. દરરોજ સવાર સાંજ મંદિરે દર્શન કરવા જતા પૂજારીઓનો સારો આદર-સત્કાર કરતા.

કેશવાલા દુદાભક્ત :- આ ૫-૭જી શરવીર ભક્ત મધ્યમ છે. એક વખત દારકાના અમુક માણસોએ અહીંથી દોડમાધલ દૂર આવેલું પાલખડું ગામ જાંચું હતું. અને દંડ તરીકે મોટી રકમ લઈ ગયા હતા. એ વાત પાલખડાના અમુક પુરુષો દુદાભક્તને કરવા આવ્યા. ત્યારે દુગએ કહ્યું ‘તમ તમારે ધેર જાઓ, હવે હું જીવેના રહીશ તો તમારી રકમ વ્યાજ સહિત પાછી જેણી આપીશ’ એ પુરુષો પાલખડા ગયા અને દુદે ભક્ત દયિયાર લઈને પોતાની ‘તેજી’ મોટી ઉપર બેસી દારકાને રસ્તે ચાલી નીકળ્યો. દારકાને પાદરે રાજ દૂરીને સહેર તરફ જતા હતા ત્યાં પાછળથી એક દીપડો ઓચિંતાને તેની પાછળ તરાપ મારવાની તૈયારી કરી રહ્યો હતો ત્યાં પાછળથી એજ કણે ચરવીર દુદાએ તલવારને એક ઝટકે દીપડાનું માથું ઉઠાવી દીધું. આ રીતે તેણે રાજનો જીવ જાળવ્યો. રાજ આ ચરવીરની બહાદુરી જોઈને ખુશ થયો અને પોતાની સાથે રાજમહેલમાં

આવવા હતું ત્યારે દુદે હતું “હું તો લગાઇ કરવા આવ્યો છું”
 ગામએ હતું. તમારું લસકર ક્યાં? દુદે હતું “આ ઢાળ, તપવાળ
 અને મંડુકમાં મારું બધું લસકર છે.” રાજા આ ગુસ્સીરના રાખે સાંભળી
 મનમાં ખુશ રહ્યા. અને કહ્યું કે બે લગાઇ કરવા આવ્યો છે. તો
 મને શા માટે બચાવ્યો? અને ઝેલી સાથે લગાઇ કરવા આવ્યો છે!
 દુદાએ કહ્યું હું તમારી સાથે લગાઇ કરવા નથી આવ્યો. પરંતુ
 તમારા ગામના અમુક માણસો તમારી પાસેના ગામનો દંડ લઈને
 આવ્યા છે. તેની સાથે લગાઇ કરવા આવ્યો છું. હાં વ્યાજ સહિત
 પૈસા પાછા આપે અગર મારી સાથે લગાઇ કરે. રાજાએ કહ્યું, ત્યાં
 ત્યાં પૈસા વ્યાજ સહિત પાછા અપાવવાનું હું તને વચન આપું
 છું. આથી દુદે રાજામહેલમાં ગયો. રાજાએ પોતાના ઇવનદાતાને
 સારું માન આપ્યું. રાજાએ તપાસ કરાવી એ માણસોને બોલાવ્યા
 અને જેટલા પૈસા લઈ આવ્યા હોય તેટલા લઈને આવવાનું પણ
 સાથેસાથ કહેવડાવી દીધું. આથી એ માણસો જ્યાં પૈસા લઈને આવ્યા.
 ગામએ એટલા બીજા પૈસા વ્યાજ પેટે આપી, દુદાને પ્રેમથી વિદાય
 આપી. દુદે સીધો પાલખડા ગયો અને ત્યાં જેટલા જેના જેના
 પૈસા ગયા હતા. તે બધાને પાછા આપી દીધા અને વ્યાજના બચેલા
 પૈસા ગાયો મારે ઉપયોગ કરવા ગામના મુખીને આપી દીધા.

વિસાવાડાથી એ માણસ દૂર દુકડાગામ છે. એ ગામ પહેલાં દરિયા
 કિનારે હતું ત્યાં કેટલાય ચાંચિયા-લૂંટારાઓ આવીને ત્રાસ વર્તાવતા
 હતા. આથી એ ગામ ઉલ્લગડ બની ગયું હતું. અને એ ગામનાં
 માણસો વિસાવાડ તથા આસપાસના ગામોમાં ત્યાં જ્યાં હતાં. ત્યારે
 દુદાએ માણસોને કહ્યું ચાલો, હું તમારી સાથે રહું. આપણે દુકડાગામ
 બીજો સ્થળે વસાવિયે. આથી અત્યારે જો દુકડાગામ છે. એમાં
 દુદે લકત પોતાના સાથીદારોને લઈને, દુકડા ગામનાં તોરણ બાંધીને
 રહ્યો. આ રીતે તેણે દુકડા ગામ ફરીથી વસાવ્યું.

ઝોડેદા મેરમ અરમન :- એ અહીંના ધરવીર, પરાપકારી, ટકીનો, દયાળુ, ગરીબરક્ષક, સેવાભાવી, સત્યવક્તા, ધર્મપ્રેમી અને પૂજારીઓનો પરમ સાથીદાર હતો.

ઝોખાના અમુક માયાસારે ગાણસો અહીં આજીવાણુના ગામમાંથી પાર (લાગે ટોકે) ઉધરાવતા એ મુજબ અહીં પણ આવતા. જે ન આપે તેને તેઓ ત્રાસ આપીને લઇ જતા. દર વર્ષની મુજબ એ માણસોએ મોકલેલો કર ઉધરાવનાર ઘોડેસવાર આજીમ આપે. પાદરમાં જ મેરમ બેઠો હતો. ઘોડેસવારને રામ રામ કપો. ઘોડેસવારને આવવાનું કાચું પૂછ્યું. ઘોડેસવારે પાર ઉધરાવવાનું કહ્યું. એ વખતે મેરમની છુવાની અંજે અંગનાથી ઊભરાતી હતી અને વીરતાનું ખમીર એના લોહીમાં અંકતું હતું મેરમે સિંહ-ગર્જના કરીને કહ્યું. “પાર-પાર કંઈ નહિ મથે અને હવે અર્જાંયી પાછો વળી જ, ગામમાં પણ દાખલ થતો નહિ. જઇને તારા માસિકોને કહી દેજે કે મેરમે કહ્યું છે કે પાર માટે ધકકા ખાગે નહિ અને લડાઇ કરવી હોય તો લાલડા ધધને આવજો.” ઘોડેસવારે સમજાયો. “ભાઈ, તું રહેવા દે, એ માણસોને તેં હજુ ઓળખ્યા નથી. નકામે ભરાય જઇશ. ખોટી હક કર નહિ.” મેરમે કહ્યું “તો એને કહી દેજે કે આગ એક ગામનું શું પળ અમારા ગામ પછીનાં કોઈ પણ ગામની ‘પાર’ નહિ આપે” પેલો ઘોડેસવાર તો વાંસે મોઢે ઝોખાને રરતે ચાલી નીકળ્યો. તેણે ઝોખામાં જઈને ‘મીકું માચું’ બેળવીને’ વાત કરી. વિસાવાડમાં એક મેર ફાટીને “ધવાળ મથે છે. એણે પાર આપવાની ના પાટી છે અને આ ગામ વટવા પણ નહિ દઈએ. ખીજ ગામની પાર પણ નહિ આપીએ. અને જેતી હોય તો લાલડા ધધને લડવા માટે આવજો” એ વાત સાંભળીને એ માણસો તો લાલગોળ થઇ ગયા. અને મેરમને મારવા માટે હથિયાર સજીને ચાલી નીકળ્યા.

ખીંટ માણુ મેરગે ત્રણ જણનો સંધિયારો સેરડીનો વાળ કચે
 હતો. ત્યાં એ હતો એમા એક જણને ખમર પડી ગયું કે એ
 મણુમે મેરમને મારવા માટે આવે છે. આથી મેરગે કહ્યું. “ભાઈ
 તમારો છવ વ્હાલો હોય તો મામમા ભાગી જાઓ. હું તો મોતથી
 ખીતો નથી” એ બે જણએ ગામમા જઈને બંધાને જાણ આપી.
 મેરગ તો હથિયાર સજીને, પોતાની યોડી લઈને હાવડું રાફસ માતા-
 જીવું મંદિર છે ત્યાં તૈયાર થઈને બેઠો. ગામનાં માણુમેએ વિચાર
 કર્યો કે “પા.”નો પ્રશ્ન તો આખા ગામની આનંદનો પ્રશ્ન છે.
 આખા ગામ માટે થઈને એકજો મેરગ મરવા તૈયાર થાય એ ઠીક
 નહિ. આથી આ ગામના આગેવાનોએ મળીને જોત જોતામા
 આખા ગામના પુરુષોને જે હથિયાર હોય તે લઈને તૈયાર થઈને
 રાંદન માતાના મંદિરે આવી જાય એવું શુભાતન ચડાવ્યું. આથી
 બધા શૂરવીર મહેરો રાંદન માતાના મંદિર પાસે મેરગની સાથે
 આવી ગયા મેરગના દિનમાંથી જીભરાતી શૂરવીરતા હવે હાથ રેંતી
 નોતી ગામ આખાની તાકાત જોઈને એને અનેકમણુ શુભાતન
 ચડ્યું એણે કહ્યું કે મારા સિવાય કોઈએ પેપો ધા દુશ્મનો ઉપર
 કરવા નહિ. પરંતુ એ માણુમેએ દૂરથી જોયું તો એક નેરમને
 બહવે સામે આખું ગામ બેઠું જોયું જેથી દૂરથી જ એ માણુસો
 પાછા ફરી ગયા. આ જનાવ પછીથી મેરગ કહે તેમ આખું ગામ
 કરતું. આ પતંગજી મેરગ અરજનના વંશનો ભુરા હરજમ હાલ
 અર્ધ રહે છે.

ઓડેદો કડવો મહેર :- એ પરોપકારી, હિંદવ, દયાળુ, ધર્મપ્રેમી
 અને પરગજી હતો એ પ્રાણીમાન ઉપર દયા રાખતો. એણે તળાવો
 ખોદાવીને પુણ્યનું મર્થ કન-યું છે. શીનળા માતાજીના મંદિર અને
 મૂળદારકા વચ્ચે કડવાસર તળાવ પોતાને ખર્ચે ખોદાવ્યું છે. આ તળાવ
 માણુસોને મટે તથા ડોરોને આસીર્વાદ રૂપે છે. શીનળા સાતમ વખતે

લોકો મેળામાં જાય છે. ત્યારે આ તળાવની શૌભા અનહદ વધી જાય છે. ત્યારે માણુસોની તરસ તૃપ્ત થતાં એ આશીર્વાદ રૂપે મળાય છે. બારેમાસ આ ગામનું ધણુ એ તરફ જાય છે ત્યારે પાણી પીએ છે. ખીણું બાદિયાનું તળાવ પણ તેણે પોતાને ખર્ચે ખોદાવ્યું છે. તેણે તળાવ ઉપર બાદિયામાં જમીન આપેલી છે. આ જમીનનો જે ભોગ આવે તે તળાવના કાર્યમાં વાપરવા બહોળરત કરેલ છે. આ જમીન હાલ બનતાં મુધી દેવા જસા મોઢવાડીઆ ખેડે છે. આ રીતે સ્વ. ઠગવાગાઈને બન્ધ અંજલિ આપનાં હર્ષ થાય છે કે તેઓ માનવ-પશુ માટે પરોપકારી દાન કરી અમર કીર્તિને પામ્યા છે. આજે પણ ઠગવા મહેરને સો કોષ આશીર્વાદ આપે છે. અને મૂક પણ અનેક મણો મૂક આશીર્વાદ આપે છે.

પટેલ સીદી વરતા :- અહીંના પ્રખ્યાત ભક્ત વરતા પટેલનો શર-ધી; પુત્ર હતો. વરતા પટેલની મિત્ર “મૂળદારકાધીશના પરચાઓ” નામના પ્રકરણમાં આગળ આપવામાં આવેલ છે. સીદી પટેલ પણ હદાર દિલનો, સાધુ-સંતોની સેવા કરનારો અને પરમજી હતો. એ સવાર-સાંજ બંને વખત મંદિરે દર્શન કરવા જતો. વારસાગત પોલિસ-પટલાઈનું કાર્ય કરતો, કોષપણુ અમલદારથી રહેતો નહિ. આખું ગામ એની આજ્ઞા પાળતું. ગામમાં કોષપણુ યુવાન જેવા મળે તો તેને માર્યા વગર રહે નહિ. યુવાનો આખો દિવસ ખેતીનું કાર્ય જ કર્યા કરે. મેળા-ઉત્સવ સિવાય કોષથી નવરું જેસ.ય જ નહિ. એટલે એ વખતમાં ગામની ખેતી આબાદ હતી. યુવાનો ખેતરમાં ખૂબ કાર્ય કરતા. ખડા પ્રદેશમાં કોષપણુ માણસને-મહેરને દુઃખ હોય તો એ દૂર કરી દેતો. આ રીતે એને “ખડાના રાજ”ની ઉપમા આપીને સૌ એનું માન જાગવતા. એના વખતમાં કોષપણુ માણસ ગરીબને હેરાન કરી શકતો નહિ. એ પોતાને ધેર દરોજ સાધુ-સંતોને જમાડવા લાઈ જતો અને ગ્રેમથી જમાડતો. આજે એનો પુત્ર દેવા પટેલ પણ પોલિસ

પટલાઈ બોમવે છે અને ગરીબો પ્રત્યે, ધર્મ પ્રત્યે અને મંદિરો પ્રત્યે સદ્ભાવના રાખે છે અને અહીં રહે છે

બહારવટિયો સવદાસ વેળા :- એ ગરીબ, દિંમતવાન અડીખમ અને સચકત બાંધાનો હતો. એના વખતમાં, સવારની, દોડવામાં, દૂધવામાં અને કુત્તીમાં માર્ફજરાજરી કરી ચકે તેવો ન હતો. વાઘેરો કુત્તીમાં બહુ જ વચ્ચાયા છે, એની સાથે પણ તેણે કુત્તીમાં જીત મેળવી હતી કોઈ વાતને વાંધે તે તથા તેનો ભાઈ અમળન વેળા બંદારવડે નીકળી ગયા હતા. અને રાત્રીના પણ ચુંદા કર્યા હતા. એ અને ભાઈએ ખૂબ જ દેખાડવા, દિંમતવાન અને ગામને ઉપયોગી હતા. વળી ગામના લોકોને એનો પોરમ-મર્ડ હતો જેથી એની છાંદગી મુધરે અને બહારવડું મૂકી દે. એ માટે ગમને પણ સમજાવના એનો ત્રીજો ભાઈ ગળ વેળા ધર્મધરાયણ હતો એણે જીવનાં સમાધિ લેનાં પહેલાં કહ્યું હતું કે “સવદાસ તથા અરજનને છ મહિનાની અંદર રાજ સાથે સલાદ થઈ જશે અને તેઓ ફરી ગામમાં વસવા આવશે.” એની એ વાત સાચી પડી. ગામના આગેવાનો મહારાજા શ્રી ચિત્રમાતજી બાપુ પામે સમજાવવા ગયા. બાપુએ બધી વાત વ્યવસ્થા બાદ કહ્યું “એ અને ભાઈએ ફરીથી ચુંદો ન કરે અને દરિયારો સોંપી દે. તો હું વિસાવાડ આવું ત્યારે તેમને હાજર રાખજો.

આથી મહારાજા બાપુના મુકામ વખતે, તેઓ અને ભાઈઓએ મહારાજાબાપુને પગે લાગીને દરિયાર સોંપી દીધાં. મહારાજા બાપુ આ બંને ભાઈઓને જોઈને ખુશ થયા હતા. અને કહ્યું તમોએ જે ચુંદા કર્યા છે તે તમને માફ કરું છું. હવે પછી તમારા તરફથી પ્રત્યેક રાત્રીને સંતોષ મળે તેવું વર્તન રાખજો. એવામાં કોઈ માણસે કહ્યું “બાપુ આ સવદાસ દેવદામાં ભારે છે. આ તમારી લેણી ગાડી પણ ઠેકી

જાન્ય" ત્યારે 'આપુ'એ કહ્યું 'લે સવદાસ મારા દેખતાં આ ગાડીને ઠેકા મન." સવદાસ તો કૂદકો મારીને મહારાણા આપુની ગાડી ઠેકા ગયો. મહારાણાએ ખુશ થઈને હજુરીને કહ્યું આને ૧૦૧ કેરી ધનામમાં આપો. વળી કહ્યું " સવદાસ તારે પોલીસખાતામાં નોકરી કરવી છે?" સવદાસે હા પાડી. જેથી તેને મિયાણીના જમાદાર તરીકેનો ઓર્ડર આપ્યો. એ રીતે સવદાસ ૫૦ પોલીસના ચાણાનો જમાદાર બન્યો.

આ ત્રણે ભાઈઓની પેઢીએ જુદી પડતાં-એના વંશજનો જેઠા માલદે અહીં રહે છે, સાજણ ખીમા જે હાલ આફ્રિકા રહે છે તેનો ભાઈ સવદાસ ખીમા થોડાજ વર્ષો પહેલાં ગુજરી ગયો છે. તેનો પુત્ર માલદે સવદાસ હાલ અહીં રહે છે.

સંતશિવોમજિ કલ્યાણદાસજી :- (કાના અરજન) બહારવટિયા અરજનનો પુત્ર (સવદાસનો ભત્રિજો) કાનો. એનો પિતા અરજન બહારવટે હતો, તે વખતના તેના મિત્રો અરજનને ત્યાં આવના જતાં એ કાનાને ગમતું નહિ. કાનાનો માતા ખાલી ૫૪૫૫૫૫૫ હતી. અને પ્રભુ પર પ્રેમ રાખતી, દરેકજ્ઞાનકંડ નાહીને મોંઢિરૂના દર્શને આવતી. સાધુ સંતોની સેવા કરતી. એની ધાર્મિક ભાવના કાનામાં વારસાગત ગિતરી.

કાનાનાં લગ્ન થયાં. પરંતુ પતિ-પત્નીના સ્વભાવ જુદા જુદા હતા. જેથી પરંમાં કંકાસ ચાલ્યા કરતો. કાનો ખેતીનું કાર્ય કરીને આવે ત્યાં એની પત્ની કટ્ટવચનો બોલ્યા કરે. આથી કષારેક તો કાનો વાડીએથી આવતોજ નહિ. એની મા પણ એની પત્નીને સમજાવી શિખામણ આપતી. ઊર્તા એ "પથાર પર પાણી ઢોળતા જેવું" થતું એ શિખામણ લેવાને બદલે ઉઘટી ગુસ્સે થતી, આથી કંકાસમાંથી કાનાના દિવમાં વૈરાગ્ય જન્મ્યો. ઓ ઉપરથી એનો પ્રેમ દૂર થઈને પ્રભુ

પ્રત્યે વળવા લાગ્યો. એનામાં કચ્છ તાગ્યાના દિંગોળિયા ગામના પ્રખ્યાત સાધુ હરિદાસજી આવેલા. એ સાધુ મૂળદારકા મંદિરમાં જોડલા દિ' રોકાયા તેટલા દિવસ ગમાયણ સારી રીતે વાંચતા. કાનો એ સાંભળવા આવતો. એમાં કાનાને શાન્તિ મળતી. એ સાધુ જતા રહ્યા ત્યારે કાનો અહીંથી દોડમાધવ દૂર પાલખડા ગામે (ત્યાં દરોજ જીવો મહારાજ રામાયણ વાંચતા.) દરોજ અખંડિત રીતે ચાર મહિના સુધી રામાયણ સાંભળવા જતો, તેને ખૂબ જ, લગતી લાગી હતી. એ અરસામાં એના પિતા ગુજરી જતાં તેણે ખેતીનું કામ નાનાભાઈ જેસાને સોંપી દીધું. એના જે દોકરા હજી નાના હતા. 'જતા' સંસારની માયા છોડીને એ કચ્છના હરિદાસજી મહારાજના ગામે-દિંગોળિયા ગયો. ત્યાં જઈને એના પગમાં પડ્યો, ત્યાં એમની પાસે એ વર્ષ ધર્મ-અધોનું શ્રવણ કર્યું ત્યારપછી મહારાજશ્રીની રજા લઈ અડવાણે નથુરામ શર્મા ખારતર પામે આવ્યો. ત્યાં અચારનવાર સત્સંગ થયા કરતો. એ સમય દરમિયાન ત્યાં મહેર શાંતિના સંત શિરોમણિ રામભાઈ માતા પણ પધાર્યા હતાં. તેથી કાનાએ ખાનાજી રામગુરુ પાસેથી દીક્ષા લીધી. ત્યારપછી કાનો સૌરાષ્ટ્રમાં કલ્યાણદાસજી નામે પંકાયો. તેણે યોગનો પણ અભ્યાસ કરેલો હતો. તે આવ્યો દિવસ એક જ આસને બેસી આત્મસ્વરૂપમાં લીન બનીને નિગ્મનંદનો આનંદ માણતો. રામગુરુનો દેહ પડ્યા પછી સાતવરસે કલ્યાણદાસજી નો દેહ પડ્યો. દેશામના પાછમાં ખાનાજી રામગુરુ અને કલ્યાણદાસજીના સ્મરણ ચિહ્નો તરીકે એક ડેરી છે. એમાં બને વિમૂર્તિ-ઓની મૂર્તિઓ આવેલી છે.

સતી માંડીઆદ-એ જગદગા ગામની પુત્રી, અહીંના ચરતીર સીદી પટેલની પીરમાતા તેમજ જડન વસ્તા પટેલની ધર્મપત્ની હતી. એ પોતાના પતિ કળાં પણ વધારે હિંદાર હતી. સાધુ સતોની અદ્ભુત સેવા કરતી, પરાપકારી અભાવની હતી અને દયાળુ હૃદયની હતી.

તે કમારેક ધોડા ઉપર બેસીને તલવાર લઇને વીરાંગના સ્વરૂપે ખેતરે આંટા મારી આવતી. સવાર સાંજ દરરોજ મંદિરે દર્શન કરવા આવતી, જેટલા સાધુ-સંતો હોય તેમને સદામન આપતી. ગામની ધર્મશાળામાં પણ એ વખતે સદામન દેવાતું. ત્યાં જઇને પોતે કહી આવતી કે તમારે જ્યારે અનાંજ જેટલું બોધ્યો તેટલું તમારે હોય, મારા કોઠારમાંથી કોઢી આવવું. જેથી સાધુ-સંતો જેટલા દિવસ આ તીર્થસ્થાનમાં રહેતાં એટલા દિવસ માફીનાઇ તરફથી સદામન મળતું. જેથી સાધુ-સંતો 'મૂળદારકાધીશંકરી જય સાથે 'માફી માત કી જય' બોલાવતા જતાં.

આ તીર્થજૂમિ હોવાથી અનેક બકતો-સંન્યાસીઓ-મહાત્માઓ અવારનવાર આવ્યા કરે છે. તેમાં એક વખતે એક તેજસ્વી, પરા-પકારી અને સેવાભાવી ખાખીબાવો આવ્યો હતો. તેની માફીનાઇએ ખૂબ જ સેવા કરીને તેના સંતોષ પ્રાપ્ત કર્યો હતો. તેથી એણે પ્રસન્ન થઇ કહ્યું. "લડકી તુજે કયા માહિયે?" ત્યારે માફીનાઇએ કહ્યું "મહાત્માજી મને 'બધી વાત' સુખ છે. સાત દીકરીઓ છે પણ એકેય પુત્ર નથી." મહાત્માએ કહ્યું "લડકી તુજે બગવાનેકી કૃપાએ પુત્ર હોગા." આમ ખાખી બાવાના વરદાનથી તેમને 'સીદી પટેલ જેવા શરતીર પુત્રને જન્મ આપ્યો. આ રીતે સતી હીરમાઇએ પોતાની જન્મજૂમિ બખરસા અને વિસાવાડ જૂમિનું ગૌરવ વધાર્યું.

સતી હીરમાઇ પુત્રાઃ-એ અહીંની પુત્રી હતી, નાનપણમાં તેનું મોઢવાડા ગામે સગણુ થયું હતું. લગ્ન બાદ બહુ વર્ષો સુધી સાસરામાં રહી, તેમના આંતરિક-સાંસારિક સંબંધો પતિ-પત્નીજ ગણતાં અને પવિત્ર જીવન ગુજારતાં. તેના પતિમાં પુરુષત્વની ખામી હતી. જતાં એ વાતની બહુ તેણે કોઇની આગળ કરી ન હતી. પોતે ધાર્મિક જીવન

ગુજરાતી. એના દિલમાં જરાપણ વિષયવાસનાની પાસા જાગૃત જતી ન હતી. તેના પતિએ ક્યું, “લીલી, મારામાં ખામી છે. માટે તુ બીજા સાથે પરણી જા, હું ખુશીથી તને રજા આપું છું, મારા માટે થઈ તું તારું જીવન જમાડ નહિ એ મારાથી જોવાતું નથી.” ત્યારે સતી લીલીએ જવાબ આપ્યો, “મેં જેનો હાથ પકડ્યો એજ મારો પતિ, બાકી બીજા માટે ભાંધેને આપ સંમાન છે. મારા દિલમાં બોમ વિવાસની તૃષ્ણા નથી માટે મારી જરાપણ ચિંતા કરતી નહિ. પરંતુ તમે જો ખુશીથી રજા આપો તો હું હૃદયે જાનનમાં એકજ મન લગાવી રહું. એ માટે જાઉં. ત્યારે તેના પતિએ ખુશીથી રજા આપી. તેથી લીરબાઈ, સંતસિરામણિ કલ્યાણલક્ષ્મણની ચિંતા બનીને પ્રેમ સાથે સંબંધ બાંધી ભવસંસારને તરી ગઈ. એનો ભત્રીજો મેલુંદ(મુકા) મથરી હાથ આક્રિશમાં રહે છે અને તેનો ભાઈ મથરી પુત્ર હાથ દેખાત છે, જે બહી રહે છે.

ટીકીલી હીરબાઈ :- એ પરાપકારી અને પવિત્ર જીવનગાળનારી ગીમા સુવદાસની ધર્મપત્ની થાય. એ સેવાશાવી, ઉદાર, ધર્મપરાયણ પરગણુ સ્ત્રી હતી. ગામમાં કોઈ બીજાર માણસ હોય તો તેને ઘેર દોડી જાય. આશાસન આપતી. દવાદાર કરતી કોઈ ગરીબ માણસ હોય તો તેમને મફત અનાજ આપતી તેણે વીસ વર્ષ મુઠી એકદાણાનું મન કર્યું હતું. તે દરરોજ સવારે શાનકુંડ નાલીને તેમજ સાંજે ભજવાનનાં દર્શન કરવા આવતી. મંદિરની આરતી થઈ રહ્યા પછી સામેનું કોઈ માણસ પોતાની મેલે “રામકૃષ્ણ” એમ બોલે, તો તે જામતી. દરમિયાન કોઈ “રામકૃષ્ણ” પોતાની મેલે ન બોલે તો એને ઉપવાસ કરવા પડે. ધર્મખાતર મહેર સુવાડેને પકડારતી “તમે તમારા ક્ષત્રિય ધર્મ તરફેનું દર્તવ્ય જાગવવાનું બ્યારે આવી પડે ત્યારે મોતથી ર્થો વચર ફરી પડજો. પરંતુ બીકલું બની બૂમિને કલંક લગાડી નહિ.” મોતવાડના ઘેર માટે લગ્નનો વખત આવ્યો ત્યારે તેમણે મહેર

યુવાનોને પોતાના હાથે જમાડીને, આર્થિક આપીને મોકલ્યા હતા. ઓરડા જસા કુંભા :- અહીંના માણસોમાં સૌથી વધારે મંદિરો સાથે સંબંધ રાખનાર, ધર્મપ્રેમી, સાધુસંતોની ખરા દિગ્ગથી સેવા કરનાર અને હસમુખા સ્વભાવવાળો આ મહેનતુ ઓરડો મહેર હાથ અહીં રહે છે તે શરૂઆતમાં ખેતી કરતો અને સાથેસાથ ગામની ચોકિયાત તરીકેની નોકરી પણ કરતો. વળી જ્ઞાનકુંડ પરથી ગાયોને પાણી પિવડાવવા માટેનો હવેડો ભરતો. (જુદાંવસ્થાના કારણે હવેડાની તથા ચોકિયાતની કામગીરી મૂકી દીધીજો.) તે જ્ઞાનકુંડનો હવેડો ભરતો ત્યારથી અત્યાર સુધી મંદિરો સાથેનો સંબંધ માઠ રીતે જાળવે છે. તે પૂજારીઓની સ્થિતિ સારી રીતે સમજે છે. અને પહેલેથીજ પોતાનું કાર્ય પૂર્ણ કર્યા બાદ આખો દિવસ મંદિરોમાંજ વિતાવે છે. વળી પોતાથી બનતી સાધુ-સંતોની સેવા કરે છે-સત્સંગ કરે છે.

હુતાસણી આવે એટલે આ ગામનાં બાળકોથી માંડીને વૃદ્ધો સુધીનાં માણસો તેના ઉપર ખુશ થાય છે. કારણ કે હુતાસણી પ્રસંગે તે 'રા' થાય છે. તે 'રા' તરીકેનો સુંદર અભિનય કરે છે. અને કરેક માણસોને હસાવે છે, આ ગામના નવા 'રા' એણેજ તૈયાર કર્યા છે. ગામના માણસો તેને 'જસાઆતા' કહીને બોલાવે છે. એટલે ગામનાં બધાં માણસો કહે છે કે જસોઆતો 'રા' થાય તોજ મજા આવે તેથી એમની જુદાવસ્થા છતાં ગામના માણસોનું માન જાળવી 'રા' તરીકેનું કાર્ય તેણે હજી ચાલુ રાખ્યું છે. તે બધા બેઠા હોય ત્યારે તેનાં હસમુખા સ્વભાવ પ્રમાણે છિખાણાં કે મુઠાવરા કે જોડકણાં કહીને બધાને હસાવે છે. જેથી બધાને પ્રિય થઈ પડેલ છે.

તેની નીતિ પ્રમાણે તેના મોટા પુત્ર માણદેવની કમાણીમાં ઈશ્વરે બરકત આપી છે. પરિણામે આ ગામમાં પરાપદારી અને ધાર્મિક કાર્યો ધણાં થયાં છે. મંદિરોમાં પણ તેણે પોતાથી

ઉપરના ભાષ્ય જાહેરનોએ મૂળદારકા જૂમિની મૌરવ માયામાં પોતાથી અનતો ફાળો આપ્યો છે. અને જેઓ હૈયાત છે તેઓ આપણી જૂમિને શોભે એ રીતે દિનપ્રતિદિન બલાઈનાં કાર્યો કરતા રહેશે. આ જૂમિનો જૂતકાળ કેવો ભવ્ય હતો. એનો ખ્યાલ કરી, આપણે કોઈપણ એવું કલકું કાર્ય ન કરવું જેથી આપણા પૂર્વજોને કલકું લાગે, જૂમિને પણ કલકું લાગે, ધર્મની રક્ષા કરવી. ધર્મની નિંદા કરવી નહિ. મંદિરો અને પૂજારીઓ પ્રત્યે સદ્ભાવના રાખવી. પૂર્વજોના ઉજ્જવલ રસને ચાલવું. “જન્મા ત્યારથી સવાર માંડીને” પરોપકારી કાર્યો કરના રહેવું. “ભણું કરનારનું ધનવર પણ ભણું કરશેજ.”

કર મલાં હોગા મલા

“ગુલસી ગરીબ ન સતાપિયે, શુરી ગરીબકી હાથ;
મુઆ ટોર કે આમસે, લોહા બરમ હો ગમ.”

પ્રાણી માત્ર પર કયા રાખના સીખવું. સ્વાર્થ છોડી પરમાર્થમાં મન લગાડી જીવન ઉત્તમ બનાવો.

(અનુસંધાન પૃષ્ઠ જુઓ)

(૧૫). કુંહાગનો ધા કમ્બ જાય છે, પરંતુ કોર વચન બોલવાથી વિધાયેલા હૃદયનો ધા કદી રજાતો નથી.

(૧૬). મોટાભાઈ પિતા ગુલ્લ છે, ભાઈ અને પુત્ર પોતાના શરીર ગુલ્લ છે, નોકરવર્ગ પોતાની ઊંચા સ્વરૂપ છે અને કન્યા અત્યંત કૃપા કરવા યોગ્ય છે. માટે એઓમાંનું કોઈ નિરુદ્ધાર કરે તોપણ દુઃખ ન જાતનાં સદા તે સહી લેવું.

મહેર શાંતિનો વર્તમાનયુગનો વિગ્રહ ભક્ત

મૂળદારશાનાં મંદિરે પર અખૂટ શ્રદ્ધા રાખનાર, નીતિને રક્ષે ચાલનાર, ધર્મરક્ષક અને ઉદાર આ બીડલંબન મહાદેવના પરમ ભક્ત (આ જાણ્યે પોતાનું નામ કાઠપણુ જગ્યાએ ઇપાવવાની મનાઈ દેશી છે. છતાં જેણે અમારી ભૂમિને યૌરવની બનાવી છે. એનો ઉદ્દેશ દરેકે એવી મારી કચ્છા હોવાથી તેની ના છતાં મેં નામ નહિ દેતાં વિગત જણાવી છે. વાચકવર્ગ આ ઉપરથી એના સ્વભાવનો ખ્યાલ કરી શકશે)નો જન્મ મહેર શાંતિમાં ઓડેરા શાખામાં (અકીંજ) થયો છે તે હાલ આદિકામા આવેલ એમલીલમાં રહે છે, છતાં તેનું મન દંમેશાં જન્મભૂમિ પ્રત્યે લાગી રહ્યું હોય છે. મૂળદારશાના મહેર જગ્યામહોમાં મંદિરે પ્રત્યે તેને સૌથી વધારે શ્રદ્ધા, વિશ્વાસ અને પ્રેમ છે. રાત્રે સ્વર્ગસનું-રોશનીથી ઝખુકનું, આસપાસનાં ગામડાંઓમા શ્રદ્ધાના શ્રેષ્ઠ રેલાવનું, ઇલેક્ટ્રીક રોશનીથી સુશોભિત બનતું અહીંના મંદિરોનું દ્રશ્ય દ્વીપાવવા માટે કલેક્ટ્રીક મશીન તથા વાયર શીટીંગ વગેરે શક્યાતનો તમામ ખર્ચ તેણે આપ્યો છે. પરિણામે “તણુમાં વીરડી” માફક રાત્રે રોશની થતાં આસપાસનાં ગામડાંઓમાં પ્રકાશ દેખાવાથી તે લોકો અહીંનાં મંદિરે પ્રત્યે વધારે શ્રદ્ધા કેળવે છે.

પ્રભુએ તેને જેસો આપ્યો છે તેમ એનો સદુપયોગ કરતાં પણ એને આવડે છે. બીડલંબન મહાદેવની ચારે તરફનો વરડો તેણે કરાવી આપ્યો છે. મંદિરના ચોકમાં પાણીની ડંકી નખાવી દીધી છે, ગાનકુંડની આસપાસમા નીચે પથ્થરની લાદી પથગવી આપી છે, સ્વર્ગદાર સામેના પેદા ઉપર પણ પથ્થરની લાદી પથ-

બનતી ફંજ અને કર્તવ્ય બમણું છે. પ્રથુ કૃપાથી તેનું કુટુંબ આજે સુખી છે. કોઈના બૂરા કાર્યમાં તેણે કદી જીભ વાળી નથી. તેને કોઈપણ ગામનું પરોપકારી કામ સોંપવામાં આવે તો તે ખસ દિવથી, અનદેખેખ રાખી કામ સફળ બનાવે છે. તેણે ઉત્તરાખંડની યાત્રા પણ કરી છે. તેમનો મોગ પુત્ર શિવલક્ષ્મી માલદેવ દાસ આફ્રિકા છે અને નાનો પુત્ર સાબરુ દાસ અહીં ખેડ કરે છે-પોતાની જમીન સાચવે છે. આ રીતે તેના પુત્ર-પૌત્રાદિ સુખી સ્થિતિમાં છે.

દયા કર્મકા મૂલ્ય હૈ, પાપ મ્હા અભિમાન;
'પ્રણમી' દયા ન છોડિયે, જગજગ ધર્મને પ્રાન.

શેઠ લાલજી ભીમજી :- પરોપકારી, દયાળુ, અને સાધુ-સતોની મેવાકરનારો હતા. તેઓને મંદિર પ્રયે શૂન જ શ્રદ્ધા હતી. મોટે ભાગે તેઓ પુનામાં જ રહેતા સાધુ-સતોને સદાચર દેવા માટે પૈસા મોકલના. તેમણે બે વાવ મોળાવી અને બધાવી આપી છે. એક ગામમાં જતાં કોઈ પામે આવે છે. તેમાંથી આખા ગામનાં માણસો પાણી પીએ છે, અને આશીર્વાદ આપે છે જે “લાલજી વાવ” તરીકે પ્રસિદ્ધ છે, બીજી મોકવાડા જતા રસ્તામાં ‘ચોરડી’ પામે વાવ બંધાવી આપી છે. એ “નારાયણ વાવ” તરીકે ઓળખાય છે, એ વાવ પણ લોકોને તથા પશુઓને ધણી જ આશીર્વાદ કરે છે. લોકો મારૂં એ રૂને તરમ્યાં યાય છે. તેથી રસ્તા ઉપર એક વાવ તથા જેથી લોકો સ્વચ્છને આશીર્વાદ આપે છે.

..

મહેર વરતા છવા :- એનો સ્વભાવ પરોપકારી અને દયાળુ છે. તેના કુટુંબમાં સારો સંપ છે તેણે નીનિ કદી છોડી નથી ‘પ્રના-જિતપત્રે પોતાનું કાર્ય કરે છે. તેણે હજુ સુધી કોઈના બૂરા કાર્યમાં જીભવાળી નથી અને પોતાથી બનતું બતાવતું કાર્ય - દુધ

છે, મંદિરો પ્રત્યે દર્શનાર્થે લાવનાથી જુએ છે, પૂજારીઓ તરફ પણ સારો પ્રેમ જાળવે છે. જાત મહેનત કરી પોતાની ખેતી આપાદ બનાવી છે. તેમની નીતિ પ્રમાણે પ્રભુએ તેના તેના પુત્રોને (આફ્રિકામાં) કમાણીમાં બરકત આપી છે.

તેઓ દરરોજ જ્ઞાનકુંડમાં નાહીને મંદિરે દર્શન આવે છે. સ્વભાવ શાન્ત અને નમ્ર છે. સાધુ-સંતો પ્રત્યે સેવાભાવ જાળવે છે અતિથિ સત્કારમાં આનંદ માણે છે. તેમના કુટુંબના સંપત્તો દાખલો બીજાઓને લેવા જેવો છે. 'સંપ ત્યાં જંપ' જે કુટુંબમાં સંપ છે. ત્યાં રિદ્ધિ સિદ્ધિ રહે છે.

“તનરોગી, શીર શરૂતા, ધન આવેને જાય;
પણ જો સંપ કુટુંબમાં, સુખી રહે સદાય.”

એ મુજબ જો કુટુંબમાં સંપ હોય તો તે સદાય સુખી ગણાય છે. આ રીતે આ માણસના કુટુંબમાં જો સંપ છે. એ આનંદની વાત કહેવાય. એટલું જ નહિ પણ બીજાઓ વચ્ચે સંપ કરાવવા માટે પણ મહેનત કરે છે. તેમનું શરીરમુખ પણ સાફ છે મજબૂત અને તંદુરસ્ત શરીર છે. આજના માર્ગસો ધર્મ ઉપર પ્રેમ રાખે અને નીતિને પંથે ચાલે, ગરીબો સથા દુઃખીઓ ઉપર દયા રાખે તેમજ મંદિરો પ્રત્યે શ્રદ્ધા અને લાવના રાખે એવી ઈચ્છા રાખે છે.

તેમના બે પુત્રો હોય તથા મુશ્યુ હાથ આફ્રિકા રહે છે. પાકીના પુત્રો અરજન, સામત વગેરે અહીં રહે છે તેઓ ખેતી સલાજે છે આ રીતે તેના પુત્રો-પૌત્રો કુટુંબ બધું સુખી છે લખું કરનારું ઈશ્વર લખું કરે છે. જ્યાં નીતિ અને ન્યાય છે ત્યાં સુખ અને સમૃદ્ધિ છે. જ્યાં અનીતિ અન્યાય છે ત્યાં દુઃખ છે

નથી દોરી છે. આમ એનો સ્વભાવ હલાર અને પરાપકારી છે. તેમજ તે ન્યારે આદિકાથી અહીં આવે છે ત્યારે મંદિરો માટે તથા મામ માટે ઉત્તર હાથે, પરાપકારી અને ધાર્મિક કાર્યો દ્વારા છે દરોજ સવારે અને સાંજે એ વખત મંદિરમાં આત્મી વખતે આવે છે. ત્યારે મંદિરોમાં જોડણી સાધુ-સતો હોય એ જાણે પોતાને ઘેર લઈ જઈ એજન દગાં છે. આવું એટલું દિવાલર દિવ છે. પોતા પાસે પ્રભુ કૃપાથી લાખો રૂપિયાની મિલકત છે. છતાં સાદાઈ, નમ્રતા અને નિર્ગભિમાનપણું એ તેનાં આશ્ચર્ય છે. નહિતર મામડાંઓમાં એટલો પામે હોય તો મહેરમાઈઓ ઉપ દક્ષા અભિમાની બની જાય છે. અને પૈસા સહસ્ત્રને વાપરવાને બદલે જોરસને ઉઠાવે છે. અદરો અંદર વૃક્ષારો કરે છે. અને કોર્ટ-વડીલોને ચરત્તે પૈસા ધરે છે, ત્યારે એના પર જેમ લક્ષ્મીની કૃપા થઈ તેમ એ પૈસાનો સદુપયોગ પણ કરે છે. તેમજ એનો સ્વભાવ નમ્ર બનતો જાય છે. એની સાધુ જેવાં સાદાઈ, ભક્ત જેવું ભાવિક મન, મહાત્મા જેવું પૈર્ષ, ધર્મત્મા જેવી શ્રદ્ધા, સિદ્ધ જેવો સચ્ચત અને અડીખમ જાતો અને વિવેકભરી વાણી છે. સં. ૧૨૬૨માં અહીંનો જેવો, વિજાત ભક્ત હતો. એની ઝાંખી દેશવે તેવો વર્તમાનમાં અહીં આ ભક્ત છે, તેના જેવો હિંદુ અને પરાપકારી સ્વભાવ છે, તેના જેવી સાદાઈ છે, તેના જેવી ધર્મભાવના છે, તેના જેવો દિવમાં અતિથિ સત્કાર છે, તેના જેવું મનનું પૈર્ષ છે. એટલે વિજાત ભક્ત જેવો ભક્તવીર, શૂરવીર, ધનવીર, ધર્મનિષ્ઠ, દુર્ભાગીનિષ્ઠ, ધર્મક્ષત્ર અને પરાપકારી સ્વભાવનો છે. એવા અને “વર્તમાન સમયનો વિજાત ભક્ત” ઉપમા આપવામાં આવે તો તરોપણ અતિશયોક્તિ નથી.

તેને મંદિરો પ્રત્યે જુગજ પ્રેમ છે. અહીં ન્યારે તે રહે છે, ત્યારે દરોજ સવાર-સાંજ બે વખત આત્મી સમયે આવે છે.

એ જ્યારે અહીં રહે તો ત્યારે તેને જાણર તથા નગારું વગાડવાનો ભારે શોખ હતો. વગી આરતી સરૂ ચાલ ત્યારથી પૂર્ણ થઈ રહે ત્યાં સુધી એટલું હાથે અવિરામપણે ટાકરો વગાડવાની સ્પર્ધામાં પણ સફળ બનતો. એનો જોડીદાર અરથી હરભાગ હાલ આફ્રિકા છે.

તેને અહીંના બીડલંગન મહાદેવ ઉપર વિશેષ ભાવના છે. એ દેશમાં હતો ત્યારે આરતી કર્યાબાદ જમતો અને જંમ્યાપેછી બીડલંગન મહાદેવના મંદિરની અંદર-બેસીને, મધરાત પણ પીતી જતી ત્યાં સુધી ધ્યાનમાં બેસી રહેતો. એટલો ધ્યાનમાં તસ્લીન બની જતો કે સમયનું ભાન રહેતું નહિ. મહાદેવની ભક્તિને લેખને તેને આફ્રિકા જવાનું થયું. આફ્રિકા પ્રથમ જતી વખતે બીડલંગન મહાદેવના લિંગને, જેમ માતાને બેટીને બાળક રડે તેમ આ ભકતે બેટીને પોતાનાં આંસુ વડે શિવલિંગને અભિષેક કર્યો હતો. આફ્રિકા ગયા પછી ત્યાં પણ તેણે નીતિનો પંથ છોડ્યો નહિ. પરિણામે બીડલંગન મહાદેવ તેની આર્થિક બીડતું ભંજન કરીને લક્ષ્મીની કૃપા કરી. તેને મંદિરો તેમજ પૂજારીઓ સાથે એટલો આતુટ સંબંધ બને શ્રદ્ધા છે. કે. પોતે કહે છે “હું અહીં છું પણ જ્યારે આખા મીંચીને હૃદયમાં જોઉં છું ત્યારે મને બધાં મંદિરો દેખાય છે. આરતી વખતનાં દરયો, પૂજારીઓ, આસપાસનું વાતાવરણ બધું સ્પષ્ટ રીતે જોઈ શકું છું.” આવી તેની તીવ્ર ભાવના છે. તે જ્યારે દેશમાં આવે છે ત્યારે પ્રથમ મૂળદારકાં મંદિરોનાં દર્શન કરી, યોગ્ય બેઠાં ધરી, પછી પોતાને ઘેર જાય છે. અને આફ્રિકા જાય છે ત્યારે પણ બધાં મંદિરોનાં દર્શન કરી યોગ્ય બેઠાં ધરી પછી જાય છે. તે અહીં હોય છે ત્યારે અવાર નવાર મંદિરોમાં આવી સાધુ-સંતોને બોળન કરાવવા પોતાને ઘેર લઈ જાય છે. સાધુ-સંતો ખુશ થઈ આ ભકતની જય બોલતા જાય છે.

તેનો મંદિર પ્રત્યે તથા પૂજારીઓ પ્રત્યેનો સંબંધ એના બાપ-

દાદાના વખતથી અત્યુચ્ચ ગ્રામ્યો આવે છે. તેઓ જ્યાં પોતાની ખેતીનું કાર્ય કર્યા બાદ મંદિરના સત્સંગમાં સમય ગાળના. એ રીતે આ ભક્ત પણ જીવંતી મુખી પરોપકારી કાર્યો કરતો રહે. અને મંદિર તથા પૂજારીઓ સાથે એવો સંબંધ જાળવને.

પ્રભુને પ્રાર્થના છે, કે જ્યાં નરતીરો અમારી શ્રુતિમાં જન્મ કારણ ક્યાં કરે જેથી પોતાનું, ગામનું અને દેશનું કાયાળુ કરે.

ધન્ય હો જ્યાં ભક્તવીર, હિદાર ભક્તને ! ધન્ય હો વર્તમાન યુગના વિજ્ઞાન ભક્તને ! ધન્ય હો શિવ ભક્તને !

(૧૭). પચીસ વર્ષની વય પછી પુત્રોને શુદ્ધ કાર્યમાં જોડવા અને તે પછી તેમને પોતાના સમાન માનીને સ્નેહ દર્શાવે.

(૧૮). પતિ, સ્ત્રીને દોર વાક્ય રહે અને ક્રોધયુક્ત અશુભી જીએ તે પણ જે સ્ત્રી પ્રસન્ન મુખવાળી રહે તે સ્ત્રી ધર્મભાગિની છે.

(૧૯) સ્ત્રી એ પુરુષનું અર્ધ અંગ છે. અને તે પુરુષને વિશ્રામદાય છે. માટે તેને ધન, વસ્ત્ર, પ્રેમ, શ્રદ્ધા અને મીઠા વચનથી સર્વદા પ્રસન્ન રાખવી.

(૨૦). વાત, પિત્ત, અને કફ એ ત્રણે શારીરિક ગુણ છે, જેમનામાં એ ત્રણે ગુણ સમભાવે હોય તે શરીર નીરોગી કહેવાય છે.

ખડાના એ કેશરી-નરસિંહ

સિસોદિયો કેશવ રણુમત્ત :- મર્ડા અને ઝોખા પ્રદેશમાં, કુસ્તીમાં ડૉઝ વગાડનાર કેશવ રણુમત્ત સીમોદિયા, એ અહીંનો એક કેશરી-નરસિંહ હતો. એનો ચહેરો યુરોપિયનોને પણ આંજી નાખે તેવો ગોરો હતો, શરીર અત્યંત, કેસાયેલું અને નીચા પાટનું હતું એની મોટીમોટી આંખોમાં વીરતાનું ખમીર ભર્યું હતું, નીકળ અને પહોળા છાતી હતી, કુસ્તીયાળ જૂનઝો હતી, દિલાવર દિલ હતું અને જોરવાર જાંઘો હતી. એના વખતમાં “કેશવ-ઝોખડ” ની બર્સમાં હાક વાગતી. ઝોખડ કરનાં કેશવ મર્ડાઈયાં તેમજ દિંમતમાં અનેક ગણો ચડિયાતો હતો. એના હૈયામાં અખૂટ દિંમત ભરી હતી. એને કુસ્તીનો ભારે શોખ હતો. જ્યાંજ્યાં કુસ્તીના મેલાવણ થતા ત્યાં ત્યાં એ જતો અને સૌને પાંદારીને કુસ્તીમાં ઉતરતો.

૧૧૧

એક વખત ઝોખામાં વાઘેરાનો મેલાવડો હતો. વાઘેર લોકો પણ શરવીર, જૂની, વફાદાર, ધર્મપ્રેમી, સંપીલા અને અતિથિ સત્કારના પ્રેમાળ હોય છે. તેઓ પોતાના મેળા-લિસવોમાં મર્ડાનગીની રમતો ગોઠવે છે. જેમાં કુસ્તી એ મુખ્ય હોય છે. જેથી એ મેલાવણમાં કેશવ પણ ત્યાં ગયો હતો. કુસ્તીયાળે, કુસ્તીયાળને માનથી આવકારે છે. ત્યાં ભલભલા વાઘેરો કુસ્તીનાં પ્રખ્યાત હતા. તેમનાં પાશુ પશુ કેશવે જિતારી નાખ્યાં હતાં. અને તેણે કુસ્તીયાં પ્રથમ નંબર મેળવ્યો હતો. આથી કેશવને વાઘેરાએ ઇનામ આપ્યું હતું. વાઘેર લોકોએ પ્રેમથી એને કેટલાક દિવસ સુધી પોતાના મહેમાન તરીકે રાખ્યો હતો. કેટલાક વાઘેરો સાથે એનો પરિચય કરાવ્યો હતો. કેટલાય વાઘેરોએ

એને મહેમાનગીરીનો આપી હતી. ત્યારબાદ એને પ્રેમથી વિદાય આપી હતી.

કેશવમાં કુસ્તી લેવાની ઠણ હતી અને સાચે જળ પશુ હતું તેથી જળ અને ઠણ એ જને કેશવની કુસ્તીનાં ચદ્ધિતયાણી અંગો હતાં. સામે આજુસંજમે તેઓ જળવાન હોય છતાં જેમ સિંહ એક પાંખે મારી સિકારને પોતાની ડોક ઉપર ચડાવી દે છે. તેમ કેશવ, સામેના કુસ્તીઆજને અદર ઉઠારી લેતો.

કેશવને બડાં પ્રદેશમાં તેમજ ઓખા પ્રદેશમાં લોકો સારું માન આપના. આફ્રિકામાં તો કેશવે ત્યાંના નેટિવો ઉપર એવી હાક બેસાડી હોધી હતી કે કેશવને દેખનાજ તેઓ ડરી જતા. અને તે ત્યારે અહીંયાં આફ્રિકા જતો ત્યારે ત્યાંના નેટિવો ‘સમન’ની પેઠે એનું સ્વાગત કરવા સામે આવના. આફ્રિકામાં એ વખતે કાષ્ઠ, હિંદી બાદ-ઓને હેરાન કરતું તો કેશવ તેને ડરાવીને રૂબરૂ ટલી દેતો. કેટલાકને તો તેણે મારીમારીને લાંબા કરી નાખ્યા હતા. એનામાં સદ્યુલો હતા. પરંતુ કુસંજને લઈને દારૂપીવાનો દુર્યુલ હતો. જેથી એ વ્યસને એને પેટનો દુઃખાવો લાગુ પડી ગયો હતો. અને એ દુર્યુલે “બડાંના કેશરી નરસિંહ”નો બોમ લાધો. આજે પણ બડાં તેમજ ઓખાના પ્રદેશના કેટલાક લોકો તેમને યાદ કરે છે.

“બડાંના બીજે કેશરી નરસિંહ”-મોહવાડિયો હામ્મ રજુમલ:-
તેને દિંમનવાન અને દુઆગદર ચહેરો હતો, મર્દાનગી એમના અંગેઅંગમાંથી લીભરાતી હતી, આંખોમાં વીરતાનો જુસ્સો ભર્યો હતો, ભડવીર મૂળનો હતી, નીડરતા તો એના લોહીના ઝાંઝા એક નિંદુ-માંથી ઊભરાતી હતી તેમજ ચરવીરતાનાં દરેક લક્ષણો એના અંગમાં ભર્યા હતાં. એના કલેજને વીરત્વનું પાણી પાણું હતું. એવો મહેર

જ્યાંમદ વર્તમાન સમયમાં પાક્યો નથી અને એવો બધી રીતે ચર-
વીર દેખાવડો પાકશે પણ નહિ. ડચવ, ઓધક, મુળુ ઓખાઈ તથા
બર્ડાના પ્રખ્યાત શૂરવીર મહેરો ઘણ ગયા છે. એ બધાને મદદમાં,
દિંમતમાં અને ખાંધામાં આંટી દે તેવો-દરાની દે તેવો ચરવીર હાજો
હતો. એનો જેરો દેખાવ હતો તેથી વધુ એ બડીર હતો. મહેર
પ્રખતે એ ગૌરવ કે છે હતો. એ જ્યારે તકરારે ચડતો ત્યારે સિંહની
પેટે શત્રુઓ ઉપર તૂટી પડતો. મોતથી એ જરાપણ ડરતો નહિ. હાથી
જેવી મસ્તાનભરી ચાલથી એ ચાલ્યો જતો. કોઈ માણસનો દેખાવ
શરીર જેવો હોય છે. પણ ખરે વખતે-ખીંગાણા વખતે એની ચર-
વીરતાની કસોટી થાય છે ત્યારે એ ભાગી છૂટે છે. ત્યારે હાજો દેખા-
વમાં પણ ચરવીર હતો એટલુંજ નહિ. પરંતુ મદદમાં તો સવાયો
હતો. કોઈપણ અમલદારથી એ ડરતો નહિ કોઈ શૂરેયુકે એનું અપ-
માન કરી એણે તો દુરતજ એ યમપુરીનાં દરને પહોંચી જતો.
બર્ડામાં એનો ડોક વાગતો. તે શૂરવીર, વટવાળો અને મોળો હતો.
તેની ભાળપણને લઈને કેટલાંક સ્વાર્થબાજીઓ અમુક પ્રસંગે એને
“કુહાડાનો હાથો બનાવતા.” મહેર જાતિના કોઈપણ ભાઈ-બહેનનું
કોઈ પણ અપમાન કરે તો મેળામાં અસંખ્ય મેલની જામી હોય છતાં
ત્યારે એની કુહાડી ચાલતી. અને આખા વગર રહેતો નહિ.

એક વખત માધવપુરના મેળા પ્રસંગે હજારો માણસો ભેગાં
થયા હતાં એમાં કોઈ કારણે અમુક મહેર બહેનોને કોઈએ ધક્કા
માર્પા હશે. એ વાતની હાજને (જ્યાં પોતેબેઠો હતો ત્યાં) જાણ થતાં
દુરત જ તે સિંહ-મર્જના કરતો રસ્તામાં જોઈલા આવતા ગયા એ
બધાને કુહાડી મારતો ગયો. અને ત્રીસ-ચાલીસ યુવાનોને આખાં
હતા.-ધાવલ કર્યા હતા. ત્યાં તો આખો મેળો વેર-વિખેર થઈ ગયો
હતો. પોલીસ અમલદારોને પણ જાણ હતી છતાં “આંખ આંદે

કાન કરી" મોતની ખીંક તેની પાસે ગયા ન હતા!

તે પોરબંદર એકાંતરે જતો. 'બસ'ની ટિકિટ કોઈ દિવસ એની પાસેથી કોઈએ માગી ન હતી. અને તેણે ક્યાંય ટિકિટ દીધી ન હતી! ઘેરથી એ નીકળે ત્યારે પોતે જન હાથ લાંચો કરે. એટલે બસ-ડ્રાઈવર, સમજી જતો, આથી એ આવે ત્યાં મુઠ્ઠી બસ યોજાવે. એ વખતની આગલી સીટમાં તે, બેસતો. કોઈ બેઠું હોય તો તેને ત્યાંથી ખસી જવું પડતું. એક વખત એક ફોજદાર નવો જ આવેલો હતો. એ આગલી સીટ પર બેઠો હતો. ડ્રાઈવર મુંઝાયો. ફોજદારને પણ બસવાનું કહેવાય નહિ અને હાજની તો આગલી સીટ હંમેશાં સ્પેશિયલ રહેતી, જેથી ડ્રાઈવર "નરો વા કુંજરો વા" મુજબ બેસી રહ્યો હાજો આવીને ફોજદારને કહ્યું—“એય, પાછળ બેમી જા ! મારે ત્યાં બેસવું છે. નવો ફોજદાર એનો દેખાવ અને રુઆળ ભેદને સુખ-ચાપ નીચે ઊતરી પાછળ બેસી ગયો. ફોજદારની રિવોલ્વર લટકતી હતી. પણ હાજની ખુમારીથી એ ફોજદારનું હૈયું બેસી ગયું હતું. હાજો ત્યાં મુઠ્ઠી શવતો હતો. ત્યાંમુઠ્ઠી આ મામનાં માણસોને કોઈ પોલીસ અધિકારી દબાવી શકતો નહિ. કોઈ મુન્દામાં આવતો, ત્યારે પ્રથમ હાજને બોલાવી સમજાવી પછી એ મુન્દેગારને હાજની ફરજમાં બોલાવી શકતો.

એક વખત બર્મામાં પ્રખ્યાત એવા (.....) મહેરને ખીજી સાતિના માયા ભારે માણસો દગાવના હતા. અને ત્રાસ આપતા હતા. જેથી તેણે હાજપર ચિટ્ટી લખીને માણસ મોકલ્યો. એ માણસ મ્યાર્સન સમયે આવ્યો હતો. (હું પણ ત્યારે સ્કૂલમાં શિક્ષક તરીકે હતો.) હાજને ચિટ્ટી મળનાં તુરં જ હથિયારો બાંધીને ઘોડા ઉપર તુરં જ ચાલી નીકળ્યો. રાત્રે જઈ એવે જ સમયે એ માણસના દરેક દુરમનોના મક્કાન ઉપર બાંદકના અવાજો કરી જગાડ્યા

અને કહ્યું “તમારો આપ આવે છે માટે ભાગ્ય હોય અને તમારી માએ સવામેર સુઠ પાધી હોય તો દયિયાર લઈને બહાર નીકળો.” બધા ધમે લાગ્યા અને એવે સમયે બધાએ મળીને મનામણું કર્યું. છતાં દાનમાં પડકારીને કહ્યું કે આ વખતે જો ડબ્બચીરી કરી તો કાંઈને જીવતા નહિ મહેવાઈ. પરંતુ દુઃખની વાત તો એ છે લોકો કહે કહે છે કે દાનનું જમારે દયાથી ખુન થયું ત્યારે એ માણસ પાશંદરમાં જ હતો છતાં છુપી રીતે મોટર કરીને પોતાને ગામ ભાગી ગયો હતો ! એને એમ કે દાનના દુરમનોને એની અબર પડી જશે તો નકામું મારી પર વેર રાખશે. આવી રીતે એ માણસ દેખાવમાં મરતીર હતો પણ દિંમતનો બીકણ હતો.

દાનને ચોખ્ખું કહેતો કે અમારા મહેરમાઈઓ ખૂબ જ કાંઈ પૈસા આપે તો સગામાઈને પણ દરો દઈ દે. મોટેલે એ તકરાર કરવા જતે ત્યારે એકલે હાથે જ કરવા જતો. અને લોકો કહે છે મેંર ખૂટયો, અને મેંર ભાઈના જ હાથે દાનનું ખુન થયું. આવી રીતે મેંર ભાઈઓએ પોતાના આ દુર્ગુણને તિસાંજની આપવી જતરી છે. મેં મારી જન્મભૂમિમાં ચૌદ વર્ષ ગાળ્યાં છે. ત્યારે મને પણ મહેરના આ દુર્ગુણ પ્રત્યે ધણું બાગી આવે છે. એનું સૌંદર્ય ગેરરસ્તે દોરાવ નાય છે. અને અંદરે અંદર તકરાર કરવામાથી જ પરવારતા નથી. આ એક દુર્ગુણ એના અન્ય ગુણોને કસંક લગાડે છે માટે મહેરમાઈઓ આ દુર્ગુણને દૂર કરવા પ્રયત્ન કરે તો એના દિલમાં છે. બાકી તો “વિનાશ ઠાજે વિપરીત શુદ્ધિ”

એક વખત અહીંની એક બહેનને સુવાવાડ આવવાની હતી. તે ખૂબ જ બીમાર પડી જતાં પોશંદર લઈ જવા જેવી રિયતિ આણી. પાતાં, એ. બાઈના, ધણીએ, પેટાઈંદર, જરી, જસ આસાવવા

કર્તું. શીલું કોઈ તાત્કાલિક સાધન ન હતું. જસવાળાએ ચોખ્ખી ના પાડી દીધી. હાજી સાથે એના ધગીને જરા મન દુઃખ હતું. અણખનાવ હતો. છતાં હાજીને એ વાતની ગણ થતાં, હાજી તુરંત દોડતો આવ્યો અને જસદાસવરને કહ્યું “એ સલા, કેમ ના પાડે છે. એ જાણ આવે ત્યાં મુઠ્ઠી જસ ચોખાવજો. અને હવેથી જો આવી સ્થિતિમાં કોઈ જાણ હોય અને કોઈને ના પાડી છે, તો આ કુદાડી તારી મા નહિ થાય. આવી રીતે હાજી પરાપકારનાં કાર્યો પણ કરતો.

મંદિરો સાથે પણ તે સારો સંબંધ ગણતો કોઈ પૂજારીઓને કાંઈ મુશ્કેલી હોય તો તુરંત જ પતાવી દેતો.

પરંતુ એનામાં પણ કુસંગને લઈને દારૂપીવાનુ વ્યસન. લાગુ પડી ગયું હતું. જેથી લોકો કહે છે, કે એને ખૂબ દારૂ પીવડાવી એજાન બનાવી કાવતરું કર્યું હતું. અને મહેરોનાજ દાથે પોરબંદર-માં એવું ખુન થયું. તેની પામે ત્યારે એકપણ હથિયાર ન હતું. દુશ્મનો ધણી હશે. અને જધા એકી સાથે મારતા હતા. ત્યારે લોકો કહે છે કે તે ગાંધોનોજ વરસાદ વરસાવતો હતો. અને કહેતો હતો કે દીકરાઓ, અને પૂરો કરજો. (પૂરેપૂરો મારી નાખજો) નહિતર તમારો બાપ જીવતો રહી જશે, તો તમારા ગામમાંજ આવીને રાય-રાય જેવડા કટકા કરી નાખીશ. આથી દુશ્મનોએ મારી નાખ્યો. ત્યારે એકપણ કશું શબ્દ એના મોઢામાંથી નીકળ્યો ન હતો. (એનો કેશ પોરબંદરની કોર્ટમાં આવ્યો હતો.) આવી રીતે એની વીરના અદ્ભુત હતી. જીવ્યો ત્યાં મુઠ્ઠી કોઈને નમ્યો ન હતો. અને મદાંત્રી રીતે જીવ્યો. એની વીરતાનાં ગુણના તો એના દુશ્મનો પણ કરે છે. એ પણ કહેતો કે સાવકાઓનાં મોત ધાંગણમાં થાય, તાવ આવે એમાં મરે નહિ. આ રીતે એના વચન પ્રમાણે એવું એવું મોન થયું.

એની પે એ વખતે એકપણ હથિયાર હોત તો, કે.ઈ એની પાસે આવી ચડત નહિ. એટલી એની હિંમત હતી. સિંહ એક દાઢ્ય કરે ત્યાં તો ચિયાળિયાં જોમ ભાગી છૂટે-કપી જડે તેમ દાઢ્યે દાઢ્ય કરતો ત્યારે એના દુરમનો એવીરીતે કંપી જડતા અને ભાગી છૂટતા. આ જૂનિનો એ નર-કેયરી સદાને માટે મહેર પ્રગ્ગએ ગુમાવ્યો. તેના બાપ પરબત તથા સવદાસ દાઢ્ય આફ્રિકામાં મુખી રિજિતિમાં છે. અને તેનો પુત્ર વિક્રમ અહીં ગઢે છે.

(૨૧) સત્ય, રજ અને તમ એ ત્રણે માનસિક ગુણ છે, જેમનામાં એ ત્રણ ગુણ સમભાવે હોય તે મનનો નીરાગી કહેવાય છે.

(૨૨) જે માણસ જાણતો હોવા છતાં પણ જીમતે પૂછે છે. અથવા તેનું સન્માન કરે છે તે નિશ્ચય પડિત અને ધર્માત્મા કહેવાય છે.

(૨૩) જે માણસ ધર્મને હણે છે તેને ધર્મ પણ હણે છે અને જે ધર્મની રક્ષા કરે છે. તેની ધર્મ પણ રક્ષા કરે છે.

(૨૪) કરેલાં પાપોનો પચાતાપ કરવાથી અને “કરીથી તેમ નહિ કરે” એવી પ્રતિજ્ઞા કરવાથી મનુષ્ય પવિત્ર થાય છે.

(૨૫) જન્મ આપનાર, સંસ્કર કરાવનાર, વિદ્યા ભણાવનાર, અજ્ઞતા અને ભયથી બચાવનાર એ પાંચ પિતા ગણાય છે.

મહેરોએ કૃતિયાણામાં દાખલેલી મદાનગી

ભારતમાં આઝાદીનો સર્જ બીગી ચૂક્યો હતો. છતાં અમુક રાજ્યોમાં એ આઝાદીનાં પથરાતાં દિરસો સામે ધૂળ ઉડાડવાનો શુભ રીતે પ્રયત્ન ચાલ્યો હતો. જેમાં જુનાગઢનો નવાજ મહોમ્મદ-આન, તેના દિવાન જુનાની લંબેશ્વરી મુખ્ય હતો. ‘લીસો નાથેર’ ગણાતો સોરઠનો રક્ષાળ પ્રદેસ, નવાજના વિદ્વાત, વૈભવ અને સુખ-સમૃદ્ધિને પોષણે હતો. છતાં એના પાપનો ધડો ભરાય ગયો હતો. “વિનાશકાળે વિપરીત ભુદિ” મુજબ સુખ કેમવાદી દિવાન જુના-એ નવાજને પાકિસ્તાન સાથે ભગવા માટે લંબેશ્વરી. પ્રજાની વિરુદ્ધ જવા માટે, પ્રજાના વિશ્વાસનું ધ્રુવ ઠરવા માટે અને જે ધરતીએ એને પાંગો-પાંધો, એનોજ કોહ કરવા માટે તૈયાર જાઓ.

પરંતુ નવાજને તથા એના જુના દિવાનને એ વાતનો ખ્યાલ નહિ હોય કે જૂનાગઢ એતો હિંદુસમાજનું પૂનિત તીર્થસ્થાન છે, એનો ગરવો મિસ્ત્રાર એ તો હિંદુધર્મની-ધાર્મિક સંસ્કૃતિનો છડી દાર છે, યદ્યપે સંતોની ગૌરવગ્રાધા રેલાવનારો છે, સોરઠી સપુત્રોના સંગ્રામો જોનારો છે, રા’નવક્ષણ અને રા’ખેંગાસી વીરતાનાં ગીતો-નો ગાયક છે. એટલે સોરઠ ભૂમિનું અને હિંદુ સમાજનું ગૌરવ સ્થાન કદાચ પાકિસ્તાનમાં ભણે તો તો હિંદુધર્મ સામે વિરોધ થાય, હિંદુ-ધર્મને ક્ષતિ થયે, સોરઠના બજારોની વીરતાને લાંબન લાગે, ધર્મ માટે બલિદાન દેનારાઓનાં મૃત્યુ ક્ષતિ જને, સોરઠની ભૂમિમાં પથરાયેલા વીરપુરખોના પાણિયાઓ પણ ધરતીમાં ધૂંજવા લાગે, અને એ અત્યાચાર થાય એતો સોરઠિયાણીની આજરુ લૂંટવા જરાજર ગણાય અને રજૂવેલા સોરઠી સપુત્રોની સગી આંખે એ જને ! એતો

‘સુરજ પમિમમાં ઉગવા’ જેવી વાત થાય .

- છતાંપણ નવાજ મહોબનખાનને તથા જૂનાને એની હજી ખાત્રી થઈ ન હતી જેથી નવાજની મેથી મુરાદ તા. ૨૭-૬-૧૭ ના રોજ જાહેરમાં આવી સોરડી સપુતો, હિંદુધર્મના રક્ષક, પ્રજા મેલોદાઅને દેશનેતાઓનાં હૈયામાં આગ લાગી. એના પડધા બધે મુંઝા જોડ્યા. કેશરી-શામળદાસ માંધીના કલેજમાં એની કટારી બોંકાઈ. તેથી તેમની વીરતાનો જૂરસો જાગૃત થયો, તેમણે કલમ મૂકી તદ્દવાર ઉઠાવી. તા. ૨૬-૧૦-૧૭ના રોજ રાજકોટ મુકામે નવાજના ઉતારાના વિશાળ મેદાનમાં સાત હજારની માનવ મેદનીમાં તેમણે ભાષણ કર્યું. અને કહ્યું “મારે જૂનાગઢમાંથી બાબીવંશની માદી સદાને માટે ઉખેડી નાખવી છે.” એ દૃઢ નિશ્ચય સાર્થક કરવા માટે પ્રજાના પીડાબળ અને સહકારથી પ્રજાકીય સરકારની રચના કરવામાં આવો તે આરત્રી હકુમત. આ રીતે આરત્રી હકુમતનો સોરડમાં જન્મ થયો. જેમાં મુખ્ય શામળદાસ માંધી હતા. તદુપરાંત શ્રી નરેન્દ્ર નમવાણી, શ્રી રતુભાઈ અદાણી, શ્રી ભવાનીશંકર ઓઝા, શ્રી મણીલાલ દોશી, શ્રી દુર્લભજી ખેતણી, વગેરેએ જવાબદારી સંભાળી.

એ આરત્રી હકુમતને (સહકાર આપવા માટે) સૌરાષ્ટ્રની વીર પ્રજાનો, ગરાસદારો, રામઓ, દરબારો, રમખૂતો, અને મહેર જવાં-ખરોનો પૂરતો સાથ અને સહકાર હતો. આરત્રી હકુમતનો પડકાર મહેર કામના આગેવાન, રવધર્મપાલક, મહેર શાંતિના ઉદ્ધારક, ધર્મપ્રેમી, સમાજસુધારક અને વૃદ્ધાવરણાએ પહોંચેલા શ્રી માલદેવ-ભાઈ રાણા કેરાવાલાના હૃદયે સાંભળ્યો. તુરત જ તેનો વીરત્વ-હત્રિય-જુરસો જાગૃત જન્વ્યો. ધર્મ માટે ખલિદાન આપવાની ભાવના જાગૃત ગતી. ધર્મ અર્થે હથિયાર હાથમાં લેવાનો પ્રસંગ આવ્યો. પ્રાણની બાજુ ખેલીને વીર મૃત્યુ શોભાવવાની ધન્ય ધરી આવી.

આપી શ્રી માલદેવભાષ્યએ આરતી હકુમતમાં લગવાનો મહત્ત્વ નિર્ણય કર્યો. આરતી હકુમતના સરસેનાપતિ શ્રી રતુભાઈ અદાણીને પૂરતી સંખ્યામાં મહેર જવાંમર્દોનું લશ્કર તૈયાર કરીને જરૂર સમયે આવવાનું વચન આપીને પોરબંદર આવ્યા. તુરં જ જર્ગા પ્રેક્ષનાં દરેક ગામડાંઓમાં ધૂમના લાગ્યા. મહેર યુવાનોને પોતાનું કર્તવ્ય સમજાવ્યું. ધર્મરક્ષા માટે મરી ફીટવાની ભાવના જાગૃત કરી. દિંદુધર્મ, ગાય, સાધુ-બાવાઓ, ખાલસો, સીઓ, અને મરીઓની રક્ષા ખાતર પૂર્વજે મરી ફીટવા છે તે એ સમય આપણા માટે પણ આવી પડેલો. માટે તુરં જ બહાદુર જનીને તૈયાર બનેા. શ્રી માલદેવ-ભાષિના પડકારને બર્ગના મહેર જવાંમર્દોએ વધાવી લીધો. આ ધર્મ-યુદ્ધમાં મરી ફીટવા માટે જર્ગાના લગભગ દરેક ગામડે તૈયારી બતાવી હતી જેમાં નીચેનાં ગામડાંઓના મહેર જવાંમર્દોએ તો પૂરેનો સહકાર આપ્યો હતો. વિસાવાડા, બખરવા, મોડવાડા, ઢેલવ, બગવદર, ભાર-વાડા, વાછોડા, કડોરણા. બોખીરા, કુંછડી, ખાંમોદર, ભેટકડી, ખિચ્છી બેરણ, વિઝરાણા, કોટડા વગેરે ગામના યુવતીર મહેરોએ કુતિયાજી જર્ગમાં બહાદુરી બતાવી છે. જેમાં સૌથી વધારે મહેર યુવાનો આ જૂમિના હતા. અને હોવાજ નેઈએ. દરણુ કે અહીંની જૂમિ શૂરવીરોની જૂમિ છે. અહીંના લોકોના લોકોના ત્રિંદુએ ત્રિંદુમાં ધર્મઅર્થે પ્રાણદેવાની ભાવના ગ્રંથાયેલી છે. ધર્મનું અપમાન થતું હોય, જૂમિની આજુ લુંટાતી હોય ત્યારે અહીંનો જવામર્દ મેદાને પડે છે. અહીંનાં મંદિરો, અહીંના મહેર જવામર્દોને ધર્મનાં પાન ટરાવી રહ્યાં છે. પરિણામે શ્રી માલદેવભાષ્યનો પડકાર ઝીલી અહીંના નીચે જણાવેલા મહેરભાઈઓ એજ ક્ષણે આવી નીકળ્યા. ભારખાના (ભારખટારા)માં સમાયા એટલા બેસી ગયા. બાકીના રહી ગયા. તેને ફરી લઈ જવાનું વચન આપી. ભારખાનું રવાના થઈ ગયું. પરંતુ ફરી એ ભારખાનું (ભારખટારો) આવ્યું નહિ. નહિતર વધુ સંખ્યામાં અહીંના ભાઈઓ જઈ ચકતુ ભારખાનામાં બેસી ગયા એમાં કેટ-

લાઠ તો સીમ-ખેતરમાંથી ઘેર જતા હતા એ અધવચ્ચેથી જ ભાર-ખાનામાં ખેસી ગયા. એની ઘેર રાહ જોવાતી હતી. કે હજુ ખેતરથી કેમ આવેલ નહિ હોય ! પાછળથી જાણ થયતી કે એતો કૃતિ-જ્ઞાનો જંગ ખેલવા ગયેલ છે. મેરાણીઓએ રજપૂત ધર્મ પ્રભાણે પોતાના પતિ-ભાઈ કે પિતાને રજુમેદાનમાં જતી વખતે હસ્તેપુખે તિથક કરી હથિયાર આપી વિદાય આપેલ હતી.

મહેર સવદાસ ખીમા, મહેર રણમય સાજણ, મહેર સીદી રણમય,
 „ જેઠા માલદેવ, „ હરદાસ જેઠા, „ છવા જેઠા,
 „ ભારા વીરા „ કાળા કેશવ, „ વેળ કાળા,
 „ સાંગણ અરજન „ વસ્તા પુંજ, „ અરજન વસ્તા,
 „ ગયુ સામન „ વીરમ રાગ, „ માંડણ મલિયા
 „ પુંજ કાળા „ દેવા માલદેવ, „ બીમા દુદા,
 „ માંડણ મુર „ મેરામણ નયુ, „ દેવા ગીમા,
 „ મેરામણ મના „ હાજ છવા, „ હરદાસ સાજણ,
 „ જસા લાખા „ હાજ રાજશી, „ ગીમા સામત
 „ માંડણ લુણા „ ખીમા બદા „ અરજન કરજન.

ઉપર જણાવેલા જવાંમહેંએ શ્રીમાલદેવભાઈ રાણાના પડ-કારને ઝીંકીને, મૂળદારકાષીશની રક્ષાના આશીર્વાદ લઈને પોરબંદર આપ્યા. આ રીતે શ્રીમાલદેવભાઈ રાણા કેશવાણ, ‘બર્માના મહેરાના સરદાર’ તરીકે બનીને કુતિયાણામાં જંગ ખેલવા આવી નીકળ્યા.

છેલ્લે છેલ્લે તો કુતિયાણા, ધર્મિરિયા, મહોબતપરા વગેરેના સિંધીઓ એટલા બેફામ રીતે અત્યાચાર ગુજારતા કે જેની સીમા ન હતી. પોતાના બાપડું રાજ્ય સમજીને ચન ફાવે એ રીતે હિંદુ પ્રજાપર જુલ્મો ગુજારતા હતા. આ રીતે એ દુરાચારીઓ, જુલ્મીઓ, અત્યાચારી ગુંડાઓ અને વટેલાઓને ઠાર ઠરવા માટે કુતિયાણાનો જંગ

એવવા આરઝી હકુમતના રૌનિકો પ્રાણની બાજુ એવવા તૂટી પડ્યા. ક્રુતિયાણામાં પણ ૨૦૦ જેટલા લશ્કરી યથોથા સંજ્ઞા બનેલા સિંધીઓ હતા. જુનાગઢ નવાનની મિનિટરીના હથિયાગ્રમંથ રૌનિકો હતા અને ૭૦૦ જેટલા બદા થી બેવાવેલા હથિયારવારી સિંધીઓ હતા. એની સામે જંગ એલવો એ જેની તેની વાત ન હતી. જંગ વખતે બાડવા દરખા-શ્રીયંદ્રસિંહજીભાઈ, દરખાર શ્રીગોપાલદાસભાઈ, વારણિયા દરખાર શ્રીઅમરાવાળા, કોટડા સાંભાણુના દરખાર શ્રીપ્રદુમ્ન સિંહજી પણ હાજર હતા એક તરફથી શીખ-વીરો પ્રવેશ્યા હતા, જકાતના નાકા આગળની ગલીમાં લુનાગઢ કંપીર આશ્રમના જવા-મઈ મહંત શ્રીચિન્મયદાસજી પોતાના મહેર ચિખોને લઈને હથિયારથી સંજ્ઞા બની પ્રવેશ્યા એની પૂર્વમાં બડાના મહેરાના સરદાર શ્રીમાલ-દેવભાઈ રાણા પોતાના મહેર રૌનિકોને લઈને પ્રવેશ્યા. પાંચ કલાક સુધી તો ધાણીકૂટ ગોળીઓ સામસામી ઉડવા માંડી નવાન મહો-બતખાને તો અધીં આ પીધી હતી, અને અધીં આ કપમાં બાકી હતી. ત્યારે એ ભયભીત થઈ તા ૨૭-૧૦-'૪૭ ના રોજ ઝવેરાત, કુટુંબ તથા થોડાંક દૂતરા સહિત એરાખેનથી પાકિસ્તાન ભેગો થઈ ગયો હતો. છેલ્લે ધર્મનો નિબંધ થયો એમા કેટલાક કાર થયા અને બાકીના કોઈ ઉપાય ન હોવાથી શરણે આ-આ. હિંદુ સંસ્કૃતિના ઉપાસકો શરણે આવેનાને અલખ દાન આપે છે મારતા નથી. આવી રીતે તા ૬-૧૧-૪૭ ના રોજ ક્રુતિયાણાનો કનજો આરઝી હકુમતે મેળવ્યો અને એનો કનજો ભારત સરકારને સોંપી દીધો. આવી રીતે અહીંના રણધેરા મહેર જવાંમર્દોએ ક્રુતિયાણામા પોતાની મર્દાઈના દર્શન કરાવીને અહીંની જુગિતુ ગૌરવ વધાર્યું છે.

“જનની જાણને બકત જન, કા દાતા કા શર,
નહિતર રેજે વાઝરૂં , મત ગુમાવીશ નર”

યોત્રિકેની ધર્મ-ભાવના

સૌરાષ્ટ્રભૂમિ તીર્થભૂમિ તરીકે પ્રખ્યાત છે સૌરાષ્ટ્રમાં અનેક નાનાં મોટાં તીર્થસ્થાનો આવેલાં છે. ભારતનાં ચાર મુખ્ય ધામ માંહેનું પશ્ચિમ કિનારાનું-દારકાનું તીર્થધામ પણ સૌરાષ્ટ્રમાં આવેલ છે. વળી તીર્થસ્થાનો અને ધર્મની રક્ષા ખાતર સૌરાષ્ટ્રના અનેક સપુત્રોએ મોઘેરાં બળિદાનો દીધાં છે ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ સોમનાથનાં મંદિરની રક્ષા ખાતર કેટલાય રાજા મહારાજા લડ્યા હતા અને પ્રાણ પાચ્યાં હતા. આપણો દેશ જ્યારે અનેક રાજકીય વિભાગોમાં વહેંચાયેલો હતો છતાં ત્યારે પણ આખા દેશમાં ધાર્મિક એકતા જળવાતી. અને એ ધર્મભાવના વિકસાવવામાં તીર્થ-મંદિરોએ મુખ્ય ભાગ ભજવ્યો છે. ભારતેની આરે દિશામાં આધ્યાત્મની પાત્રા કરનાર યોત્રિકેના મનમાં ધર્મ-એકતાની ભાવના જાગૃત થતી. દિલમાં ધર્મનું જનોણું આકર્ષણ જન્મતું, એટલે ભારતમાં દિલુસમાજનો મોટો ભાગ ધર્મ પ્રત્યે તથા મંદિરો પ્રત્યે થકા સખતો.

વિદેશી સંસ્કૃતિએ, ભારતની ગુલામીનો લાલ લઈ આપણી સંસ્કૃતિનો વિનાશ કરવા માટે જુદીજુદી રીતે ધજાધજા પ્રયત્નો અજમાયા હતા. પરંતુ આખરે વિદેશી સંસ્કૃતિ પરાજિત જ્ની. છતાં અમુક દુર્ગુણની ગેટ તો વિદેશીઓ આવી મૂકતા ગયા છે. જેમાં નાસ્તિકપણું પણ અમુક અંશે છે. નાસ્તિક મનુષ્યનું માનસ નિંદાખોર હોય છે. તેમજ એને થકા હોતી નથી. છતાં મોટો ભાગ ધાર્મિક ભાવના રાખે છે. લોકો ધાર્મિક કામમાં મુગ્ધ થઈ ગયાં છે. અનેક રૂપિયાનું ધાને પુણ્ય કરે છે. તીર્થસ્થાનો રહ્યાજુદારી ભાવના

દેલાવવામાં અને સત્કાર્યો કરવા માટે પ્રેરણાદાયી બની રહેતાં. સદા-ચારની ભાવના 'દેલાવતાં' તથા મદિરા હિંદુ સમાજનાં જીવન ઉત્તમ બનાવવામાં સદાયજીવન થતાં.

શંકરના અવતાર મનાતા જગદ્ગુરુ આદ્ય શંકરાચાર્યે યાત્રિકો-ની ધર્મભાવનાને લક્ષમાં રાખીને ભારતમાં ચાર પ્રમુખ તીર્થસ્થાનોની મદત વધારી છે. અને ચાર મઠોની સ્થાપના કરી છે. ઉત્તરમાં બદ્રિનારાયણમાં, દક્ષિણમાં શંકગિરિમાં, પૂર્વમાં જગન્નાથપુરીમાં, અને પશ્ચિમમાં દ્વારકામાં મઠોની સ્થાપના કરી ચાર તીર્થોની યાત્રાએ નીજળનાર યાત્રિક આપ્યા ભારતનું દર્શન કરી લે છે. એટલે એ દૃષ્ટિએ તેમને ધણું જ્ઞાન મળે છે. હિંદુસમાજમાં ચાર ધામની યાત્રા કરવાનો મોટો મદિમા વર્ણવ્યો છે. એથી ફરતો ફરતો યાત્રિક ઐતિહાસિક અને ભૌગોલિક જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે. ઉપરાંત જીલ્લાજીલ્લા પ્રાંતની સંસ્કૃતિઓ અને રીતરિવાજો જાણી શકે છે. અનેક સાધુ-મહાત્માઓના સમાગમમાં આવવાથી યાત્રિક પરમ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે. અને પોતાની રહેણીકરણીમાં ફેરફાર થઇ જાય છે. પવિત્ર આચરણ કરતો થઇ જાય છે.

આજે અંતરની કે વાદનોની અમલગતા રહી નથી. આજેતો તીર્થયાત્રાની સ્પેશિયલ ટ્રેનો નીકળે છે. જ્યાં પહેલાંની પેઢે રસ્તાઓની મુશ્કેલીઓ આજે નડતી નથી. સમયનો પણ બચાવ થઇ ગયો છે. છતાં પણ એ વખતે મુશ્કેલીઓ હતી છતાં માણસો પગપાળા પણ તીર્થ-યાત્રા કરતાં. પોતાના સરીરની પણ પરવા કર્યા વગર કદ્દિન / યાત્રા કરતાં. ઠોઠ મહાન તીર્થની મુલાકાત લઇએ તો કાઠિયાવાડના દરમાંથી જેમ કાઠીઓ ઉભારાય તેમ તીર્થસ્થાનોમાંથી યાત્રિકો ઉભારાય છે.

ઉપરની રીતે ચાર ધામની યાત્રાએ નીકળેલો ભાવિક અહીં પણ દર્શન કરવા આવે છે. અહીં ચિતોડ, ઉદેપુર, જોધપુર, મિકાનેર,

સરોહી વગેરે મારવાડ ને મેવાડનાં માણસો વધારે પ્રમાણમાં આવે છે. વળી જ્યાં જ્યાં કુંભના મેળા ભરાય છે. ત્યાં ત્યાં માનવ મહે-રામજી દેવેશ્વરે બધો ઉમટે છે તેમાં કેટલાય યાત્રિકો પગતળે ચગદાઇ જાય છે, અને મરણ પામે છે. છતાં “એમાં મૃત્યુ થાય છે. એને મોક્ષ મળે છે,” એવી માન્યતા તેઓ રાખે છે. યાત્રિકોની કેવી ધર્મભાવના બતાવે છે! દેવેશ્વરે બધો ઉત્સાહ—આનંદ અને ધર્મ પ્રત્યે શ્રદ્ધાનો જીવાળ જોવા મળે છે! દરવર્ષે લાખોની સંખ્યામાં યાત્રિકો તીર્થસ્થાનોની યાત્રા કરે છે. વાહનોની પુષ્કળ સંગવડતા હોય છતાં દરેક વાહન ઓછા પડે છે. એ રીતે યાત્રિકોની વજુદાર તો બારે માસ ચાલુજ રહે છે.

ભારતનાં દરેક તીર્થસ્થાનોનો અવનવો મહિમા હોય છે. અવનવા પ્રસંગો સાથે તીર્થસ્થાનો સંટળાયેલાં હોય છે. તીર્થસ્થાનો એ યાત્રિકોની ધર્મભાવનાને સતત જગૃત રાખી છે અનેક નાસ્તિકો-નું પરિબળ છતાં ધર્મભાવના એવીજ રીતે—એવીજ અદ્વાયી આજે પણ જળવાય રહી છે.

આજની નવી પ્રજા દિન પ્રતિદિન ધર્મથી વિમુખ બનતી જાય છે. તેમના દિવમાં ધાર્મિક ભાવનાનું પ્રમાણ ઘટતું જાય છે. છતાં જ્યારે તેઓ ભારતનાં મહાન તીર્થોની યાત્રા શરૂ કરે છે. અને બધાં તીર્થોનાં દર્શન પૂર્ણ કરે છે. ત્યારે નાસ્તિક માણસ, આસ્તિક બની જાય છે. તેમના જીવનમાં પરિવર્તન આવી જાય છે. અનેક કુદરતી દર્શ્યો, અનેક તીર્થોના અવનવા ચમત્કારો જાણવાથી, અનેક સંત-મહાત્માઓના સમાગમથી તેમની ધર્મ ભાવના જગૃત બની જાય છે.

તીર્થસ્થાનોની મુલાકાત વખતે આસ્તિકની દૃષ્ટિથી નિદાણીએ તોજ એનો મહિમા જાણી શકાય છે. એટલે સાચા આસ્તિક બનીને હિંદુધર્મની મહાનતા, વિશિષ્ટતા, ઉદારતા, સદિષ્ણતા અને વ્યાપકતા જોઈને દરેક આપણા ધર્મપ્રત્યે—તીર્થપ્રત્યે—ધર્મભાવના ખીંચવી જોઈએ.

મેળા-ઉત્સવો

અહીં ચિતળા સાતમ, જન્મ-માષ્ટમી, કૃતામણી, રક્ષાત્રયેન અને જીમખમિવારસના રાજ મેળા ભરાય છે. એમાં સૌથી મોટો મેળો જન્મ-માષ્ટમીનો ભરાય છે ત્યારે અહીં બહાર ગામડાંઓનાં માણસો પણ ઉમંગથી જોરા આવે છે.

આવશ્ય વડ સાનમના રાજ શિર્સળા માતાજીના સ્થાને મેળો ભરાય છે. ગામથી આસરે જે માછલ દૂર (વિસાવાડા તથા વડાળા ગામની વચ્ચે) ચિતળા માતાજીનું સ્થાન આવેલું છે ત્યાં આજુ બાજુનાં ૫ થી ૧૦ માઠલ સુધીના બાવિક લોકો માનતાઓ લઈને ધરવાળાય છે વિસાવાડા, કુરગ, ભાવપરા, વડાળા, ચંદ્રાવાડા, મોઢવાડા, સખપુર, રાવન વગેરે ગામના લોકો દર્શનને જાય છે. ચિતળા માતાજી ઉપર દરેકને ધણીજ મદદ છે. જ્યારે જ્યારે ચિતળાના રામનો ઉપદ્રવ હોય છે ત્યારે ત્યારે ધરના વડીલો-ખાસ કરીને સ્ત્રીઓ (માતાઓ) ચિતળા માતાજીની આકરી બાધા-આખડી (મત) લે છે. કેટલીક સ્ત્રીઓ પોતાના ગામથી હાથમાં એક લામો સઠિ (ભુવાર-ખાજરાનો) નઈ જમીન ઉપર સાખાગ દડવલ પ્રણામની પેઠે હાથી સુઈ જઈ લાગા હાથ કરી એ સાડાનો છેડો જ્યાં પહોંચે ત્યાં નિચાની કરે છે. અને એ નિચાની સુધી જોખીયછ આસે અને એ કરેલ નિચાનીથી ખીજ વખત જોખી સુઈ જઈ નિચાની કરે છે. આવીરીતે માતાજીના સ્થાન સુધી અખડિત રીતે વિધિ કરતી જાય છે. આ વિધિને “જો ભરવાની વિધિ” કહેવામાં આવે છે. કેટલીક સ્ત્રીઓ ચિતળા માતાજીનો સ્થાનની ધજના દર્શન માથે ત્યાંથી “જો ભરવાની” વિધિ શરૂ કરે છે. આવીરીતે માતાજી પોતાના બાળકો, ચિતળાના રાજથી જમીન ગયા બદલ માતાજીની માનતાઓ કરે છે.

મૂળદારકાધીશના પૂજારીઓ રાવણજાની ગતે ત્યાં પહોંચી જાય છે અને તૈયારી કરી લે છે ગોથી પહેલા રાવણગામના ભાવિકો આવે છે તેઓ લગભગ વહેલા પાચ વાગે આવી જાય છે પૂજારીઓ ચારે તરફ નજર રાખે છે જે મહેનો 'જોઈ જાતી આવે એની સામે જઈ, એના મુખમા માતાજીની પ્રસાદી આપી, એ સા' લઈ લે એટલે ત્યાં જો જરવાની વિધિ પૂરી થઈ જણાય પછી એ બહેન, પૂજારી સાથે માતાજીના સ્થાન સુધી ચાલી આવે અને માતાજીના દર્શન કરી, મેળામા બળી જાય દરેક ભાવિક, માતાજીને ફૂલર, શ્રીફળ, સાંઠર, ગોળનો પ્રસાદ ધરવા આવે છે એ પૂજારીઓ માતાજીને પ્રમાદ ધરી પાછો આપી દે છે કેવલાક તો જેને સિતળા નીકળ્યા હોય એની બારોબાર ગોળ અથર ચાકર તોળીને વહેચવાની માનતાઓ કરી હોય છે એ સાકર અગર ગોળ માતાજી સમક્ષ ધરીને પછી માળકોને વહેચી દેવામા આવે છે પ્રસાદ ધરવાની વિધિ પૂરી થતા બરાચેલા મેળામા સૌ હરેકરે છે જુદા-જુદા ગામની બહેનો નાન, જાન કે ગામના બેદલાવ વગર પ્રેમથી રાસડા રમે છે પુરુષો પણ ધોડેસવારની દોડ તથા સાદી ચડની હરિદાસઓમા ભાગ લે છે

બાલુમા દિણાળિયા કોદાપર ચડીને ચારેતરફ નજર ફરીએ તો જેમ ચારે તરફ ફરે હોય અને વચ્ચે તાન આવેતુ હોય અને એ તગાવની અદર ફરેની ચારેતરફ પાછી ઝરણાંપે ઉતરે છે તેમ ચારેતરફના ગામડાઓમાથી માળસો સિતળા માતાજીના સ્થાનમા એકત્રિત થાય કે એ દરમિયાન બહુજ મનમોહક જણાય છે ધરનીમાતા પણ એ વખતે પોતાનો રંગમેરમી પોશાક ધારણ કરે છે આ રીતે હરિયાળી સુદડી પહેરીને જોવી ધરતી માતાના ખોળામા, એના અસખ્ય બાળકો નવના શણગાર સજીને ખેળના દૂદા આપ્યા જાય છે આવા સમય અને આનંદમય વાતાવરણમા જાણેના એક દોડ

વા યા સુરી મેગ રહે કે ત્યારપછી દિવસ વિગ્દની વેળા ભરીને સૌ
 એ વર્ષના જીવન રીતે આમુલરી આખે વિખુલ પડે છે ત્યારપછી
 નિસાવા । ગામના જા પુરો પોત પોતાને વેર આવે છે જન્માબાદ
 મપોરપછી ચાર વાગ્યા બાદ મલિરોમા દરેક સી-પુરો આવે છે
 અહીં સતત નવું દિવસ સાતમ આદમ અને નોમ મેગો ચાન ગહે
 છે દુઝનો પણ મલિરની આસપાસ ચાનુ રહે છે એ તણુ વિવેચે
 મલિરના ચોકમા બોવાયાઓ લવાઈ ગમે કે જીદાજીદા વેરબુવા
 પહેરીને ખેન છે ખાસ -ગી મૈના ગોપી-ધાઓના વેર જન્મે
 છે સતમને વિવેચે મુર્યાન્ત સુરી મે છે ત્યારના સૌ પોકો પોત
 પોતાને ધગ જાય છે જન્માબીના રોજ સવારના આઠ વાગ્યાથી
 બોવાયાઓ રમે છે એ અખડિન ગીતે આખી રાત તથા નવમીના
 વિવેચે નપોના એ વાગના મુધી રમે કે બહારગામથી આવનારા
 એ ખાસ રીતે જન્માબીના રોજ અહીં મેગો જોવા આવે છે
 પોરમદગમથી પણ વણા માલમો મેગો જોવા આવે છે જન્મા
 બીના રોજ અહીંના દરેક ઘેર મહેમાનો પૂરતા પ્રમાણમાં હોય છે
 જન્માબીના રોજ જેને ત્યાં ગ્રાહ મહેમાન આવ્યું ન હોય એને
 મનમાં દુષ્કાંતો રડે છે એટલે જેને ઘેર વધારે મહેમાનો હોય
 તેના દિનમાં વધારે આનંદ આવે છે અહીંનો આતિથ્ય સત્કાર
 અનિદ કે દરેકના સમાવડાના જન્માબીના મેગો વખતે આવે છે
 ગામની દીકરીઓ જ્યાં જ્યાં સાસરે હોય ત્યાંથી જે તણુ વિવેચે અગાઉ
 આવી જાય કે જન્માબીની રીતે જગ વાગે કૃષ્ણજન્મ સમયે
 મલિરમાં જન્મ પ્રસંગની વિધિ પૂર્ણ-આરતી વગેરે થાય છે ત્યારે
 આખા ગામના બાઈ ભેનો આરતીના દર્શન કરવા આવે છે
 દર્શન બાદ દરેકને પૂજારી પત્રી (ખા મિત્રિન દગેત ધાણા) નો
 પ્રસાદ આપે છે

મેગામાં મહેરસેકો પોતાના જુના વેરજરને દારણે તોફાન ન

કરે એ માટે પોલીસ બદોમત પણ રહે છે મદિરાના મેરણી બહેનો દાગીના તથા પોશાક ધાત્યુ કરીને ટોળેબધ આવે છે, ત્યારે મદિરનું વાતારણ એના પગમાંથી ગૂંચિત થતા સગીતના અવાજોથી ગાજી જાય છે આ રીતે નરમીના રોજ બપો ના એક વાગ્યે મેળો ખનાસ થઈ જાય છે ત્યારે ખાસમે નિરાગ થઈ, ગ્વગ્વનોનો ત્રિયોગ કરી દુખિત હૈયે સો છુટા પડે છે

હુતાસણી :- દાગણ શુદ્ધ પુનમના રોજ સવારે ગેઝ્યાની ગેર નીંગે છે તે દરેકને વેરથી જણા જરાવે છે એ ગેરની આગળ રા' ખેનના જતા હોય છે એમને દોલ-શરણાઈવાળાઓ માનન મહાવતા હોય છે એ રીતે 'ગે' આખા ગામમાં ફરી વગે છે એ ઢાણાઓની દાણી ખડમાય છે (મદિરની પામે વિંડા ચોરાની નજીક) દાનમેરાની હોળીના દર્શન થયા બદ અરીની હોળી પ્રગટનવામાં આવે છે ત્યારે ગામની દરેક બહેનો ગીત ગાતી ગાતી હોળીના દર્શન આવે છે હોળીને ધાણી-દાણિત ઝાટતી ઝાટતી પ્રદક્ષિણા કરે છે ત્યારનાં સો ગીત ગાતીગાતી મદિર આવે છે ત્યાંથી સૌ પોતપોતાને વેર જાય • પુરો હોળીને દિવસે દૂદાઓ લલમરે છે સ્ત્રીઓ હોળીની ત્રે ખજુરની 'વાડ' વહેચવા નીકળે છે જેને ત્યા પુત્રનો જન્મ થયો હોય, તે પુત્રની પહેલી હુતાસણી દોલથી સગામબધી ઓમા ખજુરની 'વાડ' વહેચે છે ગમના હોળી આવે તે અગાઉ પદ દિવસથી લોકોમાં નવો ઉસાહ આવી જાય છે સ્ત્રીઓ રાસડાઓની રમઝટ બોનાવે છે અને ટટવાક પુરો નમી બૂવા બનીને ધૂજે છે અને દૂદાઓ લલમરે છે

હુતાસણીને બાળે દિવસે સવારમાં યુવાન લોકો ખમ્બેની લેક બની સામસામે 'જાણુ શુદ્ધ' લડે છે ત્યારે પોતાના રસક તરીકે-દાલ તરીકે પોતાના છુતે રાખે છે અને જણ વગલમ વીરોક ફટ દર

ઉર્મિય દર્શનમ્યાન છે, નવીનતા મહત્ત્વ કરવાનું કેન્દ્રસ્થાન છે, લોકસંસ્કૃતિનું પ્રત્યક્ષરૂપ છે, સ્નેહસંબંધનું, સર્જનસ્થાન છે, લોકોનું પ્રેરણાદાયી પાત્રું છે, લોકસાહિત્યની ઉમંગ વાનગી પિરસનારું છે, અવનવા ભાવોનું ઉદયસ્થાન છે, મિલનનું મંદુરું સ્થાન છે, લોક-સાહિત્યકારોનો પ્રેરણાદાયી વિભાગ છે અને જ્ઞાનસાહિત્યનો ખજાનો છે. એટલે જ રાષ્ટ્રીયશાપર અને 'લોકસાહિત્યસમ્રાટ' સ્વ. ઝવેરચંદ મેઘાણી મેળાઓમાં જ લોકસાહિત્યનું દર્શન કરવા જતા. મેળામાં લોકસાહિત્યનાં સર્વ પાસા યુક્ત ગીતે રવાય છે, મહેર કામની સંસ્કૃતિનાં દર્શન કરવાં હોય તો જન્મભાષ્ટ્રમીના મેળામાં અહીં દાગરી આપવાથી યદ્ય શકે છે.

વળી ક્યારેક પોરનંદરની "આર્ચકન્યા યુરુકુલ"ની બહેનો પણ અહીં અવાગનવંશર આવી, પોતાના નાટ્યપ્રયોગો રજૂ કરીને લોકોને જ્ઞાનંદ સાથે જ્ઞાન આપે છે. કારણ કે દાનવીર શેઠમી નાનજીલાંબને આ 'બૂમિ પ્રત્યે મમત્વ ટોવાથી તેઓ અહીં આર્ચકન્યા યુરુકુલની બહેનો સાથે આવીને આવા સાંસ્કૃતિક કાર્યક્રમો દ્વારા અહીંની પ્રાંતના જીવનમાં જ્ઞાનની વૃદ્ધિ કરાવે છે.

વળી કેટલાક વિદ્વાનો આ મંદિરોમાં 'ભોવાયા રમાડવાની' પ્રધાને મુલકારે છે. ભોવાયાઓ મંદિરના પવિત્ર વાતાવરણમાં બિભત્સ વાતાવરણ ખડું કરી, કૃષ્ણજીવનની મરકરીઓ કરતા હોય છે. એને બદલે સુંદર નાટ્યપ્રયોગો યોગ્ય, ભજનકીર્તન, રામલીલા, કૃષ્ણ-લીલાના કાર્યક્રમો ગોઠવીને મંદિરોમાં પવિત્ર વાતાવરણ જન્માવવાનું કહે છે-ધાર્મિક ભાવના જાગૃત કરવાનું કહે છે. એટલે ઉપરના વિદ્વાનોના મત અંગે વિચાર કરવાની જરૂર જણાય છે. કેટલીક "આગે સે ચલી આતી" પ્રયાઓમાં જે સુધારો કરવા જેવું જણાતું છે, તે મામલા સમજી અને સંકેતરી આગેચનોએ તથા પૂજારીઓએ

વિચારણા કરીને સુધારો કરી નાખેલો જોઈએ. કારણ કે આ ક્રાંતિકારી જમાનો છે, એટલે ન્યાં ન્યાં કુરિવાજો, ગેરરીતિઓ વગેરે બરેલા રીતરિવાજો ચાલતા હોય, એને બદલાવી નવા જમાનાને બંધબેસતા રીતરિવાજો હોય એવા દાખલ કરવા જોઈએ. એટલે બોવાયાને સ્થાને કૃષ્ણલીલા, ગમબીલા, કૃષ્ણલક્ષ્મી તથા રામલક્ષ્મીના નાટ્યપ્રયોગો યોગ્ય. પ્રદ્સાદ, ત્રિભીષણ, નરસિંહ મહેતા, મીરાં, સત્યવાદી હરિશ્ચંદ્ર વગેરેનાં આખ્યાનો યોગ્ય, એ રીતે મંદિરામાં ધાર્મિકભાવના અને પવિત્ર વાતાવરણને લક્ષમાં રાખીને કાર્યક્રમો યોજવા જોઈએ. વિગ્રાત ભાત વિષે પણ નાટ્યપ્રયોગ યોગ્ય થકાય.

(૨૧) પોતાની માતા, મત્નીની માતા, ગુરુપત્ની, રાજપત્ની અને મિત્રપત્ની એ પાંચ માતાઓ ગણાય છે.

(૨૭) પુત્ર સોળ વર્ષનો થાય ત્યારબાદ તેની સાથે મિત્રભાવે વર્તવું.

(૨૮) જે મનુષ્યમાં વિદ્યા, તપ, દાન, શીલ, ગુણ કે ધર્મમાનો એક પણ ગુણ ન હોય તે પૃથ્વીપર કેવળ ભારત્ર્ય છે.

(૨૯) જળાશયમાંથી જળ વહેતું રહે તો જ તેની શુદ્ધતા જળવાય છે, તેમ પેદા કરેલું ધન પરોપકારમાં ખર્ચાય એમાં જ ધનની ખરી રક્ષા છે.

સામસામે બેઠે છે અને એક બીજાને જાણી માર છે ત્યારે ડોન-
 રારવાઈવાળાઓ તેમને શુભ તન ચડાવે છે એટલે તેઓ ખૂબ આવગમા
 આવી જઈ એક બીજા પર જાણના મારો ચલાવે છે જ્યારે 'યુદ્ધ' ઉપ
 રૂપ ધારણ કરે ત્યારે બીજાઓ વચ્ચે પડી યુદ્ધ બંધ દગવે છે ત્યારપછી
 બીજા એ જણ યુદ્ધ અદરે એમ વારા ફરતી જમને જમ જાણી યુદ્ધમાં
 ઉતરે છે આવીરીતે આ મર્નનગીભર્યું યુદ્ધ બેને છે આ રીતે લગ
 ભગ અગિયાર બાર વાગ્યા સુધી 'જાણા યુદ્ધ' એલાય છે બપોરપછી
 પાંચ વાગ્યે મદિર આગળ મહેર યુવાનો ડાડિયારાસ રમે છે
 ડાડિયારાસ એ અહીંના ત્રિચિષ્ટ કાર્યક્રમ છે એ વખતે દરેકને
 રંગ જાટવાનો રિવાજ હતો પગ છેડના એકાદ મે વર્ષથી એ રિવાજ
 બંધ કરી દેવામાં આવ્યો છે ડાડિયારાસ સૂર્યાસ્ત સુધી જામે છે
 ત્યારનાદ આરતી થયા પછી સૌ પોત પોતાને ઘેર જાય છે બાળ
 પડવાને દિવસે ગામથી દોઢેક માર્ગ દૂર ખેડિયાત માતાજીનું સ્થાન
 છે ત્યાં માણસો નિવેદ જતા વા જાય છે ત્યાં ભૂવાઓ ધૂણે છે
 અને ભારિકો નિવેદ ધરે છે ત્યારનાદ ત્યાં પુરો ડાડિયારાસ રમે છે
 અને સ્ત્રીઓ રાસડા રમે છે જપારના એક દોઢ વાગ્યા સુધી રમે
 છે ત્યારનાદ સૌ પોત પોતાને ઘેર જાય છે

બપોરપછી પાંચ વાગ્યે વાઢગ ડાડાના સ્થાને નિવેદ ધરાય છે
 ત્યાંપણ ભૂવાઓ ધૂણે છે પછી એ પાદરે પુરો ડાડિયારાસ રમે છે
 ડાડિયારાસ પૂર્ણ થતા દૂતાસણીનો મેલો પણ પૂર્ણ થયો મળાય છે
 રક્ષાબંધન :- શ્રાવણ શુદ્ધ પુનમનો આ વડવાર ભાઈ-બહેનના
 સંબંધનો પવિત્ર દિવસ છે એ દિવસે બહેન, ભાઈની રક્ષાનો-દીર્ઘ
 આયુષ્યનો આશીર્વાદ આપી નાખડી (બળેવડા) બાધે છે રજપૂત
 યુગમાં જ્યારે રજપૂતો લડાઈ કરવા જતા, ત્યારે બહેન અમર માતા
 વીરયોદ્ધાને હાથે રાખડી બાધતી, પગલુ આજે અહીં બાહ્યો રતા
 (બળેવડા) બાધવા નીકળે છે અને સૌ આબાલ રૂઢને મળેવડા

ખાંધે છે, અને તેઓ ૩૬૦ દિવસનો (એક વર્ષનો, આવતી રજાખંધન આવે ત્યાંમુધીનો) આશીર્વાદ આપે છે. રજાખંધન બદલ ધ્યાનસે યોગ્ય દાનદક્ષિણા પ્રાપ્ત કરે છે. પાંચ વાગ્યે મંદિરો આગળ પુરુષો દોડવાની દરીદ્રતા ગોઠવે છે, જેમાં પ્રથમ આવનારને મામ તરફથી લાકડાની નાની 'દરડી' ઈનામમાં અપાય છે. આ 'દરડી' મેળવરી એ મૌરવરૂપ મનાય છે. ત્યાંથી લોકો અલગ પડ્યાબાદ મંદિરોનાં દર્શન કરીને સૌ પોતપોતાને ઘેર જાય છે.

લીમ અગિયારસ : જોઈ શુદ્ધ અગિયારસના રોજ લોકો સમુદરનાં કંઠે છે, ત્યારબાદ મંદિરના જ્ઞાનકુંડમાં નાકીને મંદિરોનાં દર્શન કરે છે, ભાવિક લોકો એકઠાણું કરે છે, બપોરપછી ચાર વાગ્યા મુધી મંદિરમાં મેળો ભરાય છે. દરેક પુરુષ “ઠાકરયાળી” ધરવા લઈ આવે છે. ઠાકરયાળીમાં મગફળી, શીફળ તથા સાકર કે ખાડ હોય છે. ચારથી છ વાગ્યા મુધી જનનકીર્તનનો પોત્રામ હોય છે. ત્યારબાદ ઠાકરયાળીનો બધો પ્રસાદ એકત્રિત કરીને, ભગવાનને પ્રથમ પ્રસાદ કર્યા પછી મેળામાં દરેક આબાસવદ્ધને વહેંચવામાં આવે છે. સૌ પ્રસાદ લઇને (આરતી થયા બાદ) પોતપોતાને ઘેર જાય છે. લીમ અગિયારસને બીજે દિવસે સાંજે અહીંના પૂજારીઓનો પૂજનો વારો(દિરસો) બદલાય છે.

મેળાઓને દિવસે ખેડૂતો પોતાનું ખેતીકાર્ય બંધ મળી મિત્રો તથા મહેમાનો સાથે આનંદથી દળીમળી મનોરંજન કરે છે, આનંદની મહેફિલો મારો છે, લલ્લાઈનાં કાર્યો કરે છે, ગરીબોને દાન આપે છે. અને મનની મીઠાસને ખુલ્લી મૂકી સ્નેહસંબંધ બાંધે છે. મેળાઓની રચના પાછળ અનેક આનંદી અને કલ્યાણકારી ભાવનાઓ મૂકાયેલી હોય છે. જેમાં સાથોસાથ મનોરંજન તો હોય જ છે. મેળો આનંદપ્રમોદ-મનોરંજનનું અમલનું અંગ છે, વળી લોકમાનસનું

મૂળદ્વારકા મંદિરના પૂજારીઓ .

શ્રીમૂળદ્વારકાનાં મંદિરોની સ્થાપના યદ્ય ત્યારથી આ મંદિરોની પૂજા ગૃહસ્થ સંન્યાસીઓ (દશનામ ગોસ્વામી યા અતીત જાવા) ના વંશજો કરતા આવ્યા છે અને હાલ પણ તેમના વંશજો દરે છે. ઋષિમુનિઓએ બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર એ રીતે વર્ણાશ્રમ આશ્રમની રચના કરીએ પહેલાંથીજ ગૃહસ્થ સંન્યામી કે અનીન જાવા કે દશનામગોસ્વામી જાતિની શરૂઆત થયેલી છે. સંન્યાસીઓની અંદર બે વિભાગ છે. એક ગૃહસ્થ સંન્યાસી કે જોઓ ગૃહસ્થાશ્રમ ધર્મ પાળે છે અને હાલ એ દશનામ ગોસ્વામી (અનીન જાવા) તરીકે ઓળખાય છે, અને બીજો વિભાગ વિરક્ત સંન્યાસીઓનો છે. તેઓ ગૃહસ્થાશ્રમધર્મ પાળતા નથી. પુરાણોમાં ગૃહસ્થ સંન્યાસીઓને સંકરના અનુજ્ઞે તરીકે વર્ણવવામાં આવ્યા છે. તેથીજ તેઓ શિવશક્તિને માને છે. શિવને 'નારાયણ' સ્વરૂપ માનવામાં આવે છે. જેથી ગૃહસ્થ ગોસ્વામીઓ પરસ્પર મળે ત્યારે " ઈ નેમો નારાયણ " કે "નારાયણ" કહી નમસ્કાર કરે છે. વળી સંકર, મહાદેવ-મહા પુરુષ તરીકે ઓળખાય છે. જેથી કેટલાક બ્રાહ્મણો, એમને 'મહાપુરુષાય નમઃ' કહી નમસ્કાર કરે છે. કેટલાક "નારાયણ" કહી નમસ્કાર કરે છે કારણ કે જગતગુરુ બ્રહ્મા અને બ્રહ્માગુરુ સંન્યાસ. એ મુખ્ય બ્રાહ્મણોના ગુરુ પણ ગૃહસ્થ સંન્યામીઓ કે વિરક્ત સંન્યાસીઓને માનવામાં આવતા અને માને છે.

ગીતામાં પણ સંન્યાસીઓને બે પ્રકારે વર્ણવવામાં આવ્યા છે. કર્મયોગી (ગૃહસ્થ ધર્મ પાળનાર ગૃહસ્થ સંન્યાસી) અને જ્ઞાનયોગી.

(યાગી સંન્યાસી) વળી વૈદિક વખતમાં ગૃહસ્થ સંન્યાસીઓને ઋષિ અથવા મુનિ નામથી સંબોધવામાં આવતા, ઉપનિષદ વખતમાં પરિવ્રાજક નામથી સંબોધવામાં આવતા, મનુસ્મૃતિમાં યનિ કે વેદ સંન્યાસીના નામોથી સંબોધવામાં આવતા હતા. 'ગોસ્વામી' શબ્દ એકવીસ સો વર્ષથી પ્રચલિત થયો છે, વધુ પ્રચલિત રામાવળ સમયથી થયો છે. અથર્વવૈદિક સંન્યાસોપનિષદમાં મનુ ભગવાન અને તેમની સ્ત્રી, દિશ્વાતુ વર્ણન આવે છે. તેમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે મનુ, ગૃહસ્થ સંન્યાસી હતો. ઇ. સ. પૂર્વે ૩૦૦માં પ્રસિદ્ધ ઇતિહાસકાર સ્ત્રાબો લખે છે, કે એ વખતમાં ધણુ ગૃહસ્થ સંન્યાસીઓ ધરબાર બનાવીને રહેતા હતા, અને એ વખતે બે પ્રકારના સંન્યાસીઓ રહેતા, મુક્તિ સંન્યાસીઓ અને બીજા ધરબાર બનાવીને રહેનાર, ગૃહસ્થ સંન્યાસીઓ. મુપ્રસિદ્ધ ઇતિહાસકાર પંચાનનસિંહ આઠમી શતાબ્દીમાં લખે છે કે ગોસ્વામીઓના બે ભેદ હતા, એક વિવાહિત સંન્યાસીઓ (ગૃહસ્થ સંન્યાસીઓ) અને બીજા અવિવાહિત સંન્યાસીઓ. અબુઝૈદ ઇ. મસુરી લખે છે કે આઠમી-નવમી શતાબ્દીમાં નાગા સંન્યાસીઓ જંગલમાં રહેતા અને ગૃહસ્થ સંન્યાસીઓ ગામોમાં મકિરોમાં રહેતા અને જનોઇ ધારણ કરતા.

જેની રીતે બ્રાહ્મણોને વિષ્ણુ, હિન્દુ, શ્રદેવ વગેરે નામે સંબોધવામાં આવે છે તેમ ગૃહસ્થ સંન્યાસીઓને અતીત, યોગી, ધરબારી-ગોસ્વામી ધરબારી સંન્યાસી, ગોસ્વામી, ગોસામી, મુનિ, પરિવ્રાજક યતિ (જનિ), જમદગુરુ, વગેરે નામોથી સંબોધવામાં આવે છે કોઈ ભાઈઓની એવી બ્રમણ હોય કે અતીતોની-દસનામીઓની ઉપર શંકરાચાર્યથી જ થયેલી છે એ બ્રમણ તદ્દન ખોટી છે, જે ઉપરના આધારરૂત ગ્રંથો પરથી જણી શકાયે પરંતુ આજ શંકરાચાર્યે આખા ભારતખંડમાં ફરીને શસ્ત્રાર્થ કર્યો હતો, અને એમાં જૈન, બૌદ્ધ વગેરે મનોને દરાયા હતા તેથી જ એ જમ સંકરાચાર્યનું

વર્ચસ્વ સીદ્ધાન્તુ' હતું, (જેથી શકરાચાર્ય જગદ્ગુરુ ગણાયા) તેમ
 ગૃહસ્થ ગોસ્વામીઓ પણ તેમનું વર્ચસ્વ સ્વીકારી એમાં જાણી ગયા,
 અને શંકરાચાર્યને 'ગુરુ' તરીકે સીદ્ધાર્થી આથી જગદ્ગુરુ આદ્ય-
 મંકતાચાર્યે, સનાતન ધર્મનો ઝડો સદાય ફરકતો રહે એ માટે સર્વ-
 એક ચાર શિષ્યોને તૈયાર કર્યા, ભારતની ચાર દિશામાં ચાર મહા-
 ગ્રામ્યા અને તેમના મહાપતિ તરીકે પોતાના શિષ્યોમાંથી એક એક શિષ્યને
 આચાર્યપદે એસાડ્યો " એ ચાર શિષ્યોએ ગૃહસ્થ સંન્યાસીઓમાંથી
 દસ શિષ્યો પસંદ કર્યા " જેથી "ગોસ્વામી" સમાજને 'દશનામ'
 વિશેષણ શબ્દ લગાડવામાં આવ્યો ત્યારથી આ પગપૂર્વથી ચાલી
 આવતી રાતિ "દશનામ ગોસ્વામી રાતિ" તરીકે ઓળખાય છે

તીર્થાધ્રમ ઘનારણ્ય ગિરિ પરિત. સાગર ।

સરસ્વતી મારતી ચ પુરી નામાનિ વૈદ્યાઃ ॥

દશનામ ગોસ્વામી રાતિની ઉત્પત્તિ કદાચ શકરાચાર્યથી
 થતી નથી ત્યારથી તો ફક્ત 'દશનામ' નું વિશેષણે ઉમેરાયેલું છે
 એટલે આ રાતિ વર્તમાન સમયમાં 'દશનામ ગોસ્વામી સમાજ' તરીકે
 ઓળખાય છે ભારતમાં રાતિઓની ઉત્પત્તિ થઈ ત્યારે ગૃહસ્થ સંન્યાસીઓ
 તરીકે આ લોકો ઓળખાતા હતા દશનામ ગોસ્વામીના ખીજા પર્વાય
 શબ્દો ગૃહસ્થ સંન્યાસીઓ, અતીનખાવા, પોગી, ધંરગારી, ગોસ્વામી,
 ગોસાઈ, ગુસાઈ, મુનિ, પરિમાજક, યતિ વગેરે છે વળી દશનામ
 ગોસ્વામીની આચાર્યપરપરા (શકર દિગ્વિજય આધારે) નારાયણના
 પદ અને પ્રસાદથી વસિષ્ઠમુનિ થયા. તેના શિષ્ય શકિનન્દન
 થયા શકિનન્દનના પારાશર શિષ્ય થયા, પારાશરના વેદ વ્યાસ થયા,
 વેદ વ્યાસના શુક્રદેવમુનિ થયા, શુક્રદેવમુનિના ગૌડપાદાચાર્ય થયા
 ગૌડપાદાચાર્યના ગોવિંદાચાર્ય થયા, અને ગોવિંદાચાર્યના જગદ્ગુરુ
 આદ્ય શંકરાચાર્ય થયા, આદ્ય શંકરાચાર્યના ચાર શિષ્યો થયા,

अने जे यारना इस शिष्यो भवा. आ रीत "क्षमात्र" तरीनु विशेष "जोस्वाभी" म०६ने लगारु.

ગોસ્વામીનો અર્થ : ગો=હિન્દીયો, અને સ્વામી=જીવનનારો હિન્દીયજાત, હિન્દી-
નિતેન્દ્ર દેશમાં આવે છે. બીજો અર્થ 'ગોપોત' પાલન કરનાર પણ થાય છે.

જળદ્વગ્નિ આદ્ય શંકરાચાર્ય

[illegible]

જગદ્ગુરુ આઘ શંકરાચાર્યના સિષ્યો ચાર અને પ્રસિધ્ધો હતા થયાં જગદ્ગુરુ આઘ શંકરાચાર્યના વ્યાખા ભારતની અંદર અનેક મતમતાંતરે ચાલતા હતા એ બધાને શાસ્ત્રાર્થમાં હરાવે

—સનાતનધર્મનો ઝડો ફરમાવ્યો, અને માનનો પ્રક્ષય પાયો. તેમણેભારતખંડની ચાર દિશામાં ૨ ઉત્તર દિશામાં, બદ્રીનારાયણમાં ન્યોતિર્મહત્વી સ્થાપના કરી, ત્યાં તોટકાચાર્યને મહાધિપતિ દક્ષિણ દિશામાં. શંગગિરિઅહની સ્થાપના કરી,એના મહાધિપતિ તરીકે પૃથ્વીધરાચાર્યને બેસાડ્યા

લગ્નવ્યવહાર યાત્ર છે. જાવન મઢી નીચેની રીતે છે.

ગુરુદત્તાત્રેયની ૧ મઢી, 'ગિરિ'ની ૨૭ મઢી, મઢી, 'પુરી'ની ૧૬ મઢી અને 'વન'ની ૪ મઢી છે. બાકી તૌંવ, આશ્રમ, સરસ્વતી, પર્વત, સાગર, અને આરણ્યને મઢી નથી. ઉપરની રીતે દશનામ ગોરવામીઓની કુલ જાવન મઢી છે. એમાં મૂળદ્વારકાના પૂજારીઓની "સમસ્તી" મઢી છે. અને "વત્સ" ગોત્ર છે. 'મઠ', બદિનારાયણનો જ્યોતિર્મઠ છે.

અત્યારે મૂળદ્વારકામંદિરના પૂજારીઓનું કુટુંબ લગભગ ૧૨૫ માણસોનું છે, અને તેઓ જ્યાં મંદિરમાં આવેલાં, પોતપોતાના ખર્ચે બંધાવેલાં, પોતપોતાનાં મકાનોમાં રહે છે. તેમનો ભાગીદારીની રીતે મંદિરમાં સેવાપૂજનો વારો-દિરસો આવે છે. મંદિરના પૂજારીઓનું કુટુંબ સંસ્કારી અને ડેજવાયેલું છે. તેમાં ચાર શિક્ષકો અને બે શિક્ષિકાઓ છે, કેટલાક મદાગાણા નિઃસ્વ પોરખંદરમાં નોકરી કરે છે અને અમુક ખેતી કરે છે.

જુના વખતમાં મંદિરોની હાલત જંગલમય બની ગઈ હતી. ત્યારે આજુબાજુ હિંસક જાનવરોની બહુ જ ખીક રહેતી, યાત્રિકોની સંખ્યા નહિવત્ બની ગઈ હતી, યાત્રિકોની આવક એ જ મંદિરની આવક છે. ગામ કે સરકાર તરફથી કશી આવક નથી. એથી પૂજારીઓને પોતાના કુટુંબનું ગુજરાન ચલાવવા માટે તથા અતિથિઓનો સત્કાર કરવા માટે આજુબાજુનાં ગામડાંઓમાં શિક્ષાવ્રતિ કરીને પશુ દિવસો ગુજારવા પડ્યા હતા, છતાં મંદિરોની સેવા-પૂજા છોડી નથી. મંદિરોના પૂજારીઓની મુશ્કેલીઓનો અંત, ચેકમી નાનજીભાઈ કાલીદાસ મહેતાએ મંદિરોનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો ત્યારથી આવ્યો. જીર્ણોદ્ધાર થયા પછી માણસો-યાત્રિકો વધારે પ્રમાણમાં દર્શને આવવા લાગ્યાં.

જગન્નાથપુરીમાં ગોવર્ધનમઠની સ્થાપના કરી, ત્યાં પદ્મપાદાચાર્યને મહાધિપતિ તરીકે બેસાડ્યા. અને પશ્ચિમ દિશામાં દ્વારકામાં, શારદા-મઠની સ્થાપના કરી ત્યાં વિષ્ણુપાદાચાર્યને મહાધિપતિ તરીકે બેસાડ્યા. તદુપરાંત ત્યારથી ચારધામની યાત્રાનો મદિમા વધ્યો. ઉત્તરમાં બદ્રિ-કેદારની યાત્રા, દક્ષિણમાં રામેશ્વરની યાત્રા, પૂર્વમાં જગન્નાથપુરીની યાત્રા અને પશ્ચિમમાં દ્વારકાની યાત્રા, એ રીતે ચારધામની યાત્રા-કરનારો પ્રવાસી આખા ભારતખંડનાં આપોઆપ દર્શન કરી લે છે. ચાર મામ અને વચ્ચે આવતાં અસહ તીર્થોની યાત્રા કરવી, એ દ્વિદુષ્કાળમાં ભારિક, શ્રદ્ધાળુ અને ધર્મપ્રેમી યાત્રિકોને મન મોહ મળ્યા બરાબરનો આનંદ મનાય છે. આવી રીતે આઘ-શંકરાચાર્યે ભારતની ચારે દિશામાં જ્ઞાનની જ્યોત જગાવી. જગદ્ગુરુ આઘ શંકરાચાર્યના પ્રશિષ્યોની નામની પદવી દશ ગણનામાં આવી છે જે આગળ બનાવેલી છે. આ દશ-નામની પદવી ધારણ કરનારા દશનામ ગોસ્વામીઓ આખા ભારતખંડમાં (જુદાજુદા પ્રાંતોમાં) વસે છે. જેમાં ગિરિ, પર્વત, પુરી, ભારતી અને વન પદવી ધારણ કરનારા સૌગંધર્માં અને ગુજરાતમાં વધારે પ્રમાણમાં રહે છે. 'સત્સ્વતી' પદ ધારણ કરનારા 'બિહાર' પ્રાંતના સારન જિલ્લામાં વધારે પ્રમાણમાં રહે છે, 'આરણ્ય' પદ ધારણ કરનારા પદ્મજા તથા ગયા જિલ્લામાં વધારે પ્રમાણમાં જોવા મળે છે. 'આશ્રમ'ની પદવી-ધારી કુંભનજોનમ શહેરમાં મધ્યારી છે 'તીર્થ' પદ ધારી મદ્રાસ તથા હૈદરાબાદ તરફ રહે છે. અને 'સાગર' પદધારી બંગાળા, ઓરીસા, જગન્નાથપુરી વગેરે સ્થળોએ રહે છે. તેમ જ છુટાછવાયા તો દરેક પ્રાંતમાં વસે છે.

મુદ્દારકના પૂજારીઓ 'ગિરિ' પદ ધારણ કરનારા છે દશનામ ગોસ્વામીઓની કુલ બાવન મઠી છે. અને અન્યમ અલગ ગોત્ર પણ છે. આ મઠી અને ગોત્ર સમૂહમાં રાખીને દશનામ ગોસ્વામી સમાજમાં

સમન્વયવહારે થાય છે. બાવન મઢી નીચેની રીતે છે.

ગુરુદત્તાત્રેયની ૧ મઢી, 'ગિરિ'ની ૨૭ મઢી, મઢી, 'પુરી'ની ૧૧ મઢી અને 'વન'ની ૪ મઢી છે. બાકી તૃતીય, આશ્રમ. સરસ્વતી, પર્વત, સાગર, અને આરણ્યને મઢી નથી. ઉપરની રીતે દશનામ ગોસ્વામીઓની કુલ બાવન મઢી છે. એમાં 'મૂળદ્વારકાના પૂજારીઓની "સમદત્તી" મઢી છે. અને "વન્ધ" એક છે. 'મઢ', બદિનારાયણનો જ્યોતિર્મઠ છે.

અત્યારે મૂળદ્વારકામંદિરના પૂજારીઓનું કુટુંબ લગભગ ૧૨૫ માણસોનું છે, અને તેઓ બધાં મંદિરમાં આવેલાં, પોતપોતાના ખર્ચે બંધાવેલાં, પોતપોતાનાં મકાનોમાં રહે છે. તેમને ભાગીદારીની રીતે મંદિરોમાં સેવાપૂજનો વારો-દિસો આવે છે. મંદિરના પૂજારીઓનું કુટુંબ સંસ્કારી અને ઠેળવાયેલું છે. તેમાં ચાર શિક્ષકો અને બે શિક્ષિકાઓ છે, કેટલાક મહાનણા મિત્સ પોરમંદરમાં નોકરી કરે છે અને અન્યક ખેતી કરે છે.

જુના વખતમાં મંદિરોની હાલત જંગલમય બની ગઈ હતી. ત્યારે આજુબાજુ હિંસક જનવરોની બહુ જ ખીંક રહેતી, યાત્રિકોની સંખ્યા નહિવત્ બની ગઈ હતી, યાત્રિકોની આવક એ જ મંદિરની આવક છે ગામ કે સરકાર તરફથી દેસી આવક નથી. એથી પૂજારીઓને પોતાના કુટુંબનું ગુજરાન ચલાવવા માટે તથા અતિથિઓનો સત્કાર કરવા માટે આજુબાજુનાં ગામડાઓમાં શિક્ષાદત્તિ કરીને પણ દિવસો ગુજારવા પડ્યા હતા, છતાં મંદિરોની સેવા-પૂજા છોડી નથી. મંદિરોના પૂજારીઓની મુશ્કેલીઓનો અંત, શેડથી નાનજીભાઈ દાલીદાસ મહેતાએ મંદિરોનો છર્જોદ્ધાર કરાવ્યો ત્યારથી આવ્યો. છર્જોદ્ધાર થયા પછી માણસો-યાત્રિકો વધારે પ્રમાણમાં દર્શને આવવા લાગ્યાં.

જતા કે પોતાના ચરીરનું પણ ભાન ભૂલી જતા. વળી તેમનો સ્વભાવ પણ પરોપકારી હતો. તેમને દરમાસની એકમને દિવસે મંદિરનાં સર્વે બાળકોને મિષ્ટાન્ન જમાડવાનું મન હતું, એ દિવસે બધાં બાળકોને જમાડવા પછી પોતે એકટાણું જમતા, સાંજે દરમાસે સુદ એકમને દિવસે પોતાને ત્યાં ભજનનો કાર્યક્રમ રાખતા, દર મૌર માસને દિવસે તો મંદિરનાં સર્વે મોટાં તથા નાનાં માણસોને મિષ્ટાન્ન જમાડવાનું મન હતું. આ એમનો દૈવ સંકલ્પ એમણે મૃત્યુ સુધી પાળ્યો, અનાજની ઘેરી કટોકટીમાં પચીસ રૂપિયા ફોર્તા પણ મણ બાજરો મળતો નહિ, છતાં એવા સંજોગમાં પણ એમનું મન અંખડિત રીતે ચાલુ રહ્યું હતું.

વળી તેઓને નરસિંહ મહેતા, મીરાંબાઈ, પ્રહલાદ, ધ્રુવ, હરિશ્ચંદ્ર અને તારામતિ, અંબરિષ, સુદામા, રાગભર્તુહરિ, ગોપીચંદ વગેરે ભક્તોનાં આખ્યાનો તેમને મોઢે હતાં, તેમ જ અનેક વાર્તાઓ, ઉદાહરણો, કહેવતો, મુહાવરા પણ કંઈક હતા, આમ એમના અનુભવજ્ઞાનનો ખજાનો અખૂટ હતો. તેથી અહીંનાં ભાવિક, માણસો જ્યારે મંદિરે આવતા, ત્યારે તેમની પાસે સાંભળવા બેસી જતાં, તેઓ એવી શૈલીથી સમજાવતા કે સાંભળનારને તેમની પાસેથી ભડવાનું મન જ ન થાય બૂખ-તરસ ભૂલી જઈને સાંભળ્યા કરતાં. તેમનાં ઉદાહરણોમાં ખાસ કરી ભક્તિ તથા ભક્તોનાં વધારે હતાં કેટલાક ભક્તવીરોનાં જીવનચરિત્રો તેમને મોઢે હતાં.

તેમણે જ્યારે અહીં ગામમાં દુકાન કરી હતી, ત્યારે કુટુંબમાં કોઈને કોઈ જાનનું દુઃખ હોય તો તેમને દિવાસો અને સહાય આપના. તેમણે અનેક તીર્થોની યાત્રા કરી હતી. તેઓ અનેક સાધુ-મહાત્માઓના સમાગમમાં આવ્યા હતા. તેમનો અતિથિ સત્કાર ઉમદા પ્રકારનો હતો. કોઈપણ નાનો અગર મોટો મહેમાન આવે,

તો તે મહેમાનગીરી માણ્યા વગર જતો નહિ. ભાવથી આગ્રહ કરી રાકતા. તેમની ભક્ત તરીકેની કીર્તિ આજુબાજુના ગામેમાં ફેલાયેલી હતી. વળી જાણુનું દુકડા ગામ, જે અહીંથી દોઢ માઈલ થાય છે, ત્યાંના આગેવાન માણુમો, એમના સત્સંગનો લાભ લેવા માટે તથા તેઓ દરજીદાર બનવા હતા. એ ખંને દષ્ટિએ ભાવ તેમજ આગ્રહથી તેમને ત્યાં તેડી મવા હતા, અને ત્યાં એમના જ્ઞાનનો લાભ ઉઠાવતા હતા. તેઓ દરરોજ સવારે પોતાનું અહીંનું ભક્ત તરીકેનું નિત્યકાર્ય પૂરું કરી સૂર્યોદય સમયે દુકડા જતા, અને સાંજે સાતેક વાગ્યે પાછા અહીં આવી જતા. દુકડા ગામના માણુસો સાથે તેમને ગાઢ સંબંધ હતો. એ ગામમાં “નવરાત્રિ-ગરબી”ની શરૂઆત પણ તેમણે જ કરી હતી. ગરબી રમવાનો તેમને ભારે શોખ, એટલે સર્વપ્રથમ એ ગામના યુવકોને પોતે તૈયાર કરતા. વેશ-ભૂષા પહેાવતા, દરેક વેશપહેનારના વેશભૂષા તેઓ મૂલત સીવી દેતા. શરૂઆતમાં પહેલી જ વખત ગરબીની શરૂઆત કરી ત્યારે યુવકો ‘વેશ’ પહેરતાં શરમાતા, તેથી તેમણે પોતે પ્રથમ વેશ પહેરીને રૂમવાની શરૂઆત કરી. ત્યારપછી તો નવરાત્રિ આવે, એ પહેલાં એક માસથી તેઓ તૈયારી કરાવતા. એક માસથી તેઓ દુકડામાં જોઈ ધરમાં રહેતા, ત્યાં માણુસોની ભરતી થવા માંડતી. પછી તો ગામનાં લોકોને ગરબી પ્રત્યે ખૂબ રસ જાગૃત થયો. તેથી દુકડા ગામની ગરબીની પ્રસંસા આજુબાજુનાં ગામેમાં ફેલાઈ ગઈ. તેમણે સેવા, ત્યાગ, અને ઉત્સાહ રેડી ગરબીની શરૂઆત કરી હતી. આજેપણુ દુકડા ગામમાં ત્યારે ગરબી શરૂ થાય છે, ત્યારે સૌ તેમને યાદ કરે છે. ગરબી અંગે તેઓ ગમે તે માણુસ પાસેથી ચીજવસ્તુ મંગાવતા, છતાં દોષપણુ તેમને કદી ના પાડતું નહિ. આવો દુકડા ગામનાં માણુસોનો તેમના ઉપર પ્રેમભાવ હતો.

તેઓ દરરોજ પાચ વાગે જીલ્લા, ત્યારમાદ હાતજુ શૌચાદિ વિધિ કર્યા બાદ એવે સમયે જ્ઞાનકુડમા નાદવા જતા, નાદીને તરતજ (ગોતાના ઘરમા ભજનકીર્તન-પૂજા કરવા માટેનો ઓરડો રાખ્યો હતો, ત્યાં) પૂજા કરી, માળા કરવા મેસી જતા, લગભગ દોઢેક કલાક એક જ ધ્યાનથી બેસતા, ત્યારબાદ પોતાનું દૈનિક મર્ધ કરતા ભજનકીર્તનનું તથા દરરોજ પાચ વાગે જીલ્લાનું વ્રત તેમના મરણ સુધી ચાલુ રહ્યું હતું.

તેઓ દરજીનું કાર્ય પણ સાથોસાથ કરતા એ કામ તેઓ શોખથી, સ્વતંત્ર રીતે શીખ્યા હતા (કોઈની પાસે શીખ્યા ન હતા) છતાં તેમનું કાર્ય વિચિત્ર ગણાતું નવીન કપડું પહેરીને કોઈ મંદિરમા આવે, ત્યારે એના કપડાને બરાબર તેઓ જોઈ લેતા, કદાચ બરાબર કપડું ન જોવાયું હોય, તો એની પાછળ પાછળ ચાલ્યા જતા, અને બરાબર જોવાય ગયા પછી પાછા વળી જતા ત્યારમાદ ઘેર આવીને એ પ્રમાણે કપડું સીવી લેતા અત્યારે સામાન્ય રીતે દરજીઓ કાઢાતું માથ લાંબને પછી કપડું સીવે છે પરંતુ તેઓએ પુરુષ અંગ સ્ત્રીનું કપડું કોઈ દિવસ માથ લાંબને સીનું નથી તેઓ એ કપડાને જોઈ લેતા પછી એ સીવી લેતા છતાં પહેરનારને બરાબર બધું બેસતું થઈ જતું આવી તેમની સિલાઈ કરવાની રીત હતી.

પાચડેરાના કેશવાનજી મહારાજ સાથે તેમને ઘણો સંબંધ હતો તેથી અવારનવાર તેઓ પાચડેરા મંદિરે (મિયાણી તથા બાવપરા ગામ વચ્ચે) જતા, અને ત્યાં સત્સંગ કરતા વગી મંદિરમા કાઈ મહાત્મા અમર સાધુ-સતા આવતા, તો તેમની સાથે સત્સંગ કરી તેમને પ્રેમથી રોકતા.

તો તે મહેમાનગીરી માણ્યા વગર જતો નહિ. ભાવથી આગ્રહ કરી રોકતા. તેમની ભક્ત તરીકેની કીર્તિ આજુબાજુના ગામોમાં ફેલાયેલી હતી. વળી બાજુનું ટુકડા ગામ, જે અહીંથી દોઢ માઈલ થાય છે, ત્યાંના આગેવાન માણુમો, એમના સત્સંગનો લાભ લેવા માટે તથા તેઓ દરજીકામ બાજુના હતા. એ બંને દષ્ટિએ ભાવ તેમજ આગ્રહથી તેમને ત્યાં તેડી ગયા હતા, અને ત્યાં એમના જ્ઞાનનો લાભ ઉઠાવતા હતા. તેઓ દરરોજ સવારે પોતાનું અહીંનું ભક્ત તરીકેનું નિત્યકાર્ય પૂરું કરી સૂર્યોદય સમયે ટુકડા જતા, અને સાંજે સાતેક વાગ્યે પાછા અહીં આવી જતા. ટુકડા ગામના માણુસો સાથે તેમને ગાઢ સંબંધ હતો, એ ગામમાં “નવગત્રિ-ગરબી”ની શરૂઆત પણ તેમણે જ કરી હતી. ગરબી રમવાનો તેમને બારે માસ, એટલે સર્વપ્રથમ એ ગામના યુવકને પોતે તૈયાર કરતા. વેશ-ખૂંટા પહેનાવતા, ફોક વેશપહેનારના વેશભૂષા તેઓ મફત સીધી દેતા. શરૂઆતમાં પહેલી જ વખત ગરબીની શરૂઆત કરી ત્યારે યુવકો ‘વેશ’ પહેઠતાં શરૂઆત, તેથી તેમણે પોતે પ્રથમ વેશ પહેરીને ડુમવાની શરૂઆત કરી. ત્યારપછી તો નવરાત્રિ આવે, એ પહેલાં એક માસથી તેઓ તૈયારી કરાવતા. એક માસથી તેઓ ટુકડામાં જે ધરમાં રહેતા, ત્યાં માણુસોની ભરતી થવા ખાતરી. પછી તો ગામનાં લોકોને ગરબી પ્રત્યે ખૂબ રસ ભરત થયો. તેથી ટુકડા ગામની ગરબીની પ્રશંસા આજુબાજુનાં ગામોમાં ફેલાઈ ગઈ. તેમણે સેવા, ત્યાગ, અને ઉત્સાહ રેડી ગરબીની શરૂઆત કરી હતી. આજેપણ ટુકડા ગામમાં ત્યારે ગરબી શરૂ થાય છે, ત્યારે સૌ તેમને યાદ કરે છે. ગરબી અંગે તેઓ ગમે તે માણુસ પાસેથી મીઠવસ્તુ મંગાવતા, છતાં દોષપણ તેમને કદી ના પાડતું નહિ. આવો ટુકડા ગામનાં માણુસોનો તેમના ઉપર પ્રેમભાવ હતો.

તેઓ દરરોજ પાંચ વાગ્યે જિહ્વા, ત્યારબાદ દ્વાંતજી ચૌચાદ્રિ વિધિ કર્યા બાદ એવે સમયે જ્ઞાનકુંડમાં નાદવા જતા, નાદીને તરતજ (ગોતાના ધરમાં લજ્જનકીર્તન-પૂજા કરવા માટેનો ઝોરડો રાખ્યો હતો, ત્યાં) પૂજા કરી, ખાળા કરવા બેસી જતા, લગભગ દોઢેક કલાક એક જ ધ્યાનથી બેસતા, ત્યારબાદ પોતાનું દૈનિક કાર્ય કરતા. લજ્જનકીર્તનનું તથા દરરોજ પાંચ વાગ્યે જિહ્વાનું વ્રત તેમના મરણ સુધી ચાલુ રહ્યું હતું.

તેઓ દરજીનું કાર્ય પણ સાચોસાચ કરતા. એ કામ તેઓ શીખથી, સ્વતંત્ર રીતે શીખ્યા હતા. (કોઈની પાસે શીખ્યા ન હતા). છતાં તેમનું કાર્ય વિચિત્ર ગણાતું. નવાન કપડું પહેરીને કોઈ મંદિરમાં આવે, ત્યારે એનાં કપડાંને બરાબર તેઓ જોઈ લેતા, કદાચ બરાબર કપડું ન જોવાયું હોય, તો એની પાછળ પાછળ ચાલ્યા જતા, અને બરાબર જોવાય ગયા પછી પાછા વળી જતા. ત્યારબાદ ઘેર આવતાં એ પ્રમાણે કપડું સીવી લેતા. અત્યારે સામાન્ય રીતે દરજીઓ કપડાનું માપ લઈને પછી કપડું સીવે છે. પરંતુ તેઓએ પુરુષ અગર સ્ત્રીનું કપડું કોઈ દિવસ માપ લઈને સીમ્યું નથી. તેઓ એ કપડાંને જોઈ લેતા પછી એ સીવી લેતા. છતાં પહેરનારને બરાબર બંધ બેસતું મધ્ય જતું. આવી તેમની સિદ્ધાંત કરવાની રીત હતી.

પાંચડેરાના કેશવાનંદજી મદારાજ સાથે તેમને ઘણો સંબંધ હતો. તેથી અવારનવાર તેઓ પાંચડેરા મંદિરે (ચિયાણી તથા ભાવપરા ગામ વચ્ચે) જતા, અને ત્યાં સત્સંગ કરતા. વળી મંદિરમાં કોઈ મદાત્મા અગર સાધુ-સતો આવતા, તો તેમની સાથે સત્સંગ કરી તેમને પ્રેમથી રોકતા.

તેઓ માતાજીના સાચા ભક્ત-ભૂવા હતા. તેથી તેઓ બંને હાથમાં ચાંદીનાં સરસિયાં પહેરતા. તા. ૫-૯-૧૯૬૧ના રોજ જ્યારે તેમનું અવસાન થયું, ત્યારે એ સરસિયાં તેમના હાથમાં એવા શીટ હતાં કે ખૂબ મહેનત કરી ખોલીએ ત્યારે જ હાથમાંથી નીકળી શકે, તેમ છતાં ત્યારે તેમના દેહમાંથી છેલ્લો શ્વાસ જવાની ધડી ફટી, ત્યારે કુદરતી રીતે એ સરસિયાંનાં બંને પાંખડાં આપોઆપ ખુલ્લાં થઈ, હાથમાંથી નીકળીને નીચે પડી ગયાં હતાં, ત્યારપછી તેમના દેહમાંથી સદાને માટે શ્વાસ આલ્યો ગયો. આ બનાવ તેમના દ્વિતીય પુત્ર સુંદરગિરિએ પ્રત્યક્ષ જોયો હતો.

તેમનું મૃત્યુ પશુ ભક્તને શોભે એ રીતે થયું. કર્મીપણ ખીમારી જોગવ્યા વગર દર પંદર મિનિટમાં, ધ્રુવરની માળા કરતાં કરતાં થયું. “મારા પિતાશ્રી દાંતણુ કરવા ખેડા હતા અને મારાં દાદીમા ગામમાં ગયાં હતાં. તેઓ ઘેર આવીને એ ખંડમાં થઈને મારા પિતાશ્રી પાસે આવતા હતાં ત્યારે સ્વાભાવિક રીતે તેમના તરફ નજર પડી ગઈ. જોયું તો દરોજની માળા કરતાં આજે વિચિત્ર રીતે જણાઈ. જાણે ભક્તને આજે છેલ્લો દિવસ હોય તેથી અનેક રીતનાં દવાન ધરી લેવાં હોય તેવી નિશાની કરતા હતા. જેથી મારાં દાદીમાએ મારા પિતાશ્રીને જોલાવ્યા, ત્યાં મારા પિતાશ્રીએ આવીને જોયું તો શ્વાસ ખૂબ ધૂંદાતો હતો, અને હાથમાં માળા ફરતી હતી. જેથી તેઓને ધરતી-માતાના ખોળા પર સરખી રીતે બેસાડવા. ત્યાં તો બંને હાથમાં પહેરેલાં સરસિયાં આપોઆપ ખુલ્લાં થઈ હાથમાંથી નીકળી દૂર પડી ગયાં. મારા પિતાશ્રીએ પૂછ્યું, “બાપુ, શું થાય છે?” ત્યાં તો તેમણે આંખે ખોલી સામે જોયું, તરત જ મારા પિતાશ્રીએ ગગાજળ (ધરમાં હતું) તથા ઘુલસીનાં પાન તેમના મુખમાં મૂક્યાં ત્યાં તો તેમનો છેલ્લો શ્વાસ આલ્યો ગયો.” આવી રીતે પ્રભુનું સ્મરણ કરતાં કરતાં ભક્તનું મૃત્યુ થાય એ ભાગ્યશાળી મૃત્યુ ગણાય છે.

વળી એમનો મૃત્યુદિન પણ એમના મનના દિવસે સં. ૨૦૧૨ના જાદરવા સુદ એકમને શરવારે થયો. (એકમને દિવસે તેઓ મંદિરનાં બધાં બાળકોને મિષ્ટાન્ન જમાડતા) તેમના મૃત્યુપ્રસંગની નોંધ તથા તેમની જીવનઝરમર, મીઠુંસિંદૂરગિરિના તંત્રીપદેથી, કૃતારમામ (સરત)થી નીકળનાં 'દશનામ જોસ્વામી માસિક'માં (સં. ૨૦૧૩ના ઠારતક માસના અંકમાં) પ્રકટ થયેલ છે.

એમના પૂર્વજોથી એક એક માણસ (જામનગરનું બાણુવડ તામે) ભવનેશ્વર મામ છે, ત્યાં રહેતો આવ્યો છે. એટલે એમના મોટા પુત્ર ધર્મગિરિ પોરબંદર આવતા રહ્યા, ત્યારે તેમના દ્વિતીય પુત્ર સુંદરગિરિ ભવનેશ્વર રહેવા ગયા હતા. એ વખતે પુરુષોત્તમગિરિને પોતાના દાદા પાસે રહેવાનું થયું હતું એ વખતે દાદાપૌત્ર વચ્ચે અનેક વાર્તાઓ, આખ્યાનો, ભજનો, સુદાવરા, કહેવતો વગેરેનો 'સાહિત્યગોષ્ઠી'નો વાર્તાલાપ ચાલુ રહેતો, આ રીતે એમણે પુરુષોત્તમગિરિના હૃદયમાં બચપણથી જ સાહિત્ય શોખ નાગર્યત કર્યો.

એમના પુણ્ય પ્રતાપે આજે તેમનું કુટુંબ સુખી છે અને બધા પૂજારીઓમાં સૌથી વધારે કેળવણી પામેલા તેમના (દ્વિતીય પુત્ર શ્રીસુંદરગિરિના બને પુત્રો) બને પૌત્રો છે. એ બંને શિક્ષકો છે અને એ બંને પૌત્રોની પત્નીઓ પણ શિક્ષિકાઓ છે. એમના પૌત્ર પુરુષોત્તમગિરિ સુંદરગિરિ, હાલ ભાવસિંહજી હાઈસ્કૂલ પોતબંદરમાં શિક્ષક તરીકે છે, પૌત્રવધૂ શ્રીમતી પુષ્પલતા પુરુષોત્તમગિરિ, (સિનિયર ટ્રેઇનિંગ) હાલ પોરબંદરની 'સારદામંદિર કન્યાશાળા'માં શિક્ષિકા તરીકે નોકરી કરે છે, પૌત્ર અર્જુનગિરિ સુંદરગિરિ, (સિનિયર ટ્રેઇનિંગ, મેટ્રિક) હાલ માળિયા (હાટીના) તાલુકા શાળામાં શિક્ષક તરીકે નોકરી કરે છે અને પૌત્રવધૂ શ્રીમતી અર્જુના અર્જુનગિરિ (સિનિયર ટ્રેઇનિંગ) હાલ માળિયા (હાટીના) કન્યાશાળામાં શિક્ષિકા તરીકે નોકરી કરે છે.

૨૧૦ ભક્તારી પૂજારી આનંદજિરિના પૂર્વજોથી ચાલ્યો આવતો સિદ્ધાંત છે; “બની સકે તેટલું બીજનું કલ્યાણ કરું પણ કોઈનું બૂરું કરું નહિ. કોઈનું નુષ દેખી આનંદિ બનવું પરંતુ ઈર્ષ્યા અદેખાઈ કે ખટપટ કરવી નહિ. ‘કર મલા, હોગા મલા’ એ એમના કુટુંબનું જીવનસૂત્ર છે.” એ સિદ્ધાંતના પંચ ઉપર પોતે પણ આજીવન ચાલ્યા અને તેમનું કુટુંબ પણ આજે એ જ પંથ પર ચાલી રહ્યું છે. “અમારા કુટુંબનું કોઈએ બૂરું કર્યું હશે, ખટપટ કરી હશે, અહિન કર્યું હશે, ઈર્ષ્યા-અદેખાઈ કર્યા હશે. છતાં અમારું કુટુંબ ‘ધોખીએ ધોખી’ થયું નથી.” ‘ખાડો જોદે એ પડે’ એ મુળજ બૂરું કરનારને ઈશ્વર જલ્દી આપી દે છે, આખરે સત્યનો વિજય છે. ભલે જે ઘડી સત્યની કસોટી થાય, ત્યારે કદાચ થોડીક અગવડતા-ખુશ્કેલી આવી પડે, છતાં અંતે સત્યનો વિજય છે. ઈશ્વરના દરબારમાં સત્યને સ્થાન છે. ખરો ન્યાય ઈશ્વર પાસે માનવો. માનવી ખરો ન્યાય આપી શકતો નથી. માટે માનવીના અન્યાય સામે ધોખો કરવો નહિ.

શ્રીમૂળદારકાંધીજી ભગવાન અને શ્રીસિદ્ધેશ્વર મહાદેવ એમના કુટુંબને એ જ સિદ્ધાંતના પંથ પર અવિરતપણે સદાને માટે ચાલવાની શક્તિ આપના રહે. એવી કાર્તિક પ્રભુ પ્રાર્થના.

(૩૦) જે સજ્જનોના હૃદયમાં, પરાપકારનો ઉત્સાહ નિરંતર જાગૃત રહે છે તેમની વિપત્તિનો નાશ થાય છે અને સંપત્તિ (સદ્ધર્મ) પમલે પમલે પ્રાપ્ત થાય છે.

પૂજારીઓના માર્ગદર્શક શ્રી નૃસિંહગિરિજી મ. મહેતા.

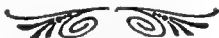
રાજકીય રીતે 'ગૂજરાત રાજ્ય'ની રચના તા ૧-૫-૧૯૬૦ થી અમલમાં આવી છે. પરંતુ અમારા યાત્રિકમાગના બંધારણમાં (સૌરાષ્ટ્ર, કચ્છ અને ગૂજરાત એ ત્રણે પ્રદેશોનું એક મંડળ રચી) "મહાગૂજરાત દરનામ મોસ્વામી મહામંડળ" ના નામે સં. ૧૯૬૩ ના પોપ સુદ ૧૪ના રોજથી અમલમાં મૂકાયુ છે. આ રીતે "મહાગૂજરાત" ની રચનાને સં. ૧૯૬૩માં પુનઃ અમલમાં મૂકનાર કતારગામ (સૂરત) ના સ્વામીશ્રી નૃસિંહગિરિ મહિગિરિ મહેતા છે તેમણે ત્યારથી આજ દિવસ સુધી અખણિત રીતે કેળવણીને પ્રમદ્ધ કરી ઇમાલતોની યોજનાને પણ સાર્યદ બનાવી છે આ "મહાગૂજરાત દરનામ મોસ્વામી મહામંડળ"નું દૂક નામ "મહામંડળ" રાખવામાં આવ્યું છે. સૌરાષ્ટ્ર, કચ્છ અને ગૂજરાત એ ત્રણે પ્રદેશોના યાત્રિકાધિકારી, એના સભ્યો બની, એ સામગ્રી સંકળાયેના છે. એ રીતે પૂજારીઓ પણ "મહામંડળ" ના સભ્યો છે વધી મહાગૂજરાતમાં અત્યારે '૬૦ ગો. યાત્રિકમાગ'નું "દરનામ મોસ્વામી માસિક" નીકળે છે. એના ત્રી પલ્લ સ્વામીશ્રી નૃસિંહગિરિ મહિગિરિ મહેતા છે. આ માસિકનો 'રજત જયંતી અંક' સવત ૨૦૦૬માં ઉગવાય ગયો છે. આ માસિક દ્વારા આચાર્યશ્રી નૃસિંહગિરિ પોતાના યાત્રિકોને તેમજ ઈતર સમાજને ધાર્મિક, નૈતિક, સામાજિક અને સામયિક વાચન પૂરું પાડે છે એ રીતે અહીંના પૂજારીઓને તેઓ 'ધર્મ' અંગે તથા "પૂજારીઓનું કર્તવ્ય" વગેરે બાબતો પર '૬૦ ગો. માસિક' દ્વારા અનેકવિધ માર્ગદર્શન આપી રહ્યા છે અહીંના પૂજારીઓ "મહામંડળ" તેમજ '૬૦ ગો. માસિક'

બંનેના સભ્યો તથા ગ્રાહકો છે. એટલે અહીંના પૂજારીઓ સાથે તેઓ ગાઢ રીતે સંકળાયેલા છે. બધા પૂજારીઓમાં શ્રીપુરુષોત્તમગિરિ સાથે તેમનો સંબંધ વલ્લો જ ગાઢ છે.

તેમણે પોતાના જ્ઞાતિસભાજ માટે અનન્ય ત્યાગ, ભોગ અને મેવા આપી છે, અને હલુપણ આપી રહ્યા છે. “૬૦ ગો. જ્ઞાતિના તારણહાર” તેમજ “જ્ઞાતિરતન” તરીકે, “દશનામગોસ્વામી જ્ઞાતિ”એ એમનું સન્માન કરેલું છે. વળી મં. ૨૦૧૫ના ચૈત્ર વદ બીજના દેશ તેમને ૬૦ વર્ષ પૂરા થતાં “મહાગૃજ્ઞવાત દશનામ ગોસ્વામી મહામંડળે” તેમના ‘બહીપૂર્તિ’ મહોત્સવની ઉજવણી કરીને, “બહીપૂર્તિ સન્માનઅંશ” પ્રસિદ્ધ કરીને તેમને અર્પણ કર્યો છે. ‘પોરબંદર ૬૦ ગો. જ્ઞાતિ સભાજે’ પણ તેમને ઉપરોક્ત વિધિમાં સહકાર આપવા ઉપરાંત ‘સન્માનપત્ર તથા યોગ્ય એટા આપી છે. આ રીતે અહીંના પૂજારીઓના દિનમાં પણ એમનું ધ્યાન આદરણીય છે. આજે એમના જેવો ત્યાગી, તપસ્વી અને નિઃસ્વાર્થ મેવાભાવી પુરુષ ૬૦ ગો. જ્ઞાતિમાં બીજો કોઈ નથી.

તેઓશ્રી અહીં તથા પોરબંદર બધી વખત આવી ગયા છે. તેઓ જ્યારે જ્યારે પોરબંદર આવે છે ત્યારે ત્યારે સભા-સંમેલનો દ્વારા સમાજને સંબોધીને અનેકવિધ હયાલુકારી ઉપદેશ આપે છે. અને દરેકને પોતપોતાની યોગ્ય કરજ અદા કરવાનું કહે છે. ઈતર સમાજ તથા વિદ્વાનવર્ગ પણ તેમનું ખૂબ જ માન જાળવે છે, અને આદર સત્કાર કરે છે. તેમણે ભારતનાં નાનાં મોટાં દરેક તીર્થની યાત્રા પૂર્ણ કરી છે. વળી જીવનનાં ચડાણ ભા. ૧-૨ તથા બીજા પુસ્તક-પ્રગ્નિદાઓનું સર્જન કર્યું છે. એમના સાહિત્ય સર્જનની સાહિત્યકારોએ તથા વિદ્વાન વર્ગેએ મુક્ત કંઈ પ્રશંસા કરી છે. તેમની સાહિત્ય સાધના ઉચ્ચકોટિની છે, તેથી ઉચ્ચકોટિની તેમની સમાજમેવા છે.

તેમની અનેકવિધ સમાજસેવા, સાહિત્યસાધના, નિઃસ્વાર્થ ભાવના, પરોપકારી મનોરત્તિ, મુશ્કેલીઓનો સામનો કરવાની અજબ પ્રમળતા, ધીરતા, વિદ્વતા, નીડરતા, આધ્યાત્મિક શક્તિ, સ્વધર્મ-પાલનની અડગ અદ્વા, દિલ્લી ઉદારતા, આચાર વિચારની એકતા, કુશાગ્રબુદ્ધિ, પ્રામાણિક દર્શનનિષ્ઠતા, તપસ્વી હવન, અગ્નેડ ત્યાગ-વૃત્તિ, દૃઢ નિશ્ચયપણું, અજબ માનવપારખું, ઉમદા આતિથ્ય-સહકાર, અનેખો વિદ્યાપ્રેમ, સફળ અને ભગ્યત તંત્રી, દૃષ્ટાંતપ્રધાન અને ભાવવાહી લેખનશૈલી, અડીખમ પુરુષાર્થ વગેરે તેમની શક્તિઓ અને ગુણોનું મહ્યાંકન, તેમના “પછીપૂર્તિ સન્માનમંથ”માં રળૂ કરવામાં આવ્યું છે. એ મંથનું વાચન કરવાથી, તેમનું હવન ચણણુ જોઇને બીજાઓને માટે એ ‘હવન ચણણુ’ ઉપયોગી અને માર્ગદર્શક બની રહેશે.

(૩૧) વિદ્યાર્થી, સેવક, પ્રવાસી, ભૂખ્યો, ભયભીત, જાંઠારી અને દારપાળ એ સાતને જિંઘતા હોય તો પણ જગાડવા જોઇએ.

(૩૨) સર્પ, રાજા, વાઘ, જુડ, બાળક, બીજાનોદૂતરો અને મૂર્ખ એ સાતને જિંઘતા હોય તો જગાડવા નહિ.

(૩૩) ઉદાર ચારિત્ર્યવાળાને આખું જગત કુટુંબરૂપ છે.

(૩૪) માણુમે વિદ્યાભ્યાસ, જપ અને દાન એ ત્રણ બાબતોમાં સંતોષ રાખવો નહિ.

મૂળદ્વારકા મંદિરોનું વિગતવાર વર્ણન

અત્યારે અહીં કુલ સત્તર મંદિરો આવેલાં છે. જેમાં શ્રીમૂળદ્વારકાધીશ રજ્જીરાયજી નથા યોગિદેવ મહાદેવનું મંદિર એ બને મોટાં છે, બાકીનાં પંદર મંદિરો નાનાં છે. એ બને મોટાં મંદિરો સંવત ૧૨૬૨થી પોતાની એવી જ અડગતાથી અને અંખડિતતાથી ઉભાં છે. એમાંની મૂર્તિઓ પણ પ્રાચીન છે. બાકીનાં પંદર મંદિરો ખડિન થઇ ગયાં હતાં. લગભગ નાનાં દરેક મંદિરનાં ચિખરનો લામ પડી ગયો હતો તથા ધણાંના ધૂમટો પણ પડી ગયા હતા. એ બધાનો ઘનવીર શેઠશ્રી નાનજીભાઈ કાઠીદાસ મહેતાએ સં. ૧૯૯૮માં જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો, તેમ જ નાના મંદિરોમાં નવી મૂર્તિઓની સ્થાપના કરાવી છે.

શ્રીમૂળદ્વારકાધીશ રજ્જીરાય ભગવાન :

પશ્ચિમ મુખે આવેલું આ પ્રાચીન મંદિર છે. પ્રાચીન શિષ્ય-કથાનો ઉત્તમ નમૂનો છે, આ મંદિર સંવત ૧૨૬૨થી અંખડિત-રીતે તેમ જ અડગતાથી પોતાની વિશ્વ પતાકા ફરકાવે છે અને પૂજ્ય છે. આ મંદિર ઉપરથી જ આ તીર્થધામ મૂળદ્વારકા નામથી લારનલરમાં પ્રખ્યાત બન્યું છે. એટલે જ યાત્રિકો “મૂળદ્વારકાધીશકા જય” જોડાવીને પોતાના જીવનમાં આનંદ અને પવિત્રતાની ભાવના જન્માવે છે. આરવાડ-મેવાડ-રાજસ્થાનના લોકોનું તો આ પરમતીર્થ મનાય છે, તેઓ આ મંદિર સાથે ધાર્મિકભાવનાથી સાંકળથી બંધાયેલાં અહીંની ‘ઝાપ’ લઈને તેમણે પોતાનાં જીવન ઉત્તમ બનાવ્યાં છે. આ ‘ઝાપ’નાં દર્શન કરીને તેઓ પવિત્ર આચાર રાખે છે,

श्री पूर्योत्तमगिरि भुंक्षगिरि. (क्षेत्र)
भूगर्भद्वारा (पोरभूतः)

[illegible]

શ્રી ગિવરાજા મહેર જવામદ મૂળદારમ

હાલ : ચેમનીય (આદિમ)

જેમને મૂળદારમ માદરો પ્રયે અખુ અદા છે

(વિગત માટે લુઓ પાનુ ૮૬)

પ્રમાણિક હવન યુગ્મરે છે, વગેરેનું વર્ણન “ઝાપનો મદિમા” પ્રકરણમાં આપવામાં આવેલ છે.

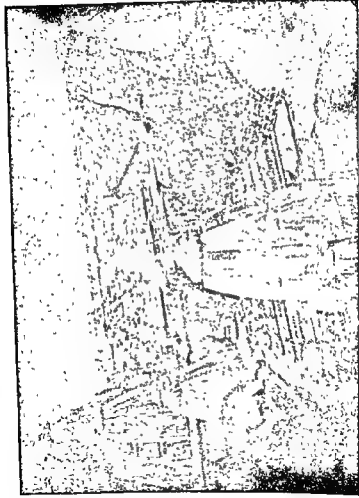
સાવિક વાનિકો આરીને આ મંદિરની અંદર, જેમ બાળક માતાના ખોળામાં આબોટી આનંદ પ્રાપ્ત કરે છે, તેમ વાનિકો આ મંદિરની અંદર આબોટી આનંદ પ્રાપ્ત કરે છે. કેટલાક તો એટલા દર્શનમાં આવી જાય છે કે તેઓ આંખમાંથી દર્શનનાં આંસુ રેલાવે છે. ઘણાં વર્ગોની મૂળદારકાધીશની યાત્રા કરવાની મનોકામનાં ફળતાં, આનંદમાં મસ્ત બનીને નાચવા મડે છે. કેટલાક તો એટલા મુગ્ધ બની જાય છે કે અહીંયા જવાનું મન જ કરતા નથી. ભારતનાં ચાર મહાન તીર્થો-ઉત્તરમાં બદ્રિ-કેદારનું તીર્થ, દક્ષિણમાં રામેશ્વરનું તીર્થ, પૂર્વમાં જમનાધપુરીનું તીર્થ અને પશ્ચિમમાં દાગડાનું તીર્થ. આ રીતે દિલ્લિધર્મમાં-સાવિક માણસોમાં, “ચાર ધામની યાત્રા”નો મદિમા ખૂબ જ વર્ણવ્યો છે. ચાર ધામ પૈકી પશ્ચિમ કિનારે દારકાનું તીર્થ છે. એટલી દારકાની યાત્રા કરવાથી એ યાત્રા અધૂરી ગણાય છે. વાનિક જ્યારે મૂળદારકાની યાત્રા કરે, ત્યારે દારકાની યાત્રા પૂર્ણ થઇ ગણાય છે. પરંતુ દાગડા, મૂળદારકા યાત્રે જ જવાય છે. (મૂળદારકા રસ્તામાં જ આવે છે.)

આ મંદિરની કીર્તિથી અંગ્રાઈને ભારતના લગભગ દરેક પ્રાંતમાંથી માણસો દર્શનાર્થે આવે છે. પરિણામે અહીંનાં માણસોને અનેક સંત-મહાત્માઓ-મહત્તોનો સત્સંગ મળ્યા કરે છે. એવા સંતપુરુષોના ચરણરબ્થી પણ આ ભૂમિ પાવન થતી રહે છે. બર્માપ્રદેશના કોઇપણ ગામ કરતાં આ ગામ જુદું તરી આવતું હોય તો એનો પ્રભાવ આ મંદિરને જ આભારી છે. વારંવાર સત્સંગને લઇને કોઈ વખત અહીંના અમુક માણસોને યુરુજાન મળી જાય છે. પરિણામે તેમનું હવન બદ્ધી જાય છે વળી ઐતિહાસિક,

ભૌત્રોવિદ-ભાષાકીય વગેરે દષ્ટિએ પણ યાત્રિકો પામેથી અનુભવજ્ઞાન મળ્યા કરે છે, તેમજ ધાર્મિક ભાવના જગૃક બન્યા કરે છે, પરિણામે અહીંની ભૂમિએ સંત-ગુરુ અને સતીઓને જન્મ આપ્યા છે-જેમનાં ગુણ-ગાન આજે પણ ગવાય છે. વળી આ મામનાં માણુમે સાથે બહારમામના માણુસોનો રનેદ સંબંધ વિગત જાયો હોય તો એ આ મંદિરોને જ લઇને, દારણ કે મેળા-ઉત્સવ વખતે અહીં દબરો માણુમે મેળા જોવા માટે આવે છે ત્યારે રનેદસંબંધ બંધાય છે, તેમજ એ સંબંધ અતૂટ બને છે.

વળી બર્ડામેશમાં એવી માન્યતા છે કે આ તીર્થભૂમિમાં જન્મ લેવારે ભાગ્યની વાત ગણાય છે. કેટલીક કન્યાઓ આ ભૂમિની ગૃહિણીઓ બનવા માટે મન-વિધિઓ કરે છે. જેથી દરરોજ આ મંદિરોનાં દર્શન કરી ચાલવાથી જીવનને ધન્ય બનાવી શકાય. ધણી સતીઓ અહીં મૂળદારકાધીરાની ભક્તિમાં તકવીન બની ગઇ છે. અહીંના પુરુષો કરનાં સ્ત્રીઓમાં ધાર્મિકભાવના અને મંદિરો પ્રત્યે વધુ શ્રદ્ધા છે.

દરરોજ અહીંની સ્ત્રીઓ જ્ઞાનકુંડમાં નાહીને શ્રીમૂળદારકાધીરા, શ્રીસિદ્ધેશ્વર મહાદેવ તથા દરેક મંદિરનાં શ્રદ્ધા અને ભાવનાથી દર્શન કરે છે, તેમજ મંદિરમાં બેસી ભજનકીર્તન-ગીતો ગાય છે, કેટલીક બહેનોને તો એવા મન હોય છે કે મંદિરનાં દર્શન કર્યા પછી જ જન્મવું. અમાસને દિવસે મોટા પ્રમાણમાં બહેનો દર્શન આવે છે. અહીંનાં મંદિરોએ અહીંની પ્રજાના દિવમાં જ્ઞાન અને સંસ્કારનાં બીજ રોપ્યા છે. આ મંદિરોનું મહત્ત્વ ભારત પૂરતું જ નથી, પરંતુ આફ્રિકાના ઘણા દેશોમાં પણ આ મંદિરોનો મદિમા ગવાય છે. દારણ કે બર્ડાના દબરો મહેરલાઇઓ આફ્રિકામાં વસે છે, તેથી એમની માગફતે અહીંનાં મંદિરોનો મદિમા ત્યાં ફેલાયો છે. તેમજ

श्री भृगुदासजी भट्टि (उपस्था देवातुं हर्य)

श्री सिद्धेश्वर महादेव (विमान लुप्त १३५)
 (विमानलुप्त १३५) श्री ३० - १३५ (१३५)

ત્યાં પ્રતવિધિ પણ કરે છે. એટલે આ મંદિરોના ભકતો આફ્રિકામાં પણ
 વસે છે. આ મૂળદ્વારકાધીશનાં મંદિરની અંદર શ્રીનીલકંઠ મહાદેવનું
 શિવલિંગ પણ છે. આ રીતે હરિ અને હર બંને એક સાથે બિરાજે
 છે, એ અહીંની વિશિષ્ટતા છે. રામ, લક્ષ્મણ અને સીતાજીની મૂર્તિઓ
 પણ આ મંદિરની અંદર આવેલી છે. શ્રીમૂળદ્વારકાધીશનો પોષાક
 સં. ૧૨૬૨થી સં. ૧૯૦૦ સુધી દ્વારકાધીશનાં પોષાકને મળતો જ
 હતો. જે અસલ પોષાક મુળજ આ પુસ્તકમાં ફોટો આપવામાં
 આવેલો છે. ત્યારબાદ પોષાકમાં ફેરફાર થયો છે. શ્રીમૂળદ્વારકાધીશ
 રથુછોડરાયના મંદિરને ચાર ખૂલે ચાર નાનાં મંદિરો આવેલાં છે.
 મૂળદ્વારકાધીશને નૈઋત્યખૂલે રિદ્ધિસિદ્ધિના દેવ શ્રીમણ્વપતિનું મંદિર
 છે, અગ્નિખૂલે અધેકાર દૂર કરનાર શ્રીસર્વનાથવધુનું મંદિર છે,
 ઇશાનખૂલે સર્જક, પોષક અને સંહારકશક્તિઓનો ઉલ્લેખ
 કરનાર બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશની ત્રિમૂર્તિઓ એકસરૂપે એક જ
 મંદિરમાં બિરાજે છે અને વાયવ્યખૂલે રામચન્દ્રનો આદર્શ રજૂ
 કરનાર, સાંસારિકજીવનનો ઉમદા આદર્શ રજૂ કરનાર રામલક્ષ્મણ
 અને બાળકીનું મંદિર છે. મૂળદ્વારકાધીશની સાથે જ શ્રીસિદ્ધેશ્વર
 મહાદેવનું મંદિર આવેલું છે.

શ્રીસિદ્ધેશ્વર મહાદેવ :

પૂર્વદિશામાં મુખ રાખીને બેઠેલું આ પુરાણું મંદિર છે. આ
 શિવલિંગની સં. ૧૨૬૨થી અખંડિત રીતે પૂજા થાય છે. વળી
 આ શિવલિંગનાં પ્રતવિધિ મામનાં તથા બહાર મામનાં અનેક અપુરુષો
 કરે છે. અહીંની ટેટલીક સ્ત્રીઓ તેા શ્રદ્ધાથી ઘીનો દીવો કરવા
 મંદિરે નિયમિત રીતે આવે છે. સિદ્ધેશ્વર નામમાં પણ સિદ્ધિ
 ભરેલી છે. સિદ્ધિ પૂરી પાડનાર, સિદ્ધિ આપનાર શંકરભગવાન તે
 સિદ્ધેશ્વર મહાદેવ. આ સિદ્ધેશ્વરનું શિવલિંગ ચમત્કારી ગણવામાં
 આવે છે. કૃષ્ણ સાધુસંન્યાસીઓ-મહાદ્વાઓએ આ શિવલિંગની
 વખતણ કરેલી છે. તેમજ મુણ્દાન માર્યા છે. આ મંદિરની અંદર

શિવલિંગની પાછળ પાર્વતીજીની મૂર્તિ આવેલી છે. તેમજ બીજી એક મૂર્તિ છે, એ વિશે બે મતભેદ છે, એક મત એવો છે કે વિજ્ઞાતભક્તે મંદિરોનું કાર્ય પૂર્ણ કરાવી લીધું ત્યારે તેમણે એ વખતના મહાગણાઓ વિક્રમાદિત્યજીની મૂર્તિ પધરાવી હતી. પ્રભુના સાચા ભક્તને પોતાની મૂર્તિ પધરાવવાનો મોહ હોતો નથી, એથી વિજ્ઞાતભક્તે પોતે જ 'મહારાગ્ન'ની મૂર્તિ પધરાવી છે. દુકમાં મૂર્તિ ગમે તેની હોય, છતાં વિજ્ઞાતભક્તનું ગૌરવ તો આ મંદિર સાથે સંકળાયેલું જ છે. પરંતુ:ખમ્જન અને ભક્તવંશી એ વખતનો રાજા "વિક્રમાદિત્યજી" તરીકે ઓળખાતો હતો. એ મૂર્તિની નીચે સંવત ૧૨૬૨ની સાલનો સિલાલેખ નામરીસિપિમાં આવેલો છે. એ ચોખ્ખી રીતે વાંચી શકાતો નથી. અમુક વાક્યો ચોખ્ખાં વાંચી શકાય છે. મંદિરના આંતરિક દરવાજાઆગળ ગોખલામાં ગણપતિ તથા હનુમાનજીની મૂર્તિઓ છે. મંદિરની સામે બંદારના ભાગમાં ચિત્ર-વાહન પોઢિયો બેઠો છે. સંવત ૧૬૮૦થી સંવત ૧૭૬૦ સુધી આ શિવલિંગની પાછળ, (શિવલિંગમાંથી ચંકરભગવાન પ્રગટ થઈ ભક્તોને દર્શન દેતા હોય તેવો) ફોટો રહેતો. ત્યારબાદ એ છર્ણ થઈ જતા દૂર કરેલો. એ 'દશ્ય રૂપીયા' આ પુસ્તકમાં ફોટોએ આપનામાં આવેલ છે.

આ મંદિરમાં મહાશિવગત્રિના રાજા મોટો ઉત્સવ ઉજવાય છે ત્યારે આખા ગામનાં માણસો દર્શન 'કરવાં' આવે છે. અને ભાંગની પ્રસાદી, ચરણામૃતકપે લે છે. તેમ જ આખા આવજુ માસમાં આ શિવલિંગનાં ત્રીવિધિ પૂજા ધામધૂમથી થાય છે. જામનાં ભાવિક જનો તરફથી "પૂજા" ચણવવામાં આવે છે, દર સોમવારે દરોજા કરનાં અનેબી રીતે પૂજા-આરતી થાય છે. આવજુ માસમાં અહીંનાં તથા બહારનાં ભાવિક માણસો દર્શન બેઠે છે. "શિવ"ની મહાગત્રિ તો દેવા અને માણસો ધામધૂમથી ગુણગાનરૂપે બિજાવે છે.

ભગવાન શ્રી રામ પણ શિવની પૂજા કરતા. દક્ષિણમાં “રામેશ્વર”ની શિવપૂજા એ એમનું અનોખું દૃષ્ટાંત છે. ભગવાન શ્રી કૃષ્ણ પણ શિવની પૂજા કરતા. શ્રી કૃષ્ણ ન્યાં ન્યાં શુભ કાર્યની શરૂઆત કરતા ત્યાં ત્યાં શિવલિંગની સ્થાપના કર્યાંનાં અનેક ઉદાહરણો ધર્મપુરાણોમાં જોવા મળે છે. ધણી રાજા-મહારાજાઓ પણ સર્વપ્રથમ શિવભક્તો જ હતા. કેટલાક રાજપૂતો લઠાઈમાં જતી વખતે શિવપૂજા કરીને જતા. અને રણમેદાનમાં મરી શીટતા ત્યારે એમની યાદીકપે શિવલિંગની સ્થાપના કરવામાં આવતી. આવી રીતે શિવ સર્વ દેવોમાં મહાનદેવ તરીકે ઓળખાય છે, બધા દેવો પણ શિવને નવાળે છે. બધા દેવોમાં સંકરનો સ્થાગ મહાન છે. સ્થાગ અને તપ એ શિવના પૂજનીય ગુણો છે. આને સમાજમાં પણ ને માણસ ત્યાગી અને તપગ્રસ્ત હોય એ પણ પૂજ્ય છે, સંકરનો સામાન્ય ફેરો જોઈશું તો પણ ખ્યાલ આવી જશે-દર્શન થશે કે તેમની સાદાઈ, સ્થાગ અને તપ કેવાં હશે !

આ મંદિર તથા શ્રી રણકોડરાયનાં જને મંદિરોમાં સં. ૧૨૬૨થી આજ દિવસ સુધીમાં દેશો ફેરફાર થયો નથી. સં. ૧૯૯૮ના શરૂઆત થતી વખતે પણ મૂનો છાંટવા સિવાય એમાં કશો સુધારો કશો નથી, હતાં આ મંદિરનું સિંપકામ અને મજબૂતી જોઈને લોકો આશ્ચર્યચકિત બની જાય છે.

અહીંની મહેર કેામમાં ફેરફાર પુરુષનાં લગ્ન થયા પછી જન પરંપરાને સાંગે ઘેર આવે એને બીજે દિવસે “વર-વહુ,” સગાં-વહાણાંઓ સાથે શ્રીસિદ્ધેશ્વર મહાદેવ તથા શ્રીરણકોડરાયને પગે સાગવા આવે છે ત્યારે સાથે આવનાર સ્ત્રીઓ ખીત ગાતી માતી મંદિરે આવે છે. અને “વર-વહુ” મંદિરોએ “શ્રીકૃષ્ણ તથા સોપારી” ધરે છે.

શ્રી સિદ્ધેશ્વર મંદિરને ચાગ ખૂણે બપોળે મંદિરોના જોડકાં હતાં એટલે કુલ આઠ મંદિરો હતાં જેમાંથી એક ધિમાન તથા બીજું

અમ્મિ ખૂણેથી, એમ ને મંદિરો છોડીદાર થતી વખતે સં. ૧૯૯૮માં દાદી નખાયાં છે. જેથી દ્વાસ ચાર ખૂણે આપને બદલે ૭ મંદિરો છે. શ્રી સિદ્ધેશ્વર મહાદેવના મંદિરને અમ્મિખૂણે વિદ્યા અને સંસ્કારની દેવી સરસ્વતી માતાનું મંદિર છે, નૈઋત્યખૂણે શક્તિસ્વરૂપ શ્રીવાયેશ્વરીનું તથા એની જોડે જ “અદિસા પરમેશ્વરના ઉપાસક” ભગવાન શુદ્ધનું મંદિર છે, (નૈઋત્ય ખૂણે બે નાનાં મંદિરો છે) વાયવ્ય ખૂણે ભગવાન શ્રી સત્યનારાયણ તથા જોડે લક્ષ્મીજીનું મંદિર છે. (વાયવ્ય ખૂણે પણ બે નાનાં મંદિરો છે.) અને ઇશાન ખૂણે કલ્યાણકારી મંત્રોદ્ધારિ શ્રી ગાયત્રી માતાનું મંદિર છે. ઉપરની રીને શ્રી સિદ્ધેશ્વર મહાદેવના મંદિરને ચાર ખૂણે ■ મંદિરો તથા શ્રી સિદ્ધેશ્વર મહાદેવનું મંદિર મળીને કુલ સત્ત મંદિર તથા સામે શ્રી મૂળદારકાધીજીનું મંદિર અને એને ચારે ખૂણે ચાર મંદિરો મળી કુલ પાંચ મંદિર આવેલાં છે. એટલે કે એક જ કંપાઉંડમાં કુલ પાર મંદિરો આવેલાં છે.

આ મંદિરાના સ્વર્ગદાર (અપર્મસ- સરમદિવારી) માંથી બહાર નીકળીએ ત્યારે જ્ઞાનકુંડની આશુભાણુ પાંચ મંદિરો આવેલાં છે. જ્ઞાનકુંડની પૂર્વ દિશાએ ત્રણ મંદિરોનું. લુધમંદિર છે. તેમાં બીરભંજન મહાદેવ, કાર્તિકેશ્વરશામી અને ગુરુ દત્તાત્રેયનું મંદિર છે, અને જ્ઞાનકુંડની પશ્ચિમ દિશાએ બે મંદિરો છે. જેમાં એક દનુમાનજી તથા બીજું ચરણપાદકનું મંદિર છે. ઉપરની રીને અહીં કુલ સત્તર મંદિરો આવેલાં છે. બધાં મંદિરો “મૂળદારકા” નામે ઓળખાય છે. આ મંદિરને લઈને આમનું નામ પણ મૂળદારકા તરીકે ઓળખાય છે.

શ્રી નીલકંઠ મહાદેવ : આ સિવલિંગ, મૂળદારકાધીય રણુહોડરાયના મંદિરની અંદર સં. ૧૨૬૨ થી અખંડિત રીતે પૂજાય છે. આવી રીતે દરિ અને દર બંને એકી સાથે જ હોય એવાં મંદિરોનો મદિમા અનોખો હોય છે. એમ ઘણા વિદ્વાનો અને સંન્યાસીઓનું માનવું છે.

જ્યારે દેવો અને દાનવોએ સમુદ્રનું મંચન કર્યું હતું ત્યારે એમાંથી ચૌદ રત્નો નીકળ્યાં હતાં, એની દેવો અને દાનવો, વચ્ચે વહેંચણી થઈ ગઈ, ફક્ત એક વિષ (ઝેર) બાકી રહ્યું, એને લેવા કોઈ તૈયાર થયું નહિ, કારણ કે ઝેરને કોણ ખાડે? ઝેર, તો મૃત્યુને લાવનારું છે. તેઓએ આખરે વિચાર કર્યો કે બોળાસંજી પાસે જઈએ, એ બોળા, તપસ્વી અને ત્યાગી છે એટલે એ સિવાય ઝેરને સ્વીકારવાની કોઈ દેવની શક્તિ નથી, આવા રીતે દેવો અને દાનવો ઝેર લઈને ભગવાન શંકર પાસે ગયા અને કહ્યું, બોળાસંજી! આ ઝેર કોઈ સ્વીકારતું નથી, આપ સિવાય કોઈની શક્તિ નથી, ત્યારે દેવો અને દાનવોના કલ્યાણઅર્થે મહાદેવે ઝેરને પોતાની શક્તિથી ગળામાં જ સમાવી લીધું, જેથી શંકરનું ગળું નીચું (કાળું) બની, ગળું એટલે ત્યારથી શંકર નીલકંઠ તરીકે ઓળખાય છે. તેમ જ શંકરભગવાનની ત્યારથી નીલકંઠ તરીકે પણ દેવો, દાનવો અને માણસો પૂજા કરે છે.

સં. ૧૯૬૮ માં મદિરાના શ્રદ્ધોદ્ધાર વખતે આ નીલકંઠ મહાદેવનો ચમત્કાર થયેલો, શ્રી રણછોડરાયની આગળ નીચેના ભાગમાં નીલકંઠ મહાદેવનું શિવલિંગ આવેલું છે, એ જહુ જ નીચે હોવાથી પાત્રીકા જ્યારે પાસે આવીને જુએ ત્યારે જ દેખાય છે, તેમ જ શિવવાદન પેઠિયાની દૃષ્ટિ હોય તો શિવલિંગ ઉપર પડતી જોઈએ, અર્થાત્ એ પેઠિયા, શંકરને જોઈ શકે તેમ રહેવો જોઈએ. આ બંને દૃષ્ટિ નજરમાં રાખીને, શેઠશ્રીએ કહ્યું હોય અગર કડિયાએ વિચાર્યું હોય; આ શિવલિંગની ચારે તરફથી બોદીને એને અખંડિત રીતે કાઢીને, નીચે ભરતી કરી મૂળ જગ્યાએથી એકંદ્ર જોડ્યું કરવું, જેથી મદિરાની મહારથી નજર કરીએ તો પણ શિવલિંગ દેખી શકાય અને પેઠિયા પણ એને જોઈ શકે. આવી શુભ લાવનાથી આ શિવલિંગની ચારે તરફથી જોડે ખોદવા લાગ્યા. (શિવલિંગ જરા પણ ખંડિત ન થાય એવી જાળવણી રાખીને) ખૂન જોડે ખોદ્યું લગભગ આઠેક ફૂટ જોડે ખોદ્યું હતું, હતાં

શિવલિંગનો તામ આખો નહિ. (શિવલિંગનો નીચેનો છેડો જ આખો નહિ.) કડિયાનાં દિલ મૂંઝાવા લાખ્યાં-જીવ મલરાવા લાખ્યો. નીચે લોહી નીતરતી જમીન નીકળવા લાગી. ખોદનારાઓ આંધળા જેવા બની ગયા. હાથ કપાતા હોય અને ખૂન જ યાકી ગયા હોય, તેમ ખોદવાની જરાપણ સંકિત રહી નહિ. જેથી તેમણે આગળ ખોદવું બંધ કરી દઈ, જેમ હતું તેમ કરી દીધું. (ખોદેલી માટી જેમ હતી તેમ પૂરી દીધી.) આનું વિગતવાર વર્ણન “મંદિરના ચમત્કારી પ્રસંગો”માં આપવામાં આવ્યું છે.

શ્રી ભીડભંજન મહાદેવ : લક્ષ્મણગેમણિ નરસિંહ મહેતાએ કહ્યું છે ; “ઘાટ ધડિયા પછી નામ રૂપ જૂજવાં; અંત તો હેમનું હેમ હોયે.” એ રીતે સોનાના ઘાટ ધડયા પછી-તેનાં ધરણાં બનાવ્યા પછી સોનું જુદાં જુદાં નામોથી ઓળખાય છે દા. ત. હાર, મૂમ્મુ, કાંઠી, જંગડી વગેરે. પરંતુ સોની એને ઓગાળે ત્યારે છેલ્લે એ સોનું જ ગણાય છે. તેમ “શિવ” પણ જુદાં જુદાં નામોથી પૂજાય છે. પણ છેલ્લે તો એક જ સંકેત લખવાન છે, તેમ અહીં પણ તબ્બ શિવલિંગ છે. (૧) શ્રી સિદેશ્વર મહાદેવ (૨) શ્રી નીલકંઠ મહાદેવ અને (૩) શ્રી ભીડભંજન મહાદેવ. આ ત્રણેય પિંગ ચમત્કારી છે, અને ત્રણેય શિવલિંગ પ્રાચીન છે. જેમાં ભીડભંજન મહાદેવનું મંદિર તો સૌથી પુરાતન છે. આ ત્રણેય શિવલિંગ પર અહીંનાં તથા બહારનાં માણસોને ખૂબ જ શ્રદ્ધા છે.

ભીડભંજન મહાદેવ નામમાં જ લકતોની ભીડનું ભંજન કરવું સમાયેલું છે, લકતોની ભીડ હરનાર મહાદેવ તે ભીડભંજન મહાદેવ. સાચા લકતો પર જ્યારે જ્યારે ભીડ પડે છે ત્યારે ત્યારે એમની ખરા દિવ્ય સેવા હરનાર ભક્તની ભીડ લાંગી છે, મુરકેલીઓ દૂર કરી છે. અહીંના એક પ્રખ્યાત શિવમંત્રી આ મહાદેવનું ખૂબ જ ધ્યાન-રમરણ

કુચું છે, ખરા દિલથી ભક્તિ કરી છે. આથી એના પર કૃપા થતાં એની આર્થિક બીડ દૂર કરી પૈસાદાર અને સુખી બનાવ્યો છે. એટલું જ નહિ પણ આ ગામમાં સૌથી વધારે સમૃદ્ધ બન્યો છે. આ શિવભક્ત બ્યારે આદિકા મળો. ત્યારે આ લિંગને ખાચ બીડીને પ્રેમનાં અને વિરહનાં આંસુ રેલાવ્યાં હતાં એવી જ રીતે આ બીડ-ભંજન પર ખરા દિલથી પ્રેમ અને શ્રદ્ધા રાખનાર ભક્તની બીડ દૂર થાય જ છે.

આ બીડભંજન મહાદેવનું મંદિર સંવત ૧૨૬૨ પહેલાંનું છે આ મંદિર તથા શાનકુંડ બંને એક જ સમયે બંધાયેલાં છે. દંતકથા કહે છે કે બીડભંજનનું મંદિર તથા શાનકુંડ બંને અહીંના ઠેશવાલા મહેર ચાડવાએ (વિગ્રાત ભક્તના પિતાએ) બંધાવેલ છે. આ મંદિર તથા મંદિરોનું જૂથ છે. બીડભંજન મહાદેવની એક તરફના મંદિરમાં પ્રથમ વિષ્ણુની પધ્ધતી મૂર્તિ હતી. જેમાં હજોંદાર વખતે આરસની કાર્તિકસ્વામીની મૂર્તિ પધરાવી છે. અને બીજી તરફના મંદિરમાં શિવની પધ્ધતી મૂર્તિ હતી એને બદલે અત્યારે આરસની ગુરુ-દત્તાત્રેયની મૂર્તિ પધરાવી છે.

શાનકુંડ : શાનકુંડનો મહિમા મંદિરો સાથે સંકળાયેલો છે. મુજદારકા મંદિરોની લગોલગ શાનકુંડ આવેલ છે. આ શાનકુંડ બીડભંજન મહાદેવના મંદિર સાથે જ ફરી બાંધવામાં આવેલી છે. આ શાનકુંડની રચના અદ્ભુત છે. ચાર ધૂમટવાળો આ કુંડ બેનાર ઉપર બેનાર ખાચ પાડે છે. દૂરથી બેનારને તો એમ જ લાગ્યા કે આ મંદિરોની ચૂંચાયેલી માળા જ છે. પરંતુ પાસે જવાથી અને અંદર ઉતરવાથી ખ્યાલ આવે કે આ તો કુંડ છે. આ શાનકુંડનો મહિમા અપાર છે. આ શાનકુંડમાં નાહવાથી શાન પ્રાપ્ત થાય છે, નવીન પ્રેરણા ભગૃત થાય છે. ધાર્મિક વાતના જન્મે છે, શરીર અને મન શુદ્ધ તેમ જ પવિત્ર બને છે. પાપીઓનાં પાપ ધોવાય છે,

‘છાપ’ના મહિમા સાથે ધાર્મિક સંબંધ

આગળ જણાવ્યા મુજબ જ્ઞાનકુંડમાંથી ભગવાન રણછોડરાયની મૂર્તિ નીકળી હતી એ મૂર્તિ ચતુર્ભુજ સ્વરૂપે હતી. (ચંપ, ચક્ર, મદા અને પદ્મ ધારણ કરેલાં હતાં. ચંપ, ચક્ર, મદા અને પદ્મ એ ભગવાનનું સ્વરૂપ છે એનાં દર્શન એ ભગવાનનાં દર્શન બરાબર છે. એનાં દર્શન કરવાથી મન પવિત્ર રહે છે તેમજ આચાર વિચાર શુદ્ધ રહે છે. આથી સં. ૧૨૬૨થી આ ‘છાપ’ની ધાર્મિક પ્રથા શરૂ થયેલી છે. એ આજે પણ ચાલુ છે. છાપ એ ચંપ, ચક્ર, મદા અને પદ્મની પ્રતિમૂર્તિ છે, આ ‘છાપ’ સાથે બાવિક યાત્રીકાનો ધાર્મિક સંબંધ સંકળાયેલો છે વળી આ છાપે બાવિક યાત્રીકાનાં જીવન પવિત્ર, શુદ્ધ અને ઉન્નત બનાવ્યાં છે. આ છાપ ફરનિયાનપહે કાઢીને અપાતી નથી. પરંતુ ખાસ કરીને આખા રાજસ્થાન અને ઉત્તર પ્રદેશના બાવિક આરિતક-યાત્રીકાજી છાપ લેવા અહીં આવે છે.

આ ભગવાનની છાપે તેમના જીવનમાં સમસ્યાઓની ભાવના ભગ્ન કરી છે, નીતિ અને ધર્મપરાયણ જીવન ગાળવાની ભાવના જન્માવી છે, કોઈનું પણ અદિત કરવું નહિ, ચોરી કરવી નહિ, દારૂનો સંગ કરવો નહિ, જૂઠું બોલવું નહિ, ગરીબો, સ્ત્રીઓને દુઃખ દેવું નહિ, કોઈના ધર્મની નિંદા કરવી નહિ, માતા, પિતા અને ગુરુ પ્રત્યે માન-વિવેકથી વર્તવું, ગરીબોને જ્ઞાનદક્ષિણા આપવાં, પરાપહારી કાર્યો કરવાં, દેશ અને ધર્મ પ્રત્યે વફાદાર રહેવું, દેશ અને ધર્મનું કોઈ અદિત કરે ત્યાં દરિયાએ ધારણ કરીને દેશ અને ધર્મની રક્ષા કરવી. માય માતાની રક્ષા કરવી, તીર્થયાત્રા કરવી, વિધા-મંદિરો દવાખાના, દેવ મંદિરો, ધર્મશાળાઓ અને

ખીજી પરીપકારી કાર્યમાં યોગ્ય મદદ કરવી. આ રીતે એમનામાં સદ્ગુણો, સદ્ભાવના અને સદ્ ચારતી લાવના આ મૂળદારકાની છાપ જનમૃત કરે છે. મારવાડ, મેવાડ, માલવા વગેરે તો મૂળદારકાધીશની છાપ સેવા અહીં આવે છે. તેઓ આ છાપને પોતાના ધર્મનું એક અંગ માને છે, તેઓ આ છાપને યુરુરે મૂલ્યે છે. તેમ જ તેઓ સવારમાં ઊઠીને પ્રથમ પોતાના હાથ ઉપરની છાપનાં દર્શન કરે. કેટલાક તો છાપની માનતાઓ માને છે, કેટલાક તો છાપ લીધા પછી જ લગ્નમંથીથી જોડાય છે. કેટલો બધો છાપ સાથેનો તેમનો ઉમદા અને શ્રદ્ધાભર્યો ધાર્મિક સંબંધ છે! દર વર્ષે સેંકડો મારવાડીઓ છાપ લેવા માટે અહીં આવે છે મૂળદારકાની છાપનું અનુકરણ, મેમની-દારકામાં એકાદ માણસે છુપી રીતે કર્યું હતું. પરંતુ એની જાણ થઈ જતાં ત્યાં છાપ બંધ થઈ ગઈ છે. મૂળદારકાની છાપ તો પહેલેથી જ અપાય છે. અને આ છાપ સાથે જ વાર્તાકોનો ધાર્મિક સંબંધ છે. એટલે મૂળદારકાની છાપ સિવાય બીજો ક્યાંય છાપ દેવાતી નથી આ મંદિરોને ગામ કે રાજ્ય તરફથી કશી આવક નથી પરંતુ બહારના વાર્તાકો ઉપર જ આધાર છે. ખાસ કરી મારવાડીઓ છાપ લઈ બેટલાન કરે એ જ મંદિરોની આવક મળ્યાં છે. એટલે અહીંનાં મંદિરોની આવક નિયત-ચોક્કસ નથી. મારવાડીઓ જોડલા પ્રમાણમાં આવે, તેટલા પ્રમાણમાં આવક થાય, નહિતર મંદિરોનો ખર્ચ પણ પૂર્ણરી-ઓને માથે પડે. પરંતુ પૂર્ણરીઓ તન-મનથી સેવાપૂર્ણ કરે તો પ્રભુ એની સેવાનો બદલો તેમને આપી દે છે.

અહીં દેવાતી છાપ અગે બહારના એકાદ બે માણસોએ છર્પાં બંદેખાઈથી, ખટપટ કરી, જેથી એ વખતના પોરખંદના મહે. શ્રી માંમલતદાર સાહેબ તથા મહે. શ્રી પ્રતિ સમાહર્તા સાહેબ વગેરે એ અહીં આવી જસાઅર જલ્દી અને છાપ પાછળ તો હિંદુ અને દલિતદાસ જલ્દો, ત્યારે તેમને પચાસ આબો કે આ છાપ સાથે ચિતોડ, ઉંદેપુર,

અને શ્રવણ સદાચારી બને છે, એવી ભાવિક યાત્રીકોની માન્યતા છે. એટલે દરેક યાત્રીક પ્રથમ જ્ઞાનકુંડમાં નાહીને ચરીર અને મન શુદ્ધ કર્યા પછી મંદિરોનાં દર્શન કરે છે. મેળા વખતે તો આ કુંડની શોભામાં અભિરુચિ થાય છે. દર સુદરથી માનુષો અહીં આવે છે. આ ભૂમિપર કેટલાય દુઃખાળોનો પંજો પડ્યો છતાં, આ કુંડનું પાણી બિનકુલ ઓછું થયું નથી, આ પાણી વડે ગાય માતાઓનો હવેડો ભરવામાં આવે છે. આ કુંડ નીચે થોડી જમીન પણ છે. એ જમીનનો ભોમ ગાયોનો હવેડો ભરનાર ભોગવે છે. અને બીજી થોડીક જમીન પૂજારીઓની છે.

આ કુંડનું પાણી ક્યારેક આવલું માસમાં સફેદ બની જાય છે. સહસ્ત્રાતમાં પાણી નીચેથી ત્રણેક ગેબી અવાજે થાય છે. અને પછી ગંગાજળ જેવું પાણી બની જાય છે. એવે વખતે ભાવિક લોકો “ગંગાજી નીકળ્યા” એમ માની દર્શનાર્થે જમટે છે. એ વખતે પાણીમાં એકલી નાંટ મૂકવાથી ઘીની માફક એ પાણીમાં દોરા બળે છે. પછી થોડા સમયમાં પાણી મૂળ સ્થિતિમાં આવી જાય છે. આ કુંડનાં પાણીથી દરરોજ મંદિરની દરેક મૂર્તિઓની સ્નાનવિધિ કરવામાં આવે છે. સાંઘની રાતમાં જ્ઞાન-ગંગા તપસ્વીની બનીને સ્વર્ગ-ગંગા સ્વરૂપે પરિવર્તન પામે છે. દર વર્ષે હજારો યાત્રીકો બહારથી આવીને જ્ઞાનકુંડમાં સ્નાન-વિધિ કરે છે. ભગવાન કૃષ્ણે અહીંના વિજાત લકળને દર્શન દીધાં ત્યારે કહ્યું હતું; “જ્ઞાનકુંડમાંથી મારી અનુભૂજવાળા મૂર્તિ નીકળશે, એને તું મંદિરમાં પધરાવજે. એટલે હું ત્યાં હાજર થઈશ.” આ રીતે અત્યારની શ્રી રણછોડરાયની મૂર્તિ આ જ્ઞાનકુંડમાંથી નીકળેલી છે. કાળગળે જ્ઞાનકુંડ અદસ્ય થઈ ગયેલ. પરંતુ અહીંના મહેર આડવાણએ ફરીથી જોડાવેલ છે.

જ્યારે સાંઘની રાત ખીલી હોય છે ત્યારે મંદિરોની શોભામાં પણ અભિરુચિ થાય છે. સાંઘનીરાત પણ આ મંદિરોની શોભા

અનિમિષ રીતે જોધને જાણે ખુશ થઈ જતી હોય અને તેથી પ્રસન્ન થઈને પોતાનો પ્રકાશ ઉદાર લાવે—મુક્ત રીતે મંદિરે પર રેલાવે છે, જે યાત્રીકોએ ચાંદની રાતનો લહાવો અહીં લીધો હશે, ત્યારે તેમના દિલને સ્વર્ગજૂમિ જેવો આનંદ થયો હશે. એ ચાંદની રાતમાં આ મંદિરોની શોભા સ્વર્ગજૂમિ જેવી જોધ, તેથી જ તેમાં પ્રવેશ કરવાના દ્વારને સ્વર્ગ—દ્વાર તરીકે ગણવામાં આવે છે.” એ સમયનું દ્રશ્ય શરીર, મન અને આત્માને શાન્તિ તેમ જ પવિત્ર વાર્તાવરણથી આંછી દે છે, આવું મનમોહક દ્રશ્ય જોનારને અહીંથી જવાનું મન થતું નથી. મંદિરની આજુબાજુ સુંદર વનરાજી પથરાયેલી છે, તેઓ જાણે આ મંદિરોની—ચાંદની રાતની શોભા જોવા માટે, પાંદડાંથી આપો વડે એકાદસે નિહાળી રહી છે. સામેથી સાગરરાણો આ શાન્ત અને મૂક વાતાવરણમાં પોતાનાં ઘેરાં ઘેરાં સ્તવનો દ્વારા આ સ્વર્ગજૂમિનો અભિષેક કરે છે, મંદિરોની વિજય-પતાકાઓ પોતાની અગ્રતા અને વિજયોદ્ધાસનો લાવ સ્ફુરિત કરતી પોતાની ગૌરવ-ગાથા આજુબાજુ રેલાવે છે. એ વખતે આ મંદિરોનું બારીક સિદ્ધપદ્મ જાણે સજીવ બનીને દર્શકોની આંખોએ ચોંટવું હોય તેવું જણાય છે. આવું બધું મુખ્ય વાતાવરણ જોનાર ધડીભર વિચારોના વમળમાં ગોથાં ખાવા મડી જાય છે.

(૩૪) રાંકર ઝેરને ગુખની બહાર કાઢના નથી, તેમ હૃદયની નીચે ઉતારતા નથી પણ કંઠમાં જ છરવે છે. તેમ ઉત્તમ પુરુષ દોષને એ રીતે છરવે છે.

(૩૫) ગંગા પાપને, ચંદ્ર તાપને અને કલ્પવૃક્ષ દરિદ્રને હણે છે, પણ સજ્જન માણસ એ ત્રણેને હણે છે.

જોધપુર, બિહાર-રાજસ્થાન પ્રાંતનાં દરેક ક્ષેત્ર તથા ઉત્તર પ્રદેશના યાત્રિકોના ધાર્મિક સંબંધ સંકળાયેલો છે. તેમ જ આ જાપ તે સં. ૧૨૬૨થી દેવાળી ચાલી આવેલી છે. વળી આમરિને માત્ર કે રાજ્ય નરહથી કરી આવક નથી. કે પૂજારીઓને કોઈ તરફથી પમાર મળતો નથી, જેથી આ જાપની ભેટદાનની આવકમાંથી જ મંદિરોના તથા પૂજારીઓના ખર્ચ કાઢવામાં આવે છે તેમ જ મંદિરોની શોભા અને આગાહી જળવે છે. વળી જાપ દરજિયાત રીતે કોઈને પણ દેવાળી નથી, જેની કમ્પા હોય એજ લે. ખાસ કરીને મારવાડીઓ સિવાય બીજા કોઈ જાપ લેતા નથી. કોઈપણ જાતિ-વર્ગની ધાર્મિક ભાવનામાં ડખલખીરી કરતી કે માથું મારતું એ આપણા પ્રજાસત્તાક ભારતના જધારણ વિરુદ્ધ છે. આવી રીતે આ જાપ એવી જ રીતે દુષ્ટ ચાલે છે. અને એ ખટપટિયાએની આંખમાં ધૂળ પડી. આ જાપથી “એક પંચ અને દો દાજ” મુજબ લાભ થાય છે. યાત્રિકોની ધાર્મિક ભાવના સંતોષાવાથી તેમણે જીવન પરોપકારી તેમ જ કલ્યાણકારી બને છે, અને બીજું જાપની આવકમાંથી મંદિરોના તથા પૂજારીઓના ખર્ચ પણ નીકળે છે. જેથી ‘જાપ’થી કોઈને કે રાજ્યને કશું નુકસાન નથી.

આજના ડેટલાક નારિતક બસદંડકરો ‘જાપ’ લેવાની કમ્પાવાળા યાત્રિકોને બસ ચોભાવ્યા વગર દંડારી જાય છે, જેથી યાત્રિકોને ફરી ટિકિટ કંડાવી, ફરી ખર્ચ કરી અહીં આવવું પડે છે. અગર યાત્રિકો જાપ લેવા એવા હોય ત્યારે યાત્રિકોને પડતા મૂંઝીને ‘મસ’ દંડારી જાય છે, એવા ધણા દાખલા બન્યા છે. જેથી ‘મસ સર્વિસ’ના સત્તાવાળાઓએ આવા યાત્રિકો પ્રત્યે સહાનુભૂતિ રાખી બસ દંડકરોને સૂચના આપવી જરૂરી છે. કાચુ કે એ યાત્રિકો આપણા જ ભારતીય બાઈઓ છે. એમને આ રીતે જોડું આર્થિક નુકસાન પહોંચાડવું એ શૈલ્યનીય મણાય. પરંતુ જ્યાં જ દંડકરો એવા હોતા નથી. આ ઘાઈનમાં યાત્રિકોનું તથા અહીંની જનતાનું

માન મેળવનાર ભક્ત હરિલાલ જાલવણે કંઠકટર, કંઠકટર પ્રેમગિરિ મંગાગિરિ તથા ભક્ત કાનાભાઈ ગ્રાધવર (કાના ભગત) છે. એટલે ઉપરના ભાઈઓ જે આ ભાઈનમાં સદા રહે) તેા યાત્રાકા પ્રત્યે સદાનુભૂતિ જાગરે અને વાદન વ્યવહારખાતાને પણ વફાદાર રહે. બાકી કેટલાક તો જને પ્રત્યે નિમકદરામીના ધર્મા કરતા હોય છે. (જેમ લોકો કહે છે)

દર મુદ્દથી ધાર્મિક ભાવનાથી પ્રેરાઈને કેટલાય પૈસાનો ખર્ચ કરી અહીં તીર્થસ્થાનોમાં યાત્રાએ નીકળે એમના પ્રત્યે માનવતાનું પ્રેમજન્યું અને સદાનુભૂતિભર્યું વજ્રુલ રાખવું જોઈએ, તેમ જ દરેક પ્રામાણિકપણે પોતાની નોકરી ખાખવરી જોઈએ. ઉપર જણાવેલા ત્રણેય ભાઈઓએ આ ભાઈનમાં ધણી વર્ષો સુધી વફાદારીપૂર્વક કામ કર્યું છે જે અભિનંદનને પાત્ર છે.

(પાનાં ૮૮નું અનુસંધાન)

આગળ જણાવ્યા ઉપરાંત સ્વ રણમય સાજણ, સ્વ. સવદાસ ખીખા, સ્વ. રામ નાથ, સ્વ શેખા કાલિદાસ નાનજી, શ્રી વેળા લખમણ, શ્રી ભીમા શાંતણ, શ્રી દેવા સીદી, શ્રી જેઠા આસદ, શ્રી જુરા હરભમ, શ્રી બારા વીરા, શ્રી મનજી કાનજી, શ્રી મયુરાદાસ વગતા, શ્રી પુરુષોત્તમ માધવજી, શ્રી છવા જેઠા, શ્રી જેઠા અરજન, શ્રી વિક્રમ હાજ, શ્રી ખીખા ખડા, શ્રી હુમકા ભગત, શ્રી સીદી રણમલ, શ્રી જેરા લખમણ, શ્રી આના કાગા, શ્રી લાખા લખમણ, શ્રી કેશવ હાજ, શ્રી મુકા ગચરી, શ્રી રોગા જેસા, શ્રી મેરામણ હરભમ, મિસ્ત્રી વેળા વસરામ, શ્રી લાલજી ગોવિંદજી, શ્રી લીલાધર લાવજી, શ્રી ભગવાનજી રામજી, શ્રી ગીતા મેરામણ, શ્રી હરજમ નથુ, શ્રી એધવજી કાગા, શ્રી સામત ખડા, શ્રી પરખન રણમલ, શ્રી મુકા રાજા, શ્રી મુર મુંડા, શ્રી વીસા હુજા, શ્રી હરદાસ જેઠા, શ્રી પાતા મેરામણ, શ્રી ભીમજી રામજી વગેરે આ જૂનિને ઉપયોગી બન્યા છે.

અવનવા યાત્રીકો

અત્યારે વાહનોની પુષ્કળ સમવડતાઓ હોવાથી યાત્રાનું પ્રમાણ દિનપ્રતિદિન વધતું જાય છે. આજે તો 'ચાર ધામની યાત્રા' કરવા અંગે રૂપેશિયમ ટ્રેનોની પણ સમવડતા છે. જેથી પ્રાચીન સમયમાં યાત્રાના રસ્તામાં જેટલી મુશ્કેલીઓ નહીં એટલી આજે નહીં નથી, એટલે ભારતની યાત્રાએ નીકળેલા મુસાફરો જુદાજુદા પ્રાંતોમાં ફરતા ફરતા અંદો પણ આવે છે. એ મુસાફરોમાં કોઈ ઐતિહાસિક સ્થાનો જોવા નીકળ્યા હોય છે, કોઈ દેવમંદિરોની તીર્થયાત્રાએ નીકળ્યા હોય છે, કોઈ ભૌગોલિક સ્થાનો નિહાળવા નીકળ્યા હોય છે, કોઈ શિષ્યકક્ષા નિહાળવા નીકળ્યા હોય છે, કોઈ મનોરંજનની દૃષ્ટિએ નીકળ્યા હોય છે તેમ જ કોઈ 'એક પંથ અને દો કાજ'ની પેઠે સરકારી કામ મણી સરકારના ખર્ચે પ્રદેશ જોવા પણ નીકળ્યા હોય છે ! આવી રીતે ધાર્મિક શ્રદ્ધા ધરાવનારા આંસ્તિક યાત્રાળુ હોય છે, તો કેટલાક ધાર્મિક સંસ્થાઓની નિંદા કરનારા નાસ્તિકો હોય છે, કેટલાક યાત્રીકોનાં વેશમાં ચોર-લૂંટારાઓ હોય છે, કેટલાક મહાન તપસ્વી હોય છે, કેટલાક મહાન ત્યાગીઓ હોય છે, કેટલાક સંત-ભક્તો હોય છે, કેટલાક મહાત્માઓ હોય છે, કેટલાક વ્રતધારીઓ હોય છે, કેટલાક દેશભક્તો હોય છે, કેટલાક લેખક-કવિ અને સાહિત્યકારો હોય છે. આવી રીતે અવનવા યાત્રીકો આ તીર્થભૂમિનાં દર્શને આવે છે. એમાં સંત-ભક્તો-સતીઓ અને મહાત્માઓના અરણ્યોથી આં ભૂમિ પવિત્ર બને છે. વળી કેટલાકનાં જ્ઞાનનો-ઉપદેશોનો લાભ અહીંની જનતાને વારંવાર મળ્યા કરે છે, એ આ તીર્થસ્થાનને આભારી છે.

કેટલાક સાધુઓનાં વેશમાં ચોર-લૂંટારાઓ પણ ફરતા હોય છે એક વખત એ સાધુઓ મંદિરના કંપાઉંડની બહાર બીડકાંજનના મંદિરમાં રાતવાસો રહ્યા હતા. તેમાં એક સજ્જન સાધુ પાસે

રૂા ૨૦૦ થી ૨૫૦ કોટલા હતા, એની જાણુ ખીજા કપડી સાધુને ચઢી ગઈ, જેથી એ સાધુએ ગાંજાની ચલમમાં ધૂરાનાં ખીજાં ચૂર્ણ કરી ભરીને કહ્યું “તુમ પીતે રહો મૈ” ચાવ બનાકર લાગી” કપડી સાધુએ ચામાં પશુ ધૂરાનાં ‘ખીજ’ નાખ્યાં હતાં આથી ચા પીવડાવતા એકદમ પેસા સાધુ બેભાન બની ગયો. આથી એને ઉપાડીને બીડકાંજન મંદિરની પાછળના વાડામાં નાખી દીધો અને પોતે પેસા લખને શવાના ચઢી ગયો બીજો દિવસે સવારે જ્યારે પૂજારી મંદિર મોટે દૂલ ઉતારવા ગયો ત્યારે પેસા પડેલા સાધુને જોયો, તેથી દવાગાર કરીને તેને બાનમાં લાવ્યો. ત્યારે તેણે પેસા કપડી સાધુની વાત જૂઠું કરતાં એની ખૂબ તપાસ કરવામાં આવી, છતાં એ મળ્યો નહિ. એ લૂંટાયેલ “સીતારામ” સાધુ પાછળથી અહીં ત્રણ-ચાર વર્ષ સુધી મંદિરમાં રહ્યો, અને ધર્મ-રાજગાર શરૂ કરી ગામમાં પણ ખૂબ જાણીતા બની જતાં, ગામમાં પણ દુકાન નાખી હતી. હમણાં થોડાક વર્ષો પહેલાં એ સજ્જન સાધુ પોતાના વતનમાં ગયો છે. એ સાધુને બધા “સીતારામ” કહીને સંબોધતા.

આવી રીતે જ્યાં જ્યાં તીર્થસ્થાનો હોય છે ત્યાં ત્યાં અવનવો માણસો આવે છે, એટલે જ્યાં જ્યાં યાત્રીકોને રાતવાસો રહેવાનું થાય, ત્યાં ત્યાં એવા લોકોથી સાવચેતી રાખવી જરૂરી છે જો કે એવા માણસોને ક્યારેક જ તક મળે છે જા “ચેતનો નર સદા સુખી” એ મુજબ બહાર મુસાફરી કરનારે હંમેશાં સાવધાન રહી, ખિરસા પાણીટ જરાજર સંજાળીને રહેવું જોઈએ. અજાણ્યા માણસો પડે વિશ્વાસ રાખવો જોઈએ નહિ કારણકે અત્યારે આમાણિક માણસો કરતાં અપ્રામાણિક માણસોની સંખ્યા મોટી છે. એવા ચોર લૂંટારાઓ ટુંડાઓ, પહુંકરીને ‘તીર્થસ્થાનો, ધર્મશાળાઓ, રોડોનો, ટ્રેનો, મેળાઓમાં વગેરે રથજે ટોળેનક ફરતા હોય છે

યાત્રીકોનો સત્સંગ અને મનોરંજન

અહીં આવતા યાત્રીકો પૈકી ધણા સંન લકતો અને ક્યાકારો પણ હોય છે. તેઓ આ ભૂમિથી મુગ્ધ જની કેટલાક દિવસો સુધી અહીં રહે છે. અને ધાર્મિક પ્રયત્નો વાચનકરી પોતાના જ્ઞાનનો લાભ આપતા હોય છે, કોઇ વળી રેયના જુદાજુદા પ્રતિભા વિશિષ્ટતાઓનો રમુજ રીતે ખ્યાલ આપતા હોય છે. કોઈ વળી મહાત્માઓનાં જીવન વૃતાન્તો, પ્રેતામણે સંભળાવી ખુશ કરતા હોય છે, કોઇ રામાયણની ચોપાઇઓ લલકારી એ દ્વારા રામરાજ્યની મહત્તા, સાંસારિક જીવનનો ઉભા આર્ષ અને રામવતારનાં યશોમાન વર્ણવતા હોય છે. કોઈ મહાભારતના યોદ્ધાનો યુગ્મરવ કરી યુદ્ધોની બીજણા, લયકરતા અને વિનાશકતાનો ખ્યાલ આપી કૃષ્ણાવતારનું માહાત્મ્ય સમજાવતા હોય છે. કોઇ વળી ગીતાના યોદ્ધા દ્વારા જ્ઞાન, ભક્તિ અને કર્મનું રહસ્ય સમજાવતા હોય છે. આ રીતે અહીં મંદિરોમાં અવારનવાર મહાત્માઓ-સતો દ્વારા રામાયણ, મહાભારત, ગીતા, ભાગવત વગેરે ધર્મપ્રધાનો લલકારી, અહીંનાં ધાર્મિક લાવનાવાળાં માણસોને મળતો રહે છે, આવા સત્સંગોથી અહીંના ધણા લોકોનાં જીવન પરિવર્તન પામ્યાં છે. એટલે સત્સંગની અસર હૃદય પર વધારે થાય છે. મહાત્માઓએ સત્સંગનું મુખ્ય અનુપમ વર્ણવ્યું છે.

સંસાર કટુ વૃક્ષસ્ય દે ફલે અમૃતોપમે ।

સુમાપિતં ચ સુસ્વાદુ સંગતિઃ સુજને જને ॥

અર્થાત્ સંસારરૂપી કટુત્વં જ્ઞાતાં એ ફળ અમૃત જોવાં છે, એક રસયુક્ત મધુર વચન અને બીજું સજ્જનની સંગતિ એટલે સદાચારી મહાત્માઓ, સતો અને લકતો એ ભારતીય સંસ્કૃતિમાં તીર્થરૂપ ગણાય છે. જ્યાં યાત્રીકો અહીં રાતરાઓ રહે છે, ત્યારે ભગવાનનાં મંદિરોમાં લલિતલાલે નાચમાન કરે છે, ભજનો બોલે છે, હાથે બોલે છે. સ્તુતિઓ

બોલે છે, ચોપાછજો બોલે છે, દૂધા બોલે છે, આખ્યાનો કરે છે. એ રીતે ભગવાનનાં અનેકવિધ ગુણગાન કરી, સાધિસાધ અભિનયના અનેક ભાવોને મંદિરોમાં રેલાવે છે. વળી દરેક યાત્રીક પોતપોતાની પ્રાંતીય-ભાષામાં પ્રજુનાં ગીતો-લજનો બોલી પ્રજુને રિઝાવે છે. વળી ઢોલક, એકતારો-રામસાગર અને હારમોનિયમના સૂરો સાથે તસ્તીન બની, પ્રજુ આગળ નાનાં બાળક જેવા બનીજઈ આરાધના કરે છે. આમ ક્યારેક મધરાત સુધી મનોરંજનની મહેફિલ જામે છે. અને સત્સંગનું અનુપમ વાતાવરણ જામે છે. આ રીતે સત્સંગ અને મનોરંજનમાં દરેક પોતપોતાની વિશિષ્ટતાઓ રજૂ કરે છે. સમાયણમાં તો અલ્પસત્સંગને સ્વર્ગ અને મોક્ષના સુખ કરતાં પણ વધારે માનવામાં આવેલ છે.

તાત સ્વર્ગ અપવર્ગ સુખ, ધરી તુલા કઈ અંગ;

તુલે ન તાહી સકલભિલિ, જે લવ સુખ સત્સંગ.

અર્થાત્ હે ભાઈ! સ્વર્ગ અને મોક્ષનું સુખ એક સાથે ત્રાજવામાં એક તરફ મૂકીએ અને બીજી તરફ થોડોક સત્સંગ મૂકીએ તો અત્ય સત્સંગ વધી જાય છે. અર્થાત્ એ બંને અલ્પ સત્સંગના સુખની બરાબર થતાં નથી એટલે સત્સંગ બધાથી ઉત્તમ છે. આજે જ્યાં ત્યાં નજર કરીએ તો દંભી માણસો વધારે જોવામાં આવે છે. એટલે સાચો સત્સંગ નજો તો ઉત્તમ અને ધાર્મિક મંથાનો-પુરહોનો સત્સંગ કરવો એ સર્વશ્રેષ્ઠ છે.

(૩૬) ત્રણ આશ્રમવાળાઓને પ્રતિદિન યાન દ્વારા અને અલ દ્વારા ગૃહસ્થ જ ઉપકાર કરે છે, તેથી ગૃહસ્થાશ્રમ બીજા આશ્રમોથી શ્રેષ્ઠ છે.

(૩૭) સર્વ પ્રકારના ગુરુઓમાં માતા એ પરમ ગુરુ છે.

(૩૮) ભાઈઓને લુદા પડેલા જોઈ શત્રુઓ તેમની શુભ વાતો બધી સે છે, તેથી તે લુદા પડેલાઓનો જલદી નાશ થાય છે.

જોવા લાયક અન્ય સ્થાનો

અહીં મંદિરો, શાનકુંડ ઉપરાંત ગંગાજળિયું તળાવ આવેલું છે. તેમાં બારેમાસ પાણી રહે છે. ચોમાસામાં તેમાં જૂનું-નવું પાણી ભેરું થાય છે. વળી જ્યારે આ તળાવમાં કમળફૂલો વિકસે છે ત્યારે એ માનસરોવર જેવું સૌંદર્ય ધારણ કરે છે લોકકથા કહે છે કે ધણી વર્ષો પહેલાં પડેલા એક દુષ્કાળના સમયમાં રાત્રી તાડથી આ તળાવ ખોદાવવામાં આવ્યું છે. આ તળાવ પાસે રાદવ માનાનું પુરાતન મંદિર છે સમુદ્રકિનારે ખોડિયાર માતાશ્રીનું સ્થાન છે ત્યાં દુતાસણીના બીજ પડવાને દિવસે મેળો લરાય છે. એની બાજુમાં મહેર છવા દુદાનો ફૂલો છે તેમાં અત્યંત પાણી છે. એને તળિયેથી એક પ્રવાહ પસાર થાય છે જેથી ફૂવામાં લાકડાનો દુકડો કે ડાંધ વસ્તુ નાખવાથી એ પ્રવાહમાં તણાઈ જાય છે વડાળા તથા આ ગામની વચ્ચે કડવાસર તળાવ આવેલું છે, એમાં બે-ત્રણ ગામના ધણ પાણી પીવા આવે છે શીતળા સાતમ વખતે આ તળાવ માણસો અને પશુઓને આશીર્વાદરૂપ બને છે બાજુમાં દિલ્લાજિયો કોટો છે એ દિવસે દીવાદાંડી જેવું કામ આપે છે એના પર ચડીને જોવાથી આજુબાજુના ટેટનાથ ગામો દેખાય છે એની ગોદમાં એક રાત્રી-તળાવડી છે. એ પણ શીતળા સાતમના મેળા વખતે જડુ ઉપયોગી છે, એ વખતે નાની નગાવડીનો મદિમા સમુદ્ર કરતાં પણ મોટો મણાય છે. ભારતીય/સંસ્કૃતિના પૂજારી રહીમ કવિએ કહ્યું છે -

ધની રહીમ જત પંકડો, લધુ જિવ પિયત અવાઈ,
ઉદધિ બગાઈ કૌન દે, જગન પિયાસો વનધ,

અર્થાત્ રહીમ કેવિ કહે છે કે કીચડવાળાં પાણી કે નાનકડી તળાવડીને ધન્ય છે કે જેમાંથી નાનાં છવો પણ પાણી પીને સતોષ પામે છે. ત્યારે સમુદ્ર મોટો છે છતાં એની મોટાઈ આ કામની ?

જાણી આપું જગત તરસું જાય છે. એ રીતે અહીંની તમાવડીનો મહિમા એ વખતે સમુદ્ર કસતાં મોટો મણાવ્યું છે.

અહીં જ્યાં વિજરાચોરા છે ત્યાં અહીંનો શરવીર કેશવાલો મહેર વિજરા થઈ ગયો છે, તેનું મોથું પડી ગયા પછી એનાં શૂંગતનના જુરસાથી ઘડ લડતું લડતું એ જગ્યાએ પડ્યું હતું જેથી એ રથાન 'વિજરા ચોરા'ના નામથી ઓળખાય છે. ત્યાં ઘણા માણસોના પાણિયા છે.

પ્રેવાડ ફળિયામાં વિજાત બકતની સિત્તા આવેલી છે, ત્યાં ખેસી વિજાત બકત દાંતણ-પાણી કરતા, એથી કેટલાક બાવિડા ત્યાં શ્રીદેવ વધે છે.

હાલ જ્યાં રૂઢલ બેસે છે તે ગદ પણુ જોવા લાયક છે આ ગદ લડાયક દષ્ટિએ બંધાયેલો છે. તેમાં હાલ રાજા આવેલી છે. અહીંની રાજા પણ સોરઠ જીજ્ઞાની પ્રાચીનિક રાજાઓમા આદર્શ નમૂનારૂપે મણાય છે. તળાવની પાસે રાંદવ માતાનું મંદિર છે. "સેતેટરીવેન"ની પણ અહીં સમગ્રતા છે. શીતળા માતાનું મંદિર, અને ગામના ચોરામાં રામચંદ્રનું મંદિર પણ જોવા લાયક છે.

(૩૯) રવાર્ધા અને મૂર્ખ બાઈઓને પોતપોતાના કામ લઈને જુદા પડેલા જણીને. શત્રુઓ તેમના મિત્ર થઈને તેઓ એકબીજા વચ્ચે દ્વેષ કરાવે છે.

(૪૦) સારા માણસો, બાઈઓ વચ્ચે બાથ પાડી લેવાનું વખાણના નથી.

(૪૧) જે અહંકારી પુરુષ સભામાં બીજાને હલકાં વચન કહે તે ઘણો જુદિસાળો હોય તો પણ દુર્જન કહેવાય છે.

(૪૨) કોધમુખી સ્ત્રી અને મૂર્ખ પુત્ર અગ્નિ વિના જ શરીરને બાળે છે.

(૪૩) પુરોનું જૂથણ કામા છે અને સ્ત્રીઓનું મૂથણ લગ્ન છે.

મારા અધ્યયન અને અધ્યાપનના

શ્રીગણેશ તથા અનુભવ બોલ

આ ભૂમિની અંદર મારી પ્રાથમિક કેળવણીના શ્રી ગણેશ થયા છે, મારાં ચારિત્ર્યપટ્ટનનાં બીજા અહીંથી જ અંકુરિત થયાં છે, મારી પ્રતિભા પ્રેરણા અહીંથી જ પ્રજ્વલિત થતી છે, મારા મનમાં નીડરતાની વૃત્તિ અહીંથી જ જન્મી છે, મેં આદ્ય વિદ્યાગુરુશ્રી હંમીરભાઈ કાના કરમિયાના અગુરુશ્રી સિદ્ધક બનવાનો દૃઢ નિશ્ચય અહીંથી જ કરેલો છે. અને મારા દિલમાં નૈનિક ગુણોનાં બીજ અહીંથી જ રોપાયાં છે.

મેં ૭ વર્ષની ઉંમરે અહીં સરસ્વતી માતાના મંદિરમાં પ્રવેશ કરીને વિદ્યાપ્રાપ્તિનો આરંભ કર્યો હતો, અને દશવર્ષની ઉંમરે વિદ્યાગુરુ હંમીરભાઈ કાના કરમિયાના ઉપદેશથી 'આ, બીડી, ફાર અને જુમારને ઉડવાની દૃઢ પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી, એ અખંડિત રીતે આજે પણ જળવી, ગાળ્યો છું અને જિંદગી મુખીએ પ્રતિજ્ઞા આપુ રહેશે. વળી સરસ્વતી માતાની ગોદમાં ખેનકૂદ કરીને જેટલાં વર્ષો વિદ્યાભ્યાસ કર્યો તેમાં કોઈ વખત નાપાસ થવાનો સમય આવ્યો નથી અને હોશિયાર વિદ્યાર્થી તરીકેની નામના મેળવી છે. વળી ફરક વિદ્યાગુરુનો પ્રેમ મેળવ્યો છે, એટલું જ નહિ પરંતુ વધારે સમય વિદ્યાગુરુઓના અને પુસ્તકોના સહવાસમાં ગાળ્યો છે. અભ્યાસ દરમિયાન મને તેરી ટાડ, તરકો કે વરસાદ હોય છતાં સૂલે તો દરરોજ જવાની ઉત્કંઠા રહેતી. રજાના દિવસોમાં પણ સૂલે આટા મારી આવતો, વિદ્યાગુરુઓ પ્રત્યે માનથી અને વિવેકથી વર્તતો, મારાં સહભાગ્યે મારા વિદ્યાગુરુના, હાથે, વિદ્યાપ્રાપ્તિ કરી છે, કોઈ પણ ગુસ્સી "તોટીની પ્રસાદી" ખાવાનો મને પ્રહંગ પ્રાપ્ત થયો નથી. અહીં

અન્યપણમાં મેં આશ્ચર્યજનક અનેક સદાવા શીધા છે. વિદ્યાર્થી યુવનમાં અનેક સમયોમાં ભાગ લઈને શરીરને ખાતલ બનાવ્યું છે. મારા વિદ્યાર્થી-યુવન ધડનરમાં વિદ્યાગુરુ શ્રી દમ્ભીરભાઈ કરગિયાએ નિર્બંધની-પણ્યાંની અને આદર્શ શિક્ષકના નૈતિક ગુણોની, વિદ્યાગુરુ શ્રી વાલ્મીકી દાના વાર્તાએ કર્તવ્યનિષ્ઠતાની અને વફાદારીની અને ગૂજરાતના પ્રસિદ્ધ કવિ શ્રી દેશળજીભાઈ પરમારે સાહિત્યશાસ્ત્ર અને પ્રગતિની ભાવના વધારે જ-માવી છે. વિદ્યાભ્યાસ પૂર્ણ કર્યા બાદ શિક્ષક તરીકેની નોકરીના શ્રી ગણેશ પણ અહીંથી કરેલા છે. જે અહીં ત્રણ વર્ષ શિક્ષક તરીકે નોકરી કરી છે, હું અહીં દર વર્ષે એક સાથે અમને વર્ગો લખાવતો હતો એ વખતની પરીક્ષાઓમાં મારે એક પણ વિદ્યાર્થી નાપાસ થતો નહિ. મને લખાવતો તો પ્રથમથી જ ગોખ છે, વળી મનમાં વિદ્યાર્થીનો વિકાસ કરવાની અને તેને હોશિયાર બનાવવાની ધગશ રહેતી રળના દિવસોમાં પણ વિદ્યાર્થીઓને ઘેર મૂકત લખાવતો, જેથી ઘર પણ સૂઝ જોડું ગણાતું. મારે વિદ્યાર્થી નમળો રહે અને નાપાસ થાય એમાં મારી નામોશી લેખતો, અને કલંકરૂપે ગણતો. દરેક વિદ્યાર્થીના વાલીઓને ભળતો રહેતો, ત્રણ વર્ષમાં એકપણ દિવસની કેલ્યુઅલ રમ પણ ભોગવતો નહિ, વિદ્યાર્થીઓના હિત આગળ મારા શરીરની પણ પરવાર કરતો નહિ. આ બધું મારા આદર્શ ગુરુઓના અનુકરણથી જ બનવા પામ્યું છે. અંતિમમાં મારી આગળ આજ દિવસ સુધીમાં લણી ગયેલા તમામ વિદ્યાર્થીઓ હજીપણુ પ્રેમથી યાદ કરે છે, અને એમાં જ મને ખરા સંતોષ છે.

અહીં મારા બધા વિદ્યાર્થીઓમાં હોશિયા, વિવેક તેમ જ પ્રગતિશીલ વિદ્યાર્થીઓમાં શ્રી રામા મુરૂ તથા શ્રી મુળી પરમત એ મુખ્ય છે. શિક્ષકોની ખરી કિંમત લખાઈ એના વિદ્યાર્થીઓ જ કરી શકે. તેમ જ શિક્ષકોના કાર્યના ફળની કિંમત દર પંદર વર્ષ

પછી જ થાય. એમના વિદ્યાર્થીઓ ભાવિ સમાજના નેતા બને (તેઓ મોટા થાય ત્યારે સમજી શકે) ત્યારે થાય. દરેક માણસના મનપર પોતપોતાના શિક્ષકની સારી યા માઠી અસર પડ્યા વિના રહેતી નથી.

અહીં નોકરી કર્યા બાદ મોઢવાડા ચારેક માસ નોકરી કરી ત્યારબાદ ખારવા સ્કૂલ પોરબંદરમાં, ત્યારબાદ મિડલ સ્કૂલ પોરબંદરમાં ત્યારબાદ તાપુકાશાળાના હેડમાસ્તર તરીકે દેવડામાં એ વર્ષ નોકરી કરીને પોરબંદરની ભાવસિંહજી દાઈસ્કૂલમાં અત્યારે કામ કરી રહ્યો છું. આમ જીની બાળપોથી ચોપડીથી માંડીને આજની અગિયારમી ચોપડી (મેટ્રિક) સુધીના વિદ્યાર્થીઓને બચાવવાનો અનુભવ લીધો છે. એમાં મને ધણું ધણું જાણવાનું મળ્યું છે. તેમજ મારી તેર વર્ષની નોકરી દરમિયાન મેં જ્યાં જ્યાં કામ કર્યું છે, ત્યાં ત્યાં જ્ઞાન અને પ્રેમ સંપાદન કરેલાં છે. અને શિક્ષકોએ માનભરી પાર્ટીઓ આપી વિદાય આપી છે. આમ જ્યાં જ્યાંથી કાર્ય કરીને આવ્યો છું ત્યાં કોઈપણ સ્થાનેથી મારાથી કોઈ વિદ્યાર્થીને, શિક્ષકને, અધિકારીને કે ગામને અસતોષ થયો નથી. બેવડું, દબલું પણ બધા માદં કરે છે. મારી નોકરી દરમિયાન જે જે શિક્ષકો પરિચયમાં આવ્યા છે તેઓ બધા સાથે મારો મમતાભર્યો અને પ્રેમભર્યો સંબંધ બંધાયો છે. માધવપુર (વેડ) મુકામે પોરબંદર વિકાસખાતા તરફથી ચોખ્ખેલ “પ્રશિક્ષણ-તાલીમ” સિબિર”માં સોરઠ હસ્તાના શિક્ષકોમાંથી તાલીમ સેવા મોકલેલા, ત્યારે એ શિક્ષકોએ તાલીમ દરમિયાન મારી પ્રમુખ તરીકેની વરણી કરીને મારું જ્ઞાન જાળવ્યું હતું.

દેવડાથી મારી ભાવસિંહજી દાઈસ્કૂલ પોરબંદરમાં બહારી થઈ તેથી દેવડાથી ચાર્જ છોડ્યો ત્યારે મને ટાઈફોઈડ તાવની શરૂઆત થઈ ગઈ હતી, જેથી આવું તાવે ભાવસિંહજી દાઈસ્કૂલમાં ચાર્જ લીધો, એ વખતે મને જે જે વર્ગના પિરિયડો સોંપવામાં આવ્યા હતા

તે તે વર્ષોમાં, બીજા વર્ષોની સરખામણીમાં વિદ્યાર્થીઓ અભ્યાસમાં ધણા પાછળ દતા. પરીણા નહીં દતી, એક બાબુ દાદાદાદા જેવો દેખાતો તાવ અને બીજા બાબુ વિદ્યાર્થીના દિતની લાવના. મારી બરાબર ઠસોટી થઈ. વિદ્યાર્થીઓના દિત આગળ ચરીરને પણ મણકારતું નહિ, એવી વૃત્તિ નજર સમક્ષ ઊભરાવા લાગી. પરિણામે નિશ્ચય કર્યો; “જ્યાં મુધી અને સોંપાયેલા વર્ષોના અભ્યાસક્રમ પૂરો કરું નહિ ત્યાં મુધી રળ લેવી નહિ.” ધર પર લશોંમે રાખીને દાદાદાદા તાવની પરવાર કર્યા વગર ચાલુ તાવે લગાવેનો. પાંચ-બંદરના જનતામિત્ર, મર્પદ્ય, સેવાલાવી, દયાળુ અને પ્રખ્યાત ડોક્ટર (મારાં માસીજાના પુત્ર) શ્રી શુક્લાળગતીએ મૂચના આપી; ધરતી બહાર નીકળતું નહિ, દાદાદાદા તાવ છે માટે બેદરકારી રાખવી નહિ, અને રળ લઈ લેતાં પરંતુ મારો દંડ સંકલ્પ દતો કે રળ લેવી નહિ. (મેં તે વર્ષની સર્વિસમાં બિલકુલ રળ ભોગવી નથી અને વિદ્યાર્થીઓનો અભ્યાસ ખમો નહિ એ માટે “મારાં હૈદુંબિક તેમ જ અંગત દાર્પ વેકેશનમાજ કરી લઉં છું.”) મનમાં લાગ આવતો કે “રામ રાખે તેને કોણ ચાખે” મૂલ્ય થવાતું હશે તો કોઈથી શકી ચકારી નહિ. વળી મિલ રફલમાં મારા વર્ષમાં જે વિદ્યાર્થીઓ ભણી ગયા દતા તે વિદ્યાર્થીઓ તથા મામડાંના મારા વિદ્યાર્થીઓ લાવસિંદજી દાદાદાદામાં દાખલ થયા દતા, જેથી એને ફરીને ભણાવવાનો મોઢો ખચ્ચો દતો, તેથી મિલનના આનંદ, ઉત્સાહ અને પ્રેમને લઈ દું મારા તાવને મણકારેનો નહિ. અને રળ પણ લીધી નહિ.

બીજો દિવસે દવા લેવા ગયો ત્યારે ડો. શુક્લાળગતીએ પૂછ્યું; “રળ લઈ લીધી છે ને ?” (ડોક્ટર આગળ દારીએ કહી બોલું ભોલકું બોલે નહિ અને બોલે તો ક્રેસાં દરદીને જ નુકસાન થાય છે. પરંતુ આવી રીતે મારા દંડ સંકલ્પને લઈને

તેમ નથી. જેથી ભણાવનાં બહુવાવનાં મૃત્યુ થાય તો શિક્ષક જીવનની સાર્થકતા ચર્ચા ગણાય. આ રીતે ૨૮ દિવસ ટાઇફોઇડ તાવ રહ્યો. અભ્યાસકોર્સ પૂરો કર્યો ત્યાં તાવ પશુ બીનરી ગયો, છતાં શરીરમાં નબળાઈ-અશક્તિ ખૂબ જ આવી ગઈ હતી. જેથી તાવ બીનરી ગયા પછી બીસ દિવસની રજાનો રિપોર્ટ મોકલ્યો મારા અંગત મિત્રો કપડો દેવા જાગ્યા. કે આવું જોખમ કદી કરવું નહિ. ટાઇફોઇડમાં ઘણા ફેરો બમ્મટી બન્યા છે. પરંતુ મારા જાતજનુભવે મેં જાણ્યું “ગમ રાખે એને કાલુ ચાખે” પરાયકારી કાર્યમાં કે કોઇના કિતની ભાવના હૃદયમાં રાખીને કાર્ય કરીએ તો આપણો વાગ કોઈ વાટે કરી શકે નહિ, ઈશ્વર બળ આપે છે. આપણી ભાવના નિશ્ચય હોવી જોઈએ.

ભાવસિદ્ધિ હાજરૂસના મૈત્ર્યુએટ શિક્ષક બાઈબી જે. આર. દવે મને ઘણીવાર કહેતા “તમે દરરોજ વર્ગમાંથી નીકળો છો ત્યારે તથા આખો દિવસ સ્કૂલમાં તમારો ચહેરો હસતો જ રહે છે, થાકવું ચિદ દેખાતું નથી, તમારા જેવું નવયુવાન શિક્ષકોમાં ભાગ્યે જ જોવામાં આવે છે.” મને મારા કાર્યનો સંતોષ દેખાય છે. તેથી એ સંતોષ ચહેરા પર તરવરી ઉઠે છે. બ્યારે વર્ગમાં જરાબર કામ થાય નહિ ત્યારે જ હીક લાગે નહિ. બીજાને બનાવના ડોગ કરવો પા કોઇના ‘હા-હા-હા’ થઈ માખણ બગાડવું એ મારા સિદ્ધાંત વિરુદ્ધ છે. હું હંમેશાં મારા કાર્યમાં કુદરતને સાક્ષી રાખીને કાર્ય કરું છું. અધિકારીને નહિ. અધિકારી દસ મિનિટમાં આપણી કિંમત યોડી કરી શકવાનો હતો. એટલે નોકરિયાતને કોઈ અધિકારી યશ દે કે અપવશ. એની જરાપણ પરના રાખ્યા વગર કુદરતી સંતોષ જોઈને અને તેટલું કર્તવ્ય બજાવે રાખવું, એમ મારું પ્રથમથી જ માનવું છે. ઈશ્વરના દરબારમાં સત્યને સ્થાન છે, અસત્ય, ડોગ, દોગ એ તો માણસને છેતરવા બતાવી શકાય છે, ઈશ્વર હદી કોઇથી છેતરાનો નથી,

મારી મિડવરફ્ટન પોરનદરમાથી દેવડા તાલુકા શાળાના
 હેડમાસ્તર તરીકે હક્ક-મદનીથી મદની ચર્ચ ત્યારે નિહન રફૂનમાન
 કૌટુમિક વાતાવરણ હોડવાની જરાપણ ઈચ્છા ન થતા ના પાડી
 દીધી આથી બધા સિદ્ધકમિત્રો કહેવા લાગ્યા કે તમે જાઓ તમારો
 હક્ક જવા ન દો, વળી આર્થિક લાભની વાત છે એ રીતે એકમાત્ર
 આર્થિક લાભ હતો બીજી બાજુ શાળાનું તેમ જ સિક્ષણનું આ શું
 વાતાવરણ હતું જેથી આર્થિક લાભને જતો કરી મિત્રોની દૃષ્ટિ
 યા એ ના પાડી આથી અમારા દિલેમ્બુ હેડમાસ્તર શ્રી મણિભાઈ
 વોરાએ મને બોલાવી ખૂન સમજાવ્યો. ‘તમારા દિલની વાત છે,
 જઈ તો આવો, જો નહિ ગમે તો પાછા તમને અહીં બેઠી લઈશું’
 આથી એમના પ્રત્યે મને ખૂન જ માન હોવાથી એમની ચામને લઈને
 ના પાડી શક્યો નહિ તરત જ હા પાડી, આથી મિડન રફૂનના
 સિક્ષક બાદ્યોએ પ્રેમભરી પાર્ટિ આપીને વિદાય આપી આ વખતે
 હૃદય ભરાઈ આવ્યું હતું મનમાં નિસાસા ભર્યો વિચાર આવ્યો—
 હવે અમે બધા સિક્ષકભાઈઓ ફરીથી આ મૂલ્યમા દેવાથી મળી
 શકીએ. ઘેર તો બધાને ના પાડીને આવ્યો હતો કે હું જવાનો
 નથી, પરંતુ પાંચ વાગ્યે વેર જઈને બધાને કહ્યું કે આવતી મને હું
 દેવળ જવાનો છું ત્યારે બધાને નવાઈ ચામી છતાં દેવળ જતાં
 વખતે નમ્મી કર્યું કે થોડો સમય દેવડાનો અનુભવ લઈ આનું પછી
 પાછો મિડન રફૂનમાં આવતો રહીશ આ રીતે મિડન મૂલ્યના
 વાતાવરણમાં ફરી આવવાની મમતા ભરીને દેવડા ગયો. હેડમાસ્તર
 તરીકેના આદર્શ તો શ્રી મણિભાઈ વોરા પામેથી શીખી લીધો હતો.
 ‘સિનિયર ટ્રેઈનિંગના અભ્યાસ દરમિયાન હેડમાસ્તર એવો હોવો જોઈએ
 એ તો હું જાણુનો જ હતો પરંતુ એ આદર્શનું મર્ત્ત્વસ્વરૂપ-જીવત
 સ્વરૂપ મને શ્રી મણિભાઈ વોરામાં જોવા મળ્યું

મે દેવડામાં જઈ “મિડન રફૂન જેવું વાતાવરણ સર્જવાનો
 પ્રયત્ન શરૂ કર્યો, જેમાં હું સફળ થયો છું અમુક સમય થયા પછી

હેડમાસર શ્રી મલ્લિકાર્જુન વેરા સહિત) મિડલ સ્ટુડન્ટો રટાફ દેવડા આવ્યો હતો. તેઓ બધા એક રાત રોકાયા હતા અને બીજો દિવસે બપોર પછી ગયા હતા. તેઓ પેલુ દેવડાનું વાતાવરણ-શિક્ષકો સાથેનો સંબંધ તથા શાળા ભેદને ખુશખુશ થઇ ગયા હતા.

હું દેવડા હતો ત્યારે મેં ફરી મામણી મિડલ સ્ટુડન્ટની કરી. પરંતુ મિડલ સ્ટુડન્ટમાં મારી જગ્યા પર બીજાની નિમણૂક થઇ ગઇ. હોવાથી મારી નિમણૂક પોરબંદરની લાવસિંહજી દાદરજીભાં ટ્રેન્યુએટની ખાલી જગ્યા પર કરી. ત્યારે બધા શિક્ષક લાઇબ્રેરીએ વિદાય પાટી આપી હતી.

મેં દેવડા હેડમાસર તરીકે એ અખતરો કર્યો કે આપણા હાથ નીચેના માણસો સાથે પ્રેમભાવ, વિશ્વાસ અને લાઠ્યારાધા કાર્ય સેવામાં આવે તો જેટલું કાર્ય એ રીતે શિક્ષકભાઈઓ પાસેથી લઇ શકાય છે તેટલું કાર્ય ટુઆન કે સત્તાનું મદદથી થઇ શકતું નથી. મારું માન દેવડા તો ઠીક પરંતુ દેવડા તાલુકાશાળા નીચેની દરેક મામની શાળાઓના શિક્ષકો પણ જાળવતા, અને દિલ ખેલ્લેને પાત કરતા. ધણા લાઇબ્રેરી અને સત્ત્વ જ દરજ્જાકત કહેતા. મારા વખતમાં દેવડા તાલુકાશાળા અમર દેવડાની પેટાશાળામાં કામ કરી ગયા હશે એ દરેક શિક્ષકભાઈને મારાથી પૂર્ણ સંતોષ પ્રાપ્ત થયો હશે. આને પણ અમારે ત્યારે ખુબ મળવાનું થાય છે ત્યારે પ્રેમથી દિલ આકર્ષાય છે એકબીજાઓને મળતાં દિલ અને આંખોમાં પ્રેમભાવ એવોને એવો ઊભરાય છે, એવી રીતે નોકરી થાય એમાં જ ખરી મગ્ન છે. આપણી સાચી કિંમત આપણી જગ્યા પરથી ગયા પછી જોવી થાય એ જ સાચી નોકરી કર્યાની કિંમત છે. હું દેવડાથી આવી ગયો એને બે વર્ષ થઇ ગયાં છતાં બધા લાઇબ્રેરીના પ્રેમભાવો લાવથી ચારપાંચ વખત (રજના ટાઇમમાં) દેવડા જઈ આવ્યો છું. વળી મેં જુલુ કેગવણી નિરીક્ષક સાહેબોએ પણ મને કહ્યું કે દેવડા તાલુકાશાળા તથા તેની દરેક

પેટાચાળના શિક્ષકો હજુ પણ તમારી પ્રસંસા કરે છે. ત્યારે મને સંતોષ થયો કે મેં ત્યાં જ્યાં સાથે જરાબર પ્રેમભાવથી કાર્ય કર્યું છે.

મારું માનવું છે કે તાલુકાચાળના હેડમાસ્તરે શિક્ષકો પ્રત્યે બાધ્યાસભર્યું અને પ્રેમભાવભર્યું વલણ ગળ્યું જોઈએ. બહાનુ-ગામથી આવતા શિક્ષકભાઈઓ પ્રત્યે માયાળુ વર્તન રાખી તેમને આશ્વાસન આપવું જોઈએ. જો કે મેં તો દંડ કરતાં પણ વધારે છૂટછાટ આપી હતી. પગાર અધવચ્ચે “બસ સર્વિસ”ના રસ્તાનાં ગામોના શિક્ષકોને ચૂકવી દેતો. મૃક્ત વાતાવરણ રાખ્યું હતું છતાં કોઈપણ પોતાની ફરજમાં ક્યાંય રાખતા નહિ. ઊંઘડું પ્રેતસાદનથી વધુ કાર્ય કરતા. વળી અધિકારીઓને પણ હું એકાંતમાં કહી દેતો કે હું જ્યાંસુધી દેવડા છું ત્યાં સુધી મારું જૂડું કરશે તો મને ખોટું લાગશે નહિ, પરંતુ અમારી તાલુકા ચાળાના કે પેટા ચાળાના શિક્ષકોનું અડિત કરશે નહિ. અને કરશે તો એમાં મને હીક નહિ લાગે. અમારી દેવડા તાલુકા-મુપચાળાઓનું આવું વાતાવરણ જોઈને ડેટલાઈ ઈન્ચાર્જ કન્ટા અને એમા ભંગ પડે એ માટે એક વખત પ્રયત્ન થયેલો પરંતુ એમની મુરાદ જરૂર આવેલી નહિ. વાર્ષિક પરીક્ષા વખતે હું તથા ડેનવર્ગી નિરીક્ષક જને પરીક્ષા લેવા જતા ત્યારે દરેકનું કાર્ય જોઈ સંતોષ થતો. મામડામા સાચા કર્તવ્યનિષ્ઠ અને આદર્શ શિક્ષકો હજુ ધંધા છે.

પહેલાં એવા કર્તવ્યનિષ્ઠ, ચારિત્ર્યશીલ, નીડર અને સદમારી શિક્ષકો હતા કે તેમનું માન વિદ્યાર્થીઓ તથા સમાજમાં ધણું હતું. એટલે શિક્ષકોનો મોઝો મામડાંમાં તો વધુ જળવાતો. તેથી જ એક વખત શ્રી હમીરભાઈએ વર્ગમાં અમને જ્યાં વિદ્યાર્થીઓને પ્રશ્ન પૂછ્યો હતો કે તમે ભવિષ્યમાં શું ચલાના છો? ત્યારે ડોક્ટર, વકીલ, ફાજદાર, એન્જનીયર વગેરે ઉત્તરો આવ્યા હતા. જ્યારે મારો વારો આવ્યો ત્યારે મેં ક્યું “હું તો તમારા જેવા શિક્ષક

બનીને બધાને ભણાવીશ.” મારો ઉત્તર સાંભળી આદર્શ શિક્ષક હામીરભાઈના ચહેરાપર હર્ષની આછી સિંમત લહરી ફરીને હૃદયમાં ઊતરી ગઈ. એ વખતે શિક્ષકનો ધંધો બહુ જ આદર્શરૂપે ગણાતો હતો. અને શિક્ષકો ખુશ દિવથી-વિદ્યાર્થીઓ પર પુત્ર જેવો ભાવ રાખીને ભણાવતા. આજે પરિસ્થિતિ તદ્દન બદલાઈ ગઈ છે. આજે તો કેટલાક અધિકારીઓ પણ અણઆવડતવાળા, અપ્ય અનુભવીઓ, સંકુચિત દિલના, પૂર્વાગ્રહોથી પીડાતા, માનસપારખુંની ઊણપવાળા તેમ જ માર્ગદર્શન આપવાને બદલે ટીકા કરનારા હોય છે. જેથી એવા અધિકારીઓ નીચે કાર્ય કરવામાં પણ સાચા માણસોની કિંમત ધની નથી, પરંતુ એવા આમળ તો ઢોંગી અને ડોંગ કરનારાઓ અને ‘હા-છ હા’ કરનારાઓની પ્રશંસા ધની હોય છે. તેથી ટાઈટલ જગ્યાએ આદર્શ અને ઢોંગ વચ્ચે અમરમણ પણ ઉભી ધની જોવામાં આવે છે.

વળી આજની કેળવણીની નિષ્ફળતાનું એક કારણ છે, શિક્ષકોની અસંતોષભરી ભાવના અને આર્થિક વિષમતા એક સરખી જ તાલીમ સેનારા હા. ત. “મેટ્રિકપાસ થયેલો શિક્ષક હોય તેને રૂ. ૬૦)નો પગારમેડ મળે છે તેના દરતાં મેટ્રિક પાસ થઈને બીજા ખાતામાં દાખલ થાય તો એને રૂ. ૧૩૦)નો પગારમેડ મળે છે ! આજે તો ભાવના ખરી પરવારી છે. જેથી સામાન્યરીતે કાર્યને આર્થિક ત્રાજવે તોળવામાં આવે છે એટલે શિક્ષક તરીકેનું કાર્ય છોડી બીજા જગ્યા વધારે પગાર મળે એ જગ્યાએ ઘણા ચાલ્યા જાય છે. આ રીતે હોશિયાર અને ઉત્સાહી માણસો આ ખાતામાંથી નીકળી જતાં-આકી વધે એમાં ત્રણ પ્રકારના રહે છે એક કમઆવડતવાળા અથવા બીજા ચાલી શકે નહિ તેવા, બીજા આદર્શ તેમ જ સૈદ્ધાંતિક જાવનાએ શિક્ષક તરીકે દાખલ થનારા અને ત્રીજા હાળી સર્વિસવાળા. વળી જે નવા નિમાયેલા હોય તેમાં કેટલાક તો બીજા નોકરી ન મળે ત્યાંમુઘી કામચલાઉ શિક્ષક તરીકે રહેવા આવ્યા હોય છે. એટલે એનું મન શિક્ષકના

ધંધામાં સ્થિર રહેતું નથી, બીજે સ્થાન થાય એની રાહ જોઈને પોતાના કાર્યમાં વેક કરના હોય છે. વળી સ્થિર મનવાળા-કામચોર શિક્ષકો અને લાવનાશાળા એ બધાને કોઈ અધિકારીઓ 'એક લાકડીએ હાંકે' જેવા કર્તવ્યનિષ્ઠ શિક્ષકના દિનમાં સ્વાભાવિકરીતે અસંતોષ જન્મે છે. તેથી કેળવણીને સફળ બનાવવી હોય તો "એક સરખા લાખકાત ધગરનારા, હરેક ખાનાના નોકરો કરનાં શિક્ષકનો શ્રેય ત્રીસ રૂપિયા વધારે રાખવો જોઈએ, જેથી સારા શિક્ષકો આ ખાતામાંથી બીજાં આકર્ષાશે નહિ, બિલકુલ સારા માણસો આ ખાતા તરફ આકર્ષાશે, અને સ્થિર મને કાર્ય કરશે." પૂરતો પગાર આપવા છતાં જો કોઈ માણસ કામચોર બને તો એને ખાતામાંથી વિના વિચંએ મુક્ત કરી દેવો જોઈએ. બીજાં ખાતાઓમાં જડવસ્તુ સાથે કામ લેવાનું હોય છે ત્યારે શિક્ષણખાતામાં એનનપ્રાણી-રુજી-ગાગક ઉપર કામ કરવાનું છે. એટલે ઉમદા ધંધો શિક્ષકનો છે. એને નુકસાન થયું તો એની જિંદગી બગડી જશે. એટલે શિક્ષણખાતામાં જેવાતેવા માણસો આવી જ ન શકે" આ સિદ્ધાંતને જેમ વહેલો અમલમાં મૂકાશે તેમ દેશને વહેલો ફાયદો થશે.

વળા બીજું કાગ્ય એ છે કે વિદ્યાર્થીઓના વાતીઓ અગર ખાખોને પોતાના બાળકોનું ચાલિય વિકસાવવા માટે તેમ જ એ પાં જાય છે ! કયા શિક્ષક પાસે બહે છે ? કેવી સોખત છે ? દુઃખમાં બાળકોના શિક્ષણ અંગે તેમ જ તેનો વિકાસ કરવા માટે જેટલી વાખદારી ઉઠાવવી જોઈએ એનું પણ પૂરું જાન નથી હોતું, એમને શિક્ષકને મળવાની કે પૂછવાની પ્રગ્સદ પણ મળતી નથી, અરે ! શિક્ષકને વુ ઓળખતા નથી કે મારો બાળક કોના વર્ગમાં બહે છે" એને ખસ એક જ ધૂન લાગી છે, જેમનેમ કરીને પૈસા કમાવાની મેતેવાં કાળાં કામો કરીને પણ પૈસો ભેગો કરવામાં જ મન લગાવી રું છે. પરંતુ પોતાના લાખ કે ખુતું ચાલિય કે શિક્ષણ જેવાની સદ મળતી નથી, જેથી લવિખમાં એવું પરિણામ આવીને બિલું

રહેશે કે પિતાએ એ રીતનો સંગ્રહલો પેમા એનો કપૂત ગુમાવી
 બેસશે, અને એને રડવાનો વખત આવશે. પછી સમાજ આગળ એ
 શાદણું રાશે કે મારો પુત્ર આવો-તેવો નીકળ્યો. એમાં વાંકોડોનો છે ?
 પોતાની બૂલ-ફરજ લવિષ્યમાં પોતાને જ નહીં. માટે પ્રથમ પોતાનાં
 બાળકોનું આરિત્ય સારું ઘડાય, સારા સંસ્કાર પ્રાપ્ત કરે, સારા
 વાતાવરણમાં ઊઠે, સારું શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરે, શિક્ષક પ્રત્યે માન રાખે
 તો એનું ઉત્તમ આરિત્ય ધકનર થશે. ત્યારે એવો પુત્ર મરીઆઈમાંથી જ
 લક્ષ્મી સંપાદન કરશે, અને કુટુંબની સ્થિતિમાં પણ પલટો આણી
 દેશે. માટે સમજી માખાપોએ પોતાનાં લવિષ્યનો વિચાર કરીને પોતાની
 ફરજ બદા કરવી જોઈએ, જેથી પોતાનો પુત્ર કપૂત ન બને તેમ જ
 પોતાને તથા દેશને હારફ ન બને. એટલે માખાપોએ તેમ જ
 વાલીઓએ “જન્મા ત્યારથી સત્તાર માંડીને” (કેઈ વાલી પોતાની
 ફરજ બદા ન કરતું હોય તેણે આ ખ્યાલ નજર સમક્ષ રાખીને
 તદ્દપર બળવું જરૂરી છે, જેથી પાછળથી પસ્તાવો કરવાનો વખત
 આવે નહિ. માટે માખાપોએ તથા વાલીઓએ) પોતાના પુત્રના
 અભ્યાસ અંગે વાકેફ રહેવા શિક્ષકોને અવારનવાર મગધું જરૂરી છે,
 નવારથી શિક્ષકોનો તથા વાલીઓનો સંબંધ વૃદ્ધિ ગયો ત્યારથી
 વિદ્યાર્થી પોતાના અભ્યાસ પરત્વે બેદરકાર બનતો ગયો, અને કુસંગે
 ચડતો ગયો. પહેલાં એ બંનેનો સંબંધ એક યા બીજી રીતે અવૃદ્ધ
 હતો, ત્યારે વિદ્યાર્થીઓને પણ ઘનું કે કદાચ માન પિતાથી શિક્ષકને
 મળશે તો એને ખ્યાલ આવી જશે. અને વાત કરી દેશે.
 બીજું, જ્યાંસુધી શિક્ષકોના આર્થિક પ્રશ્નનો સંતોષકારક રીતે ઉકેલ
 ન આવે ત્યાં સુધી શિક્ષકમાંથી દયુચનની પ્રથા જશે નહિ. સરસ્વતીનો
 પૂત્રની સરસ્વતીને વેચે ! એમાં શિક્ષકની કિંમત શી ? વળી વિદ્યા
 દેનાર, વિદ્યા લેનારને ત્યાં સામે આવીને વિદ્યા દેવા જાય ! એમાં પણ
 શિક્ષકની ઠેવી કિંમત ! હું તો દયુચનને દ્વિતી-ત્રિતી ન ધુતકારું
 છું, તેથી મેં ઘણાને દયુચનની એજ્જી ના પાડી દીધી છે, વળી રદ્દલમાં

તો રાજાનો પુત્ર હોય કે દેશનેતાનો, શ્રીમંતનો હોય કે રંકનો, બધા શિક્ષકને મન સરખા. ટ્યુશન કરનારાઓના દિલમાં યોડો ધણો તો પક્ષપાત રહે છે ને અનિષ્ટ છે. “આપણા ખર્ચ ઉપર-વ્યસનો ઉપર કાપ મૂકવો. પણ ટ્યુશન કરવા જતું નહિ. એવો મારો સિદ્ધાંત છે.” એટલે સામાન્ય રીતે ત્યાંસુધી શિક્ષકોના, ‘યોગ્ય પમાર’નો પ્રશ્ન ન ઉઠેલાય, ત્યાંસુધી પોતાના કુટુંબનું ચુજરાન ચલાવવા માટે ધણું શિક્ષકોનું મન ન હોય છતાં-આ ગેરરીતિનો ઉપયોગ લાચારીથી કરવો પડે છે. પ્રાચીન ભારતમાં વિદ્યા અને ઔષધિ મૂળ મળનાં પશ્ચિમે દેશ આખાદ હતો, શિક્ષકોને ભાવિસમાજના ધડવૈયા તરીકે સંબોધે છે. એમને યોગ્ય પમાર મળે એ સરકારની વિચારણા હોય છે, આપણા લાડીલા વડાપ્રધાન પણ કહે છે કે શિક્ષકોને પૂરતો પમાર મળવો જોઈએ. છતાં હજી યોગ્ય રીતે અમલમાં આવેલ નથી. અરે! સરખી તાલીમ પામેલા શિક્ષકો અને બીજાં ખાતાઓના નોકરો વચ્ચે પમારની (આમળ જણાવ્યા પ્રમાણેની) અસમાનતા પણ દૂર થઈ નથી! કેળવણી પાછળ લાખો રૂપિયાનો ખર્ચ થતો હોય, છતાં જો એને અમલમાં મૂકનાર-કાર્ય કરનાર શિક્ષકોના જ દિલમાં ત્યાંસુધી અસંતોષ છે, અન્યાય છે, અધીરાર્થ છે, અસ્થિર મન છે. ત્યાંસુધી કેળવણીના અખતરા કેટલે અંશે સફળ બને! શિક્ષકોને સમાજમાં માનભેર જીવવા માટે તથા પોતાનાં બાળકોને હિત્ય શિક્ષણ અપાવી શકે એટલું વેતન તો મળવું જ જોઈએ, (શિક્ષકોને આદર્શ જીવન જીવવા માટે, કોઈ પામે લાંબો હાથ કરવા જતું ન પડે તેટલું આદર્શ-બાળજી વેતન મળવું જોઈએ) જેથી ખરા દિલથી તેમ જ યોગ્ય રીતે કાર્ય કરી તેઓ આદર્શ સમાજ ધડી શકે. આજે સમાજનું નૈતિક નવનિર્માણ થવું જરૂરી છે અને એ નૈતિક અને આદર્શ સમાજ ધડવાનું કાર્ય યાગ્યથી જ થઈ શકે. એવા આદર્શ સમાજનું ધડતર આદર્શ શિક્ષકોથી જ થઈ શકે, એટલે ત્યાંસુધી આદર્શ શિક્ષકો શિક્ષણ ખાતામાં નહિ હોય, ત્યાંસુધી ભાવિ

સમાજ આદર્શ બની શકશે નહિ. એટલે આદર્શ શિક્ષકો મેળવવા માટે આ ખાતામાં પૂરતો પગાર આપવો જરૂરી છે. આગળ જણાવ્યા મુજબ ખીમ ખાતા કરતાં પગારનોએક રૂ. નીચ વધારે રાખવાથી સારા શિક્ષકો આ ખાતામાંથી જશે નહિ અને હોશિયાર માણસો આ ખાતામાં આવવા આકર્ષાશે, તેમ છતાં કોઈ કામચોર કે અપ્રામાણિક નીકળે તો એને વિના વિલંબે મુકત કરી દેવો જોઈએ. (આ પ્રશ્નની અમુક વિગત આત્મપ્રશ્નના જાવતી દૃષ્ટિએ આપવામાં આવી નથી, પરંતુ ખીમએને આર્થિક રીતે જો ભાવે આપવામાં આવી છે.)

(૪૪) સંખ્યાકાળનો દીપક ચંદ્ર, પ્રજ્ઞાતનો દીપક સૂર્ય ત્રિસોકનો દીપક ધર્મ અને કુળનો દીપક સુપુત્ર છે.

(૪૫) અભ્યાસ કરતાં પણ વિદ્યાદાન અતિ શ્રેષ્ઠ છે.

(૪૬) લેખણ, પુસ્તક અને સ્ત્રી એ પારકાં માણસોને સોંપવા નહિ એથી જાણી ધવાનો સંભવ છે.

(૪૭) વિદ્યાની સાથે મરણ પણ તે નીચ સિંખને આપવી નહિ.

(૪૮) ક્ષમા સરખું તપ નથી, સંતોષ સગળું સુખ નથી, તપ્ત્યા સરખો વ્યાધિ નથી અને દયા સરખો ધર્મ નથી.

(૪૯) તળાવ કમળ વડે, રાત્રિ ચંદ્ર વડે અને સ્ત્રી યુવાવસ્થાથી જન્મ સારી દેખાય છે, તેમ નીતિથી લક્ષ્મી મુંઝર દેખાય છે.

(૫૦) શંકરની માફક બેસી રહે, સૂકાઈ રહે, કુષા સહન કરે પણ વિદ્વાન માણસ દુઃખ લોકોથી પોતાનું ગુજરાન ચલાવવાને તૈયાર થશે નહિ.

(૫૧) પોતે પોતાના આવરણની પરીક્ષા હાથે કરવી કે માથું આવરણ હાથે છે કે સપુરોના જેવું?

(૫૨) વય જતી સ્ત્રી હોય અર્થાત્ વૃદ્ધ થયા હોય એ તો પણ સર્વ પ્રયત્ન કરીને સમગ્ર પુરુષોએ વિદ્યા પ્રદણ કરવી.

મહેરોના ગુરુઓ અને મંદિરોની રચના સાથે સંબંધ

આમળના પ્રકરણોમાં જણાવ્યા પ્રમાણે અહીંના મહેર લોકોમાં “ગુરુ ધાણુ કરવાની વિધિ” યાજ છે. અહીંના દરેક મહેરને ત્યાં પુત્ર જન્મે, અને તે મોટો થાય ત્યારે અહીંના ‘ત્રિરિ’ વંશ વારસના પૂજારીઓમાંથી (વારસાગત રીતે જેમના ગુરુ હોય તેમના વંશનાઓમાંથી) ગુરુ ધારણ કરે છે. આ ગુરુ ધારણ કરવાની પ્રથા અહીંના મહેરોમાં પ્રચલિત માંડીને અત્યાર સુધી ચાલી આવેલી છે, (આજે પણ અહીં એ પ્રથા ચાલુ છે) મહેરોમાંના ત્યારે ગુરુ ધારણ કરે છે ત્યારે પોતાના ગુરુઓને યોગ્ય ભેટ-દાન આપીને સતોષે છે તેમ જ શુભ પ્રસંગોએ ‘ત્રિરિ’ વંશના પૂજારીઓને જણાવે. આપીને માન જગવે છે. એ રીતે અહીંના મહેરોમાં જે પ્રખ્યાત પુરોહિત યજ્ઞ ગયા છે તેમના ચારિત્ર્ય ધર્મમાં જે ગુરુઓએ મુખ્ય ભાગ ભજવ્યો છે અને આ મંદિરોની રચના સાથે જેમનો ગાઢ સંબંધ છે તે નીચે મુજબ છે.

અહીંના ટેસવાલા મહેર શુગ્રાઆના (શુગ્રાજી, જેમનું વર્ણન પૃષ્ઠ ૭૧ ઉપર જુઓ) તેમના ગુરુ અહીંના સ્વામી ધર્મગિરિ હતા. ધર્મગિરિ ખૂબ જ આધ્યાત્મિક જ્ઞાન ધરાવનારા હતા, વર્ણી રામાયણ, મહાભારત અને ભાગવત અંગેનું તેમનું જ્ઞાન જલ્દી જ ઉચ્ચ દરિયાનું હતું, જેથી આ મંદિરોમાં સત્સંગ થતો તેમાં તેઓ ધર્મપ્રધો વાંચતા અને ગામના ભાવિક લોકો ધર્મ પ્રધો સાંભળવા આવતા. શુગ્રાઆનાને જેમના ઉપર અખૂટ શ્રદ્ધા હતી. શુગ્રાઆતા ગમે તે દરમિયાન પોતાના ગુરુની દોષલ્પી પ્રમાણે ચાલતા, અને તેમની સેવા-ચાકરી પૂજારીય રીતે કરતા. ધર્મગિરિ દર વર્ષે એક માસ દાણી (જનારસ) જઈ આવતા અને ત્યારબાદ અહીં આવી દાવમ રહેતા. દાણીમાં પણ તેમના સિંધો હતા. એક વખત તેણે દાણીમાં પોતાના પૈસાનાર સિંધ હરિમુશ્તુગિરિને વાન કરી; ‘મારે, મારા મામ મુશ્તુગિરિમાં

રણછોડરાયનું મંદિર બંધાવનું છે માટે અર્ધો મંદિર તું આપ, અને અર્ધો મંદિર ભાગ શિવ્ય કેસવાવા જુગાજી પામેથી મેળવી લાવરા' આથી એણે અંદાજે અર્ધની અર્ધી રકમના ચનડી સિક્કા આપ્યા હતા એ લઈને તેઓ અહીં આવ્યા અહીં આવી તેમણે પોતાના શિવ્ય જુગાજીને બધી વાન કરી, ત્યારે જુગાજીએ કહ્યું, “ગુરુદેવ, એમા શી મોતી વાન! તમે કાશીથી મદદ ન લાયા હોત તો પણ હું તમને એકલો કરી દેત, પણ હીક, હવે તમારે ચિંતા કરવી નહિ, એ શિવ્યની પેઠે હું પણ તેટલી રકમ તમને આપીશ મટે તમારી મદિર બંધાવવાની ઈચ્છા પૂર્ણ કરો” આથી જુગાજીનાએ ગામના માણસોને કહી દીધું કે ગુરુ જેને જે કામ મોપે તેણે તે કામ કરવું, કોઈએ ના પાડવી નહિ (હાલ જ્યાં “ચણપર” નું નાનું મદિર છે ત્યાં પ્રથમ હામરની નાની હરી હતી) આથી ઉપરની રીતે મદિરનું કાર્ય શરૂ કરાવ્યું જેમા ગામની આમજનતાનો પણ (જુગાજીના કહેવાથી) ઠસાહલયો સાથ અને સહકાર હતો શિવ્ય હરિકૃષ્ણગિરિએ જે રકમ આપી હતી તેમાથી જ હાનનું શ્રી રણછોડરાયનું મદિર પૂર્ણ થઈ ગયું હતું (ત્યારે જ્યાં માણસો પ્રમાણિકપણે કામ કરતા) આથી ગુરુ સ્વામી ધર્મગિરિએ કહ્યું, “જુગાજી મને તો એમ હતું કે આટલી રકમથી માત્ર અર્ધું કાર્ય થશે, પરંતુ ગામની આમજનતાનો સાથ અને સહકાર મળવાથી શ્રી રણછોડરાય બગવાનનું એક મોટું મદિર તૈયાર થઈ ગયું, હવે તે મદદ કરવાનું કહ્યું છે તેમાથી આ મદિરની સામે જ એવડું મદિર શ્રી સિદ્ધેશ્વર મદાદેવનું મદિર બંધાવવું છે, એટલે સામસામે બે મદિરો થઈ રહે તેથી જ ને મદિરો સુંદર થઈ જાય” ત્યારે જુગાજીએ દસીને કહ્યું, “ગુરુજી મારી કયા ના છે, આ મદિર સાથે જ કામ શરૂ કરાવી દો એટલે શ્રી સિદ્ધેશ્વર મદાદેવનું મદિર પણ રણછોડરાયના મદિરનું કાર્ય પૂર્ણ થયું ત્યારે જ શરૂ થયું. એની રકમ ઘેરથી લાગીને જુગાજીએ ગુરુના મગ્ગે ધરીને કહ્યું, “બીજી મદિર

ઈન્દ્રો દોષ તે પણ એવ ને” ધર્મગિરિએ મુક મેળા, તાડુ બનવાન
 મથાણુ મે આવી ગિને અહીં હાથ જે શ્રી સિક્કેવર મહાદેવ તથા
 શ્રી બ્રહ્મોદરાયનુ એમ જે મોગ મદિરો છે, તે ઉપરની રીને જુદાજ
 અને તેના ગુરુ ધર્મગિરિના વખતમા નધાયેના છે શ્રી રબ્રહ્મોદરાયની
 મૂર્તિ તથા શ્રી સિક્કેવર મહાદેવના ચિત્રચિંતનની પ્રાગ્મનિધાપનવિધિ
 મળીના વિદ્વાન અને સન્માનન ધર્મના જૂનાજી ગ્વામી કૃષ્ણવદ્મિરિના
 શુભ દરતે થયેલી છે ગુરુ ધર્મગિરિના વસવાટમાગન પરપરામા
 બહી ગ્વામી દેવગિરિ યથા, અને એના પ્રખ્યાત શિષ્ય બહીના
 ગ્વામી મહેઠા આગાજ યથા ગ્વામી દેવગિરિ પણ વિદ્વાન હતા
 અને શ્રીના અનન્ય ભક્ત હતા તેઓ આ મંદિરની મેવાપૂજા
 હતા અને ધર્મગિરિના વાવન ના દરેજ અસંગ થતો તેમના
 ખરા શિષ્ય આગાજને પોતાના ગુરુ પર ખૂબ જ શ્રદ્ધા અને પ્રેમ હતો
 એ વખત આવજી માસમાસ સગ પૂર્ણ થઇ જોત્યાર, ૧૨ દેવગિરિએ
 આગાજને કહ્યું, “મેળ નાહવા, માગ તારી પામે એ મુખખી
 મરી છે” આગાજે ન્યું ‘ગુરુ માગે, જે માગશે તે આપવા
 તૈયાર છું’ ત્યારે રાત્રી દેવગિરિએ શ્રી સિક્કેવર મહાદેવ તથા
 શ્રી બ્રહ્મોદરાયનાં મદિરોનો દતિનાસ મળે ૨૧, “આ મદિરો
 પામે બહીની ભાષા બદુ ખરામ અને મદી રજા કરે છે એને આ
 જગ્યાએ જના, વિસ્ર અને મદેદનુ મદિર બધાવવાની માગી
 હજી છે વળી આ વવ (જે દાન જાનડુ નગરે એગખાય છે)
 મરખી ખોદાવીને એને બધાવવાને વિચાર કે, તેથી તુ મદદ કર
 તો મારે ખીજ ઝાડપામે હાથ લાગે મરવા જવુ નહિ’ પોતાના
 ગુરુની વાત સાંભળી આગાજે ગુરુને વચન આપ્યું, અને તત
 વચ્ચે રકમ લાવીને ૧૦૦૦ વરણમા ધરી દીધી એ ગિતે વાગને
 બધાવીને તેનું નામ નનકુડ રાખવામા આપ્યું અને જાનડુની
 પસે જ નજી મદિરોન જૂથ મદિર બધાવમા આપ્યું તેમા એ વખતે
 શ્રી બીડબજન મહાદેવના ચિત્રચિંતનની ગ્વાપના કરી અને નેરે

બીજી એ મૂર્તિઓ (શ્રી વિઘ્નેશ્વરી તથા શ્રી ધૃત્વાની એ બંને પદ્મરત્ન મૂર્તિઓ) પધરાતી હતી. એ બે પદ્મરત્ન મૂર્તિઓ સં. ૧૯૨૮ માં આ મંદિરના છૂર્ણોદ્ધાર વખતે દૂર કરી તેની જગ્યાએ શ્રી કાર્તિકેશ્વરામી તથા શ્રી ગુરુ દત્તાત્રેયની આરસની મૂર્તિઓની સ્થાપના કરેલી છે. આ રીતે કેશવાલા આકાશજના અને તેના ગુરુ સ્વામી દેવગિરિના વખતમાં શ્રી બીડલંબનનું મંદિર તથા જ્ઞાનકુંડ ખંધાયેલ છે. એ સ્વામી દેવગિરિના વંશ વાગસમાં સ્વામી સિત્તગિરિ થયા. તેઓ અહીંના પ્રખ્યાત ભક્ત કેશવાલા વિંઝાત ભક્તના ગુરુ હતા. વિંઝાત ભક્ત પ્રજ્ઞના અનન્ય ભક્ત હતા, તેઓમાં પણ તેમના પૂર્વજોના ઉમદા ગુણો વારસાગત હિરેલા હતા. તેઓ પણ ગુરુની એકનિષ્ઠાથી સેવા કરતા, તેઓ દિવસનો વધારે ભાગ ગુરુ શિવગિરિ પાસે સમાયણ મદાભારત વગેરે સાંભળના અને સત્સંગમાં ગાળના, તેમથી પ્રભુની દૃઢ ભક્તિએ તેમના દિલમાં વાસ કર્યો હતો. ગુરુ જે કહે તે વિચાર તરત જ આચારમાં મૂકી દેના-એ પ્રમાણે વર્તતા. એમ સમય જતાં એક વખત ગુરુ શિવગિરિને એક વર્ષ સુધી (દાશીના એક વિદ્વાન પંડિત ભરતગિરિ દારકામાં આવ્યા હતા તેમના કહેવાથી) દારકામાં ધાર્મિક કાર્યો, સત્સંગ તથા યજ્ઞાદિ કાર્યોમાં ભેગાવા જવું પડ્યું હતું, ત્યારે વિદ્વાન ભક્ત કહે “ગુરુ, હું પણ તમારી સાથે જ આવું. મારે તમારાં દર્શન કરવાનું તથા એવા કરવાનું જન છે. ગુરુએ ખૂબ જ વિનવણી કરી, ભાઈ નારાયણગિરિ નાનો છે, તેથી અહીં મંદિરમાં તું ધ્યાન નાખજે. ત્યારે વિંઝાત ભક્તે એ સરતે કહ્યું; “તો હું દરરોજ મારી આ પાણીદાર ઘોડીથી દારકાનાં મંદિરની ધ્વજનાં દર્શન થાય ત્યાં સુધી આવીશ, જેથી એ ધ્વજનાં દર્શન કરવાથી હું સંતોષ માનીશ કે તમારાં દર્શન કર્યાં છે.” કારણ કે દારકાના મંદિરની અંદર પેલા વિદ્વાન પંડિત બિનધર્મી હતા, અને ગુરુ શિવગિરિ પણ ત્યાં જ વર્ષ સુધી રહેવાના હતા. એ રીતે વિંઝાત ભક્ત દરરોજ પોતાની પાણીદાર ઘોડી વડે દારકાની ધ્વજનાં દર્શન થાય ત્યાં સુધી

જતા અને પછી ઘેર આવીને ધાર્મિક (રજુઝાડરાય) આગળ પ્રસાદ ધરી પછી
 પોતે જન્મતા (એમાં એક વખત રસ્તામાં તેમને કૃષ્ણ દર્શન થયા હતા
 એમ એક દત્તધ્યા કહે છે) ગમે તેવી ટાઢ તડકો કે વગસાદ હોય છતા
 વિજાત ભક્ત એક વર્ષ સુધી દારમની ધ્વજના દર્શન થાય ત્યાં સુધી
 જતા (અહીં એના વખતમાં રજુઝાડરાયનું મંદિર હતું. તેથી તેઓ
 ભગવાનના દર્શન કરવા જતા ન હતા) વર્ષ બાદ ગુરુ શિવગિરિ અહીં
 આવ્યા ત્યારે ભક્ત વિજાત ખૂબ જ ખુશ થયા હતા, અને ગુરુનું
 ધામધૂમથી સાંભળી હરી વાજતે ગાજતે મંદિર સુધી લઇ આવ્યા
 હતા. ગુરુ શિવગિરિ દારમ મયા ત્યારે ત્યાં પણ તેમનું માન ખૂબ
 સારી રીતે જળવાયું, તેઓ દારમમાં દરરોજ સત્સંગનો કાર્યક્રમ
 રાખતા, તેઓ અહીં આવ્યા ત્યારે દારમના વિદ્વાનો, ભક્તો, સત્જનોએ
 તેમના ચરણમાં ભેગદાન કરેલ તે રકમનો ઉપયોગ તેમણે હાલના
 રજુઝાડરાય ભગવાનના મંદિરને ચારે ખૂણે ચાર નાના મંદિરો છે
 એ બંધાવવામાં કર્યો અહીં આવીને તેમણે વિજાત ભક્તને કહ્યું
 બેટા વિજાત, આ મંદિરને ચારે ખૂણે એક એક મંદિર બંધાવવાની
 રકમ તો હું દારમથી લાવ્યો છું પરંતુ સામેની જગ્યા પુરુ જ
 હોવાથી શ્રી સિદ્ધેશ્વર મહાદેવને ચારે ખૂણે બળ્લે મંદિરો મળ્યા આઠ
 મંદિરો થાય તો આ તીર્થધામ સુંદર બની જાય તારા પૂર્વજોના
 ગુણોની યેદે તું પણ એ કાર્યમાં મને મદદ કર તો હીક ગુરુના વચનો
 સાંભળીને ભક્ત વિજાતે, એવી રીતે આઠ મંદિરો બંધાવવાનો ખર્ચ
 પોતાના ગુરુને આપવાનું વચન આપ્યું આ રીતે શ્રી રજુઝાડરાય
 ભગવાનના મંદિરને ચારે ખૂણે જે ચાર નાના મંદિરો છે તે તથા
 શ્રી સિદ્ધેશ્વર મહાદેવને ચારે ખૂણે બળ્લે મંદિરોનાં જોડાવાળા
 આઠ મંદિરો (સ. ૧૮૮૮ના જીર્ણોદ્ધાર વખતે એ નાના મંદિરો
 કાઢી નાખ્યાં છે) મળી કુલ બાર નાના મંદિરો ભક્ત વિજાત અને
 ગુરુ સ્વામી શિવગિરિના વખતમાં બંધાયેલા છે એ નાના મંદિરોનું
 કાર્ય સા. ૧૨૬૨માં પૂર્ણ થયું હતું ત્યારે દારમની નર્તિ ખાતે

યર્ષ મધ દત્તી. દિંદુર્ધ પ્રમાંણે ખંડિત મૂર્તિ પૂજવાને યોગ્ય ગણાવી નથી, તેથી એ મૂર્તિની જગ્યાએ અત્યાગે જે શ્રી રણછોડરાયની મૂર્તિ છે તે (સં. ૧૨૬૨માં) પધરાવી દત્તી. એ વખતે મદારાખ્યાત્રી વિક્રમાદિત્ય પણ અહીં પધાર્યા હતા. એ વખતે તેમણે આ મંદિરોના પૂજારીઓને એક સાંતીની જમીન ભેટ આપી હતી. એની યાદી રહે એ માટે ભક્ત વિંઝાતે તથા તેમના ગુરુ સ્વામી શિવગિરિએ મળાને રાણા વિક્રમાદિત્યની મૂર્તિ સં. ૧૨૬૨ના મહા મુદ ૧૦ ને ગુરુવારે શ્રી સિદ્ધેશ્વર મહાદેવના શિવલિંગની પાછળ પધરાવી દત્તી. એ મૂર્તિ આજે પણ દેખાત છે, અમુક માણસોએ પૂરતી માહિતી જાણ્યા વગર એવી દંતકથા શરૂ કરી હતી કે આ મૂર્તિ વિંઝાત ભક્તની છે, એ દંતકથા મુજબ ભક્ત વિંઝાતની દંડ લક્ષિતનું પ્રકરણ (આગળ છુએ પૃ. ૨૫) પણ દંતકથાની દૃષ્ટિએ મેં આપેલું છે. પરંતુ ખરી રીતે ગુરુ સ્વામી શિવગિરિ તથા તેમના શિષ્ય વિંઝાત ભક્ત પદપદારી અને શુદ્ધ દિલના હતા, વળી એ કીર્તિદાનના ભૂખ્યા ન હતા, તેથી એ બાર નાનાં મંદિરોનું કાર્ય પૂર્ણ થયું અને જ્યારે શ્રી રણછોડરાયની મૂર્તિ પધરાવી ત્યારે રાણા વિક્રમાદિત્ય પધાર્યા હતા એ યાદી જળવવાને જ આ મૂર્તિ પાછળનો હેતુ હતો. આ મૂર્તિ નીચે એક શિલાલેખ પણ છે, તેમાં પણ એવો જ ઉલ્લેખ છે.

આવી રીતે અહીનાં મંદિરો મળી દટકે બંધાયેલાં છે. (આગળના પ્રકરણોમાં ભક્ત વિંઝાત તથા છુડઆતા તેમજ આડવાજની વિગતમાં જે વિગત આપેલી છે તે દંતકથા પ્રમાણે ભારે આપવી પડી છે.) પરંતુ આ પ્રકરણની વિગત ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ સ્પષ્ટ અને સત્ય દર્શક છે. આગળનાં પ્રકરણો છપાઈ ગયા પછી મને દંતકથા ઉપર વધુ સંશોધનની આવશ્યકતા જણાતાં અને તપાસ કરવાની જરૂર જણાતાં સમય મેળવી પુરાતત્ત્વ સંશોધનમાં કાર્ય કરનાર ધર્મપ્રેમી મારા મિત્રો, અમારી સાતિના જૂના ઇતિહાસો, સાતિના ચોપડાઓ-ખારોટના જૂના ચોપડાઓ, દારકા તથા કાશી વગેરે

તથા શ્રી અર્જુનગિરિ (હ.લ, શિક્ષક દાટીના માળિયા સ્ટૂલ) ઉપરની રીતે જોવાથી હાલ અહીં જે જે પૂજારીઓ ગુરુ સ્થાપિત મંદિરોની સેવાપૂજા અને વહીવટ કરે છે, તેમની ઠાઠ એથી પેઢીએ બાકીએ થાય છે, તો ઠાઠ સાતમી પેઢીએ, તો ઠાઠ અગિયારમી પેઢીએ બાકીએ થાય છે, જેમાં સ્વામીશ્રી નથુગિરિ ત્રેમગિરિ તથા સ્વ સ્વામી ધનગિરિ લાલગિરિ, આ પેઢીને, અનુક્રમે વધારે નજીક થાય છે

એક વખત પૂજારીઓની મુશ્કેલીઓનો સમય આવ્યો હતો કે અહીંના પૂજારીઓને પોતાનું ગુજરાન ચલાવવા માટે તથા અનિયમિત સત્કાર કરવા માટે, આજીબાજીના ગામડાઓમાંથી ભિક્ષાવૃત્તિ પણ રૂંચી પડી હતી, છતાં આ મંદિરોની વારસાગત મળેલી સંસ્થાની પરંપરાને તોડી નથી અને સેવાપૂજા તથા વહીવટ કરવો આજી રાખ્યો છે. એ વખતે આ ગામની પરિસ્થિતિ પણ એવી હતી. આ ગામમાં ઠાઠ એવો દાનરીર ન હતો, જેથી પૂજારીઓને મુશ્કેલીઓ ભોગવવી પડી છે ઠાઠ સદ્ગૃહસ્થો ભેટદાન કરતા તેમાંથી આ મંદિરોનું બનવું કાર્ય પૂજારીઓ કરાવતા આ મંદિરોની હાલત જોઈને તેના જીર્ણોદ્ધાર કરવાની શક્તિ પણ અહીં ઠાઠમાં ન હતી, જેથી જ્યાં પૂજારીઓએ પોતાપોતાની પાસે જે રકમ હતી, એ ભેગી કરીને પોરબંદર શેઠશ્રી નાનજીભાઈ દાનિદાસ મહેતા પાસે લઈ જઈ તેમને કહ્યું “શેઠ આ મંદિરો તદ્દન પડી જવા જેવા થઈ ગયું છે, અમારી પાસે આટલી રકમ છે બાકીની તમે નાખીને મંદિરોનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવી આપો તો સારું.” પૂજારીઓની વિનંતીથી શેઠશ્રીએ આશરે રૂ. દસ લાખને અર્થે આ મંદિરોનું જીર્ણોદ્ધારનું કાર્ય સ. ૧૮૯૮ના કૃષ્ણ જન્માષ્ટમીના રોજ પૂર્ણ કરાવી આપ્યું. જેની વિગત વ્યાખ્યાના પ્રકરણમાં આપેલી છે અહીંના કેશવાવા મહેરબાઈઓ ઉપરાંત ઝોડેદા તથા મોદવાડીઆ મહેરબાઈઓએ પણ તેમના ‘જિરિવશ’ના પૂજારીઓ—ગુરુઓને યોગ્ય ભેટદાન આપી આ મંદિરોને સાચ અને સદકાર આપ્યો છે અને હજી પણ આપી રહ્યા છે.

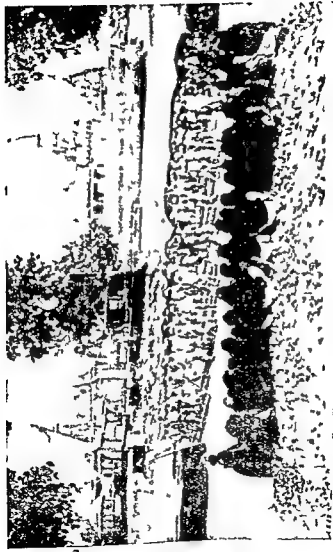
— ૧૦૦ — ગ્રામીણ ઉદ્યોગ

કાચીબાજી : ગ્રામીણ સ્ત્રી ગ્રામીણ ઉદ્યોગ

શ્રી મંગલારમ મદિદેની આગળના ભાગમાં મહેશ્વરજી ગડિવાસ રમે છે

...the judges in

શ્રી અમ્બુગાદિ સુદગાદિ : મળકાશકે :

શ્રી મુગદારકા મંદિરની આગળના ભાગમાં મહેલોનાઈકા પ્રતિમાસ રમે છે.

સત્સંગ મંડળ

સત્સંગ એટલે સારા માણસોનો સંગ કરવો તે. સંસ્કારી, સદાચારી, પરાયકારી અને વિદ્વાન માણસોના સમાગમમાં આવવું તે ઉત્તમ સત્સંગ. એવા મહાત્માઓ-સંતોનાં જ્ઞાનની વાતો સાંભળવી, ઉપદેશ સાંભળવો, અનુભવો પ્રદર્શ કરવા, ધર્મમંથોનું વાચન-શ્રવણ કરવું વગેરે સત્સંગનાં અંગો છે. સત્સંગને લઈને માણસનું જીવન દિનપ્રતિદિન સુધરતું જાય છે, સદાચારી બનતું જાય છે, દુર્ગુણોથી મુક્ત બનતું જાય છે અને પરાયકારી બને છે. એટલે મહાત્માઓ, સાધુપુરુષો અને વિદ્વાનોના સમાગમમાં આવવું એ લાભવાન ગણાય છે, અને એમાં જીવનનો લદાવો છે. કારણ કે એવા માણસોને આપણી સંસ્કૃતિમાં નીર્ધરૂપે માનવામાં આવ્યાં છે. તેથી તેમનો સત્સંગ શાન્તિદાયક અને કલ્યાણકારી બને છે. સત્સંગનો મહિમા અદ્ભુત અને ઉત્તમ છે. તો દરેક ગમે અનુકૂળ સમયે દરેકજ કલાક-દોઢ કલાક, નાનો એવો પણ સત્સંગ થાય એ જરૂરી છે. તેમાં રામાયણ, મહાભારત, ભાગવત વગેરે ધાર્મિક મંથોનું વાચન-શ્રવણ થાય એ જરૂરું છે. એ સાંભળીને એ પ્રભાણે પ્રથમ વિચારો પ્રદર્શ કરવા, પછી એ વિચારો પર મનન કરવું અને પછી સમજીને એ વિચારો આચારમાં મૂકી એ પ્રભાણે જીવન જીવવા સતત પ્રયત્ન કરવો, તેથી જીવન ઉન્નત બની શકે છે.

અહીંના જાવિક ભક્ત શ્રી ભુરા હજીમ અહીં દરરોજ પાંચ વાગ્યાથી કલાક-દોઢ કલાક ધર્મશાળામાં સત્સંગમાં હાજરી આપે છે. અને રામાયણનું વાચન કરે છે. ગ્રામનાં કેટલાક લાઈઓ તથા બહેનો સાંભળવા આવે છે તેથી આ “સત્સંગ મંડળ”માં આવનાર પોતાનાં જીવન સંસ્કૃતિ અને સદાચારી બનાવે છે. ગામનાં ૪૬ માણસોએ હવે સંસ્કારની માયાગમમાંથી થોડો સમય મુક્ત બની પોતાના ઉત્તર જીવનને કલ્યાણકારી બનાવવું જોઈએ. નિંદા, ખટખટ, ઈર્ષ્યા-અદેખાઈ, કેદનું અહિત કરવું વગેરેમાં આજસુધી જીવન ગુન્ધા હોય તેની પ્રજા પાસે ગારી માગી “ગામ્યા ત્યારથી સવાર”

સમજીને નીતિના રસ્તા પર ચાલવું. બાકી રહેલી જિંદગી ઇશ્વર-ભજનમાં ગણી, ઇશ્વરે આપેલો મનુષ્ય દેહ સાર્થક કરવો. રામાયણને સારી રીતે સમજનાર ભણી શકે છે કે એ સાંસારિક જીવનના અનેક આદર્શ—અંગો રજૂ કરી, આદર્શ ગૃહસ્થજીવનના પંચે આશ્રવાની પ્રેરણા આપે છે. રામાયણ મહાભારત, ભાગવત ગીતા, વગેરે ધર્મગ્રંથો ભારતીય સંસ્કૃતિના શણગારરૂપ છે, એ પ્રભાવે જીવન જીવવાથી હૃદય પરિવર્તન પામે છે, અને જીવન ઉન્નત બને છે.

આજનો યુવક ધર્મથી વિમુખ જનતો જાય છે. યુવાવસ્થામાં લોહી, જોખન અને લક્ષ્મીના અભિમાનથી કેટલાક સત્ય અસત્યનું, દિલ અદિલનું જ્ઞાન ભૂલી જઈ ગેર રસ્તે દોરાય જાય છે, અને ન કરવાનું કરી એસે છે. જોખન અને લક્ષ્મી તો “ચાર ધડીની ચાંદની સમાન છે.” માટે દરેકે સત્કાર્યો કરવાં જોઈએ. આ સંસારના સંબંધો અટપટા છે, વળી આ સંસાર માયાજાળથી ગૂંથાયેલો છે, પરંતુ એમાંથી તો કોઈ વીરલા જ એ માયાજાળને તોડી, હરિને ખોળે આધુનિક જીવન બજાવતી શકે છે. એ રીતે આ ગામમાં ધર્મ માટે બલિદાન દેનારા શૂરાઓ, પરાપકારી કાર્યો કરનારા સંતો, ઈશ્વરની દહ ભક્તિ કરનારા ભક્તવીરો, હિંદુ દ્વારે દાન આપનારા દાનવીરો, ધર્મપરાયણ સતીઓ યદ્ય ગયેલ છે. જે આ ભૂમિનું મહાન ગૌરવ છે. આ ભૂમિ પર એવા પરાપકારી વીરલાઓએ જન્મ ધારણ કરી પોતાનાં જીવન કિતલ બનાવીને ઇતિહાસમાં પલ્લ અમર બન્યા છે. તો એમની જ આ પવિત્ર ભૂમિને કોઈ પણ જાતનાં દલકાં કામ કરી બ્રહ્મ બનાવવી નહિ, પરંતુ એનું ગૌરવ વધારીએ તેવાં પરાપકારી સત્કાર્યો કરવાં જોઈએ. ધર્મ પ્રત્યે શ્રદ્ધા રાખનારા બનીએ, નિંદો કે અદેખાઈ કરનારા ન બનીએ.

આપણામાં કહેવત છે કે “નવરો જોડો નખોદ વાળે” એટલે પોતાના ધર્મમાં ધ્યાન ન દેનાર અગર કોઈપણ કાર્ય ન કરતાં આજસુ—એવી યદ્ય કશું કાર્ય ન કરનાર માણસના દિલમાં દલકા

વિચારો આપ્યા કરે છે. યુરુપાય નહિ કરનાર પોતાનું તો અદિત કરે છે એટલું જ નહિ, ઘીમઓનું પણ અદિત કરે છે. એટલે દરેકે પોતાના ધંધામાંથી પુરસદ મળે ત્યારે કોઈની ઈર્ષા-અદેખાઈ ખટપટ આદિ ન કરતાં, જ્યાં આપણી જુદી પવિત્ર રહે, મન પવિત્ર રહે, વિચારો પવિત્ર રહે એ માટે સત્સંગ મંડળમાં જઈ સત્સંગ કરી, ધાર્મિક ગ્રંથોને સાંભળીને જીવન સુધારવું જોઈએ.

મહામૂલો માનવ દેહ મળ્યો છે. એની સાચી કિંમત સમજીને એવાં પરોપકારી કાર્યો કરવાં, જેથી માનવદેહ સાર્થક બને. મનુષ્ય સત્કાર્યો કરીને નરમાંથી નાગવશ્વ પણ બની શકે છે. આપણી ભારતીય સંસ્કૃતિના ઇતિહાસમાં અનેક મહાત્માઓએ પોતાના જીવન અમર બનાવી દીધાં છે. માણસ અપૂર્ણ છે, અને અપૂર્ણમાંથી પૂર્ણ માણસ બનવા માટેનો પ્રયત્ન શરૂ રાખવો જોઈએ. મહાત્માઓ પણ બચપણમાં દોષથી ભરેલા હતા. પરંતુ એદોષની તેમને જાણ થતાં ધીમે ધીમે તેઓ પોતાના દોષો દૂર કરતા ગયા-જીવન નિર્દોષ બનાવતા ગયા, તેથી નિર્દોષ અને કલ્યાણુભવ-પરોપકારી જીવન શુભરત્તા અંતે પૂર્ણ બની સંસારમાં જીવનની સુગંધ યુગ્મની પેડે રેલાવતા ગયા. અહીં પણ ભગવાનના પરમ ભક્ત વિદ્યોત થઈ ગયા-એ અભણ હતા, છતાં પોતાના શુરુના સત્સંગને પ્રતાપે તેમનામાં ભક્તિનો રંગ લાગ્યો. ધીમે ધીમે શ્રદ્ધા દઢ બનતાં, દઢ ભક્તિને લઈને તેમણે (એક વખત કૃષ્ણ દર્શન કરી) પોતાનું જીવન અમર બનાવ્યું.

અહીંનાં મંદિરો અગે પૂરતી માહિતી જાણ્યા વગર કે સંશોધન કર્યા વગર મન ફાવે તેવી (આગળ આપેલી) દંતકથા ચાતુલી હતી પરંતુ હવે પછી આ મંદિરો અગેની દંતકથાઓને ઠાઠ સ્થાન નથી. (કોઈ ભાઈઓ પાસે આ મંદિરોને લખતું કોઈ ઉપયોગી દસ્તાવેજ લખાણ હોય તો રજૂ કરશે તો તેમનો આભાર માનવામાં આવશે, અને એને ખીજ આરૂંતિમાં સ્થાન આપવામાં આવશે.)

મૂળદારકા મંદિરોમાં સંહાય કરનારા દાતાઓ

પોરબંદર નિવાસી દાનવીર શેઠશ્રી નાનજીભાઈ દાસિદાસ મહેતાએ, આશરે રૂપિયા ૬૪ હજારના ખર્ચે આ મંદિરોનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવી આપ્યો છે, તેમ જ આગળ જણાવ્યા મુજબની મૂર્તિઓની રથાપના પણ કરાવી આપી છે.

અહીંના શિવમંત્રા (નામ આપવાની ના પાડી છે) ઓડેશ મહેર જવાંમહે, બીડમંજન મહાદેવના મંદિરની ચારે તરફનો વરડો કરાવી આપ્યો છે, ઇમેડિટૂક મશીન સહિત દરેક મંદિરમાં લાઇટ ફીટીંગ વગેરેનો તમામ ખર્ચ આપીને, કરાવી આપેલ છે, યાનકુંડની આમળના ભાગમાં - આણુગામ્નુ જમીન પર પથ્થરની લાદીઓ પથરાવી અપાવેલ છે, મંદિરની અંદર પાણીની ડંકી નખાવી અપાવેલ છે, મંદિરની સામેના પેદા ઉપર પથ્થરની લાદીઓ પથરાવી અપાવેલ છે તેમ જ સિદ્ધેશ્વર મહાદેવનાં મંદિરની અંદરની માંડવી શીટ કરાવી અપાવેલ છે. તેઓ દાન આફિકા-એમશીલમાં રહે છે.

અહીંના સુથાર શ્રી વેળભાઈ વશગમે, રણુડોડરાયના મંદિરમાં " મંદિર-માંડવી " પેટ રૂપિયા ૨૨૫૫ આપ્યા છે. તેઓ દાન આફિકા-મખાલીમાં નિવાસ કરે છે.

અહીંના મહેર શ્રી ગીતાભાઈ મેરામજે, શ્રી રણુડોડરાયના મંદિરના ઉપર આમળના ઓટા પર ચારસની લાદી પથરાવી અપાવેલ છે. દાન તેઓ આફિકા-ધુગામીમાં રહે છે. અહીંના મહેર શ્રી સુકા રાણાએ અહીંનાં મંદિરને સુંદર પડદો બેટ આપેલ છે.

અહીંના મહેર શ્રી મેજુંદ (સુકા) ભાઈ મથરી તરફથી એક મોટું ઘડિયાળ મંદિરને બેટ આપવામાં આવેલ છે, તેઓ દાન આફિકા-નિંજામાં રહે છે.

અહીંના મહેર શ્રી મેરામજીભાઈ દરભમે, રણુડોડરાયનાં મંદિર આગળ પિત્તળના સજિવાવાળી જરી જનાવી અપાવેલ છે.

અહીંના લોહાણા સ્વ. લાલજી ભીમજીએ મૂળદારકા મંદિરને મોનીથી ભરેલું સુંદર તોરણ બેટ આપેલ છે.

પ્રભુ પ્રાર્થના

(રાગ - શિખરિણી.)

પ્રભો આગ્યો આજે, ચરણ તવ હું જાળ રડતાં,
લૂંમેલો સંસારે, અવર ધરના પંથ ચડતાં;
નિહાળ્યાં મેં રૂપો, જનન જનનાં ઊંચ ધર જે,
ન જોયાં સત્યો ત્યાં, જન દિલ ફરે સ્વાર્થ પર એ.

હૃદોં એ રસતથા, દિન મુજ તણે ચોદ પડતાં,
રૂપો દૈયા મહિ, જનત પથ એ સ્વાર્થ ચડતાં;
હસાતાં એ જાણે, મનુ દિલ મહોં સ્વાર્થ ઠરતાં,
મળે 'કો' ને રાહો, મુડ દિલ યાજી શાન ઝરતાં

ઉગારી એંચા લે, પ્રભુ કરે મહી 'જાળ-મુજ' ને
દાપો 'અમારે', નયન ધર એ 'દીપ' તુજનો;
અસત્યે હું ચાલ્યો, પ્રભુ સત પથે એંચ મુજને,
ક્ષમા દેને પ્રેમે, વિનતિ કરતો જાળ તુજને.

ઉગારો પાપોને, સહુ કરમને માર કરોને,
'જગાવો' હૈયામાં, પ્રભુ કિરણ એ દીપ ધરોને;
પ્રભો દેલો હૈયે, મુજ જીવનમાં શાન-મળ તું,
કરે ના 'કો' પંથે, તવ ચરણ ને સ્થાન મળતું.

પિતા માતા બાપા, પ્રેમુ પવિત્ર તું હો જગતનો,
સદા હો તું દર્શા, ચરણ પડતા એ ભક્તનો;
ઉગારો કલોચી, દિલ તરપતું પ્રેમ - 'પૂજને',
પ્રભો નિત્યે ચાલ્યું, "તવ ચરણમાં રાખ મુજને."

પુરુષોત્તમગિરિ મુંદરગિરિ, મળદારકા - પોરબંદર.

જન્મભૂમિને વંદના.

(રાગ - મંદકાન્તા.)

હાથું છું હું મુજ દિલ યજી પોય જો ભૂમિ પ્યારી,
ખુંદો ખોળો મુજ ચરણથી, પ્રેમથી માતે ન્યારી!
માતા તારાં અન જળ હવા દેહને સર્જતાં જે,
પોતે, તું' મા વિવિધ રીતથી, અંગને પ્રેમથી છે.

તું તો છે મા સરગ કરતાં શ્રેષ્ઠવંતી અતોખી,
તારી શોભા અચિત નવલી દેવ લોકો વિલોકી;
ખેંચાયા મા તુજ નિરખતાં, દેવ લોકો 'નિચારા'!
રે' વા ઠાળે તવ ચરણમાં આવિયા તું 'અપારા.'
જેયાં તારાં રમણિય નર્વા રૂપં એણે અમૂલ્યા,
ખીલ્યાં રૂપો ધવલ નવલાં ચાંદ તેને અતૂલ્યાં;
જેયો 'રાણો' અનિભિપણે અર્ધ દેતો તને મા,
રે'તી ગંગા રિધર જળ કરી યાનકુંડે અહીં મા.

પ્રેમે હિંચા તરત સજ્જતી, મા તને સર્વ અંગે,
જ્યો સાથે. કલમ લખ એ પૂરતી દેહ રંગે;
'પંખો નાખે' ખુદ કર ધરી વાયુ જ્યો તણો જે,
પે'રી સાડી હરિતવરણી બાલમાં ચંદ્ર શોભે.
પુત્રો તારા સર્વૂત અનિયા દેવને ખેંચતા જે,
પુત્રી તારી ધરમ કરતી અર્પતી વીરતા જે;
માતા તારાં અમર ભજનો - માન જોનાર વીરો,
માઠી તારો અમર દિસતો પુત્ર 'વિજાત' હીરો.

તારા ખોળે 'અમર પદ' નાં દેવ લોકો ગિરાળે,
જેણે પ્રેમે, ખુશ ખુશ જની રાસ દેવી વિરાળે;
માથું માતા તવ ચરણમાં મૂત્યુ પ્રેમે વધાવું,
લોકું માતા ચરણ તમ હું ભાવથી માન ગાઉં.

- પુરુષોત્તમગિરિ મુંદરગિરિ, જૂનાગઢ - પોરમંદર.

તીર્થ ભૂમિ

(રાગ- મૂર્તિ જ્યાં સરગાઈ રહી છે એક નવા ઇ-સાનની)

આરતી જ્યાં સંભગાઈ રહી છે, રણછોડરાય ભગવાનની;
 દેવો પશુ જ્યાં વાસ કરે આ ભૂમિ તીર્થસ્થાનની :
 વંદુ રણછોડરાય... , વંદુ રણછોડરાય... , વંદુ રણછોડરાય. ટેક.
 અગ્નિનાની ધન કરે, સિદ્ધેશ્વર મહાદેવની,
 વિજયપતાકા સોઢી ઊડે, રણછોડરાય-નીલકંઠની,
 બ્રહ્મા વિશ્વ મહેશ ગિરાજે, મૂર્તિ 'ત્રિભુવન' ની,
 શિદ્ધિ સિદ્ધિ ગણેશ મૂર્તિ, 'મંગલ કાર્પ' નિશાનની,
 બેઠા બીડલોજન મહેશ આ, પાદુકા ભગવાનની....દેવો પશુ.
 સ્વર્ગ દેવ જ્યાં તેજ વેસાવે, દૂર કરે અપકારને,
 ચતુર્ભુજાએ નારાયણ આ, બેઠા જગ આધાર છે,
 રામ રાજપનો આદર્શ કેતા ભગવાન પ્યાર રામ જે,
 દેવ તથા સેનાપતિ છે, કાર્તિક સ્વામી દેવ જે,
 સેવામૂર્તિ શોભા આપે, લક્ષ્મણ ને હનુમાનની....દેવો પશુ.
 સત્ય અદિશાના મત ધારી, બેઠા ભગવાન શુદ્ધ છે,
 શુર તથા મહિમા વિસ્તારી, બેઠા હતાત્રેય છે,
 વિદ્યાની વાણી દેનારી, સરસ્વતી જે માત છે,
 શક્તિલુ શોભિત બરનારી, વાઘેશ્વરી સ-મુખ છે,
 બેઠા બ્રુએ લક્ષ્મીમાતા, વૃદ્ધિ કરતાં ધનની....દેવો પશુ.
 'શંભુ'ની સેવા કરનારી, પારવતી હિ માત આ,
 રામ સંગ વને કરનારી, સીતા સતી છેબેઠાં આ,
 મંત્રધામિની સોઢે માતા, ગાયત્રીનાં જ્ઞાન આ,
 રાસ બેઠાંતી શક્તિઓ શુ, સુદર શોભે સ્થાન આ,
 આવી માતાં સ્વર્ગભોગથી, કીર્તિ તીર્થસ્થાનની....દેવો પશુ.

પુરુષોત્તમગિરિ શુદરગિરિ, ચૂળ દોરકા - પોરબંદર.

== ધન્ય હો ભોમકા! ==

(રાત્ર- મૃગશ્રા ૭૬)

સોદતી ભોમ આ, દેવ મંદિર ઘડી, 'તીર્થ'થી કીર્તિ માતા;
લગ્નના વર્ણવી, ભોમની ઊરથી, દેવના ઊરમાં દર્શ થાતા.
હુકમ શું અર્પિયો! દેવમંડળ મદો, દેવસમ્રાટ તે, વાસ કરવા;
ધન્ય હો ભોમકા! દેવ-દેવી મણે, આવિયાં તુજ પર 'દામ કરવા.'

સોદતી ભોમ આ, સ્વર્ગભૂમિ સમી, આવતાં નિરખવા પ્રેમ ભાવે,
દેહ ભારત મદો, મૂળદારકા જની, મૂળતી 'તીર્થ'થી કીર્તિ ગાવે,
ભક્ત શૂરા વળી, સંત સતીઓ અતિ, રત્ન આ ભોમનાં તેજ રેવે,
ધન્ય હો ભોમકા! ચરણ તવ સોદતાં, યાત્રીકાનાં દિવે પ્રેમ ફેલે.

ઠાઠ સત્સંગના, દેવ સંગ સોદતા, મૂળતાં ગાન એ સંત ઊરથી,
ઉમટતાં મોનવી, મુણવા ગાન શું, આવનાં નીચ જન્મ પુર દૂધી.
યાત્રીકા પ્રેમથી, ધન્ય આવી જને, ભાવ સેતાં દિલે પ્રેમ આપી;
ધન્ય હો ભોમકા! પાવન દિલે જને, તુજને નિરખનાં ચિત્ત રાખી.

વૃક્ષરાજ અદો, વેરની અંગણે, શાન્ત-શીતળ હવા શુદ્ધકારી,
પાસમાં આવતાં ગાન ભૂમિ તણાં, અર્ધ દેતો ભરી સમુદ વારિ.
જાનગંગા ફરી દેવ સદવાસમાં, જાનકુડે જને પુનિત દેહે;
ધન્ય હો ભોમકા! આવનાં વાસમાં, યાત્રી પાવન જને ઊર નેહે.

સિદ્ધ-સા . સાંપડ્યા, પુત્રો આ ભૂમિને નાક મદોષિના ને મળવ્યા;
ભક્ત ભડવીર આ, ભૂમિને ભેટિયો, દેવ-આત્મા 'દિલે દેવ આત્મા.'
સંત સદવાસથી, સતીના સાથથી, પુનિતકરી જની, ભોમ પ્યારી;
ધન્ય હો ભોમકા! ખ્યાન તારું ધરું, સંત-શૂરા - સતી જન્મધારી!

પુરુષોત્તમગિરિ મુંદરગિરિ મૂળદારકા - પોરબંદર.

—: શ્રી ભગવાન રણછોડરાયનાં દર્શને :-

(સંગ :- આશા ભર્યાં ને અમે આવિયાં—એ રાખને મળતો)

ભાવો ભરી અમે, આવિયાં ને માસ, વા'લા રણછોડરાયના વાસમાં;
દરશન દરવાને — ટેક —

મંદિર પુરાણાં, ઓષનાં જુઓ, સ્વર્ગભૂમિ સમ સાયમાં; દરશન.
પુનિત ગંગા જેવાં, નીર છે જેનાં સોહે છે શાનકુંડ પાસ રે, દરશન
ના'વણુ થાતાં એ, નીરથી પ્રભુ, પુનિત જળ બારે માસ રે; દરશન.
મહિમા વધાર્યો 'કુંડ'નો પ્રભુ, પરચો પૂર્વો છે તમ દેવ રે; દરશન.
પુનિત બનતાં માનીકા અહીં, ના'વણુ કર્યાં જેહ રે; દરશન.
સોદામણાં છે, ધામ તમારાં, તીર્થભમિથી પંકજ રે; દરશન.
દેશ-વિદેશથી આવતાં તારો, મદિમા મળેણિને લાગે પાપ રે; દરશન.
ધન દરકતી દેશમાં તારી, કીર્તિ જતી છે અખેડ રે; દરશન.
શંખ ને ચક્ર ગણ ને પદ્મ, ધર્મ પ્રભુએ 'સખેડ' રે; દરશન દરવાને.

પુરુષોત્તગિરિ સુંદરગિરિ મૂળદ્વારકા - પોરબંદર.

(૫૩) મિત્ર, સ્વજન, બહેન, શુદ્ધિ, ધૈર્ય, પત્ની અને પોતાની પરીક્ષા
આપતિ સમયે જ થાય છે.

(૫૪) શુદ્ધિવાન મનુષ્યોનો વખત ગીત અને શાસ્ત્રના વિનોદમાં જાય છે,
અને મૂર્ખ સોદોનો સમય વ્યયન, નિશ અને લડાઈમાં જાય છે.

(૫૫) જે ન્યાયને માર્ગે ચાલે છે, તેને પશુઓ પણ સદાચ કહે છે.

(૫૬) જે દેશમાં સન્માન મળતું ન હોય, જ્યાં પ્રીતિ અને બાંધવો
ન હોય, જ્યાં નિષાધ્યાસ થતો ન હોય ત્યાં એક દિવસ પણ
રહેવું નહિ.

(૫૭) ઉદાર પુરુષને ધન તૃણ સમાન છે, શૂર પુરુષને અરણ્ય તત્ત્વ
જેવું છે, વિરકતને સ્ત્રી તરણા તુલ્ય છે, અને નિઃસ્પૃહીને સકલ
જગત વણવત્ છે.

શ્રી સિદ્ધેશ્વર મહાદેવને શરણે

[રાગ :- ગીતનો]

ધ્યારા સિદ્ધેશ્વર શ્રી શુ, પ્રેમથી વડુ, શરણુ આવે તારે ધામ ૨૬ :
 દુનિયા ખેને છ સ્વાસ્થ બજી, ન્યાયના મર્દન કપાય,
 યાકી યાકીને, શરણુ સૌ આવે, (૨) ધામ તારે મોહાય ધ્યારા
 જગત ગૂંથાયુ, માયારી જાળે, પગ માહે લપટાય,
 પથ બૂલીને, ફેરે ભગ્નકાતા, (૨) આતી તારા ગીત ગાય ધ્યાસ
 કરી દસ્યાણુ, દેવોનુ જાણી, ઝેર ખીધુ મુખમાય
 કૃપા ભરી તે નીલકંઠે ધારી (૨) લાગે મોળા તને પાન ધ્યારા
 ત્રિશુળ સોહે નાગની માળા, જટા શિરે ગમધાર,
 ભમ્ભતધારી રૂદ્રાક્ષ સોહે (૨) જાણે ન કે' તારો પાર ધ્યાસ
 ગાર્તા ગુણો તારા માનવ - દેવો ત્યાગ ધર્મો મોળાદેવ,
 તપ તાડુ એ, હેરા ડગાવે, (૨) જ્યાં થો તે' કામદેવ ધ્યાસ
 તને રીઝાવે, મગાધારી જે, ભક્તિ કરી નર - નાર,
 ભરમ કલ્પમા, મોન ક્રુપાધુ (૨) દેતા ન લાગી વાગ ધ્યારા
 શશુ તારે સૌ, શરણે આવે, માવે ગુણો લાગી પાંચ,
 ધ્યાન ધરે જે, દિલથી તાડુ (૨) 'મગા રેલાવે' અનમાય ધ્યાસ.

પુરુષોત્તમગિરિ સુદર્શગિરિ મુગદ્ધારકા - પોરબદર

- (૫૮) દીધુ દીધુ પડવાથી જેમ સરોવર ભરાય છે, તેમ વિદ્યા, ધર્મ અને દ્રવ્ય એ પણ થોડે થોડે મેળવાય છે
- (૫૯) શૂરવીરો, વિદ્વાનો અને સ્વરૂપવાન સ્ત્રીઓ જ્યાં જ્યાં જાય છે ત્યાં ત્યાં તેમને આદરસત્કાર મળે છે
- (૬૦) રણમેદાનમાં યોદ્ધાઓનો અને દલિમડળમાં દલિઓનો પ્રકાશ બે ધડીમાં જ થાય છે

શ્રી મૂળદ્વારકા ધામ

(રાગ :- આગ્રો બખ્ખો વ્રજે દિખાયે જાંકી દિન્દુસ્તાનકી)

કીર્તિ જ્યાં સંભળાઈ રહી છે, મૂળદ્વારકા ધામની,
આવો મિત્રો દર્શન કરીએ, રણછોડરાયના ધામની.
વંદુ રણછોડરાય...વંદુ રણછોડરાય...વંદુ રણછોડરાય... ૨૬.
સ્વર્ગભૂમિ આ એક અમારી, દેવો પણ જ્યાં વાસ કરે,
ભોમ અમારી આ નિરાશી, મંદિર જોતાં દિલ કરે,
સ્તાન કરે યાત્રીકો આવી, માનકુંડ પાવન કરે,
અમ તણો જે ભાર ભર્યો એ, પલભરમાં તો દૂર કરે,
દેવો જ્યાં પાવન બને છે, રીતિ છે આ ધામની. આવો મિત્રો.
અવિરત ગાતો સાગર રણો, ગીતો આ મંદિર ફરી,
અર્ધ દેતો અખંડતાથી, વાયુ સાથ સંગાય કરી,
ઉદારતાના પાઠ શીખવતો, ભૂમિને આ દિન બરી,
મહાઈ કરા 'હુલો' દેખી, વીરતાએ જ્યાં વાત કરી,
કીર્તિ ગૂંથી દેવો મહિ, મૂળદ્વારકા ધામની. આવો મિત્રો.
'ગંગાજળ'નાં નિર્ભળ પાણી, પીતાં લોકો બારે ખાસ,
નીડરતાના પાન કરાવે, 'જીવન' પૂરે કરતાં વાસ,
'બડા'એ બહાદુરી વેરી, ખુલે દેવે આવી ખાસ,
શૂરવીરતાના શીલિત પૂર્વો, નરસિંહ કરા દિલે ખાસ,
દેવે-હાથે દિંમત બરી, શાન વધારી ધામની. આવો મિત્રો.
ધન દરકતી અડગતાની, મંદિર કરી કેતી વાત,
શિષ્ય તણી એ કલા ઉડીને, આંખે ચેટિ દિવસ રાત,
શાભા ખીલે આંદની રાતે, સોહે મંદિર કરાં ગાત,
વનરાજ સૌ મહેકી જોડે, મંદિર પાસે એકા સાથ,
બની ભૂમિ આ સ્વર્ગભૂમિ, મંદિર કરાં ધામની. આવો મિત્રો.

પુરુષોત્તમગિરિ મુંદરગિરિ, મૂળદ્વારકા - પોરબંદર.

ભીડભંજન મહાદેવને વંદનાં.

(રાગ :- આરા ભર્ગા એમે આવિમાં.)

રહું મંદિર આ, ધામનું સુંદર સોહે છે જ્ઞાનકુંડ પાસ રે;
 ભીડભંજન વંદુ તને. ૧૬
 ધન દેવાતી, આકાશમાં એ જગાએ ભાવ અભિલાષ રે; ભીડભંજન.
 ભક્તોની ભીડ તું, હરી સેતા ને વળી દેતા ભક્તોને અભયદાન રે; ,,
 શરણે આવી તારા, ધામમાં વળી ગાવે છે તારાં ગાન રે, ભીડભંજન.
 શુદ્ધ દત્તાત્રેય, સાથમાં ને વળી કીર્તિકસ્વામી સોહે સાથ રે; ,,
 નામ રટે તારું, ભક્તવીરો સૌ ભીડ પડે ભોળાનાથ રે; ભીડભંજન.
 વૃક્ષો સોહે તારા, ધામથી વળી મોહે છે મંદિરોની પાસ રે; ,,
 મહિમા ગવાતો, સાથમાં તારો તીર્થભૂમિ આવાસ રે; ભીડભંજન.
 મદ્દા ભાવેથી, ધ્યાન ધરે તારું પૂરતો એનાં મનોદામ રે; ,,
 ભોળાશંભુ તારે, શરણુ આપી સૌ ભજતાં પ્રેમે તારું નામ રે; ભીડભંજન
 ભૂમિ ભારતને, ભીડ પડે તો ભાંગને એની ભોળા ભીડ રે; ,,
 વંદન કરું હું, પ્રેમથી ભોળા હરજો તું દુર્ગમિયાંની પીડ રે, ભીડભંજન.

પુરુષોત્તમગિરિ સુંદરગિરિ, મૂળદારકા - પોરમંદર.

-
- (૧૧) નમ્રતા, ચૌર્ય, ઉઘોગ, પાંડિત્ય અને ધણા મિત્રો એ પાંચ વસ્તુ અક્ષય ભંડાર તુલ્ય છે.
- (૧૨) માન વગર ભોજન કરવું હોય અને અવિવેકી ઉપરીની સેવા કરવી હોય, તો તેથી બીજું પાનક શું?
- (૧૩) પશુઓમાં મરધો, પક્ષીઓમાં કામડો, મુનિઓમાં ક્રોધ અને મનુષ્યોમાં નિંદક ચંડાળ છે.
- (૧૪) પ્રવાસમાં વિદ્યા, ઘરમાં સ્ત્રી અને રોમમાં ઔષધ મિત્ર સમાન છે.

આરઝી હકૂમતની મદદીનેા જંગ

(રામ :- મૂર્તિ જ્યાં સરઘાઈ રહી છે એક નવા ઈ-સાનની.)

પડકાર જવ ફેંકાય રહ્યો'તા, સોરઠ ભૂમિ-ધાનનો;
 આરઝી હકૂમત સાથ મળીને, જંગ ખેડ્યો મદદીનો:
 સાખાશ મે'ર લડવીરો! સાખાશ મે'ર લડવીરો! સાખાશ મે'ર લડવીરો!
 આઝાદીનો સુરજ જાગ્યો, ભારત ડેરી બોમમાં,
 કિરણ બધે પથરાઈ રહ્યાં'તાં, પ્રજા તણા સૌ રામમાં,
 'ભૂત' દોર્યો અવળે શહે, નવાજને એ બોલમાં,
 સુખોની રાખા કુકરાવી, પાકિસ્તાની 'ઝાત'માં,
 શંખ વગાડ્યો સામ્રાજ્યને, પીરોની મદદીનો. આરઝી હકૂમત સાથ.
 ધૂમ્ધો ડેરાસી - 'માલદે રાજો,' મે'રાનો સરઘાર જે,
 ખડાં બોમે મહેર વણમાં જઈ કપો પડકાર એ,
 'ધર્મ' કાળે આલો વીર, ભ્રમ કરે પડકાર છે,
 પડકાર ઝીલી આલી નીકળી મે'રાની વણઝાર એ.
 આલી નીકળી 'સરઘાર' સાથે, મે'રાની મરદાઈ એ, આરઝી હકૂમત સાથ.
 ઝાઝા માલ્યા વીર-શરવીરો, ખારી યુજ આ બોમના
 ભૂખે પેટે આલી નીકળ્યા, 'સિંહો'ના એ સાથમાં,
 'રત્નપૂતાણી' તિલક કરી, હથિયાર આપે હાથમાં,
 સિદ્ધેશ્વરની રક્ષા બાંધી, વીરોના એ હાથમાં,
 કુતિયાણામાં જંગ ખેડ્યો, એ મે'રાની મરદાઈનો. આરઝી હકૂમત સાથ.
 પ્રાણોની ખાજ ખેલી છે, કુતિયાણાના જંગમાં,
 'ધાણી ફૂટી' ગોલીઓ છીડી સાથ સામા જંગમાં
 રણપ્રેક્ષા એ મે'ર લડવીરો, ઘડયા'તા એ રંગમાં,
 શીખો-મે'રા સાથ રહીને, દુશ્મન હણ્યા જંગમાં,
 કુતિયાણાનો કાળો લીધો, જંગ ખેલી મરદાઈનો, આરઝી હકૂમત સાથ.

પુરુષોત્તમગિરિ સુદર્શગિરિ, મળદારકા - ૧૯૨૫-૨૬.

ભૂમિનું ઝણુ ચુકવળે.

(રાગ :- સિવાજનું હાવચુ)

ભૂમિમાં ભૂમેલ વીર યુવાનો ભૂમિ તણું ખાધું ઝણુ
ભારત માતા યાદ કરે ને,
કુટ્યાનીનાં દાન માગે ને;
માતા ને દિ' સદ્દ કરે ને,
ચિર વધેરી ઝણુ ચુકવળે.

દુશ્મનો દત્તે આંખ ઉઘાવે ભારત માને અંગ;
તે દિ' જાણે સિંહ-સપૂતો,
આખો ફાડીને (ઝેના) ફાગળ ખેંચળે.

સિંહણ સપૂં 'મા' દૂધ છે તારું હલે નહિ કો' વીર
માધીય કોટિ ગોદમાં રમે,
ખાળો તારો અંગમાં લમે.

એક તમુ 'મા' અંખ શું રોકે । વીર સપૂતો જીવનાં કોઇ,
કોટિ દેયે 'ચૂકવ' યાશે,
તાંડવ રૂપ શિવ સર્જશે.

શાન્તિના ઉપાસક જમે માન કરે (ને) પોદાર,
રક્તિ તણાં આયુષો ધરી,
'લેહીનાં ટીપે' શીટશું મરી.

'નાયક' તમે અંધ ન બનશો દુશ્મન કરે ને 'ધાવ' ;
દિમન દેયે-હાયમાં રાખી,
ત્રેવડ 'સદ્દ પાંખ'માં નાખી.

બલિવેદિયી ક્રૂરતા નથી 'સિંહણ' કરા પૂત ;
દુશ્મન કોઇ આંગળી ઓધે,
ફાગળ ઝેનાં હાયથી વીધે.

'દુશ્મનો' આ આંખ સંભાળો, 'સિંહણ' ને ન હાય અડારો;
આંગળી ચિંધે હાય કપાશે,
કુદરિ દેયે આંખ ફેલાશે.

પુદ્ગો ખેડ્યા છે હસ્તે હૈયે ઝરતા નથી ભારતીય વીરો ;
 શાન્તિ તથા દ્વિ છે 'શૂરો',
 'ધાવ' કરશે તો લડશે વીરો.
 ખેટા જન્મવા જાણે કરજે 'મા' પાકે કૂખે કપૂત ;
 લાજ લૂટે કો' જીવનાં 'પૂતો',
 એવા ન જન્મે કપૂતો.

વીર સપૂતો જન્મતા રજે 'સિંહજી' તથા શાન ધરીને ;
 એક જનીને બાધજો સાથે,
 ધાવ ઝીલીયું સાયમાં ગાયે,
 સાદ કરે મા ભારતી જે દિ'
 માથુ સુકવજો માતનું તે દિ'.

પુરુષોત્તમગિરિ સુંદરગિરિ, મૂળદારકા - પોરબંદર.

ભૂમિનો નાદ

(રાગ-અષાઢી સાંજના અંખર ગાળે એ રાસ.)

સાંજે સવારે ઝાલર વાગે, ઝાલર વાગે ધંટ શંખો વાગે,
 અમારી ભોમમાં સાગર ગાળે તેક
 અંદ્ર જગે સાથ શોભા ખીલે;
 આકાશી આંધ્યા મંદિર ઝીલે : (૨) અમારી ભોમમાં
 આવી લોકો જાનકુંડે ના'તાં;
 મંદિરો ભેદ એની કીર્તિ ગાતાં : (૨) અમારી ભોમમાં
 સિદ્ધેશ્વર શંભુ બીડલંબન શંભુ;
 રથુઝાડરામની સાયમાં નીલકંઠે શંભુ (૨) અમારી ભોમમાં
 મંદિર સત્તરની માળા સોહે;
 દર્શન કરીને સૌ હૈયાં મોહે : (૨) અમારી ભોમમાં
 દેરા - વિદેશનાં લોકો આવે;
 તીર્થભૂમિનાં સૌ ગીતો ગાવે : (૨) અમારી ભોમમાં
 સ્વર્ગભૂમિ આ પ્યારી અમારી;
 સંતો યજ્ઞને સતીઓ દેનારી : (૨) અમારી ભોમમાં
 પુરુષોત્તમગિરિ સુંદરગિરિ, મૂળદારકા - પોરબંદર.

દર્શન કરે સૌ તમારાં.

(રાગ :- બજન- વાંક નથી એ મોરો, લક્ષ્મણ...એને મળે,)

દર્શન કરે સૌ તમારાં, રણુહોડરાય દર્શન કરે સૌ તમારાં. (૨) ટેક-
ધામ પુનિત છે, નામ સુંદર છે, મહિમા મોટો છે તમારો;
દેવ ગણોતો, સાથ છે સાથે, (૨) દર્શન કરે છે હજારો. રણુહોડરાય.
દેહ ને મન ને, પુનિત કરે છે, યાનકુડે સૌ ના'તાં;
બ્રહ્મા બરી ને, દિવ્યમાં આવે, (૨) કીર્તિ તમારી સૌ ગાતાં રણુહોડરાય.
બ્રહ્મા વિષ્ણુ ને, મહેશ બિરાજે, મણેશનાં સ્થાન સોદાનાં,
રથે ચઢી દેવ સૂર્ય બિરાજે (૨) અગ્નિનાં જ્યાં એ દહાતાં રણુહોડરાય,
શમરાજ્યનો, આદર્શ મવાતો, દેશ-વિદેશ એ બારી,
રામસીતા સંગ, લક્ષ્મણ બિરાજે, (૨) ફરતાં બેઠાં સૌ તમારી રણુહોડરાય.
સાથ સોદાતા, નીલકંઠ તમારી, સામે સિદ્ધેશ્વર બિરાજે;
પાસમાં 'શંકુ બીડ હરે' છે (૨) આવીને માનવ નવાજે. રણુહોડરાય.
ફરતાં બેઠાં છે, સારથમાના, વિદ્યા અહીં રેલાવે;
વીર-સંવારી અંબામાના, (૨) અદિષ્ટા બુદ્ધ ફેલાવે. રણુહોડરાય.
નારાયણ સાથે, લક્ષ્મીદેવી, મહિમા જગે એ મવાતો;
મંત્રો દાવિ, છે માયત્રીમાતા, (૨) પાર નદિ એ ગણાતો. રણુહોડરાય.
મહિમા સુરનો, ગાતા ફનાવેશ, 'કાર્તિક' સેનાપતિ સાથે,
ચરણ પાદુકા, હનુમાન પામે, (૨) દર્શન કરે સૌ સાથે રણુહોડરાય.
મહિમા ગાતાં સૌ, પ્રભુ તમારો, ધામ આવે સૌ સાથે;
શરણ આવે ને, ધામ તમારે, (૨) તરેજે પ્રભુ તારે હાથે. રણુહોડરાય.

જાગૃત બનેા

(રાગ :- કૃષ્ણગીત.)

ઓ ભૂમિના ભડવીરા, દેશ તણા શૂરવીરા;
 ઓ ભારતના નરવીરા, જાગૃત બનેા જાગૃત બનેા.
 દુરભન જો દલસા કરે, કુદૃષ્ટિ જામ દેસે કરે;
 ભારત ખત્તા સાદ કરે, જાગૃત બનેા જાગૃત બનેા.
 કુસંપ-ઝાડા છોડીને, વાદેના સ્વાર્થ તોડીને;
 રાષ્ટ્ર ભાવના જોડીને, જાગૃત બનેા જાગૃત બનેા.
 રાષ્ટ્ર પ્રેન હૈયે આશુકી, દેશ તણી કુરખાની જાણી
 ભારતખાની છુણી વાણી, જાગૃત બનેા જાગૃત બનેા.
 નવયુગનો પડકાર ઝીની, દેશ તણો સદેશ ઝીલી;
 ભારતખાને કરે ન 'વિલી,' જાગૃત બનેા જાગૃત બનેા.
 નીતિનો સંચાર કરી, કુરખાની સહુ દિલ લારી;
 સચ્ચાઇ તણો સહુ સંગ કરી, જાગૃત બનેા જાગૃત બનેા.
 શોષણને સળગાવી દો, દેશદ્રોહ (ને) જાણાવી દો.
 ભેદભાવ છોડી દો, જાગૃત બનેા જાગૃત બનેા.
 ભૂમિના ગીત ગાતો જા પ્રગતિનાં પય પીનો જા;
 પુરુષાર્થ સધે કરતો જા, જાગૃત બનેા જાગૃત બનેા.
 જાગ્ય આપણું સાચમાં, મિલાવી હાથોહાથમાં;
 મંડાને ઝાલી હાથમાં, જાગૃત બનેા જાગૃત બનેા.
 ભારતખાનો ગાળે નાદ. કુરખાની કરે હૈયે સાદ;
 સ્વાર્થ તણા એ છોડી વાદ, જાગૃત બનેા જાગૃત બનેા.

પુરુષોત્તમગિરિ શુંદરગિરિ મૂળદારકા - પેારબંદર.

(૬૫) પરોપકાર અને ઘનમાં જેનું દ્રવ્ય ફીણુ થયું હોય, પોતાની સીમાં જેનું યૌવન થયું હોય અને સ્વામીના કાર્યમાં જેના શ્રેણુ થયા હોય તેને ઉવટે ભગવાનની પ્રાપ્તિ થાય છે.

શ્રી મહાલક્ષ્મીજની સ્તુતિ

(રાગ-શ્રી જગદંબાની આરતી)

જય મહાલક્ષ્મી મા, મા જય મહાલક્ષ્મી મા;
 સચરાચરમાં વ્યાપ્યાં (૨) બજે તને સદુ માં-ઠઠ જય મહાલક્ષ્મી મા.
 દીપે તવ મા રૂપ, ત્રિભુવનમાં સધળે, મા ત્રિભુવનમાં સધળે;
 નારાયણ પ્રભુ સોહે, (૨) તવ રૂપે સધળે-ઠઠ જય મહાલક્ષ્મી મા.
 શિર પર, 'સૂર્ય' પ્રકાશે, 'ચંદ્ર' વસ્યો લાપે, મા ચંદ્ર વસ્યો લાપે.
 કૃપા ભરી નયનોમાં, (૨) 'હિમા' ધરી તવ ગાલે-ઠઠ જય મહાલક્ષ્મી મા.
 કમળ ભૂજમાં સોહે, શૃંગાર સજ્યાં મોળે, મા શૃંગાર સજ્યાં સોળે,
 પ્રભુ બિરાળે હૃદયે (૨) તોયે તને મા ખોળે-ઠઠ જય મહાલક્ષ્મી મા.
 રિદ્ધિ સિદ્ધિ આઘ ભરાની, ગૌરી માયત્રી સંગે, મા ગૌરી માયત્રી સંગે;
 સરસ્વતી સંગ સોહે, (૨) અંગ સોહે 'નવ રંગે'-ઠઠ જય મહાલક્ષ્મી મા.
 પુત્ર પુષ્પો ફોળે ને, અખીલ ગુણાલ ધરે, મા અખીલ ગુણાલ ધરે;
 ભાવના શ્રદ્ધાથી સૌ મા, (૨) તવ અભિષેક કરે-ઠઠ જય મહાલક્ષ્મી મા.
 રાજ ધરે નૈવેદ્ય-પ્રસાદી, પ્રેમભર્યા ઉરે, મા પ્રેમભર્યા ઉરે,
 અભિષાષા સદુ દિસે (૨) કૃપા થતાં તું પૂરે-ઠઠ જય મહાલક્ષ્મી મા.
 બ્રહ્મા ક્ષત્રિય વૈશ્ય શૂદ્ર સૌ, પૂજન કરે તારું, મા પૂજન કરે તારું,
 નામ ધર્મ વૈશ્યોએ (૨) 'કુલદેવી' મા તારું-ઠઠ જય મહાલક્ષ્મી મા.
 અપાર મહિમા તારો, માનવ ગુણ માતાં મા માનવ ગુણ માતાં;
 દેવગણ સૌ માતાં, (૨) પ્રસન્ન તમે મા થાતાં-ઠઠ જય મહાલક્ષ્મી મા.
 રાય રંકનો બેઠ જરી ના, હૈયામાં તારા, મા હૈયામાં તારા;
 ભાવ યદી જે પૂજે (૨) વહે કૃપાની ધારા-ઠઠ જય મહાલક્ષ્મી મા.
 દુઃખિયાંનાં તેં દુઃખો, દુષ્ટમાં દૂર કર્યાં, મા દોષમાં દૂર કર્યાં;
 રંક જનોનાં પલમાં, (૨) ધનથી ધર ભર્યાં-ઠઠ જય મહાલક્ષ્મી મા.
 ખીસ્યું ભાગ્ય કમળું, ચરણે સ્થાન લઈ, મા ચરણે સ્થાન લઈ;
 દુઃખ સર્વું કાલવતુ (૨) તારી કૃપા મા ચઈ-ઠઠ જય મહાલક્ષ્મી મા.
 તારા બજે મા ત્રિભુવન, અંગે શૃંગાર સજે, મા અંગે શૃંગાર સજે.

તારા થકી મા સૌએ (૨) આર્થિક દુઃખ તજે-ઈ જય મહાલક્ષ્મી મા.
 અભિમાનીના ગર્વ ઉતાર્યા, પલ્લવરમાં રોળા, મા પલ્લવરમાં રોળા;
 નિદ્રિયોને ખચાવ્યા, (૨) સદાય યવા મા દોડી-ઈ જય મહાલક્ષ્મી મા.
 ભારત ભૂમિના ભવ્યભાવ્યમાં, ભાવના ભરી બારે, મા ભાવના ભરી બારે;
 સરસ્વતી સંગાથે, (૨) છેવો રેલે કૃષાધારે-ઈ જય મહાલક્ષ્મી મા.
 હીપોત્સવીના દિને મહોત્સવ તવ ઉજવે, મા મહોત્સવ તવ ઉજવે;
 બ્રહ્મા વિષ્ણુ સદાશિવ (૨) માનવ સ્મરી રીજવે-ઈ જય મહાલક્ષ્મી મા.
 મહાલક્ષ્મીની સ્તુતિ જે કાઈ ગાશે, મા જે કાઈ ગાશે;
 'ગિરિ' ચહે સૌ બાવે, (૨) મુખ સમૃદ્ધિ યાશે-ઈ જય મહાલક્ષ્મી મા.
 પુરુષોત્તમગિરિ મુંદરગિરિ, મૂળદારકા - પોરખંદર.

સહિયંરનું ગીત

(રાસ - દાદા હો દીકરી (૨) વાગકર્મ ન દેજે રે સહ.)
 માતા આ જોમકા, (૨) ભારતમાં જાણીતી રે ધર્મ;
 સોરઠની ચડિયાતી ભૂમિ શોભતી રે: સૌયર જે ગાવતી, સૌયર જે ગાવતી.
 દીધા ભક્તો છે મા, (૨) આગણિયું શોભાવ્યું રે માત;
 શૂરને સતીઓનાં ગીત અહીં શુંજતાં રે: સૌયર 'જે ગાવતી. (૨)
 દીધા બલિદાન જેણે, (૨) બીજાઓને માટે રે ધર્મ;
 બીજાને દુઃખે રે, દિલ દયા લાવતા રે: સૌયર જે ગાવતી. (૨)
 હામે દીધે જેનાં, (૨) મુગધી રેલાઈ રે મધ;
 એનાં ગીતો ગાતાં રે પ્યારાં માણસો રે: સૌયર જે ગાવતી. (૨)
 તથાવ જોદાઓ જેણે (૨) મંદિરો બંધાવ્યાં રે સહ;
 કૂવા તે દવેશ કુંડ બંધાવિયા રે: સૌયર જે ગાવતી (૨)
 ગાઓ બેની ગીતડાં, (૨) ભૂમિને શોભાવી રે સહ;
 એનાંથી શોભી રે, આ મારી જોમકા રે: સૌયર જે ગાવતી. (૨)
 પુરુષોત્તમગિરિ મુંદરગિરિ, મૂળદારકા - પોરખંદર.

જનનીનો પ્રેમ

(રાગ-ખમ્માં વીરાને જાડે વારણે રે લોલ.)

સલાં સંકટો સેખાં સોણ્યાં રે લોલ, સલા કુટુંબ તણા બોલ રે;
જનનીનો પ્રેમ વીરા સાંભરે રે લોલ. ૨૪-

અમી હલકાવું એની આખમાં રે લોલ, (૨)

ભરતી સુખન વડે દેહ રે, જનનીનો પ્રેમ વીરા સાંભરે રે લોલ.

અખૂટ પુવાશે રેલે વહાલનો રે લોલ, (૨)

ઊડી ભાંજવે એ તો દિલ રે, જનનીનો પ્રેમ વીરા સાંભરે રે લોલ.

હૈયાંની જોડ જોડે ના જડે રે લોલ, (૨)

હેમંત રેલાવે બારે માસ રે, જનનીનો પ્રેમ વીરા સાંભરે રે લોલ.

વરસે વર્ષામાં રડોં મેહુલો રે લોલ (૨)

વરસે અવિરત માનો મેધ રે, જનનીનો પ્રેમ વીરા સાંભરે રે લોલ.

સૂર્ય પ્રકાશે દિન-સમયમાં રે લોલ, (૨)

‘સ્નેહ’ પ્રકાશે દિન-રાત રે, જનનીનો પ્રેમ વીરા સાંભરે રે લોલ.

મધુ ઠરતાય મીઠાં ગીતમાં રે લોલ, (૨)

વાતસલ્ય કાર્યાં એનાં વેણુ રે, જનનીનો પ્રેમ વીરા સાંભરે રે લોલ.

અંતર હોયે ઠાટિ કાસણું રે લોલ, (૨)

હાલે તોયે એનો પ્રેમ રે, જનનીનો પ્રેમ વીરા સાંભરે રે લોલ.

ત્યાગ અજોડ એના દિલનો રે લોલ, (૨)

રેલાવે સ્નેહ કેરાં પૂર રે, જનનીનો પ્રેમ વીરા સાંભરે રે લોલ.

કાર્યા આશિષ એના ચરણમાં રે લોલ, (૨)

પૂજતાં રેલાવે કલ્યાણ રે, જનનીનો પ્રેમ વીરા સાંભરે રે લોલ.

પુરુષોત્તમગિરિ સુંદરગિરિ, મૂળદારકા - પોરખંદર.

(૬૬) વિદ્યા વિનાનું જીવન, માલ્યો વિનાની દિશા, પુત્ર વિનાનું
ઘર અને લક્ષ્મી વિનાનું સંપત્તિ શૂન્ય દેખાય છે.

મૂળદ્વારકા ભૂમિનું રતન.

(સંગ:-આલો મેરી કાર્યો...ને મળતો.)

આલો પ્યારા મિત્રો, આલો પ્યારા મિત્રો;
 તીર્થભૂમિને જુઓ, હૃદયે જાગે ચિત્રો. રેક :-
 સોહો મંદિરો જાણે, સ્વર્ગભૂમિ વાસ કરે,
 આરતીના ધંટનાદ સાગર સંગ સાદ પૂરે,
 આંહી રેલાવે અહીં, (ર) રેરાતી 'મંડપ' પરે. આલો પ્યારા મિત્રો.
 ભયો દરનાર અહીં, સત્તર આ મંદિર તણે,
 પ્રમુખ 'રણુછોડ' જાણે, સિદ્ધેશ્વર 'ઉપ' મણે.
 મંડપો વિષય આ, (ર) જોમઠાની જ્ઞાન તણે. આલો પ્યારા મિત્રો.
 સજ્જા વિજ્ઞાતનાં, શુભ ગાથાં જારોભાર,
 સક્તિ અડગ જેની, પ્રમુખ દાયે 'પેથે' દાર,
 દીધા આશિષ રૂઝ, (ર) 'કાર્તિ' જાણે નર-નાર'. આલો પ્યારા મિત્રો.
 ભૂમિનું રતન મારી, 'મે'રની મદાંધનું,
 બહિતનું નવલું નર, વીરની વધામનું,
 અમર કાર્તિનું જ્ઞાન, (ર) ભૂમિ અમ સગાંધનું. આલો પ્યારા મિત્રો.
 જીગિધું અંદન જક્ષ, મેર તણા એ વન મદો,
 સુગંધ રેલાવીતે, 'અંદન' કપૂરું વન જલો,
 અમર સુગંધ જેની, (ર) રેલાતી આ જોગ મહી. આલો પ્યારા મિત્રો.
 ધન્ય ગવાતાં આજ, ભૂમિ સાથ મરોગાન,
 લાકિની દક્ષતા, રેલાવી અતેરી જ્ઞાન,
 ભૂમિનું રતન મારી, (ર) ગાઉં 'વિજાત' - જ્ઞાન. આલો પ્યારા મિત્રો.
 પુરુષોત્તમગિરિ સુંદરગિરિ. મૂળદ્વારકા - પોરબંદર.

(૧૭) દુષ્કાળમાં ધાતુની, નિર્ધન અવસ્થામાં પત્નીની, શુદ્ધમાં શરવીરની
 અને અનિશય આપતિના સમયમાં ગ્રાહ્યસેની પરીક્ષા થાય છે.

પુષ્પ-પમરાટ (દૂદા)

ગીનો ગાતાં માનવી, તીર્થભૂમિની માંધ;
સ્વર્ગભૂમિ સમ ઝોપતી, ભૂમિને લાગે પાંચ.
સિદ્ધેશ્વર સોદામણું, રણછોડરાવ — ધામ;
'પ્રજા' 'હરિ'¹ ગુરુ 'ધર્મ'²નાં, અમર ગાતાં નામ.
ગાનકુંડ વળી પાસમાં, બીડમંજન મંદિર;
'ચાડવા' ને ગુરુ 'દેવ'³નાં. ગાતાં ગીત મંદિર.
મંદિર નાનાં ચાલનાં, મોટાં મંદિર સાથ;
'વિંઝત'⁴ ને ગુરુ 'સિવ'⁵નાં, ગાતાં ગીત સંગાય.
ભક્તિ દહ ને દાખવી, અળેડ એની ટેક;
કીર્તિ શુંજતી દેશમાં, ગુરુ એ બનાવ્યો નેક.
વીરતાની વાતુ ભરી, વિંઝરા છબે દિશ;
ખરકાને લડી મર્યો, અમર ક્યો શીલ
માર્યો સિંહને વિંઝે, વાધેલાને દેશ;
તલવાર તણા ઝાટકે, પ્રસન્ન થયો નરેશ.
સવદાસ ને ટેશવ એ, કુસ્તીયાળ બંકા;
'ઝોઝે' બડે શુંજતા, એના કીર્તિ ડંકા.
માળા કરતો ભક્તવીર, પટેલ વરતો ધામ;
બંદૂક ફેડી પીક્યી, 'કુશ્મન ફળે ન દામ.'
સંત શિરોમણિ બોમનો, 'ઠાપાણુ'⁶ ગુણે નામ;
પરોપકારી વીરલો, પાડ્યો પ્યારે ગામ.
હાળે સિંહ બડાં તણા, દિગત દેયે હાથ,
બડે ગોત્યો ના મળે, શરાનો સંગાય.
ગરીજની રક્ષા કરી, 'રત્નમણ'⁷ બનિયો શર;
પરોપકારી કાર્યમાં, સાથ દીધો મરાહર.

પુરુષોત્તમગિરિ સુંદરગિરિ મુળદારકા - પોરબંદર.

૧ હરિકૃષ્ણગિરિ, ૨ ધર્મગિરિ, ૩ દેવગિરિ, ૪ સિવગિરિ
૫ ઠાપાણુદાસજી, ૬ રણમલ સાળજી.

બડાના મહેરોનો સરદાર

(મૂવણા છંદ)

ભોમ બડા મહો, મહેર જાતિ ધણી, ઓપતી ચરથી નેકવંતી,
સંત-ચૂરા થયા, વીર મેરા મહો, ભોમ બડા તણી ભાગ્યવંતી;
મેર રંગપૂતની, કીર્તિ ઉજ્જવલ બની, ધર્મ રક્ષા કરી પ્રાણ આપ્યા,
પુત્ર 'રાણા, તણા, ધન્ય માલદેવને! મેર બડા તણા 'દાસ' થાપ્યા.
જાતિ 'અગાન'માં, સરદાર તારી હતી, જ્ઞાનમાં લાવવા 'દીપ' ધરિયો,
'જાત-ધામે' થયાં, હાક તારી પડી, દેશ-વિદેશમાં તું જ ફરિયો,
જ્ઞાન-પ્રેકાશ તેં ખાયયો જાતિમાં, જાત ધામે તણું કાર્ય સાધી,
ધન્ય સરદારને! જાત ધામે રહી, ભોગ આપી ધણો કીર્તિ સાધી.
ભોગ તારા વળા, જાતિ કાળે ધણા, દેશમાં તેં બધે મેર કાળે,
ભોમથી કાઢિયો, જાતિ કલિકાસ તેં, ભન્ય જૂતકાળમાં કીર્તિ ગાળે,
'મેર જવામદ'થી, નામ રોજન કયું, દેશમાં મેરને તેં જાતાવ્યા,
ધન્ય સરદારને! મેર જવામદને, ઉમદા પંથ પર તેં જગાવ્યા.
ધર્મપાલન તણી હાક તેં સંભળા, 'આરઝી ફેળ'ની સોરઠ વિષે,
આગ આંખે જલી રક્ત મહિ ફરી કેશરી-દાઘમાં શસ્ત્ર હિંસે;
'જંગ ખેલ્યો તહો' પદ સાર્યક કયું વીર સરદારનું મેર સાથે,
ધન્ય સરદારને! ધર્મ કાળે લડ્યો, હાથ શસ્ત્રો ધયાં જદ ગાયે,
પુરુષોત્તમગિરિ સુંદરગિરિ, મળદ્વારકા - પોરખંદર.

- (૬૯) આયુષ્ય, વિદ્યા, કર્મ, દ્રવ્ય અને દારિદ્ર્ય એ પાંચ વસ્તુ પ્રાણી
જ્યારે મર્જામાં હોય છે ત્યારથી જ તેના કપાળે લખાયેલ છે.
(૭૦) સત્ય અને ક્ષમા જેવું તપ નથી, સંતોષ સરખું સુખ નથી,
તૃપ્તિ જેવો રોગ નથી અને દયા જેવો ધર્મ નથી.
(૭૧) જે માણસ ભણે, ગણે, લખે, જુએ, કાઢેને પૂછે અને
પંડિતોનો આશ્રય લે, તે માણસની જીવિત સર્વના કિરણ જેવી
પ્રકાશિત થાય છે.

જન્મભૂમિનું ગૌરવગાન.

(દ્વાબો)

જન્મભૂમિથી દૂર હું, (પણ) મન રહ્યું ભૂમિ-પાસ;
 દેશે 'તારો' પ્રેમ છે, મન રહે તારે વાસ.
 તું અમારી મુક્તિ ભોમ, દેવાનાં છે ધામ.
 તીર્થભૂમિનાં માનવી, કીર્તિ આવતાં ધામ.
 જન્મભૂમિ તારી જોડ, મને કરી ના ગોતી;
 દર્શન આવે માનવી, દેહ-મન (એના) તું ધોતી.
 ગાતો સાગર પાસમાં, ભૂમિ તારાં ગીતો;
 મેળામાં સૌ માણતાં, ભરી દિવની પ્રીતો.
 તળાવ મંથાજળ તણું, નિર્ભળ એનાં નીર;
 પાણી પાતું આમને, સર્જાવે શૂરવીર.
 જાયાં મંદિરે ઓપતાં, ધમ પૂરતી યાન;
 લાનકુંડ સૌ નાહીને, માનાં તારાં ગાન.
 નીકરતા તું રક્તમાં, ભરતી અમીર માથ;
 હિંમત - શૌર્ય પ્રેમ તું, ઉદાર દેતી હાથ
 ભારતમાં પ્રખ્યાત છે, તીર્થભોમથી માત;
 સ્વર્ગભોમથી શ્રેષ્ઠ તું, વંદું તને દિન - રાત.
 સિંહ જેવા શૂરવીર, દોષા ભરતો - સંત,
 સતી ધરા તું સોરઠી, શોભે ભોમ વસંત.
 ખૂડું ન કરજો કોઈનું, ભૂમિનાં જેન-ભાઈ;
 'ધર્મ' સાચવી ચાલજો, ભૂમિની પત ન જાય.
 અમરુનગિરિ સુંદરગિરિ, હાલ સિદ્ધક, માળિયા-દાગીના

(૧૮) જે માણસ સ્ત્રીના કલા મુજબ ચાલે છે, તે નહિ કરવા જેવાં
 કામને કરવા સરખાં માને છે. અને એ સમાજમાં સન્માન પ્રાપ્ત
 કરી શકે નથી.

સ્તુતિ

(શ્રી મૂળદ્વારકા મંદિરમાં બોલાતી)

હે રામ પુરુષોત્તમ નરદરે નારાયણ કેશવ,
હે ગોવિંદ ગરુડખંભે મુણ્નિધે દમોદર માધવ;
હે કૃષ્ણ કમલપતિઃ ચક્રપતિઃ સીતાપતિઃ શ્રીપતિઃ,
ચૈતુઃસપિપતિઃ ચરાચરપતિઃ લક્ષ્મીપતે પાદિમામ્.
આદૌ દેવકી દેવગર્ભજનનં ગોપીમૃદે વર્ધનં,
માયા પૂતન છવતાપહરણં ગોવર્ધનોદ્ધારણમ્;
કંસચ્છેદન કૌરવદિદનનં, કુન્તીમૃતાપાલનં,
એતદ્ ભાગવત પુરાણ કથિતં શ્રીકૃષ્ણગીતામૃતમ્.
આદૌ રામતપોવનાદિગમનં દત્તમ્ મૃગં કાચનં,
લૈલેકી હરણં જટાશુભરણં સુગ્રીવસંભાષણમ્;
વાલીનિમ્લલ્યં સમુદ્ર તરણં લંકાપુરી દાહનં,
પશ્ચાત્ રાવણકુંભકર્ણુદનનં એતદ્દિ રામચણ્ડમ્.

શ્રીરામચંદ્રે કૃપાશુ ભજ જન, હરત ભવજાલ દારુણું.
નવ કંજ લોચન કંજ મુખ, કર કંજ પદ કંજતુણું,
કંદર્પ અગણિત અમિત છમી, નવનીલ નીરદ સુંદરું;
પદપીત માનકુ તપિત રશ્મિ શશિ, નૌમિજનકસુતાવરું.
ચિર મુકુટ કુંજલ તિલક ચારુ, ઉદાર અંત્ર વિશુષ્ણું.
આબ્જનજ્જન સરઆપધર, સંત્રામજિત ખરદ્વણું.
જાળ દીનજાલુ દિનેરા, દાનવ દણ નુષ્ટ નિકંદનું;
રધુનંદ આનંદકંદ, કૌસલચંદ દયરચનંદનું.
છતિ વદતિ વ્રવસીદાસ, ચંકર શેષ મુનિ મન રંજનું;
મમ હૃદય કંજ નિવાસ કુર કામાદિ ખવદન મંજનું.

ઉપરની સ્તુતિ બાદ-સરદાસ, કશીરણસ, વ્રવસીદાસ, મહુકદાસકૃત
દોહાઓ સ્તુતિરૂપે બોલાય છે.

આમંત્રણ

(રાગ :- આશાં ભર્યાં અને અપિયાં.)

ઝાઝાં મંદિરો, ઝાઝાં ઝાડવાં ને અહીં ઝઝાં છે મેંરનાં મુકામ રે;
તીર્થભૂમિ જેવા આરોં ટેક :-
સત્તર મંદિરો અહીં જામતાં મહિ બેઠાં છે દેવ-દેવી લોક રે; તીર્થં
'મંગાળજી'નાં પાણી નિર્મળા એ તો પીતાં અહીંનાં લોક રે; તીર્થં
જ્ઞાનકુંડે આવી પાવન બને સૌ ગાતાં ગીતો આવી ધામ રે; તીર્થં
સાઠાં ભોળાં હિ માનવી એનાં જીજ્ઞાં દિલનાં કામ રે; તીર્થં
મેળા-હૃદયવર્મા ખીલતી સુંદર સોમ્યા આ ભોમની સાથ રે; તીર્થં
સંત-શૂરાને સતી તણી એ કીર્તિ ભરી છે ભૂમિ ગાય રે; તીર્થં
દેશ - વિદેશથી આવતાં, જેવા તીર્થભૂમિને કાજ રે; તીર્થં
જેનાં મંદિરો જેનાં ગામને વળી જેતાં અહીંનાં 'સાજ' રે; તીર્થં
વીરતાની વાતો જૂજતી વળી ભક્તિનાં ગૂંજતાં ગાન રે; તીર્થં
ત્રેમે ભરી દિલ આવજો અહીં, યદો આનંદ ગુણતાન રે; તીર્થં

પુરુષોત્તમગિરિ સુંદરગિરિ મૂળદારકા - પોરખંદર.

-
- (૭૨) તાણું માંસ, નવું અન્ન, મુવાન સ્ત્રી, દૂધનું બોજન, ધી
અને ઊનું પાણી એ છ વસ્તુ શરીરને પુષ્ટ કરનાર છે.
- (૭૩) વિદ્વાન પુરુષો પોતાની માતાના જ મદિમાને મોટા જાણે છે.
- (૭૪) જ્યાં સુધી પુરુષે, પુરુષાર્થ કયો નથી, ત્યાં સુધી તેના ગુણની
ઉત્તિ થતી નથી.
- (૭૫) દેશાટન કરવું, પડિનો સાથે મિત્રતા કરવી, વારાગનાને ઘેર-
જવું, રાજસભામાં પ્રવેશ કરવો અને અનેક દાસ્તોનું અવસોકન
કરવું એ દોશિવારીનાં મૂળ સમજાવાં.
- (૭૬) ક્રોધ એ માણુમોના દેહને નાશ કરનાર દેહમાં રહેલો રાત્રુ છે.
- (૭૭) ખોટું બોલવું તેના કરતાં તો મૂંગા બેસી રહેવું એ શ્રેષ્ઠ છે.
- (૭૮) સક્ષમ દષ્ટિથી જોઈએ તો જ્યાં જ દોષવાળા દેખાય છે.

શ્રી સિદ્ધેશ્વર મહાદેવની મત આરતી

(રાગ-ભાંગ વાવી છે બોળાએ ભાંગ વાવી છે-એને મળેનો.)

સોમવાર છે આજે સોમવાર છે, મારા શંભુનો રૂઝે દિન સોમવાર છે; (૨)
મારા બોળા શંભુ! તારા મતનો દિવસ આજે સોમવાર છે. ટેક-
સિદ્ધેશ્વર નામ તારું, મૂળદારકા છે ધામ, (૨)

મતો જહોં ધાતાં તારાં, પૂરતો જઈ 'કામ' (કામ-કામ) મારા બોળાશંભુ.
મલાત જેવું ખીલ્યું હૈયું, આનંદ જિર છતકામ; (૨)

નવલા આજે આવો જાગે, મતો તારાં ધામ (ધામ-ધામ) મારા બોળાશંભુ.
દેવોમાં તું ત્યાગી-બોળો, બ-યો મહા-દેવ (૨)

તપ તારું તપે જારી, વંદે સહુ દેવ (દેવ-દેવ). મારા બોળાશંભુ.
બભૂતી ને રુદ્રાક્ષ અંગે, ગળે નાગનો હાર; (૨)

જટામાહેગંગા સોહે, મહિમાનો નહિ પાર (પાર-પાર). મારા બોળાશંભુ.
સમુદ્રનું મંથન કર્યું, દાનવ મળ્યા દેવ; (૨)

રતો છોડી ઝેર પીધું, થયા નીલકંઠ દેવ (દેવ-દેવ). મારા બોળાશંભુ.
દેવોમાં દયાળુ બોળો, પાપીને ઉનારે, (૨)

બકતોને જો બીડપડે તો, અડતો એની વારે (વારે-વારે) મારા બોળાશંભુ
દેવોમાં તું મહાદેવ છે, મન તારું મોહું; (૨)

મતોનું તું રૂળ દેતો, પામ તારાં લોહું (લોહું-લોહું). મારા બોળાશંભુ
દેવ - દાનવ - માનવ સૌ, પૂજા કરે તારી; (૨)

લાવધી તારું મન કરું એ, વિનંતી છે મારી (મારી-મારી). બોળાશંભુ
પુરુષોત્તમગિરિ સુદર્શગિરિ, મૂળદારકા - પોરખંદર.

(૭૬) પોતાની નાની જૂલને પડાડ જેવી ગણનાર અને બીજાની
પડાડ જેવી જૂલને રાખ જેવડી નાની ગણનાર ભવિષ્યમાં
વંદનીય બને છે.

શ્રી સિદ્ધેશ્વર મહાદેવનો થાળ

(નામ :- મારે ઘેર આવજો માવા, સુખેથી દેવનું ખાવા...ને મળતો.)
 મહાદેવ તમે આવજો અહીં, થાળ ધર્યો છે ત્રેમથી જહીં (૨) ટેક.
 ચોખ્ખું કપડું છે સ્થાન તમારું ને, ભાવે કરી ૩ પૂજા; (૨)
 થાળ ધર્યો મેં ભાવથી જમો, લાંબી કરો તમ લુગ. મહાદેવ તમે.
 લૂખો-સૂકો એવો થાળ ધર્યો છે, નથી મેવા-મીઠાઈ; (૨)
 ભાવથી ભર્યો ભાવથી જમો, થાળ તમણે માવ. મહાદેવ તમે.
 કૃપા કરીને ભોમ આરોગો, કર જોડે છે દાસ; (૨)
 ત્રેમથી પીજો જગજગસ આ, પછી લેજો મુખવાસ. મહાદેવ તમે.
 પુરુષોત્તમગિરિ મુંદરગિરિ, મૂળદારક - પેરબંદર.

-= સર્વે પ્રતોનો રાજ =-

મહાદેવ એટલે સૌથી મોટા દેવ, મહાદેવનું નત એટલે સર્વે
 દેવાના કરતાં વધારે થેષ મહિમાવાળું નન. ભગવાન શ્રીરામે
 હસ્તિનામાં રામેશ્વર સિવલિંગની સ્થાપના કરી હતી, અને ભગવાન
 શ્રીકૃષ્ણે તો દેરેર સિવલિંગની સ્થાપના કરીને એની પૂજાઓ કરી
 હતી. પ્રાચીન સમયમાં એટલે ભાગે રાજ-મહારાજાઓ-રજપૂતો
 સિવભક્તો હતા. આજથી આશરે પાંચ હજાર વર્ષ પહેલાં ભગવાન
 શ્રીકૃષ્ણે અહીં શ્રી સિદ્ધેશ્વર મહાદેવની સ્થાપના કરી હતી. અને
 મૂળદારક નગરીની રચના કરાવી હતી, એ રીતે અહીંના શ્રી સિદ્ધેશ્વર
 મહાદેવનું નત (આજે પ્રસિદ્ધ થયેલાં અલ્પક નતો કરતાં ઉપરની
 દૃષ્ટિએ) સર્વથેષ, ઉત્તમ ફળ દેનારું અને ઉત્તમ મહિમાવાળું
 ગણાય છે. સિદ્ધેશ્વર સજ્જ ન સિદ્ધિ આપવાનો સ્વયંક છે, એટલે
 જેમની નત કરવાની ઈચ્છા હોય તેમણે શ્રી સિદ્ધેશ્વર મહાદેવનું નત
 અદા, ધીરજ અને ભાવનાથી કર કરી દેવું એનું ફળ અવશ્ય મળશે.
 આ પુસ્તકમાં શ્રી સિદ્ધેશ્વર મહાદેવનું નત, વિધિ, વાર્તા અને ફોટા
 સહિત આપવામાં આવેલ છે. તો આ પુસ્તક જરૂર ખરીદીને આ
 દતિદાસ, નન મહિમા તથા મુંદર ફોટાઓનો લાભ મેળવો

श्री सिद्धेश्वर भट्टाचार्य (प्राचीन ग्रन्थ) भण्डारक।

શ્રી મગધરાજાનાં મહિસા. (અપ્રમાણ ૧૦૫૪)

શ્રી સિદ્ધેશ્વર મહાદેવ વ્રત મહિમા

વ્રત વિધિ :- આ વ્રત કરનારે પ્રથમ સવારમાં જીતને સવાગની નિત્યક્રમ વિધિ કર્યા પછી નાહવું. ત્યાર બાદ નિયત કરેલી જગ્યા પર ગૌમૂત્ર ઊંટી તેના પર પાટલો મૂકવો, તેના પર શ્રી સિદ્ધેશ્વર મહાદેવનો ફોટો (જે આ ચોપડી સાથે આપેલો છે એ સરખી રીતે કાપી મઢાવી લેવો.) તથા ચોખ્ખા પાણીથી ભરેલો કળશ મૂકવો. કળશની અંદર એક તુલસીનું પાન નાખવું, ફોટા આગળ ધીનો દીવો કરવો, સવા આનાની મગફળી અગર મગફળીનાં બીજ લઈ, ધરમાંથી ચોડો જોળ લેવો અગર સવા આનાનો ખરીદ કરવો. એ બંને મિશ્ર કરી તેના જે ભાગ ખાંધવા. એક લાગ વાટામાં રાખી એ વાટકો કળશ પર ઢાંકી દેવો અને બીજો ભાગ કાગળમાં રાખી એ પાટલા પર રાખવો, ત્યારબાદ વાર્તા શરૂ કરવી. વાર્તા પૂરી થયા પછી આરતી બોલવી. આરતી પૂર્ણ થયા પછી કળશનું યોગ્ય પાણી ધ-માં બધે ઊંટવું અને બાકીનું તુલસી અગર વડના કપાસમાં ફેડી દેવું. કુંભવાજો પ્રસાદ બધાને આપવો. કાગળ પરનો પ્રસાદ માથ અગર બળદને આપવો. વ્રત કરનારે પ્રથમ વાર્તાનો પ્રસાદ તથા કળશમાં રાખેલું તુલસીનું પાન લઈ પછી જમવું.

ફળ મળ્યા પછી જ વ્રતનું ઉજવણું કરવું. ઉજવણું કરતી વખતે ઉપરની દરોજની વિધિ કર્યા પછી શ્રી સિદ્ધેશ્વર મહાદેવનું નામ લઈ એક આપ્તું શ્રીફળ ફોટા આગળ મૂકવું (વધેરવું નહિ) ત્યાર બાદ ગમે તે મિથાન તથા શાક જતાવી એનો ફોટા આગળ ટાળ કરવો. ત્યાર બાદ પોતાના કુટુંબનાં અગર જેમે તે પાંચ કાલુનાં તાનાં બાળકોને અગર સક્રિય હોય તે પાંચથી વધારે બાળકોને જમાવવા. ત્યાર બાદ તેમનાં હાથુતરમાં કામ લાગે તેવી દરેકને એક એક ચીજ-વસ્તુ યથાશક્તિ દક્ષિણરૂપે આપવી (રાકઝ પૈસા આપવા નહિ)

એ દિવસે પણ પ્રત કરનારે એકટાણું જમવું. અને જ્યાં બાગોડાને જમણ્યા પછી જ જમવું. શ્રીફળ પોતાના ગામમાં મહે તે મહાદેવનું મંદિર હોય ત્યાં ચોગ્ય દક્ષિણા સાથે મંદિરમાં ધરી દેવું. અગર પોતાનાં ગામમાં મહાદેવનું મંદિર ન હોય તો બીજાં જામે મહાદેવના મંદિરે મોકલી દેવું. ઉજવણીની રાત્રિએ બાર વાગ્યા સુધી ભગરણું કરવું અને ત્યાં સુધી અર્જાડિત દાવો રાખવો. આ રીતે શ્રદ્ધાથી, ભાવનાથી અને ધીરજથી શ્રી સિદ્ધેશ્વર મહાદેવનું મન પૂર્ણ કરવું. એ રીતે પ્રત કરનાર ફરકને શ્રી સિદ્ધેશ્વર મહાદેવ ફળ આપે છે, અને આપશે.

પ્રત કથા : એક બ્રાહ્મણ હતો. તેને ચાર દીકરા હતા તેના ધરતી રિથિતિ બહુજ ગરીબ હતી. આથી બ્રાહ્મણ બે ગામના લોટ માગતો, છતાં કુટુંબનું પૂરું થતું નહિ. તેથી તેના પત્ની પણ નજીકના જંગલમાં લાકડાં કાપીને વેચવા જતી, આ રીતે તેના કુટુંબનું ભરણપોષણ ચાલતું. એક વખત તેની પત્ની લાકડાં કાપવા માટે મોટા ઝાડ પર ચડીને, એક ડાળ ઉપર ઊભીને બીજા ડાળને કુદાડા વડે કાપતી હતી, એવામાં અચાનક જે ડાળ પર પોતે ઊભી હતી એ ડાળ ભાંગતાં લગભગ ત્રીશક ફૂટની ઊંચાઈએથી તે નીચે પડી, તેથી તેના એક હાથ તથા બંને પગ ભાંગી ગયા અને તે બેભાન રિથિતિમાં પડી રહી. એવામાં એક ગોવાળ ફરતો ફરતો ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તેણે જોયું તો પોતાના જ ગામના બ્રાહ્મણની પત્ની, એના હાથ બેઠને ગોવાળનું દયાળુ હૃદય ખીગળ્યું, તરત જ તે બાલુની વાડીવાળા પાસે ચાકું લેવા ગયો. એ વાડીવાળા પાસે જઈને તેણે જમી વિગત જણાવી. આથી એ ખેડૂતને પણ દયા આવી. તેણે પોતાની વાડીમાં એક નાળિયેરી હતી એમાં ત્રણ જ નાળિયેર લટકતાં હતાં, એ ત્રણેય નાળિયેર તોડી લીધાં. અને ચાકું બેઠી પોતે તથા ગોવાળ એ બાઈ પાસે આવ્યા. એ બાઈ તો હજી બેભાન પડી હતી. બંને તેને પવન નાખવા લાગ્યા, દરેક મિનિટ બાદ તેણે જરા આંખ ઉઘાડી ત્યારે તેને

સીજા નાળિયેરનું પાણી પાયું. ત્યારબાદ તેને ગાડામાં સુવાડીને
 ગાડું ધર તરફ હાંક્યું. તેનું ધર ગામને છેડે રસ્તા પર જ હતું.
 એના ધર આગળ ગાડું ઊભું રાખ્યું. ધરમાં એના બે દીકરા હતા,
 (એક નાનો હતો એને રમાડવા માટે બીજા ધેર રહ્યો હતો.) અને
 બે દીકરા નિશાળે જાણવા ગયા હતા. બાકાણુ બીજા ગામ સોઠ માગવા
 ગયો હતો તેથી તેને ઉપાડીને ધરમાં સુવાડી. એના બંને નાના
 દીકરા પોતાની માને જોઈને રડવા લાગ્યા. એક બાણુ છેડરાતું
 રૂઝન, બીજુ બાણુ ધન્ની અત્યંત ગરીબાદ અને ત્રીજુ બાણુ એ
 બાઈની કુટુંબ સ્થિતિ આ કુટુંબ હવે જોઈને દરેકના હૃદય દ્રવી
 ઊઠ્યાં. આજીમાજીનાં માણુઓ દોડી આવ્યાં. પેસે બેસીત ગામમાંથી
 એક જૂદ અનુભવીને પાટાપિંડી બાંધવા બેસાવવા ગયો. તરત એ
 જૂદ આવ્યો. તેણે પોતાની આવડત પ્રમાણે પાટાપિંડી બાંધ્યાં. ત્યાં
 થોડીવાર થઈ તો એના બંને દીકરા નિશાળેથી ધેર આવ્યા. પોતાની
 માતાની કાણુ દશ જોઈને એ બંને રડી પડ્યા, ત્યાં રડીને બંધ
 રહી ગયેલા બીજા બંનેએ પણ એમાં સાડ ઊમેર્યો. ગામનાં ભેગાં
 થયેલાં માણુસોએ બધાને ઊના રાખ્યા. ગામનાં કયાણુ માણુસોએ
 જોઈતી મદદ કરી. થોડીવાર થઈ ત્યાં તો બાકાણુ પણ બીજા ગામથી
 સોઠ માગીતે આવ્યો તેને તો કશી કલ્પના પણ ન હતી. એતો
 પોતાની પત્નીને જોતાં જ રતબ્ધ થઈ ગયો, જાણે વીજળીનો અથોડો
 લાગ્યો. હેય તેની સ્થિતિ તેની બની ગઈ. બીજા દિવસે મોટો યુવ
 શંકરલાલ પોતાની માતાની સારવારમાં રોકાયો. બીજા યુવ ધનસુખ
 નિશાળે ગયો. દોઢેક મહિના પછી એ બાધ સાજુ થઈ. હવે શંકર
 અબાસ ઊડી દઈ છૂટક મજૂરી કરવાનું નક્કી કર્યું. અમુક સમય
 બાદ બાકાણુપત્નીએ પોતાના પતિને કહ્યું કે હવે શંકરનું કર્યાક સગપણ
 કરીએ તો ઠીક. તેથી એ બાકાણુ આજીમાજીનાં ગામડાંઓમાં કન્યા
 જોવા મટી નીકળ્યો. ઘણાં ગામ ફર્યો છતાં ગરીબાં આડે
 આવવાથી ડોઈ, બાકાણુને સંબંધ માટે હા પાડતું નહિ. આથી નિરાશ

બની તે ઘેર પાછો ફર્યો. બાહ્ય પતિ-પત્ની નિસામો નાખી બેઠાં હતાં એવામાં એક વૃદ્ધ માણસ પાણી પીવા માટે તેને ઘેર આવ્યો. બાહ્યે તેને પ્રેમથી પાણી આપ્યું. એ માણસ પાણી પી લીધા પછી થોડીવાર ધરના ઓટલા ઉપર બેઠો, ત્યારે બાહ્યે વાન કરીઃ “પટેલ તમારા ગામમાં અમારા જેવી કેમ જરીબ બાહ્યની કન્યા ધ્યાનમાં હોય તો વાત કરજો, અમારા મોટા દીકરા માટે સમપણ કરવું છે.” પેલા વૃદ્ધે કહ્યુંઃ “અમારા ગામમાં એક નિરાધાર બાહ્ય કન્યા છે, કુસુમ એનું નામ છે અને તેનાં માળાપ તણ માસ પહેલાં, એક મહિનાને અંતરે મરણ પામ્યાં છે, તેથી એ નિગધાર કન્યા પોતાના દાકાની સાથે રહે છે તમારો વિચાર હોય તો ચાલો મારી સાથે.” બાહ્ય પતિ-પત્નીએ વિચાર કરી નહીં કહ્યું. આથી બાહ્ય એ વૃદ્ધની સાથે ગયો. બંને એ કન્યાના દાકા પાસે ગયા. અને બંધી નિમત્ત હતી. વાતચીત કર્યા પછી સંબંધનું નક્કી કર્યું. એક માસ પછી લગ્નનો દિવસ પણ નક્કી કરી લીધો, માસ પૂરો થયો ત્યારે તેમણે પોતાની જરીબાઈ પ્રમાણે લગ્ન પતાવ્યા ત્યારબાદ કુસુમ ઘેર આવી. કુસુમ જરીબ માળાપની પુત્રી હતી પરંતુ સંરક્ષારી અને સમજી હતી. તેથી સાસરામાં આવીને તેણે ધણું તમામ કામ સંભાળી લીધું.

એક દિવસ કુસુમ દૂધ પર પાણી ભરવા ગઈ હતી, સોમવારનો દિવસ હતો, બીજી પનિદારીએ પણ પાણી ભરવા આવી હતી, એમાંથી એકે કહ્યુંઃ “મંગળા, તું આજે કેમ મોડી આવી ?” મંગળાએ કહ્યું, “હું આજે શ્રી સિદ્ધેશ્વર મહાદેવનું નવ રદી છું જેથી વર્તા-પૂજા વગેરે દરવાથી મોડું થયું છે.” બીજી પનિદારીએ કહ્યુંઃ “મારે પણ આવના સોમવારથી શ્રી સિદ્ધેશ્વર મહાદેવનું મત લેવું છે.” બહુ સારું. આપણા ગામમાં પણ ઘણી બહેનો શ્રી સિદ્ધેશ્વર મહાદેવનું મત કરે છે. આ વર્નાચાપ કુસુમ પણ પાણીનો ધોડો સીંચના સીંચતા સાંભળતી હતી. તેણે ધોડો સીંચી લીધા પછી પૂજ્યઃ “મંગળાબહેન,

આ મત કરવાથી શું ફાયદો થાય ? અને આ મન કેવી રીતે કરવું ? એની મતનિધિ મને કહો તો હું તમારો આભાર માનીશ.”

મંગળાએ કહ્યું, જો જાહેન સાંભળ, સુદામાપુરી (પોરબંદર)થી આઠ ગાઉ દૂર મૂળદારકા નામનું ગ્રામીન તીર્થધામ છે. તેમાં શ્રી સિદ્ધેશ્વર મહાદેવનું પશુ મંદિર છે. આજથી પાંચદહાસ વર્ષ પહેલાં જાગવાન શ્રી કૃષ્ણ પોતાની રાજધાની દારકા જતાહતા ત્યારે રસ્તામાં અહીં મુકામ કર્યો હતો. અહીંનું કુદરતી સૌંદર્ય જોઈ જાગવાન શ્રી કૃષ્ણને આ જૂમિ ખૂબ જ પસંદ પડી હતી, જેથી અહીં ત્યારે મૂળદારકા નગરીની રચના કરાવી ત્યારે પ્રથમ જાગવાન થી કૃષ્ણ પોતાના હાથથી અહીં શ્રી સિદ્ધેશ્વર મહાદેવનાં ચિત્રચિત્રની સ્થાપના કરી હતી. ત્યારબાદ ઘણાં વર્ષો બાદ ભૌતિક દેશધારાને લઈને એ મૂળદારકા નગરી સમયના વહેણમાં અદસ્ય થઈ ગઈ. સાચા બાહસે વર્ષથી ફરીથી એને સૌ અખંડિત રીતે પૂજે છે અને તેનાં મન-પૂજા દરદરનાં હજારો માણસો અદાથી અને ભાવથી કરે છે. આ મત કુમારી કન્યા, પગ્ગેલ સ્ત્રી, નિધવા સ્ત્રી, ગમે તે વક્ત પશુ અદા અને જાવનાથી મત કરી શકે છે.” કુસુમે પૂછ્યું; “જાહેન આ મત કરવાથી શું ફળ મળે છે ?” મંગળાએ કહ્યું; “શ્રી સિદ્ધેશ્વર મહાદેવનું આ મત અદા, ભાવના અને ધીરજથી કરવામાં આવે તો, ગરીબ માણસોની ગરીબાઈ દૂર થાય અને તે જનવાન બને, સંતાન વધરનાં સંતાનની પ્રાપ્તિ થાય, કુમારી કન્યાઓને મનપસંદ વર મળે, દુઃખી માણસો દુઃખમાંથી મુક્ત બને, જેમનો પતિ-ભાઈ કે પિતા પરદેશ ગયો હોય તે મત કરવાથી સ્વદેશમાં (ધેર) આવે, જેમના ઘરમાં કંઠાસ થતો હોય તેના ઘરમાં સુખ સાન્નિધ્ય થાય, કોર્ટમાં જેના કનિયા-કેસ ચાલતા હોય એનો અંત આવે, બેકાર માણસને નોકરી મળે, નિરાશ થયેલાઓની આશાઓ પૂર્ણ થાય, ઠાંધ સ્ત્રીને સાસરામાં દુઃખ હોય એને સુખ મળે, પતિ-પત્નીનો વિગેગ થયેલો હોય એનો ફરી મેળાપ થાય, જેમનાં બાળકો જીવતાં ન હોય એ જીવતાં રહે,

સુખી માણ્યોનું સુખ કાયમ રહે, વિધવા સ્ત્રીઓની મનોકામના પૂરી થાય, સંતાનોની રક્ષા રહે, આવી રીતે જેમની જે મનોકામના હોય તે આ મન કરવાથી પૂર્ણ થાય છે. કસિયુગમાં પણ શ્રી સિદ્ધેશ્વર મહાદેવ સિદ્ધિ આપે છે, 'સિદ્ધેશ્વર' નામમાં જ સિદ્ધિ ભરતી છે. સિદ્ધેશ્વર મહાદેવનું મન કરવાથી ઉપર પ્રમાણે ફળ મળે છે. કૃષ્ણમે પૂછ્યું: "બહેન, આ મન કેવી રીતે કરવું? એની વિધિ પણ મને કહો તો હું તમારો આભાર માનીશ." મંગળાએ કહ્યું: "જે બહેન, દર સોમવારે અખડિત રીતે શ્રી સિદ્ધેશ્વર મહાદેવનું મન કરવું, એ દિવસે એકટાણું જમવું, સવારમાં નાહી ધોઈને જે જગ્યાએ બેસીને મત-વાર્તા કરવી હોય એ જગ્યાએ ગોમૂત્ર ઝાડી તેના પર પાટસો મૂકવો, અને પાટવા પર (ફોટાનું) સુખ પૂર્વ દિશા તેલ રહે એવી રીતે) શ્રી સિદ્ધેશ્વર મહાદેવનો ફોટો મૂકવો તથા ચોખ્ખા પાણીનો ટગસ મૂકવો. ટગસમાં તુલસીનું એક પાન નાખવું. ફોટો આગળ લીના દીવો કરવો. સવા આનાની મગફળીના બીજ લેવાં ધરમાંથી થોડા ગોગ લેવો. અગર સવા આનાનો ખરીદ કરવો. એ બંને મિશ્ર કરી તેના બે ભાગ પાડવા એક વાટકમાં રાખી એ વાટો ટગસ પર ઢાંકી દેવો અને બીજો ભાગ ટાગસમાં રાખી, એ પાટવા પર રાખવો. ત્યારબાદ વાર્તા શરૂ કરવી. વાર્તા અને આરતી પૂર્ણ થયા પછી ટગસનું થોડું પાણી ધરમાં બધે છાંટવું અને બાકીનું તુલસી અગર વડના કપાગમાં ફેડી દેવું કુંભરાગો (ઠગસ પરનો) પ્રસાદ સર્વેને આપવો ટાગસ પરનો પ્રસાદ ગાય અગર બળદને આપવો. અને બ્યારે જમવાનો સમય થાય ત્યારે પ્રથમ વાર્તા વખનનો પ્રસાદ તથા ટગસમાં રાખેલું તુલસીનું પાન લીધા પછી જમવું. એ રીતે અખડિતપણે શ્રી સિદ્ધેશ્વર મહાદેવનું મન કરવું. સ્ત્રીઓએ અડચણના સમયમાં ધરનાં બીજાં માણસો પાસે આ મન કરાવવું પણ મતનો ભંગ થવો જોઈએ નહિ. ફળ મળ્યા પછી જ મતનું ઉગવણ કરવું. ઉગવણું કરતી વખતે ઉપરની દરોજની વિધિ કર્યા પછી શ્રી સિદ્ધેશ્વર મહાદેવનું નામ લેઈ

એક આખું શ્રીફળ ફાટાં આગળ મૂકવું (વધેરવું નહિ) ત્યારબાદ ગમે તે મિત્રાન તથા શાક બનાવી એનો ફાટાં આગળ યાગ ધરવો. ત્યારબાદ પોતાના કુટુંબનાં અગર ગમે તે પાંચ લાજુનાં નાનાં બાળકોને અગર ચક્તિ હોય તો પાંચથી વધારે બાળકોને જમાડવાં. ત્યારબાદ તેમના લાજુતરમાં કામ લાગે તેવી દરેકને એક એક મીઠા-વસ્તુ મથાશક્તિ દર્શાવ્યાથે આપવી (સાકડા પૈસા આપવા નહિ) એ દિવસે પણ વ્રત કરનારે એકટાલું જમવું. અને બધાં બાળકોને જમાડ્યા પછી જ જમવું. શ્રીફળ પોતાના ગામમાં ગમે તે મહાદેવનું મંદિર હોય ત્યાં યોગ્ય દર્શિયાથે આપવી (સાકડા પૈસા આપવા નહિ) અને પોતાનાં ગામમાં મહાદેવનું મંદિર ન હોય તો ખીલ ગામે મહાદેવનાં મંદિરે મોકલી દેવું. ઉજવણીની રાત્રિએ બાર વાગ્યા સુધી જાગરણ કરવું અને ત્યાં સુધી અખંડિત દાવો રાખવો. આ રીતે શ્રદ્ધાથી, લાવનાથી અને ધીરજથી શ્રી સિદ્ધેશ્વર મહાદેવનું વ્રત પૂર્ણ કરવું. એ રીતે વ્રત કરનાર દરેકને શ્રી સિદ્ધેશ્વર મહાદેવ ફળ આપે છે, અને આપશે. કાં પાંચ અઠવાડિયે અને કાં પાંચ મહિને પરંતુ કોઈના મઠ બહુ નબળા હોય તો પાંચ વર્ષે ફળ આપે છે. પરંતુ ફળ અવશ્ય મળે છે. હજી સુધી શ્રી સિદ્ધેશ્વર મહાદેવે કોઈને નિરાશ કર્યાં નથી. કુસુમ તો બધી વ્રતવિધિ જાણી, મંગળાનો આભાર માની પોતાને ધેર આવી. તેણે “પોતાના કુટુંબની ગરીબાઈ દૂર કરવા માટે ધરમાં ધન આવે એ માટે” આવતા સોમવારથી વ્રત સેવાનો નિશ્ચય કર્યો.

કુસુમે દર સોમવારે અખંડિત રીતે શ્રી સિદ્ધેશ્વર મહાદેવનું વ્રત રાખે રાખ્યું. પાંચ મહિનામાં એક દિવસ જોછો હતો ત્યારે રાત્રે શ્રી સિદ્ધેશ્વર મહાદેવ સ્વપ્નામાં આવ્યા અને કહેલું: “આવતી કાલે તારી મનોકામના પૂરી થશે માટે રાત્રે બાર વાગ્યા સુધી જાગરે ત્યાં સુધીમાં તારા કુટુંબની ગરીબાઈ દૂર થઈ જશે.” કુસુમ તો સવારે સોમવાર હતો તેથી વહેલી જાડી પોતાની વ્રત વિધિ કરવા બેઠી.

શંકર વહેલી સવારે, નજીકના મોટા ચહેરમાં ધર મારે મીઠાવસ્તુ તથા ઠાપડ ખરીદ કરવા ગયો હતો. શંકરથી નાનો ધનસુખ પોતાના મામાને ત્યાં ગયો હતો. એનો પગ પણ તે દિવસે પોતે આવે છે એમ હતો. શંકર તો આજે ચહેરનું કામકામ પતાવી જપોર થઇ ગયા હતા એટલે દુકાનેથી નારતો લઇ, એ ચહેરમાં ભાં મહાદેવનું પ્રખ્યાત મંદિર હતું એના આગળ જગીયો દતો. ત્યાં દર્શન કરી, એ તો જગીયાની ખુરશી પર નારતો કરવા બેઠો. અર્ધો નારતો કરી લીધો હશે ત્યાં તેનો જે પગ જમીન પર હતો એ પગ પર મહાકાએ ડાંખ માર્યો. આથી શંકર નીચે વળ્યો ત્યાં તો એક ચામડાનું મોઢું (એટલે કે ઢેસ) પાકીટ નીચે પડેલું જોયું. એ તેણે લઇ લીધું. નારતો પૂરા કરીને પછી તેણે એ ખોલીને જોયું તો અંદર ચોરાશી દુબર રચિયાની તોટો ઉપરના બેઠાના એક તથા જરૂરી પડેલા હતા. એ કવર ઉપર માલિકનું સરનામું પણ લખેલું હતું. શંકર તો આનંદમાં આવી ગયો એ પૈસા ઘેર લઇ જવાનું વિચાર્યું, પરંતુ વળી વિચાર આવ્યો કે આના માલિકને કેટલું દુઃખ થતું હશે, કદાચ એની આબરૂ પણ બેખમાતી હશે અને કદાચ તેનું કાંઈ કામ અટકી પડ્યું હશે. ત્યાં તો કુસુમનો સોમવાર યાદ આવ્યો એટલે વિચાર થયો કે આજે તો મામાલિકપણે વળતું જોઈએ. જેથી આ કવર એના માલિકને શોધી, એને સોંપી આવું. એ કવરનો માલિક પ્રખ્યાત હતો. દશ-બાર કારખાનાં તથા દુકાનેનો માલિક હતો. છતાં ભાવિક હતો. દરરોજ મહાદેવનાં મંદિરે દર્શન જતો. મહાદેવનું એ મંદિર પણ તેણે જંધાવી આપ્યું હતું એ દિવસે શેઠ વિચારવમળમાં હોવાથી ચસ્તચૂકથી તેમનું એ કવર પોતે જે ખુરશી પર બેઠો હતો તેની નીચે પડી ગયું હતું, અને જતી વખતે એ યાદ રહ્યું ન હતું.

શંકર તો એ શેઠના જંગલ પાસે આવ્યો. જમીને એના દરવાને કહ્યું: “શેઠને મારે મળવું છે, અંદર જાણ આપો.” એ દરવાને અંદર જાણ આપી. જેથી મળવાની રજા મળતાં, શંકર

શંકર વહેલી સવારે, નજીકના મોટા શહેરમાં ઘર માટે ચીજવસ્તુ તથા કાપડ ખરીદ કરવા ગયો હતો. શંકરથી નાનો ધનસુખ પોતાના મામાને ત્યાં ગયો હતો. એનો પત્ર પણ તે દિવસે પોતે આવે છે એમ હતો. શંકર તો આજે શહેરનું પૂર્વ દ્વાર પહોંચી ગયો હતો. એટલે દુકાનેથી નાસ્તો લઈ વાગ્યે પોતાના મામાના મંદિર હવે એના આગળ નિવસ હતું. ધનસુખે મોટરમાંથી ઊતરીને પંદર બગીચાની ખુરશી પર બેસી પોતાની બાબોને આપતાં કહ્યું; “લો બાબી, હશે ત્યાં તેનો જે તર્ક ફળ, અને બીજું મળ્યું છે એ પછી કહીશ” માયો. આથી આનંદમાં, આનંદનો વધારો થયો. આવી રીતે કુસુમની (એટલે જ) કામના પૂર્ણ થઈ. “તેના કુટુંબની ગરીબાઈ દૂર થઈ ગઈ”

કુસુમે વિધિ સહિત ગ્રેમથી શ્રી સિદ્ધેશ્વર મહાદેવનું ઉજવણું કર્યું. આવી રીતે શ્રદ્ધાથી, ભાવનાથી અને ધીરમથી પ્રત કરવાથી જેમ કુસુમની મનોકામના ફળી તેમ સૌની ફળમે. પ્રત કરનારને સૂચના :-

- ૧ પ્રતને દહાડે પતિપત્નીએ પવિત્ર રહેવું.
- ૨ પ્રત કરનાર સ્ત્રીએ અડચણના દિવસોમાં ધરમાં બીજા પાસે પ્રત કરાવવું પણ પ્રતનો ભંગ કરવો નહિ.
- ૩ પ્રતને દિવસે એકઠાણું કરવું અને ભૂખ્યે પેટે વાર્તા કરવી.
- ૪ આ પ્રત ગમે તે કન્યા, પરણેલ સ્ત્રી, વિધવા સ્ત્રી અને ગમે તે પુરુષ પણ શ્રદ્ધાથી કરી શકે છે.
- ૫ પ્રત કરનારે ઉપવાસના દિવસોમાં ફક્ત પ્રમાદ લેવો.
- ૬ બની શકે તો આડોશીપાડોશી સાથે ભેગાં મળીને મદિમા ગવાય તો એ ઉત્તમ છે.
- ૭ પ્રતને દિવસે ધરમાં સૌએ પ્રામાણિકપણે અને સંપથી રહેવું.
- ૮ પ્રતનું ફળ મળ્યા પછી જ ઉજવણું કરવું.
- ૯ પ્રતનું ફળ મળ્યા પછી બની શકે તો મૂળદારના તીર્થભૂમિમાં આવેલા આ શ્રી સિદ્ધેશ્વર મહાદેવનાં દર્શને જવું.

BL 13

~~UNDP RESERVE~~

BHAVAN'S LIBRARY

Call No 2.6 / 57514

Title શ્રી ગુણકારના ઇતિહાસ

122=65p

Author ગુણકારના ઇતિહાસ, ગુણકારના

This book is issued only for one week till

To be issued after

Date of Issue	Borrower's No	Date of Issue	Borrower's No
22	111		

BHAVAN'S LIBRARY

Kulapati K. M. Munshi Marg
BOMBAY 400 007